

POGRANICZE POHRANIČIE
POLSKO-SŁOWACKIE POĽSKO-SLOVENSKÉ

ROCZNIK EUROREGIONU
„TATRY” 2003-2004

ROČENKA EUROREGIÓNU
TATRY 2003-2004

Publikacja współfinansowana z Funduszu Phare Unii Europejskiej
Publikácia spolufinancovaná z fondu Phare Európskej únie

ZWIĄZEK EUROREGION „TATRY”
NOWY TARG 2005

© Copyrights by Euroregion „Tatry” w Nowym Targu

Redaguje zespół / Redakčný kolektív:

Jan Antoń, Martin Gallik, Branislav Kaššovic, Emil Kowalczyk, Vlado Medzihradský,
Antoni Nowak (przewodniczący), Agnieszka Pyzowska (sekretarz)

Tłumaczenie / Preklady:

Matthew Dundon, Vlasta Juchniewiczová, Ryszard Juchniewicz, Miroslav Števík,
Tomasz Trancygier

Autorzy zdjęć / Autori fotografií:

Stanisław Budzyński, Štefan Dauda, Jadwiga Dunaj, Małgorzata Kossakowska,
Juraj Langer, Vlado Medzihradský, Stanisław Momot, Stanisław Talaga

Opracowanie graficzne, redakcja techniczna / Grafická úprava, technické spracovanie:

Andrzej Noworyta

Korekta / Korektúra:

Vlasta Juchniewiczová, Ryszard Juchniewicz, Agnieszka Pyzowska,
Miroslav Števík, Tomasz Trancygier

Okładka str. I: Widok na Morskie Oko / Pohľad na Morskie Oko, *fol.* St. Momot

Okładka str. IV: Mgły nad Morskim Okiem / Hmlý nad Morským Okom, *fol.* St. Momot

ISBN 83-912782-5-5

Adres redakcji / Adresa redakcie:

Związek Euroregion „Tatry”
ul. Sobieskiego 2, 34-400 Nowy Targ
tel./fax: (0-18) 266-99-81
e-mail: euroregion.tatry@pro.onet.pl

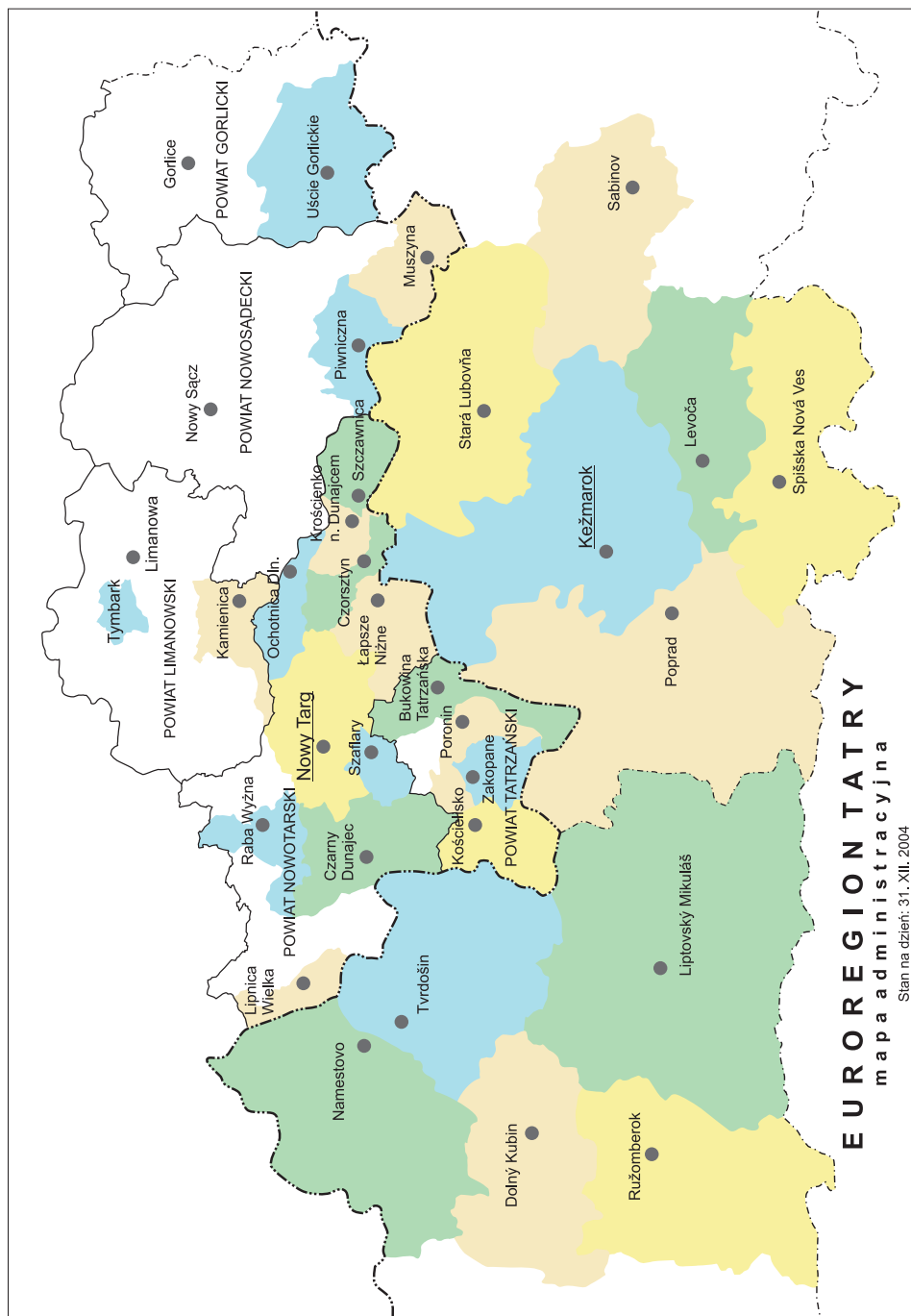
Słowo wstępne	7
Úvodné slovo	
Wizyta Prezydenta Republiki Słowackiej Ivana Gašparoviča w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu	10
Návšteva prezidenta Slovenskej republiky Ivana Gašparoviča v Stredisku poľsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu	
Z PRZESZŁOŚCI.../ Z MINULOSTI...	20
<i>Pavol Mišenko</i>	20
Uczony Wojciech Pruskowski — lubowelska polszczyzna urzędowym językiem magistratu	
Vzdelanec Vojtech Pruskovský — ľubovnianska poľština úradným jazykom mestského magistrátu	
<i>Branislav Kaššovic</i>	24
Zamek Orawski i słowacko-polskie sąsiedztwo Oravský hrad a slovensko-poľské susedstvo	
<i>Juraj Langer</i>	28
Drewniane kościoły na Podtatrzu Drevené kostoly podtatranskej oblasti	
<i>Sonia Maľugova</i>	32
Žyję z historią Dolnego Kubina Žijem s históriou mesta Dolný Kubín	
<i>Anna Kowalska-Lewicka</i>	35
Wołosi w Tatrach i na Podhalu Valasi v Tatrách a na Podhalí	
<i>Jan S. Gawlik</i>	41
Międzynarodowa konferencja naukowa „Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego” Medzinárodná vedecká konferencia „Hory a horalstvo v dejinách a kultúre poľsko-slovenského pohraničia”	
<i>Daniel Luther</i>	46
Zmarnowana okazja Sprava o jednej premrhanej príležitosti	
STUDIA I ESEJE / ŠTÚDIE A ESEJE	48
<i>Jacek Kolbuszewski</i>	48
Orawa w literaturze słowackiej Orava v slovenskej literatúre	
<i>Wiesław A. Wójcik</i>	67
„Gdzie byś poszedł w góry?” Słowacki obszar Euroregionu „Tatry” w polskiej literaturze przewodnikowej (przegląd historyczno-bibliograficzny) „Kam by si sa vybral do hôr?” Slovenská oblasť Euroregiónu Tatry v polskej sprievodcovskej literatúre (historicko-bibliografický prehľad)	
<i>Dagmar Kubišťová</i>	78
Nic nie upływa szybciej niż czas Nič neubieha rýchlejšie než čas	

SYLWETKI / OSOBNOSTI	81
<i>Antoni Nowak</i>	81
Emil Kowalczyk — krzewiciel Orawy	
Emil Kowalczyk — propagátor Oravy	
<i>Wendelin Haber</i>	82
Pożegnanie przyjaciela. Mowa wygłoszona na pogrzebie w dniu 26 lutego 2005 r.	
Rozlúčka s priateľom. Prejav prednesený na pohrebe dňa 26. februára 2005	
<i>Jan Antoľ</i>	83
Frasobliwy — ikona chłopskiego losu	
Trpiaci — ikona sedliackeho osudu	
<i>Vlado Medzihradský</i>	85
Rohacze — Zakopane zimą 1945	
Roháče — Zakopane v zime 1945	
<i>Vlado Medzihradský</i>	87
Pamięci Ivana Krušínskigo	
Za Ivanom Krušínským	
<i>Antoni Nowak</i>	88
Saba Jerzy Dobrzański — niedoceniony badacz przeszłości	
Jerzy Saba Dobrzański — nedocenený bádateľ minulosti	
<i>Agnieszka Pyzowska</i>	90
Wspomnienia z dzieciństwa	
Spomienky z detstva	
NASZE SPRAWY / NAŠE ZÁLEŽITOSTI	93
<i>Antoni Nowak</i>	93
Ośrodek Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu	
Stredisko polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu	
<i>Ján Bencúr</i>	97
Wspomnienie sprzed 10 lat	
Spomienka spred 10-tich rokov	
<i>Emil Kowalczyk</i>	98
Euroregion bez granic i Święto pasterskie	
Euroregión bez hraníc a pastiersky sviatok	
Orawa / Podhale 2004 — wyznanie autorów	104
Orava / Podhalie 2004 — vyznanie autorov	
<i>Juraj Langer</i>	105
Mój góralski świat	
Môj goralský svet	
<i>Vlado Medzihradský</i>	106
Dzień dobry, moja Orawo	
Dobry deň, Orava moja	
<i>Teresa Sjaškiewicz</i>	108
Znaczenie małych projektów euroregionalnych w dziesięcioletniej współpracy	
transgranicznej Euroregionu „Tatry”	
Význam malých euroregionálnych projektov v desaťročnej spolupráci	
cezhraničného Euroregiónu Tatry	
<i>Lubomír Bláha</i>	113
Dolny Kubin — Limanowa = 35	
Dolný Kubín — Limanowa = 35	

<i>Juraj Izsof</i>	115
Od osady ziemiańskiej po MiniEuropę Od zemianskej osady po MiniEurópu	
WITRYNA TATRZAŃSKA / TATRANSKÁ VITRÍNA	119
<i>Mieczysław Mantyka</i>	119
Ks. Walenty Gadowski „Wspomnienia katechety”. Jacek Kolbuszewski „Na południe od Tatr. Studia o literaturze słowackiej” Henryk Ruciński „Chrześcijaństwo na Orawie do końca XVIII w.” Roman Zawiliński „Słowacy, ich życie i literatura”	
<i>Anna Działowska</i>	124
„Terra Scepusiensis... “	
<i>Mikuláš Argálacs</i>	127
„Tatry z obłoków” „Tary z oblakov”	
<i>Daniel Kollar</i>	128
„Słowacko-polskie Tatry” „Slovensko-poľské Tatry”	
KALENDARIUM / KALENDÁRIUM	131
<i>Agnieszka Pyzowska</i> <i>Martin Gallik</i>	
ANEKS / PRILOHA	153
Wykaz władz oraz członków Związku Euroregion „Tatry” w latach 2003-2004 Zoznam predstaviteľov a členov Euroregionu Tatry v rokoch 2003-2004	
ENGLISH SUMMARY	154
Pisali o nas... Písali o nás...	155

Niniejsza publikacja powstała przy finansowym wsparciu Unii Europejskiej. Wyłączną odpowiedzialność za treści zamieszczone w roczniku „Pogranicze polsko-słowackie 2003-2004” ponosi Związek Euroregion „Tatry” w Nowym Targu i w żadnym razie nie mogą być one utożsamiane z oficjalnym stanowiskiem Unii Europejskiej.

Táto publikácia bola vydaná s finančnou podporou Európskej únie. Vylučnú zodpovednosť za obsah príspevkov uverejnených v ročenke „Pohraničie poľsko-slovenské 2003-2004” nesie Združenie Euroregión Tatry v Nowom Targu a v žiadnom prípade nemôžu byť stotožňované s oficiálnym stanoviskom Európskej únie.

Antoni Nowak

Słowo wstępne

Pierwszy numer dwujęzycznego rocznika „Pogranicze polsko-słowackie 2002” spotkał się z życzliwym i przychylnym przyjęciem czytelników i pozytywnymi recenzjami w czasopismach poświęconych tematyce górskiej. Postanowiliśmy zatem kontynuować jego wydawanie. Dzięki finansowemu wsparciu z unijnego funduszu Phare Polska-Słowacja 2002 mogliśmy przygotować podwójny, obszerny rocznik za lata 2003-2004, który dziś oddajemy w Państwa ręce. Mamy nadzieję, że ta seria wydawnicza trwale przyczyni się do wzbogacenia wiedzy o przeszłych i obecnych problemach pogranicza polsko-słowackiego. Tym samym wpłynie na rozwijanie współpracy i dobrosąsiedzkich kontaktów społeczności lokalnych po obu stronach Tatr. Jest to zadanie niełatwe, ponieważ ostatnio nasiliły się w niektórych środowiskach skrajnie nacjonalistyczne tendencje. Historia dawna i najnowsza dowodzi, że tożsamość narodowa kształtowana przez ideologów i polityków z takich kręgów prowadzi na manowce, rodzi konflikty, lęki i fobie. Będziemy dawać odpór takim postawom. Pragniemy bowiem przełamywać występujące po obu stronach granicy stereotypy, jednostronne poglądy i opinie oraz wzajemne uprzedzenia i animozje. Wejście Polski i Słowacji do Unii Europejskiej nie rozwiązuje automatycznie tych problemów, ale stwarza warunki budowania społeczeństwa demokratycznego w duchu idei integracji europejskiej.

Lata 2003-2004 obfitowały w ważne wydarzenia w Euroregionie „Tatry”. Oprócz przedsięwzięć związanych z obchodami Jubileuszu 10-lecia naszego Związku niewątpliwie szczególnie znaczenie miała dla nas wizyta Prezydenta Republiki Słowackiej Ivana Gašparoviča, który 19 listopada 2004 roku w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu spotkał się z przedstawicielami polskich i słowackich samorządów lokalnych wchodzących w skład Euroregionu „Tatry”. Z tego wydarzenia zamieszczamy obszerną relację.

W dziale *Z przeszłości* prezentujemy artykuł Pawła Mišenki ze Spisza pt. *Uczony Wojciech Pruskowski — lubowska polszczyzna językiem urzędowym magistratu* oraz krótkie przyczynkarskie artykuły słowackich autorów z Orawy: Branislava Kaššoviča pt. *Zamek Orawski i słowacko-polskie sąsiedztwo*, Juraja Langera *Drewniane kościoły na Podtatrzu*, Sonii Matugovej *Żyję z historią Dolnego Kubina*. Drukujemy także referat Anny Kowalskiej-Lewickiej pt. *Wołosy w Tatrach i na Podhalu*, wygłoszony na Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego”, zorganizowanej przez Podhalańską Państwową Wyższą Szkołę Zawodową w Nowym Targu w dniach 21-24 października 2004 roku i współfinansowanej

Antoni Nowak

Úvodné slovo

Prvé číslo dvojazyčnej ročenky „Poľsko-slovenské pohraničie 2002” sa stretlo so žičlivým a priaznivým prijatím čitateľmi i pozitívnymi recenziami v časopisoch venovaných horskej tematike. Rozhodli sme sa preto pokračovať v jej vydávaní. Vďaka finančnej podpore z úniového fondu Phare Poľsko-Slovensko 2002 sme mohli pripraviť rozsiahlu zdvojenú ročenku za roky 2003-2004, ktorá sa Vám dnes dostáva do rúk. Veríme, že táto vydavateľská séria trvalo prispeje k obohateniu poznania o minulých i súčasných problémoch poľsko-slovenského pohraničia, zároveň ovplyvní rozvoj spolupráce a dobré susedské kontakty miestnych spoločností po oboch stranách Tatier. Je to neľahká úloha, tým skôr, že v poslednom čase zosilneli v niektorých kruhoch krajne nacionalistické tendencie. Staršia i novšia história potvrdzuje, že národná identita formovaná ideológmi a politikmi z takéhoto prostredia vedie na scestie, vytvára strach a fóbiu. Budeme klásť odpor takýmto tendenciám. Snažíme sa prekonávať stereotypy, jednostranné pohľady a názory, ako aj vzájomné predsudky a animozity, vyskytujúce sa po oboch stranách hranice. Vstup Poľska a Slovenska do Európskej únie nerieši automaticky tieto problémy, avšak vytvára podmienky pre vybudovanie demokratického spoločenstva v duchu idey európskej integrácie.

Roky 2003-2004 boli bohaté na významné udalosti v Euroregióne Tatry. Popri podujatiach spojených s oslavami 10-ročného jubilea nášho Združenia nesporné osobitý význam mala pre nás návšteva prezidenta Slovenskej republiky Ivana Gašparoviča. 19. novembra 2004 sa v Stredisku poľsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu stretol so zástupcami poľských a slovenských miestnych samospráv, ktoré sú súčasťou Euroregiónu Tatry. Z tohto podujatia uverejňujeme obširnú správu.

V časti *Z minulosti* predstavujeme príspevok Pavla Mišenka zo Spiša pod názvom *Vzdelanec Wojtech Pruskovský – lubovnianska poľština úradným jazykom magistrátu*, a taktiež kratšie príspevky slovenských autorov z Oravy: Branislava Kaššoviča pod názvom *Oravský hrad a slovensko-poľské susedstvo*, Juraja Langera *Drevené kostoly podtatranskej oblasti*, Sonii Matugovej *Žijem s históriou mesta Dolný Kubín*. Vydávame tiež referát Anny Kowalskej – Lewickej pod názvom *Valasi v Tatrách a na Podhalí*, prednesený na Medzinárodnej vedeckej konferencii „Hory a horalstvo v dejinách a kultúre slovensko-poľského pohraničia”, zorganizovanej Podhalskou štátnou vysokou odbornou školou v Nowom Targu v dňoch 21-24. októbra 2004 a spolufinancovanej

z Funduszu Phare Polska-Słowacja 2003. Prezentujemy również dwugłos na temat konferencji Jana S. Gawlika Kanclerza Podhalańskiej Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej oraz Daniela Luthra z Instytutu Etnologii Słowackiej Akademii Nauk w Bratysławie.

Studia i eseje wypełniają dwa obszernie opracowania. Jacek Kolbuszewski w artykule *Orawa w literaturze słowackiej* przybliża m. in. twórczość najwybitniejszych poetów słowackich Pavla Országha Hviezdoslava i Jana Matúški. Natomiast Wiesław A. Wójcik znakomicie wywiązał się z nie lada trudnego zadania sporządzenia opisu polskiej literatury turystyczno-krajoobrazowej poświęconej słowackim Tatrom od najdawniejszych piśmienniczych białych kruków do współczesnych publikacji. Dagmar Kubištová zajmuje się dziejami przyjaźni słowackiego poety Hviezdoslava z Polakiem Romanem Zawilińskim.

23 lutego 2005 roku, kiedy oddawaliśmy rocznik do druku zmarł Emil Kowalczyk, nasz redakcyjny kolega, a jednocześnie członek Rady Związku Euroregion „Tatry”. W związku z tym w dziale *Sylwetki* zamieszczamy ostatnie pożegnanie naszego przyjaciela i dwa jego wiersze, które otrzymaliśmy jeszcze 17 stycznia. Jan Antoń wybrał i wstępem opatrzył wiersze ludowej poetki Hanki Nowobielskiej z jej niewydanego cyklu pt. *Mój Świątek*. Vlado Medzihradský, dziennikarz, fotografik i wspaniały propagator Orawy wspomina Ivana Krušínskeho, zmarłego w 2004 roku Prímatora Namestova i współzałożyciela Euroregionu „Tatry” oraz postać przewodnika tatrzańskiego i partyzanta Stanisława Gašienicy Wawrytko. Ciepłe i pełne uroku przedwojennych lat wspomnienia Stefani Burianovej opisuje Agnieszka Pyzowska. Postać Jerzego Saby Dobrzańskiego, niedawno zmarłego wybitnego znawcy historii architektury obronnej Podtatrza wspomina Antoni Nowak.

Nasze sprawy to zbiór artykułów polskich i słowackich autorów: Antoniego Nowaka, Jana Bencúra, Emila Kowalczyka, Juraja Langerera, Vlada Medzihradskiego, Teresy Siaškiewicz, Lubomíra Bláhy oraz Juraja Izsófa. Opisują one istotne i ciekawe wydarzenia ostatnich dwu lat działalności Euroregionu „Tatry”, takie jak: otwarcie Ośrodka Współpracy Polsko-słowackiej w Nowym Targu, Festyn góralski *Euroregion bez granic 2003 Lipnica Wielka-Namestovo* i *Święto Pasterskie* w Lipnicy Wielkiej, wmurowanie kamienia węgielnego pod park Mini Europa w Orawskiej Porubie, konferencję „*Orawa-Podhale 2004. Dlaczego warto do nas przyjechać?*”, 35 lat współpracy Dolnego Kubina i Limanowej.

Witrynę tatrzańską przygotował Mieczysław Mantyka recenzując nowe wydawnictwa poświęcone Tatom i Podtatrzu: *Wspomnienia katechety* ks. Walentego Gadowskiego, *Na południe od Tatr. Studia o literaturze słowackiej* Jacka Kolbuszewskiego oraz *Chrześcijaństwo na Orawie do końca XVIII w.* Henryka Rucińskiego. Przypomina on także wydane na przełomie XIX i XX wieku polskie publikacje dotyczące Słowacji, m. in. *Słowacy, ich życie i literatura* Romana Zawilińskiego. Witrynę uzupełniają: recenzja albumu *Tatry*

z Fondu Phare Polsko-Słowacja 2003. Prezentujemy także dwa pohlądy na tómu konferencie: Jana S. Gawlika, tajomníka Podhalskej štátnej vysokej odbornej školy a Daniela Luthera z Inštitútu etnológie Slovenskej akademie vied v Bratislave.

Štúdie a eseje vyplňujú dve obširné práce. Jacek Kolbuszewski v príspevku *Orava v slovenskej literatúre* približuje o. i. tvorbu najlepších slovenských básnikov: Pavla Országha Hviezdoslava a Janka Matúšku. Wiesław A. Wójcik sa vynikajúco vysporiadal s neľahkou úlohou zostavenia prehľadu polskej turisticko-vlastivednej literatúry venovanej slovenským Tatrám od najstarších spisovateľských „bielych vrán” po súčasné publikácie. Dagmar Kubištová sa zaoberá históriou priateľstva slovenského básnika Hviezdoslava s Poliakom Romanom Zawilińským.

23. februára 2005, keď sme dávali ročenku do tlače, zomrel Emil Kowalczyk, náš redakčný kolega a zároveň člen Rady Združenia Euroregion Tatry. V súvislosti s tým v časti *Osobnosti* uverejňujeme poslednú rozlúčku s naším priateľom a jeho dve básne, ktoré sme dostali ešte 17. januára. Jan Antoń vybral a napísal úvod k básňam ľudovej poetky Hanky Nowobielskej z jej nevydaného cyklu pod názvom *Mój świątek*. Vlado Medzihradský – novinár, fotograf a úžasný propagátor Oravy spomína na Ivana Krušínskeho, primátora Námestova a spoluzakladateľa Euroregionu Tatry, ktorý zomrel v roku 2004. Približuje tiež tatrského sprievodcu a partizána Stanislava Gašienicu Wawrytko. Milé a plné pôvabu spomienky Štefanie Burianovej na predvojnové roky opisuje Agnieszka Pyzowska. Osobnosť Jerzego Sabu Dobrzańskiego, nedávno zomretého vynikajúceho znalca histórie obrannej architektúry Podtatrza, pripomína Antoni Nowak.

Nasze záležitosti sú súborom článkov poľských a slovenských autorov: Antoniego Nowaka, Jána Bencúra, Emila Kowalczyka, Juraja Langerera, Vlada Medzihradského, Teresy Siaškiewicz, Lubomíra Bláhy, Juraja Izsófa. Približujú podstatné a zaujímavé udalosti posledných dvoch rokov z činnosti Euroregionu Tatry: otvorenie Strediska polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu, Goralský festival *Euroregion bez hraníc 2003 Lipnica Wielka – Námestovo* a *Pasterský sviatok* vo Velkej Lipnici, osadenie základného kameňa parku Mini Európa v Oravskej Porube, konferenciu „*Orava-Podhale 2004. Prečo treba k nám prísť?*”, 35 rokov spolupráce Dolného Kubína a Limanowej.

Tatranskú vitrínu pripravil Mieczysław Mantyka recenzujúc nové publikácie venované Tatrám a Podtatrsku: *Spomienky katechétu* Walenteho Gadowskeho, *Na juh od Tatier. Štúdie o slovenskej literatúre* Jacka Kolbuszewského, *Kresťanstvo na Orave do konca XVIII. storočia* Henryka Rucińskiego. Pripomína taktiež poľské publikácie týkajúce sa Slovenska vydané na prelome XIX. a XX. storočia: *Slováci, ich život a literatúra* Romana Zawilińského. Vitrínu dopĺňajú: recenzie albumu *Tatry z oblakov* z pera

z obłoków pióra Mikuláša Argalácsa, artykuł Daniela Kollara o książce *Słowacko-polskie Tatry* oraz przygotowane przez Annę Działowską omówienie książki *Terra Scepusiensis... Stan badań nad dziejami Spiszu*. Dzieło to zostało wydane przez Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych oraz Kłáštorisko n. o., a jego promocja odbyła się m. in. 3 września 2004 roku w Lewoczy oraz 5 września w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu.

Rocznik tradycyjnie zamyka bogate w wydarzenia, szczególnie *Kalendarium Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” za lata 2003-2004*, przygotowane przez Agnieszkę Pyzowską i uzupełnione przez Martina Gallika. Całości dopełniają aneksy: Wykaz władz i członków Euroregionu „Tatry” w latach 2003-2004 oraz informacja o publikacjach zamieszczonych w wydawnictwach książkowych, czasopismach i pracach naukowych dotyczących Euroregionu „Tatry”.

Rocznik ilustrują stare ryciny i fotografie, natomiast autorami współczesnych zdjęć są Stanisław Budzyński, Štefan Dauda, Jadwiga Dunaj, Małgorzata Kossakowska, Juraj Langer, Stanisław Momot, Vlado Medzihradsky i Stanisław Talaga.

Mikuláša Argalácsa, príspevok Daniela Kollara *Slovensko-polské Tatry*, a priblíženie publikácie *Terra Scepusiensis... Stav bádania o dejinách Spiša* Annou Działowskou. Toto dielo bolo vydané Centrom sliezskych a bohemistických výskumov a Kłáštoriskom, neziskovou organizáciou. Jeho slávnostná prezentácia sa uskutočnila o. i. 3. septembra 2004 v Levoči a 5. septembra v Stredisku poľsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu.

Ročniku tradične uzatvára podrobné, na podujatia bohaté *Kalendárium cezhraničného Združenia Euroregion Tatry za roky 2003-2004*, vyhotovené Agnieszkou Pyzowskou a doplnené Martinom Gallikom. Celok dopĺňajú prílohy: Zoznam predstaviteľov a členov Euroregionu Tatry v rokoch 2003-2004 a informácia o publikovaných článkoch týkajúcich sa Euroregionu Tatry, ktoré vyšli v knižných publikáciách, časopisoch i vedeckých prácach.

Ročniku ilustrujú staré rytiny a fotografie, autormi súčasných fotografií sú Stanisław Budzyński, Štefan Dauda, Jadwiga Dunaj, Małgorzata Kossakowska, Juraj Langer, Stanisław Momot, Vlado Medzihradský a Stanisław Talaga.

preklad: Miroslav Števík

Wizyta Prezydenta Republiki Słowackiej Ivana Gašparoviča

w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej
w Nowym Targu w dniu 19 listopada 2004 roku

19 listopada 2004 roku w ramach oficjalnej wizyty w Polsce w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu gościł Prezydent Republiki Słowackiej Ivan Gašparovič. Towarzyszyli mu Minister

Návšteva prezidenta Slovenskej republiky Ivana Gašparoviča

v Stredisku polsko-slovenskej spolupráce
v Nowom Targu dňa 19. novembra 2004

Dňa 19. novembra 2004 v rámci svojej oficjalnej návštevy Poľska prezident Slovenskej republiky Ivan Gašparovič sa prišiel pozrieť do Strediska polsko-slovenskej spolupráce v Nowom

Wystąpienie Prezydenta Ivana Gašparoviča. Od lewej siedzą: Ambasador Republiki Słowackiej w Warszawie Magda Vašaryová, Przewodniczący Rady Stowarzyszenia Region „Tatry” Peter Burian, Minister w Kancelarii Prezydenta RP Barbara Labuda oraz Przewodniczący Rady Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber.

Vystúpenie prezidenta Ivana Gašparoviča. Sedia zľava: veľvyslankyňa Slovenskej republiky vo Varšave Magda Vašaryová, predseda Rady združenia Región Tatry Peter Burian, ministerka v kancelárii prezidenta Poľskej republiky Barbara Labuda a predseda Rady združenia Euroregion Tatry Wendelin Haber.

foto: St. Budzyński

Spraw Zagranicznych Eduard Kukan oraz Minister Edukacji Martin Fronc. Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej reprezentowała Minister Barbara Labuda. W spotkaniu uczestniczyli Ambasador Republiki Słowackiej w Polsce Magda Vašaryová, Ambasador Rzeczypospolitej Polskiej w Bratysławie Zenon Kosiniak-Kamysz, Wojewoda Małopolski Jerzy Adamik oraz Konsul Generalny Republiki Słowackiej w Krakowie Janka Burianová. Obecni również byli Starosta Powiatu Nowotarskiego Jan Hamerski, Starosta Powiatu Tatrzańskiego Andrzej Gašienica-Makowski oraz Burmistrz Miasta Nowego Targu Marek Fryźlewicz. Prezydent spotkał się z przedstawicielami samorządów gmin, miast i powiatów wchodzących w skład Euroregionu „Tatry”. Z rąk Przewodniczącego Rady Wendelina Habera odebrał pamiątkową statuetkę Euroregionu „Tatry”. Natomiast Minister Edward Kukan odznaczył Srebrnym Medalem

Targu. Sprewádzal ho minister zahraničných vecí Eduard Kukan a minister školstva Martin Fronc. Prezidenta Poľskej republiky reprezentovala Barbara Labuda. Na stretnutí sa zúčastnili: veľvyslankyňa Slovenskej republiky v Poľsku Magda Vašaryová, veľvyslanec Poľska v Bratislave Zenon Kosiniak-Kamysz, vojvoda malopoľský Jerzy Adamik a generálny konzul Slovenskej republiky v Krakove Janka Burianová. Prítomní boli: starosta Nowotarského okresu Andrzej Gašienica - Makowski a primátor mesta Nowy Targ Marek Fryźlewicz. Prezydent sa tam stretol so zástupcami samospráv obcí, miest a okresov Euroregionu Tatry. Od predsedu Rady prevzal pamätnú sošku Euroregionu Tatry. Na druhej strane minister Eduard Kukan vyznamenal predsedu rady cezhraničného zväzku Euroregion Tatry Wendelina Habera strie-

Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Słowackiej za zasługi w rozwijaniu współpracy transgranicznej Przewodniczącego Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelina Habera.

Poniżej (w porządku, w jakim zabierany był głos) zamieszczamy teksty wystąpień Przewodniczącego Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelina Habera, Dyrektora Biura Związku Euroregion „Tatry” w Nowym Targu Antoniego Nowaka, Wiceprzewodniczącego Transgranicznego Rady Związku Euroregion „Tatry” Petera Buriana oraz Prezydenta Republiki Słowackiej Ivana Gašparoviča.

bornou medailou Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky.

V ďalšej časti uvádzame texty vystúpení v poradí, v akom boli prednesené – predsedu Rady cezhraničného zväzku Euroregión Tatry Wendelina Habera, riaditeľa Kancelárie Zväzku Euroregión Tatry v Nowom Targu Antoniho Nowaka, podpredsedu Rady cezhraničného zväzku Euroregión Tatry Petera Buriana, prezidenta Slovenskej republiky Ivana Gašparoviča.

preklad: Tomasz Trancygier

Przewodniczący Wendelin Haber wręcza Prezydentowi Ivanovi Gašparovičovi pamiątkową Statuetkę Euroregionu „Tatry”.
Predseda Wendelin Haber odovzdáva prezidentovi Ivanovi Gašparovičovi pamätnú sošku Euroregiónu Tatry.

fot. St. Budzyński

Minister Spraw Zagranicznych Republiki Słowackiej Eduard Kukan odznaczył Przewodniczącego Wendelina Habera srebrnym medalem za zasługi w rozwijaniu współpracy transgranicznej.

Minister zahraničných vecí Slovenskej republiky Eduard Kukan vyznamenal predsedu Wendelina Habera striebornou medailou za zásluhy o rozvoj cezhraničnej spolupráce.

fot. St. Budzyński

Wystąpienie Przewodniczącego Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelina Habera

Szanowny Panie Prezydencie, Szanowni Państwo, pragnę krótko przedstawić historię Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”. W listopadzie 1991 roku w Zakopanem i maju 1992 roku w Popradzie doszło do spotkania przedstawicieli samorządów lokalnych pogranicza polsko-słowackiego. Zrodziła się idea powołania polsko-słowackiego związku, którego zadaniem byłoby w przyszłości rozwiązywanie wspólnych problemów ekologicznych, gospodarczych i kulturalnych po obu stronach Tatr. Powołano zespół ekspertów, który miał opracować statut związku i przygotować Kongres Założycielski. 31 października 1993 roku w Zakopanem przyjęto „Deklarację Samorządów Terytorialnych Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Słowackiej w sprawie utworzenia Transgranicznego Związku Region Tatry”. Dokument ten stanowił materiał wyjściowy do określenia zakresu współpracy w przyszłych strukturach Euroregionu „Tatry”. Podpisane 18 sierpnia 1994 roku przez rządy Polski i Słowacji porozumienie o współpracy transgranicznej pozwoliło na zwołanie w dniu 26 sierpnia 1994 roku Kongresu Założycielskiego Euroregionu „Tatry”. Kongres odbył się w Nowym Targu. Sygnatariuszami Związku ze strony polskiej były miasta i gminy Podhala, Spisza, Orawy i Pienin, a ze strony słowackiej miasta i wsie Spisza, Orawy i Liptowa. Postanowiono, że siedzibami związku będą miasta Nowy Targ po stronie polskiej i Kieżmark po stronie słowackiej. Określono cele i zadania, które mają być realizowane dla ich osiągnięcia.

Zmiany instytucjonalne i polityczne jakie nastąpiły po 1998 roku spowodowały nowelizację umowy o współpracy w ramach Euroregionu „Tatry”. Nadzwyczajny Kongres zwołany w Nowym Targu w dniu 22 października 1999 roku z okazji piątej rocznicy powstania Euroregionu przyjął dokument „Umowa pomiędzy Samorządami Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Słowackiej o współpracy w ramach transgranicznego Związku Euroregion Tatry”. Umowę podpisali przedstawiciele Związku Euroregion „Tatry” w Nowym Targu oraz Stowarzyszenia Region „Tatry” w Kieżmarku. Potwierdzono w niej, że celem funkcjonowania Euroregionu jest wspólna działalność transgraniczna, ukierunkowana na równomierny i zrównoważony rozwój regionu oraz zbliżenie mieszkańców i instytucji po obu stronach granicy.

W nawiązaniu do historycznych doświadczeń Euroregion „Tatry” w swej działalności stara się wykorzystywać również dorobek innych tego rodzaju organizacji oraz dzielić się z nimi własnymi doświadczeniami. Stąd przynależność Euroregionu „Tatry” do Stowarzyszenia Europejskich Regionów Granicznych, współpraca z Euroregionem Sprewa-Nysa-Bóbr na granicy polsko-niemieckiej oraz Euroregionem Dunaj-Ipel-Wag na granicy słowacko-węgierskiej. Euroregion „Tatry” jest również jednym z założycieli i członkiem Rady Konsultacyjnej Euroregionów Państw Grupy Wyszehradzkiej.

Vystúpenie predsedu Rady cezhraničného združenia Euroregion Tatry Wendelína Habera

Vážený pán prezident, vážení přítomní, chcem Vám v krátkosti priblížiť históriu Cezhraničného združenia Euroregion Tatry. V novembri roku 1991 a v máji 1992 v Poprade sa stretli zástupcovia miestnych samospráv poľsko-slovenského pohraničia. Vznikla myšlienka zriadiť poľsko-slovenské združenie, ktorého úlohou by malo byť riešenie spoločných ekologických, ekonomických a kultúrnych otázok po oboch stranách Tatier. Zriadili aj skupinu expertov, ktorá mala pripraviť štatút zväzku a pripraviť jeho zakladajúci kongres. 31. októbra 1993 v Zakopanem prijali „Deklaráciu orgánov územných samospráv Poľskej republiky a Slovenskej republiky o utvorení Cezhraničného združenia Región Tatry”. Tento dokument sa stal východiskom pre vymedzenie spolupráce v budúcich štruktúrach Euroregionu Tatry. Vďaka Dohode o cezhraničnej spolupráci, ktorú 18. augusta 1994 podpísali vláda Poľska a Slovenska bolo možné zvolať na 26. augusta 1994 zakladajúci kongres Euroregionu Tatry. Konal sa v Nowom Targu. Jeho signatármi za poľskú stranu boli mestá a obce Podhalia, Spiša, Oravy a Pienin a za slovenskú stranu mestá a obce Spiša, Oravy a Liptova. Bolo rozhodnuté, že sídlami združenia bude Nowy Targ na strane poľskej a Kežmarok na strane slovenskej. Vytýčili sa úlohy a ciele, ktoré sa majú dosiahnuť na ich naplnenie.

Následkom inštitucionálnych a politických zmien po roku 1998 bola novelizácia dohody o spolupráci v rámci Euroregionu Tatry. Mimoriadny kongres, ktorý zvolali do Nového Targu dňa 22. októbra 1999 pri príležitosti piateho výročia vzniku Euroregionu prijal dokument s názvom „Dohoda samospráv Poľskej republiky a Slovenskej republiky o spolupráci v rámci Cezhraničného združenia Euroregion Tatry”. Dohodu podpísali zástupcovia Združenia Euroregion Tatry v Nowom Targu a Združenia Región Tatry v Kežmarku. V nej potvrdili, že cieľom fungovania Euroregionu je spoločná cezhraničná aktivita zameraná na rovnomerný a vyvážený rozvoj regiónu a vzájomné zbližovanie obyvateľov a inštitúcií po oboch stranách hranice.

Nadväzujúc na historické skúsenosti sa Euroregion Tatry vo svojej činnosti usiluje využívať výsledky iných organizácií tohto druhu a deliť sa s nimi o svoje skúsenosti. Preto Euroregion Tatry patrí do Združenia európskych hraničných regiónov, spolupracuje s Euroregionom Spréva-Nysa-Bug na poľsko-nemeckých hraniciach a s Euroregionom Dunaj-Ipel-Váh na slovensko-maďarských hraniciach. Euroregion Tatry je jedným zo zakladateľov a členom Konzultačnej rady euroregionov štátov V4.

Vďaka programu cezhraničnej spolupráce Phare, do ktorého zaradili poľsko-slovenské pohraničie, spolupráca na oboch stranách hranice roku 1999 zreteľne ožila. Účasť na tomto programe umožnila realizovať projekty a získavať praktické skúsenosti z ich prípravy. Otázkou strategického významu pre fungovanie

Od 1999 roku za sprawą Programu Współpracy Przygranicznej Phare, którym została objęta granica polsko-słowacka rozpoczęło się zdecydowane ożywienie współpracy po obu stronach granicy. Korzystanie z tego programu pozwoliło na realizację projektów, a także na zdobywanie praktycznych umiejętności ich przygotowywania. Sprawą strategiczną dla funkcjonowania Związku Euroregion „Tatry” była realizacja Ośrodka Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu.

W bieżącym roku obchodzimy 10-lecie powstania naszego Stowarzyszenia. Nasuwa się pytanie, czy zrealizowaliśmy w tym czasie deklarację i zamierzenia z lat 1993 i 1994 roku. Sądzę, iż przekształciliśmy je w konkretne rezultaty, które dobrze przysłużyły się mieszkańcom polsko-słowackiego pogranicza. Nie zapominaamy, że działalność nasza wspierana była przez rządy Republiki Słowackiej i Rzeczypospolitej Polskiej. Serdecznie za to dziękujemy. Liczymy na to, iż w przyszłości odczujemy podobne, a może i większe wsparcie naszych wysiłków.

Wystąpienie Dyrektora Biura Związku Euroregion „Tatry” Antoniego Nowaka

Szanowny Panie Prezydencie,
Szanowne Panie i Panowie,

ktos przed laty powiedział, że euroregiony to mosty do zjednoczonej Europy. Warto postawić sobie pytanie czy Euroregion „Tatry” zbudował już ten most czy zaledwie jego przyczółki. Myślę, że odpowiedź powinna być twierdząca. W czasie swojej dziesięcioletniej działalności Euroregion był inicjatorem, pomysłodawcą, uczestnikiem i koordynatorem licznych przedsięwzięć transgranicznych, które przybliżyły mieszkańcom pogranicza polsko-słowackiego ideę integracji europejskiej. W ciągu tego okresu powstała solidna pozarządowa struktura organizacyjna z profesjonalnym biurem przygotowanym do zarządzania, monitorowania, opracowywania i realizacji projektów ze środków Unii Europejskiej.

Kluczowe znaczenie dla funkcjonowania Euroregionu miało uruchomienie Programu współpracy Przygranicznej Phare Polska-Słowacja, w ramach którego zrealizowano bądź realizuje się szereg projektów infrastrukturalnych. Do tych najważniejszych należy na pewno Most Wyszehradzki na przejściu granicznym Leluchów-Čirč, modernizacja dróg Moszczenica-Konieczna oraz Zakopane-Chochołów-granica państwa, budowa oczyszczalni ścieków w dolinie Polhoranki czy projekt *Czysta rzeka Poprad*.

Ja jednak pragnę zwrócić uwagę na znaczenie małych projektów euroregionalnych z dziedziny kultury, sportu, turystyki, ochrony środowiska, zagospodarowania przestrzennego i rozwoju demokracji lokalnej. Są to przedsięwzięcia *ludzie dla ludzi*, a w transgranicznej współpracy polsko-słowackiej najważniejsze zawsze były, są i będą bezpośrednie kontakty pomiędzy mieszkańcami. W realizacji tych małych projektów uczestniczyły tysiące mieszkańców pogranicza polsko-słowackiego, często z małych miejscowości oddalonych od cen-

zdużenia Euroregion Tatry bolo zriadenie Strediska polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu.

Tento rok oslavujeme 10. výročie vzniku nášho Zduženia. Vystáva otázka, či sa nám v tom období podarilo naplniť deklarácie a zámery z rokov 1993 a 1994. Domnievam sa, že sme ich dokázali pretaviť do konkrétnych výsledkov, prospešných pre obyvateľov polsko-slovenského pohraničia. Taktiež nezabúdame, že našu činnosť podporovali vlády Slovenskej republiky a Poľskej republiky. Srdečne im za to ďakujeme. Dúfame, že aj v budúcnosti sa nám dostane obdobnej, a možno aj väčšej podpory nášho úsilia.

Vystúpenie riaditeľa Kancelárie združenia Euroregion Tatry Antoniho Nowaka

Vážený pán prezident,
vážené dámy a páni,

ktosi pred rokmi povedal, že euroregiony sú mostami k zjednotenej Európe. Stojí za to položiť si otázku, či Euroregion Tatry je takýmto mostom, alebo iba jej predmostím. Myslím si, že odpoveď na prvú z tých otázok by mala byť kladná. Počas svojej desaťročnej činnosti bol Euroregion iniciátorom, inšpirátorom, účastníkom a koordinátorom mnohých cezhraničných aktivít, ktoré obyvateľom polsko-slovenského pohraničia priblížili myšlienku európskej integrácie. V tomto období vznikla solidná mimovládna organizačná štruktúra s profesionálnou kanceláriou pripravenou riadiť, monitorovať, pripravovať a realizovať projekty z prostriedkov Európskej únie.

Pre fungovanie euroregionu malo kľúčový význam spustenie Programu cezhraničnej spolupráce Phare Poľsko-Slovensko. V jeho rámci realizovali alebo realizujú viaceré infraštruktúrne projekty. K ajzávažnejším istotne patrí Vyšehradský most na hraničnom priechode Leluchów – Čirč, modernizácia ciest Moszczenica-Konieczna a Zakopane – Chochołów – štátna hranica, výstavba čističky odpadových vôd v doline Polhoranky a projekt *Čistá rieka Poprad*.

Chcel by som sa však upriamiť skôr na význam malých euroregionalných projektov v oblasti kultúry, športu, cestovného ruchu, ochrany životného prostredia, priestorového plánovania a lokálnej demokracie. Sú to aktivity z typu *ľudia pre ľudí* a v cezhraničnej polsko-slovenskej spolupráci vždy najdôležitejšie boli, sú a budú práve bezprostredné kontakty obyvateľov. Na realizácii tých malých projektov sa zúčastňovali tisícky obyvateľov polsko-slovenského pohraničia, nezriedka z malých osád vzdialených od kultúrnych centier.

trów kulturalnych. Udział brała młodzież, dorośli, niepełnosprawni, artyści, sportowcy, przedstawiciele samorządów lokalnych. Odbyły się dziesiątki wydarzeń, imprez, wystaw, spotkań, warsztatów, konferencji. Ukazały się liczne publikacje, przewodniki, mapy, informatory. Wytoczono dziesiątki kilometrów tras turystycznych, zarówno pieszych, jak i rowerowych. Nakręcono 4 filmy, opracowano kilka studiów planistycznych. Wielkim zainteresowaniem cieszyły się zawody sportowe w hokeju na lodzie, kolarstwie górskim, tenisie stołowym, kajakarstwie i narciarstwie. Różnorodne i bogate były kontakty szkół i instytucji kultury. Odbył się nawet polsko-słowacki konkurs potraw regionalnych *Góralskie jadło*. Powstały systemy informacyjne, w tym największy internetowy System Informacyjny Euroregionu „Tatry” INFOTATRY, w którym prezentują się polskie i słowackie miasta oraz gminy – członkowie Euroregionu. Odbyło się Polsko-Słowackie Forum Miast Euroregionu oraz Polsko-Słowackie Forum Gospodarcze pt. *Znaczenie produktów regionalnych w związku z wejściem Polski i Słowacji do Unii Europejskiej*. Jednak największym i najbardziej spektakularnym efektem wykorzystania środków z Funduszu Małych Projektów było powstanie Ośrodka Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu, w którym dzisiaj mamy zaszczyt gościć Pana Prezydenta. Ośrodek ten stał się centrum kultury, informacji i promocji euroregionu. Planujemy, aby miała tu swoją siedzibę Polsko-Słowacka Izba Gospodarcza. Cieszymy się, że nasz słowacki partner w ramach projektu komplementarnego będzie realizował w przyszłym roku Dom Spotkań Słowacko-Polskich w Keżmarku. Łączna kwota dofinansowania małych projektów realizowanych po polskiej stronie Euroregionu „Tatry”, których beneficjentami były i są niedochodowe instytucje oraz samorządy lokalne wynosi około 764 000 EUR.

Wyrażam przekonanie, iż dotychczasowe doświadczenie oraz rezultaty Euroregionu „Tatry” w polsko-słowackiej współpracy transgranicznej są gwarantem dalszej absorpcji środków z Funduszy Unii Europejskiej. W latach 2004-2006 będziemy realizować projekty ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego Interreg III A. Mam przyjemność poinformować, że 15 listopada Komisja Europejska zatwierdziła wspólny dokument programowy dla Programu Interreg III A Polska-Republika Słowacka. W ramach tego programu Euroregion po stronie polskiej zarządzać będzie tak zwanymi mikroprojektami. Zadania tego nie powierzono niestety euroregionom słowackim. Pomimo tego będziemy przygotowywać wspólne produkty markowe, takie jak np. *Historyczno-kulturowo-przyrodniczy szlak dookoła Tatr*, Festiwal Kultury Pogranicza pt. *Od Mistrza Pawła z Lewoczy do Jana Kantego Pawluśkiewicza*. Czeka nas też wielkie zadanie opracowania strategii zrównoważonego rozwoju Euroregionu „Tatry”, w tym systemu komunikacji wokół Tatr, monitoringu zanieczyszczenia powietrza i wody oraz zagospodarowania przestrzennego. Sądzę, iż znajdzie również poparcie władz Polski i Słowacji projekt utworzenia w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu biblioteki słowackiej, a w Domu Spotkań Słowacko-Polskich w Keżmarku polskiej biblioteki.

Zúčastňovala sa na nich mládež, dospelí, telesne postihnutí, umelci, športovci, predstavitelia územných samospráv. Konali sa desiatky akcií, podujatí, výstav, stretnutí, dielní, konferencií. Boli vydané viaceré publikácie, turistickí sprievodcovia, mapy, informačné príručky. Vytýčili sa desiatky kilometrov peších turistických chodníkov a cyklotrás. Boli natočené 4 filmy, vzniklo niekoľko územnoplánovacích štúdií. S veľkým záujmom sa stretli športové zápasy v ľadovom hokeji, horskej cyklistike, stolnom tenise, kajakárstve a lyžovaní. Pestré a intenzívne boli vzájomné kontakty medzi školami a kultúrnymi inštitúciami. Uskutočnila sa dokonca aj polsko-slovenská súťaž regionálnych špecialít s názvom Góralské jedlo. Vznikali informačné systémy, vrátane najväčšieho internetového informačného systému Euroregionu Tatry INFOTATRY, ktorého prostredníctvom sa predstavujú členovia Euroregionu – polské a slovenské mestá a obce. Uskutočnilo sa polsko-slovenské fórum miest Euroregionu a polsko-slovenské ekonomické fórum na tému *Význam regionálnych produktov v súvislosti so vstupom Poľska a Slovenska do Európskej únie*. Lenže najväčším a najpôsobivejším efektom využitia prostriedkov z Fondu pre malé projekty bolo zriadenie Strediska polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu, kde sa nám dostala pocta privítať Vás, pán prezident. Toto sa stalo centrom kultúry, informačných služieb a propagácie euroregionu. Chceme v ňom zriadiť Poľsko-slovenskú hospodársku komoru. Sme radi, že v rámci komplementárneho projektu náš slovenský partner na budúci rok zriadi Dom slovensko-poľských stretnutí v Kežmarku. Celková suma na dofinancovanie małych projektov realizovaných na polskej strane Euroregionu Tatry, ktorých beneficentmi boli a sú neziskové organizácie a územné samosprávy predstavuje okolo 764 000 eur.

Som presvedčený, že doterajšie skúsenosti a výsledky Euroregionu Tatry získané v rámci cezhraničnej spolupráce sú zárukou ďalšieho absorbovania prostriedkov Európskej únie – fondu pre regionálny rozvoj. V rokoch 2004-2006 budeme realizovať projekty financované prostriedkami Európskeho fondu pre regionálny rozvoj Interreg III A. S potešením informujem, že Európska komisia 15. novembra schválila spoločný programový dokument pre program Interreg III A Poľsko-Slovenská Republika. V rámci tohto programu Euroregion na polskej strane bude spravovať takzvané mikroprojekty. Žiaľ, touto úlohou nepoverili slovenské euroregiony. Nehľadiac na to budeme pracovať na príprave spoločných značkových produktov ako sú napríklad: *Historicko-kultúrno-prírodný cesta dokola Tatier*, Festival kultúry pohraničia pod heslom *Od Majstra Pavla z Levoče k Janovi Kantovi Pawluśkiewiczovi*. Stojí pred nami veľká úloha zameraná na spracovanie stratégie vyváženého rozvoja Euroregionu Tatry, vrátane systému dopravy okolo Tatier, monitoringu čistoty ovzdušia a vody a územného plánovania. Dúfam, že vládne orgány Poľska a Slovenska podporia projekt zriadenia slovenskej knižnice v Stredisku polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu a polskej knižnice v Dome slovensko-poľských stretnutí v Kežmarku.

Wejście Polski i Słowacji do Unii Europejskiej stawia przed Euroregionem „Tatry” nowe wyzwania. W *Europejskiej Karcie Regionów Granicznych i Transgranicznych* jak i w Deklaracji Końcowej pt. *Nowe drogi ku nowej Europie* przyjętej podczas Rocznej Konferencji Stowarzyszenia Europejskich Regionów Granicznych w Szczecinie w październiku bieżącego roku przewiduje się większą rolę euroregionów jako ważnego elementu kooperacji terytorialnej. Euroregiony są bowiem najlepszym przykładem zinstytucjonalizowanej współpracy transgranicznej. Doświadczenia europejskie pokazują, że wspólnie stworzone transgraniczne programy i projekty są realizowane i wdrażane w sposób najbardziej efektywny, jeżeli regionalni i lokalni partnerzy odgrywają w nich wiodącą rolę. Już dziś musimy zabrać głos w sprawie nowych regulacji prawnych dotyczących współpracy transgranicznej na lata 2007-2013, a w szczególności projektu dokumentu ustanawiającego *Europejskie ugrupowanie ds. współpracy transgranicznej*, który regulował będzie w przyszłości status prawny euroregionów. Bilateralna współpraca transgraniczna euroregionów na poziomie lokalnym i regionalnym będzie bowiem długofalową koniecznością, która poprzez partnerstwo umożliwi wyrównanie różnic pomiędzy społecznościami pogranicza, w tym również pogranicza polsko-słowackiego.

Wystąpienie Wiceprzewodniczącego Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Petera Buriana

Szanowny Panie Prezydencie,
Szanowne Panie i Panowie,

jest dla mnie czymś niezwykle zwracać się do mojego prezydenta na terytorium zaprzyjaźnionego kraju, wśród zaprzyjaźnionego narodu, w przepięknym otoczeniu Ośrodka Współpracy Polsko-Słowackiej Euroregionu „Tatry”. Pragnę dać wyraz mojej radości ze spotkania w takim miejscu oraz z faktu, że mam okazję w dużym skrócie przedstawić jednego z partnerów współpracy transgranicznej, jakim jest zrzeszenie celowe podmiotów prawnych w Słowacji, noszące nazwę Region „Tatry”. Słowa mojego kolegi, pana wiceprzewodniczącego Habera oraz pana Dyrektora Antoniego Nowaka kompleksowo opisywały drogę, którą przeszliśmy od 1991 roku. Mogę potwierdzić, że pierwsze kontury współpracy transgranicznej kreśliśmy po linii organów samorządowych, które powstawały po rewolucji 1989 roku wykorzystując nowe możliwości i w ramach w owym czasie przeprowadzanych reform. W naszym współdziałaniu za najcenniejsze uważam to, że do dnia dzisiejszego zachowało ono charakter bardzo czystej współpracy organów samorządowych.

I chociaż nasze stowarzyszenie nie odwraca się od współpracy z dalszymi podmiotami, to jednak broni się przed rozpraszaniem swojej działalności na zbyt szerokim froncie. Preferowana przez nas zasada działań wyłącznie samorządowych okazała się bardzo interesująca

So vstupom Polska a Slovenska do Európskej únie sa pred Euroregiónom Tatry objavujú nové výzvy. V *Európskej charte hraničných a cezhraničných regiónov* ako aj v *Záverečnej deklarácii nazwanej Nové cesty k novej Európe*, ktorú v októbri tohto roka prijali na Výročnej konferencii združenia európskych hraničných regiónov v Szczecine sa počíta so zvyšovaním významu euroregiónov ako dôležitých prvkov teritoriálnej kooperácie. Euroregióny totiž predstavujú ten najlepší príklad inštitucionalizovanej cezhraničnej spolupráce. Európske skúsenosti potvrdzujú, že spoločne vytvárané programy a projekty sa najefektívnejšie realizujú a uvádzajú do praxe vtedy, ak v nich zohrávajú vedúcu úlohu práve regionálni a lokálni partneri. Už dnes sa musíme vyjadriť k otázke nových právnych predpisov týkajúcich sa cezhraničnej spolupráce na obdobie 2007-2013, a najmä návrhu dokumentu, ktorým sa ustanovuje *Európske združenie pre otázky cezhraničnej spolupráce*, ktorým sa v budúcnosti určí právne postavenie euroregiónov. Dvojstranná cezhraničná spolupráca euroregiónov na lokálnej a regionálnej úrovni bude totiž dlhodobou nutnosťou, ktorá cez partnerstvo umožní vyrovnávať úroveň spoločenstiev pohraničných území, vrátane polsko-slovenského pohraničia.

preklad: Tomasz Trancygier

Vystúpenie podpredsedu Rady cezhraničného zväzku Euroregion Tatry Petera Buriana

Vážený pán prezident,
dámy a páni,

je to zvláštna chvíľa, zvláštny okamih oslovovať svojho prezidenta na pôde spriaznenej krajiny, národa spriazneného, v tomto prekrásnom prostredí, v Dome slovensko – poľskej spolupráce Euroregionu Tatry. Chcel by som vyjadriť skutočne radosť zo stretnutia na tejto pôde a radosť z toho, že v krátkosti by som mohol predstaviť aj partnera cezhraničného zväzku Euroregion Tatry, ktorým je v tomto prípade záujmové združenie právnických osôb na Slovensku pod názvom Región Tatry. Slová môjho spolupredsedu, pána Habera, pána tajomníka Antoniho Nowaka komplexne vystihovali našu cestu, ktorú sme prešli od roku 1991. Skutočne tie prvé obrysy spolupráce cezhraničnej sme kreslili po linke samosprávnych orgánov, ktoré vlastne vznikali po revolúcii v roku 1989, v rámci našich nových možností a našich reforiem. Čo si vážim na tejto spolupráci najviac je to, že do dnešného dňa si uchovala veľmi čistú podobu spolupráce na báze samospráv.

Nie sme zväzok, ktorý by – aj keď veľmi rád, pochopiteľne – do spolupráce zahrnul aj ďalšie subjekty, ktorý by sa snažil rozptyľovať veľmi nejakým širokým frontom, a tento náš čistý princíp samosprávnych činností sa ukázal ako veľmi zaujímavý

i owocna. Bardzo znaczącym i wręcz przełomowym stał się dla nas 1994 rok, w którym nasze działania uzyskały urzędową akceptację. Dokładnie pamiętam, że było to 26 sierpnia. Pomimo tego faktu Region „Tatry” został oficjalnie zarejestrowany dopiero w 1996 roku jako – o czym tu już powiedziałem – celowe zrzeszenie podmiotów prawnych w rozumieniu Kodeksu Cywilnego. Dopiero od tego czasu zaczął oficjalnie istnieć. Ze zrozumiałych powodów pierwsze kroki zmierzające do uznania nas, do zrozumienia sensu naszej pracy, prezentacji naszych celów i zadań nie były łatwe. Urzeczystwiliśmy je jednak kierując się ambicją i przekonaniem, że przeszkody pokonamy i dzięki współpracy z polskim partnerem udało nam się to w końcu osiągnąć. Zostało już tu powiedziane, że 1998 rok był szczególny z tego powodu, że wtedy uzyskaliśmy szerokie możliwości prezentowania się w mediach, oficjalnie zaakceptowano nasze istnienie, a to znalazło odbicie w realizowaniu naszych planów i pomysłów. Byliśmy jednymi z pierwszych, którym w ramach partnerstwa samorządów w Polsce i Słowacji udało się zrealizować pierwszych 29 projektów w ramach PHARE CBC. Było to w 1999 roku. Jeżeli spojrzymy na okres bezpośrednio poprzedzający ten etap, to wypada przypomnieć, że jako jedni z pierwszych potrafiliśmy wykorzystać środki z funduszy przedakcesyjnych w ramach programu PHARE CREDO 1 i PHARE CREDO 2. Jako bezpośredni świadek tych dokonań chciałbym w tym miejscu wymienić ścieżkę rowerową i drogę, która przez specjalne przejście graniczne dla turystów łączy polskie miasto Szczawnica ze słowacką Lesnicą. Przygraniczny region Pienin, który jest wręcz Eldoradem atrakcji turystycznych i prawdziwym rajem dla amatorów turystyki pieszej, rowerowej i sportów wodnych, okazał się wdzięcznym terenem dla realizacji ciekawych pomysłów. Właśnie tam udało nam się, przepraszam za wyrażenie, podziurawić naszą granicę jak serementalski. Uważaliśmy, że jest to w interesie mieszkańców po obu stronach granicy polsko-słowackiej.

Na okres lat 2000-2006, który jest jeszcze w toku, postawiliśmy sobie za cel skupić się na uzyskiwaniu i wykorzystywaniu funduszy przedakcesyjnych, w szczególności programu PHARE CBC. W tym miejscu ponownie chcę podkreślić, że uczyliliśmy się partnerstwa. Jest to coś wspaniałego, szczególnie dla naszych starostów i burmistrzów. Na jego bazie powstawały wszystkie lustrzane projekty, wielkie i małe. Nie będę ich tu wymieniał, ponieważ już była o nich mowa. Szczególnie pozytywnie oceniam to, że co roku organizowaliśmy polsko-słowackie forum gospodarcze, które ostatnio było wkomponowane do opisywanego przeze mnie kompleksu zagadnień lub do sfery badań i monitoringu turystyki. Wiele uwagi poświęciliśmy zagadnieniom środowiska naturalnego. Mogę z dumą potwierdzić słowa pana Nowaka, że wczoraj odesłaliśmy do Komisji Europejskiej i Agencji Implementacyjnej w Bratysławie sprawozdanie końcowe i raport oceniający odnoszące się do projektu „Czysta Rzeka. Koryta Popradu i Dunajca”. Chodzi o rzeczywiście poważne zagadnienie, ponieważ tylko z Unii Europejskiej dostaliśmy na to dwa miliony

a veľmi osožný. Rok 1994, keď sme oficiálne vznikli, v auguste 1994 to bolo presne, dvadsiateho šiesteho, bol tým prelomom, ktorý bol veľmi zaujímavý, keď sme konečne mali posvätenie našej činnosti. Región Tatry ako taký na slovenskej strane bol však oficiálne zaregistrovaný až v roku 1996. Ako som už povedal, ako záujmové združenie právnických osôb podľa Občianskeho zákonníka a de facto vlastne od tejto doby oficiálne začal existovať. Prvé kroky, ktoré smerovali k nášmu uznaniu, k pochopeniu našej činnosti, k predstaveniu našich konkrétnych ambícií a záväzkov boli niekedy ťažké, ale napĺňali sme ich skutočne s ambíciou a s názorom, že tieto veci vieme prekonať a v spolupráci s poľským partnerom sa nám to nakoniec aj podarilo. Rok 1998, ako to tu už odznelo bol veľmi zaujímavý tým, že sme dostali vlastne širokú popularizáciu, dostali sme oficiálnu pečiatku nášho jestvovania a to sa vlastne odrazilo v konkrétnom realizovaní našich plánov a myšlienok. Boli sme jedni z prvých, ktorí sme dokázali v rámci partnerstva samospráv na Slovensku a potom v Poľsku realizovať prvých dvadsaťdeväť projektov v rámci projektu Phare CBC. Bol to rok 1999. Keď siahame ešte do histórie tesne pred tým, boli sme jedni z prvých, ktorí sme dokázali využívať prostriedky predvstupových fondov v rámci programu PHARE CREDO 1 a CREDO 2. Ako taký živý pamätník tejto realizácie by som dokumentoval cyklotrasu a cestu, ktorá spája poľské mesto Szczawnicu cez špeciálny turistický priebeh Szczawnica – Lesnica až do slovenskej Lesnice. Je to pomedzi Pienin, ktoré je prekrásnym Eldoradom turistiky a raja turistov a vodných športov, cyklistiky. Skutočne táto myšlienka bola veľmi zaujímavá a tam sme dokázali aj prispieť k tomu, aby z postupnej, z našej hranice, prepáčte mi za výraz, dovoľím si to tak nazvať, robili ementál. Chceli sme to zdokumentovať v prospech obyvateľov Slovenska a Poľska, na oboch stranách.

Roky 2000-2006, ktoré vlastne nie sú ešte naplnené sme sa snažili nahliadať, dokumentovať a realizovať z pohľadu využívania prístupových fondov, najmä programu Phare CBC. Znovu potvrdím, učili sme sa partnerstva. Partnerstvo je úžasná vec, hlavne v pozícii našich starostov, primátorov. Vznikali všetky zrkadlové projekty, v oblasti malých a veľkých projektov. Nebudem ich tu menovať. Boli vymenované. Za zvlášť pozitívne považujem to, že každý rok sme umiestňovali spoločnými silami či už slovensko-poľské hospodárske fórum, ktoré bolo posledný raz zabudované do už spomínanej oblasti alebo do oblasti priskumu a monitoringu cestovného ruchu. Zaoberali sme sa veľmi vážne životným prostredím. Môžem dnes s hrdosťou povedať skutočne to, čo už hovoril pán Nowak, že včera sme posielali záverečnú správu a vyhodnotenie Európskej komisii a Implementačnej agentúre v Bratislave ohľadom vyhodnotenia projektu „Čistá rieka. Koryta Popradu a Dunajca”. Je to obrovská vec. Prišlo nám do tejto oblasti 2 milióny eur iba z Európskej únie. Číže sme tými ľuďmi, bez nejakých veľkých

euro. Nie chwaląc się możemy stwierdzić, że nauczyliśmy się opracowywać projekty i tworzyć partnerstwa na bazie naturalnej współpracy między narodami słowackim i polskim. Trochę nieskromnie powiem, że staraliśmy się utworzyć wyspę dobrobytu na pograniczu polsko-słowackim. Wierzę, że podobne inicjatywy i pomysły będą się rodzić i po naszym wejściu do Unii. Uważam, że będziemy kontynuować rozpoczęte dzieło, ponieważ z pewnością nie wyczerpaliśmy wszystkich naszych pomysłów i zamierzeń.

Co nas czeka?

Ów piękny projekt, którego wyniki teraz omawiamy, chcielibyśmy powtórzyć w Słowacji, w mieście Kežmarok, które jest stolicą Euroregionu „Tatry”. Pragniemy, aby w jego centrum, na Placu Zamkowym pod numerem 30 znajdował się nie tylko główny ośrodek współpracy polsko-słowackiej, ale i w pewnym sensie ambasada euroregionalnych działań Euroregionu „Tatry” w Słowacji w relacjach wobec pozostałych krajów partnerskich. W chwili obecnej pracujemy nad realizacją projektów, jak np. MiniEuropa na Orawie. Chodzi o coś rzeczywiście wspaniałego. Jest to miniatura Europy w Parku Gäcel koło Dolnego Kubina. Gorąco polecam odwiedzenie tej ekspozycji. Realizujemy projekt o nazwie Polsko-Słowackie Forum Gospodarcze, które niedawno odbyło się w naszym mieście Stara Lubowla. Przygotowujemy się do wspólnych projektów, które mają ożywić naszą wspólną granicę. Jednym z nich jest będący już w toku realizacji projekt noszący nazwę Polsko-Słowackie Spotkania Młodych Meblarzy. Do współpracy włączamy szkoły. Zadań i zamiarów mamy naprawdę wiele. W związku z tym chciałbym podkreślić naszą skromną nadzieję odnoszącą się do tego, o co już szósty rok walczymy. Chodzi o to, że status euroregionów na stronie słowackiej nie ma takiej wagi w stosunku do Europy, jaką posiadają euroregiony na stronie polskiej. Pozwolę sobie uściślić, co mam na myśli. Długo zabiegaliśmy o to, abyśmy stali się sekretariatem technicznym przynajmniej dla programu Phare CBC. Niestety, na to nie otrzymaliśmy zgody. Podobna sytuacja zaistniała w przygotowaniu kontynuacji programu Phare, konkretnie transgranicznej współpracy INTERREG III A. W tym przypadku euroregiony na stronie słowackiej nie są wyposażone w odpowiednie uprawnienia wykonawcze, które są czymś oczywistym w Europie i które posiadają nasi polscy partnerzy.

Szanowny Panie Prezydencie, szanowni Goście, Panie i Panowie, korzystając z okazji proszę, abyście w tym zakresie pomogli Euroregionowi „Tatry” i wsparli nasze starania. Będziemy naprawdę wdzięczni za każdą pomoc, każde dobre słowo, za wolę i odwagę we wspieraniu związku, który, jak sądzę, w ciągu 10 lat swojej działalności na pograniczu polsko-słowackim wytworzył mały model integracji z Europą.

Dziękuję za uwagę.

chwałeni, ktorí sa naučili robiť projekty, robiť partnerstva, na základe prirodzenej spolupráce medzi slovenským a poľským národom a domnievam sa, keď takto neskromne poviem, že sme sa snažili vytvoriť na tomto pomedzí slovensko-poľskom ostrov prosperity. Myslím si, že tieto nápady a ďalšie myšlienky sa nevytratia vstupom do Európskej únie. Myslím si, že budeme ďalej pokračovať v tomto našom diele, pretože určite sme nedokázali vyčerpať všetky svoje nápady a svoje ambície, ktoré máme.

Čo nás čaká v budúcnosti?

Chceli by sme tento krásny projekt, nad výsledkom ktorého teraz momentálne sedíme, zopakovať na Slovensku, v meste Kežmarok, ktoré je hlavným mestom Euroregionu Tatry. Chceli by sme, aby bol ambasádou, toto miesto na Hradnej ulici, na Hradnom námestí číslo tridsať v Kežmaroku, nielen centrom spolupráce slovensko-poľskej, ale aby bolo vôbec aj istou ambasádou euroregionalných činností Euroregionu Tatry na Slovensku vo vzťahu k ostatným partnerským krajinám. Momentálne realizujeme také projekty, ako sú MiniEurópa na Orave. Je to úžasná vec. Miniaturizácia Európy v Gäcelskom parku pri Dolnom Kubíne. Vrelo odporúčam návštevu tejto expozície. Realizujeme projekty slovensko-poľské hospodárske fórum, ktoré bolo práve dokončené aj v našom meste, meste Stará Lubovňa. Pripravujeme sa na spoločné projekty, ktoré oživia našu hranicu. Konkrétne už realizujeme spoločný projekt pod názvom Polsko-slovenské stretnutia mladých nábytkárov. Zapájame školy. Takže tých prác a tých nárokov máme skutočne veľmi veľa a v tejto súvislosti by som veľmi rád zdôraznil možno našu drobnú požiadavku, ide o to, s čím možno bojujeme už šiesty rok. Práve na slovenskej strane postavenie euroregionov nemá ten štatút ako vo vzťahu k Európe, prípadne na poľskej strane. O čo mi ide? Bojovali sme dosť dlho za to, aby sme boli technickým sekretariátom minimálne v prípade programu Phare CBC. Nebolo nám vyhovené. Žiaľ, toto isté momentálne zažívame aj v prípade prípravy na pokračovanie programu Phare, v tom prípade cezhranicznej spolupráce INTERREG III A, kde znovu euroregiony všeobecne na slovenskej strane nie sú nositeľmi týchto výkonných funkcií, ako sme zvyknutí z Európy a ako vlastne poznáme tento princíp aj u partnerov v Poľsku.

Vážený pán Prezident, vážení hostia, dámy a páni, chcem vás poprosiť pri tejto príležitosti, pokiaľ by sme trochu mohli v tejto oblasti pomôcť Euroregionu Tatry a našej myšlienke, budeme vďační skutočne za každú pomoc, za každé dobré slovo, za všetku chuť a odvahu pomôcť tomuto zväzku, ktorý domnievam sa, za desať rokov svojej činnosti na slovensko-poľskom pomedzí vytvoril malý model integrácie do Európy.

Ďakujem za pozornosť.

Wystąpienie Prezydenta Republiki Słowackiej Ivana Gašparoviča

Szanowny Panie Wojewodo, Szanowni Panowie Przewodniczący, Ekscelencje, Panowie Starostowie i Burmistrzowie z obu stron granicy,

zostałem wywołany, dlatego pozwólcie mi wygłosić kilka słów. Tylko kilka, ponieważ nie sądzę, by celowym było powtarzać wszystko to, co już zostało powiedziane. Była tu mowa o tylu pozytywnych rzeczach, poda-

Vystúpenie Prezidenta Slovenskej republiky Ivana Gašparoviča

Vážený pán vojvoda, vážení pani predsedovia, excelencie, páni starostovia a primátori z oboch strán tejto hranice,

dovoľte, aby, keďže som bol vyzvaný, som povedal niekoľko slov. Niekoľko, pretože opakovať čo tu bolo povedané, myslím si, že nemá význam. Bolo tu povedané toľko dobrých vecí, toľko dobrých správ, že sám

Prezydent Republiki Słowackiej Ivan Gašparovič podczas swego przemówienia.
Prezident Slovenskej republiky Ivan Gašparovič počas svojho vystúpenia.

fol. St. Budzyński

no tyle dobrych informacji, że aż mnie to zaskoczyło. Dobrze pamiętam, jak powstawał Euroregion „Tatry”. Kilkakrotnie brałem udział w spotkaniach, które odbywały się na Orawie. W tym okresie udało nam się w parlamencie słowackim i w polskim sejmie utworzyć mieszany polsko-słowacki zespół poselski. Uważam, że i on podjął kilka właściwych decyzji i inicjatyw, które pomogły w urzeczywistnieniu niektórych przedsięwzięć regionu. Na spotkaniach z Panem Prezydentem i Panem Premierem oraz z marszałkami omawialiśmy potrzebę ponownego ożywienia tej współpracy parlamentarzystów, która by wspomagała regiony przez prace legislacyjne.

som prekvapený. Veľmi dobre si pamätám, keď vznikol Euroregión Tatry. Niekoľkokrát som sa zúčastnil na niektorých akciách, najmä na strane Oravy. V tom čase sa nám podarilo v Národnej rade slovenskej a v poľskom Sejme založiť skupinu poľsko – slovenskú, poslaneckú. Myslím si, že aj tá mala niekoľko úspešných svojich rozhodnutí a akcií, ktoré pomohli v rámci tohto regiónu niečo zhmotniť. Pri stretnutiach s pánom prezidentom a s pánom premiérom aj s maršalkami sme hovorili práve aj o potrebe znovu oživiť tu spoluprácu poslancov parlamentov, ktorí by napomáhali najmä v oblasti legislatívy regiónom,

Zgadzam sie z tym, co już tu zostało powiedziane, że chodzi o rozległy obszar wymagający uzupełnień. Powiedziano tu również, że rządy słowacki i polski udzieliły pomocy finansowej. Moim zdaniem pomoc ta nie była wystarczająca, ponieważ rządy nie są jeszcze w pełni świadome, jaka powinna być pomoc na rzecz regionów i że w zasadzie to nie pomagają regionom, ale samym sobie. Wspierając ich powstawanie, umożliwiając, aby regiony zaczęły działać, rządy pomagają same sobie, ponieważ w ten sposób uwalniają się od konieczności udzielania im pomocy ekonomicznej. Jest to dla nich korzystne. Cieszę się, że nasze rządy to rozumiały. Jeszcze większą radością napawa mnie bogactwo działań Euroregionu „Tatry”. Podczas spotkań z panami ministrami w Polsce nasze rozmowy toczą się wokół tego, co jeszcze należałoby zrobić, jednak na dzisiejszym spotkaniu mówi się o dokonaniach, co daje mi dużo satysfakcji. Omawiane są również przyszłe zadania w tym regionie. Uporać się z nimi będzie jednak dużo łatwiej, ponieważ już istnieją położone przez Was fundamenty. Szczególnie chciałbym podkreślić, że wejście do Unii Europejskiej oznacza dla nas otwarcie olbrzymiej przestrzeni. Unia Europejska nie jest jednak organizacją charytatywną ani zrzeszeniem rozdającym prezenty. Jest to przestrzeń, w której musimy szukać miejsc dla siebie, własnymi rękami i potencjałem intelektualnym przebijając się w ostrej walce konkurencyjnej. Działania regionów na takiej właśnie bazie są tym, co będzie tworzyło w Europie warunki współzawodnictwa, w których dzięki swojej dotychczasowej pracy nasze regiony odniosą sukcesy. Unia Europejska jest bowiem właśnie taka. Cieszę się, że region polsko-słowacki jest jednym z tych, które nadają ton i może służyć jako przykład w ramach Grupy Wyszehradzkiej a może i gdzie indziej. Za to Wam wszystkim dziękuję. Szczególnie dziękuję tym, którzy przyczynili się do tej współpracy, ponieważ, jak to ujął Pan Dyrektor, bliskość naszych narodów jest dana ich historią, a historia determinuje przyszłość. Dlatego wierzę, że przyszłość polsko-słowacka będzie, jak to mówią w Polsce, opierać się na współpracy i braterstwie.

Mam jedno życzenie, które, jak wierzę, uda mi się spełnić. Chciałbym przyjechać do tego regionu bez powinności wynikających z protokołu. Wymknąć się niepostrzeżenie, pospacerować sobie po okolicy i po mieście, porozmawiać z ludźmi. Nie chcę przez to powiedzieć, że nasze dzisiejsze spotkanie mi nie odpowiada, nie jest jednak wykluczone, że nasza rozmowa przebiegałaby bardziej gładko i bardziej bezpośrednio, gdybyśmy mogli wybrać się tam, gdzie chcemy i obejrzeć to, co nas interesuje. Odezwał się czyjś telefon komórkowy, ale ja go nie mam. A może to był wzruszony głos mojego serca...? Jeszcze raz dziękuję za zaproszenie, za prezentację. Będę za Was trzymał kciuki i zrobię wszystko dla spełnienia mojego skrytego marzenia, aby przybyć tu bez rozgłosu i zadzwonić do Was z propozycją spotkania. Dziękuję i ponownie zapewniam, że będę trzymał za Was kciuki.

tlumaczenie: Tomasz Trancygier

pretože si myslím, že aj tu je ešte veľký priestor ako ste povedali, na doplnenie.

Povedali ste, že pomohla finančne vláda. Vláda slovenská aj poľská. Ja si myslím, že pomohli málo, pretože vlády si ešte neuvedomujú, čo to je pomoc regiónom. Že vlastne nepomáhajú tak regiónom, ako sebe. Tým, že regiónu pomôžu, aby začal existovať, aby začal tvoriť, pretože tým pádom sa vlastne vláda zbavuje akékoľvek pomoci ekonomickej. Je to výhodné. Je to výhodné pre ňu. Som veľmi rád, že naše vlády to pochopili a som ešte radšej, že Euroregión Tatry je takýto funkčný. Pri takýchto stretnutiach, aké som absolvoval s páňmi ministrami aj v Poľsku sa väčšinou hovorí o tom, čo všetko ešte treba. Som veľmi rád, že som prišiel medzi vás, kde som počúval, čo všetko sa už urobilo. A to, čo ešte treba, to vás čaká, ale si myslím, že je to oveľa jednoduchšie plniť, keď tento základ, ktorý ste dali v tomto regióne, tu je. Ja chcel by som zdôrazniť len jedno. Vstupom do Európskej únie sa nám otvára veľký priestor. Ale Európska únia nie je spolok humanitný, spolok, ktorý bude rozdávať a dávať dary. Európska únia je priestor, v ktorom si musíme hľadať svoje postavenie a svojimi vlastnými rukami a vlastným umom a vedomím dosahovať v rámci tvrdého konkurenčného boja v Európe práve prvenstva. A práca regiónov na takomto podklade je práve to, čo v Európe bude vytvárať veľkú súťaživosť a budú sa presadzovať naše regióny práve takouto činnosťou, akú predvádzate vy. To je Európska únia. Preto som veľmi rád, že práve región poľsko-slovenský je jeden z tých, ktorý, môžem to povedať v rámci V4 a možno aj inde, udáva tón a môže byť príkladom. Ja vám všetkým za to ďakujem. Ďakujem všetkým, ktorí sa pričínili o túto spoluprácu, pretože tak, ako to povedal pán riaditeľ, blízkosť našich národov je daná už históriou. A história určuje aj budúcnosť. Tak verím, že aj slovensko-poľská budúcnosť bude sa zakladať na spolupráci a bratstve, ako sa v Poľsku hovorí.

Mal by som a mám jedno pranie, ktoré dúfam, že sa mi podarí splniť. Príšť sem do regiónu bez protokolárnych povinností, ujsť, poprechádzať sa po okolí, poprechádzať sa po meste a rozprávať sa s ľuďmi. Tým nechcem povedať, že si nevážim, že môžem tak to tu sedieť, ale možno aj nám, ako tu sedíme, by sa hovorilo lepšie a bezprostrednejšie, keby sme sa pohybovali tam, kam chceme a mohli pozrieť sa na to, čo chceme vidieť. Niekomu funguje telefón. Ale ja ho nemám. A možno to bolo vzrušenie môjho srdca. Takže ešte raz chcem vám poďakovať za pozvanie, chcem vám poďakovať za prezentáciu, budem vám držať prsty do budúcnosti a urobím všetko, aby sa mi to moje tajné želanie splnilo, že prídem tak, že možno až keď sa tu objavím, budem telefonovať, či sa so mnou nechcete stretnúť. Ďakujem pekne a ešte raz, držím palce.

Pavol Mišenko

Uczony Wojciech Pruskowski – lubowelska polszczyzna urzędowym językiem magistratu

Od niepamiętnych czasów Stara Lubowla była miastem rzemieślników i kupców, którzy swoje potrzeby duchowe zaspokajali głównie studiowaniem Pisma Świętego albo lekturą różnych kalendarzy edukacyjnych. Prawdziwy mieszczanin musiał znakomicie opanować swoją profesję, gdyż od tego zależał poziom życia jego rodziny. Dlatego starał się w pierwszym rzędzie nabyć umiejętności w jednym z rzemiosł lub w handlu, co otwierało mu drogę do założenia rodziny i zaliczenia go do szanowanych obywateli miasta. Na zyskanie wykształcenia wyższego nie miał czasu, a często również środków finansowych. Jednak w XVII w. w Starej Lubowli żył człowiek, który był absolwentem Akademii Krakowskiej, a nazywał się Wojciech Pruskowski (Vojtech Pruskovský).

Po raz pierwszy z jego nazwiskiem stykamy się w 1646 r., gdy w lubowelskiej miejskiej księdze umów pojawia się na stanowisku wójta. W tym samym roku, bez wątplenia z jego sprawą, język urzędowy magistratu zmienia się z niemieckiego na miejscową postać języka polskiego, którym mówiło się w Starej Lubowli. Decyzją tą Pruskowski wyprzedził epokę i Stara Lubowla stała się jednym z niewielu miast na Węgrzech, w którym już w pierwszej połowie XVII w. w zapisach urzędowych władz miasta używano języka słowiańskiego.

Druga pisemna wzmianka o tym interesującym człowieku znajduje się w Księdze testamentów magistratu lubowelskiego, a pochodzi z dnia 7 czerwca 1669 r. Pojawia się w testamencie komendanta garnizonu zamkowego Andrzeja Kowalskiego. Dowiadujemy się z niej, że Wojciech Pruskowski już nie żyje, a pan Kowalski jest wykonawcą jego testamentu. Wspomina tutaj również młodszą córkę zmarłego, Zofię, którą zgodnie z wolą ojca ma wydać za zarządcę majątków w Chmielnicy, pana Piątkowskiego. Ostatnim życzeniem komendanta jest pochowanie go obok pana Wojciecha Pruskowskiego pod kościołem w Starej Lubowli, co może świadczyć o przyjaźni, jaka łączyła tych dwóch szanowanych obywateli miasta. W każdym przypadku wzmianka ta wskazuje na istnienie zapomnianych grobów pod lubowelskim kościołem parafialnym św. Mikołaja.

Najciekawszy pisemny dokument o Wojciechu Pruskowskim zachował się również w Księdze testamentów magistratu lubowelskiego. Jest to odpis jego testamentu z 23 lutego 1690 r. Dowiadujemy się z niego, że oryginał był sporządzony 2 marca 1669 r. w obecności Andrzeja Kowalskiego i ówczesnego wójta Jakuba Tymczika. Dokument ujawnia nowe informacje o rodzinie i sytuacji majątkowej Pruskowskich. Wiemy, że jako młody człowiek

Pavol Mišenko

Vzdelanec Vojtech Pruskovský – ľubovnianska poľština úradným jazykom mestského magistrátu

Stará Ľubovňa bola od nepamäti mestom remeselníkov a kupcov, ktorí svoje duchovné potreby uspokojili zväčša štúdiom Svätého písma, alebo čítaním rôznych náučných kalendárov. Správny mešťan musel ovládať svoju profesiu, od ktorej závisela životná úroveň jeho rodiny. Preto sa v prvom rade snažil získať zručnosť v nejakom remesle, alebo v obchode, čo mu otvorilo cestu k založeniu rodiny a začleneniu sa medzi vážených občanov mesta. Na vyššie vzdelanie nemal čas a často ani finančné prostriedky. Vďaka v 17. storočí žil v Starej Ľubovni človek, ktorý bol absolventom Veľkej krakovskej akadémie a volal sa Vojtech Pruskovský.

Prvýkrát sa s jeho menom stretáme v roku 1646, keď sa v Ľubovnianskej mestskej knihe zmlúv objavuje na poste richtára. V tom istom roku sa zrejme jeho pričinením mení úradný jazyk mestského magistrátu z nemčiny na domácu podobu poľského jazyka, ktorým sa v Starej Ľubovni hovorilo. Týmto činom Pruskovský predbehol dobu a Stará Ľubovňa sa stala jedným z mála miest v Uhorsku kde sa už v prvej polovici 17. storočia používal pri úradných záznamoch mestského zastupiteľstva slovanský jazyk.

Druhá písomná zmienka o tomto zaujímavom človeku sa nachádza v Knihe testamentov ľubovnianskeho magistrátu a je zo 7. júna 1669. Tu sa objavuje v testamente kapitána hradnej posádky Andreja Kowalského. Dozvedáme sa, že Vojtech Pruskovský je už mŕtvy a pán Kowalský je dozorcom nad realizáciou jeho testamentu. Spomína tu aj mladšiu dcéru nebožtíka, Žofiu, ktorú ma podľa vôle otca vydať za správcu svojich majetkov v Chmielnici, za pána Piątkovského. Kapitánovým posledným želaním je byť pochovaný vedľa pána Vojtecha Pruskovského pod kostolom v Starej Ľubovni, čo môže svedčiť o priateľstve medzi týmito dvoma váženými občanmi mesta. V každom prípade táto zmienka poukazuje na existenciu zabudnutých hrobiek pod ľubovnianskym farským kostolom Sv. Mikuláša.

Najzaujímavejší písomný doklad o Vojtechovi Pruskovskom sa zachoval taktiež v Knihe testamentov ľubovnianskeho magistrátu. Ide o doslovný prepis jeho testamentu z 23. februára 1690. Dozvedáme sa, že originál bol spísaný 2. marca 1669 za účasti Andreja Kowalského a vtedajšieho richtára Jakuba Tymczika. Dokument odhaľuje nové poznatky o rodine a majetkových pomeroch Pruskovského. Vieme, že ako mladík študoval na Veľkej krakovskej akadémii, kde

Pruskowski studiował w Akademii Krakowskiej, gdzie niewątpliwie zaszczepiono mu pozytywny stosunek do kultury i języka polskiego, który później przejawiał się w sporządzanych w magistracie dokumentach. Oprócz języka polskiego znał łacinę, czego dowodem jest jego testament, w którym te dwa języki przeplatają się. O wyższym wykształceniu Pruskowskiego i przychylnym stosunku do

zrejme získał kladný vzťah k polskej kultúre a jazyku, ktorý neskôr presadil v úradných písomnostiach ľubovnianskeho magistrátu. Okrem poľštiny ovládal aj latinčinu, čoho dôkazom je aj jeho testament, kde sa tieto dva jazyky navzájom prelínajú. Vyšší stupeň vzdelanosti a kladný vzťah k poznaniu prezrádza aj ním vlastnená knižnica, ktorú odkazuje svojmu mladšiemu

Fotokopia strony testamentu Wojciechu Pruskowskiego.
Fotokópia strany testamentu Vojtecha Pruskovského.
fot. Archiwum

wiedzy świadczy również jego prywatna biblioteka, którą przekazuje swojemu młodszemu synowi Stanisławowi. W przypadku niektórych książek podaje ich tytuł i nazwisko autora. Na przykład: *Księga Wielka Polska* księdza Fabiana Bierkowskiego, za którą zapłacił 30 lub 40 florenów, *Polianthea* – Księga Wielka potrzebna bardzo duchownym i świeckim, *Liber cronicorum* Kromera, *Żywoty świętych* polskiego księdza Szymona Starowolskiego i wiele innych, które, jak twierdzi Pruskowski, są bardzo przydatne dla studentów. Nie wiemy dokładnie z czego się utrzymywał, ale z kontekstu testamentu możemy wnioskować, że był kupcem, gdyż w wielu miejscach wspomina sklep i jego wyposażenie.

synovi Stanislavovi. Pri niektorých knihách uvádza aj ich názov a meno autora. Spomeňme napríklad: *Kniha veľká poľská* od Fabiána Bierkowského, za ktorú zaplatil 40 poľských zlatých; veľká kniha potrebná pre duchovné, ale aj svetské potreby – *Polianthea*; *Liber cronicond* od autora Cromerra; *Životy svätých* od poľského kňaza Szymona Stanrolskiego a ďalšie knihy, ktoré ako uvádza Pruskovský sú pre študentov veľmi potrebné. Nevieme presne čím sa živil, ale podľa kontextu v testamente môžeme usudzovať, že bol obchodníkom pretože na viacerých miestach tu spomína obchod a jeho vybavenie.

Oprócz żony znamy całą jego rodzinę. Wiemy, że miał dwóch synów, Stefana i Stanisława, z których jeden później został wójtem, o czym świadczy znajdująca się w ekspozycji muzealnej na zamku tablica kamienna z 1691 r. Zachowany tekst łaciński zdradza, że jej wykonanie wraz z radą miejską zlecił wójt S. Pruskowski.

W swoim testamencie Wojciech wspomina również większą sumę pieniędzy, którą złożył w kieźmarskim skarbcu miejskim, a odsetki od niej mają być użyte do sfinansowania kształcenia synów, którzy w tym czasie byli uczniami, Stanisław terminował u kupca Pawła w Kieżmarku, a Stefan przebywał na Szaryszu. W testamencie ojciec planuje ich przyszłość, przy czym Stanisławowi zaleca studia na Akademii Krakowskiej, gdyż, według jego słów, jest zdolny i mądry, ale zbyt nieśmiały, aby zajmować się handlem i gospodarką. Jeśli więc Stanisław posłuchał ojca i udał się na studia do Krakowa, mógł w ławach studenckich spotkać się z przyszłym królem polskim, Janem Sobieskim, który w tym czasie również był słuchaczem Akademii. Natomiast Stefanowi ojciec zaleca, aby udał się do Krakowa, do któregoś z bogatych kupców handlujących przyprawami korzennymi, gdyż do handlu i zajmowania się gospodarką jest zdalny.

Oprócz synów Wojciech Pruskowski miał również dwie córki. Starsza, Hanna, mieszkała razem z nim i opiekowała się nim w czasie choroby. Docenia jej troskę, ale przestrzega, że wprawdzie po jego śmierci może razem z mężem mieszkać w domu i korzystać z profitów gospodarki, ale z chwilą powrotu synów, musi im wszystko przekazać. Młodszą córkę, Zofię wspomina w swoim testamencie również Andrzej Kowalski.

Wróćmy jednak do języka, który również dzięki Wojciechowi Pruskowskiemu był od XVII do XIX w. używany w dokumentach. Jest to wzbogacona miejscowymi wyrazami polszczyzna, jako gwara używana w Starej Lubowli do dzisiaj. Naturalnie, że obecnie używana jest bardzo rzadko, znają ją tylko starsi, od pokoleń zasiedli mieszkańcy, nazywani „mieszczunami”. Najlepszym przykładem tego dialektu jest pochodząca z drugiej połowy XVII w. Księga testamentów magistratu lubowelskiego. Jest jednym z niewielu zachowanych dokumentów pisanych miasta, gdyż w 1950 r., ówczesny Przewodniczący Rady Narodowej Starej Lubowli, Zoltán Majer, polecił zlikwidować archiwum miejskie. Jedynie dzięki brakowi konsekwencji w zrealizowaniu tej barbarzyńskiej decyzji, możemy teraz z zapartym tchem czytać zdania napisane przed ponad trzysty laty. Księga zaczyna się tymi oto słowami: „Testamenty albo podział majątku na podstawie ostatniej woli różnych osób, różnego stanu, sporządzone przed ich śmiercią, w pełni władz umysłowych, dla lepszego porządku, łatwiejszego odszukania i lepszej ochrony. Pisanie tych ksiąg przez pisarza lubowelskiego Pawła Kochanowskiego zaczęto za czasów urzędowania szacownego pana Eliasza Nekla, Jána Domeka, Juraja Mauritiusa, Jána Gnieskiego i Jana Komnackiego 16 września 1660 r.” Zakładając księgi, wójt i rajcowie miejscy nie przypuszczali nawet, jaką przysługę wyświadczają swoim potomnym. Dzięki systematycznym zapisom mamy dzisiaj całościowy obraz

Okrem manželky poznáme jeho celú rodinu. Vieme, že mal dvoch synov Štefana a Stanislava, z ktorých sa jeden neskôr stal richtárom o čom svedčí aj kamenná tabuľa z roku 1691, nachádzajúca sa v expozícii múzea na hrade. Zachovaný latinský text prezrádza, že ju dal zhotoviť richtár S. Pruskovský s mestskou radou.

Vo svojom testamente Vojtech spomína väčší obnos peňazí, ktoré má uložené v Kežmarskej mestskej pokladnici a úroky z tejto sumy majú byť použité na vzdelanie pre synov, ktorí boli v tom čase učni. Stanislav sa učil obchodovaniu u kupca Pavla v Kežmarku a Štefan sa zdržiaval na Šariši. Otec im v testamente plánuje budúcnosť, pričom Stanislavovi odporúča štúdium na Veľkej krakovskej akadémii pretože, podľa jeho slov, je šikovný a múdry, však príliš nesmelý na obchodovanie a hospodárenie. Ak teda Stanislav poslúchol svojho otca a odišiel na štúdiá do Krakova mohol sa v študentských laviciach stretnúť s budúcim poľským kráľom Jánom Sobieským, ktorý bol v tom čase tiež poslucháčom akadémie. Štefanovi zase otec odporúča aby išiel do Krakova k nejakému bohatému kupcovi obchodujúcemu s korením a tam sa vyučil, pretože je do obchodovania a hospodárenia súci.

Okrem synov mal Vojtech Pruskovský aj dve dcéry. Staršia Hanuša bývala spolu s ním a starala sa o neho v chorobe. Jej služby oceňuje, ale upozorňuje ju na skutočnosť, že po jeho smrti síce môže bývať spolu s manželom v dome a používať pre svoje potreby výnosy z hospodárenia, ale akonáhle sa vrátia synovia musí im všetko odovzdať. Mladšiu dcéru Žofiu spomína vo svojom testamente aj Andrej Kovalský.

Vráťme sa však k jazyku, ktorý sa aj zásluhou Vojtecha Pruskovského používal v písomnostiach mesta od 17. do 19. storočia. Ide o poľštinu obohatenú domácimi výrazmi, používanú v Starej Lubovni ako nárečie s menšími zmenami až do súčasnosti. Pravda, dnes sa používa veľmi málo a ovládajú ho iba starí usadlíci označovaní ako „mieščuni”. Najlepšou vzorkou tohto dialektu je Kniha testamentov mestského magistrátu z druhej polovice 17. storočia. Je jednou z mála zachovaných historických písomností mesta, pretože v roku 1950 vtedajší predseda mestského národného výboru Zoltán Majer vydal príkaz na zlikvidovanie mestského archívu. Iba vďaka nedôslednosti tohto barbarkého činu môžeme teraz zo zatajeným dychom čítať vety zapísané pred vyše tristo rokmi. Kniha začína týmito slovami: „Testamenty, alebo rozdelenie majetku na základe poslednej vôle rôznych ľudí, rôzneho stavu, vytvorené pred ich smrťou so zdravou myslou, kvôli lepšiemu poriadku, ľahšiemu nájdeniu a lepšej ochrane. Písanie týchto kníh bolo začaté za úradu slávneho pána Eliáša Nekla, Jána Demeka, Juraja Mauritiusa, Jána Gnieského a Jána Komnackého 16. septembra 1660 lubovnian-ským pisárom Pavlom Kochanovským”. Richtár a členovia mestskej rady pri zakladaní knihy ani netušili akú službu robia svojím potomkom. Vďaka systematickému zapisovaniu testamentov máme v súčasnosti ucelený obraz o tom ako sa v 17. storočí v Starej

życia w Starej Lubowli w XVII w. Znamy relacje cenowe majątku ruchomego i nieruchomego, stawki godzinowe w usługach lub pobierane przez duchownych opłaty za msze. Potrafimy zlokalizować nie istniejące już budowle lub dokładnie opisać urządzenie wnętrza domu mieszczkańskiego. Łącząc poszczególne wątki i biorąc pod uwagę bezpośrednio wzmianki, potrafiliśmy odtworzyć również olbrzymi pożar miasta w 1639 r., który strawił wszystkie zabudowania, łącznie z kościołem i od którego zaczęła się ich odbudowa. Oczywiście, najwięcej dowiadujemy się o sposobie myślenia żyjących w tym czasie ludzi, którzy w niewielkim tylko stopniu różnili się od nas. Może tylko byli bardziej świadomi swojej małości, a śmierć przyjmowali jako oczywistość, po której następuje życie wieczne. Potrafili się cieszyć także z drobnośtek i dlatego, na przykład, przekazany komuś kozuch mógł oznaczać dla niego majątek lub przejaw szacunku. W testamentach pojawiają się ludzie dawno zapomniani, których kości są jeszcze stale pochowane na placu św. Mikołaja, gdzie wówczas znajdował się cmentarz. Poznajemy imiona rodów, które już wymarły i odkrywamy postaci skryte za zasłoną zapomnienia, jak Wojciech Pruskowski, który na zejście z poźółtkich kart papieru czerpanego czekał bez mała trzysta lat.

Dla przybliżenia języka używanego w zapisach w księdze, przytaczamy stronę z testamentu Wojciecha Pruskowskiego. Wszystkie testamenty sporządzał pisarz miejski, a styl zapisów zmieniał się wraz z nastaniem nowego pisarza.

Lubovni žilo. Poznáme cenové relácie hnutelného a nehnuteľného majetku ale aj hodinové mzdy služobníctva či poplatky za omše pre duchovných. Vieme lokalizovať už neexistujúce stavby, alebo presne popísať zariadenie meštianskej domácnosti. Pospájaním súvislosti, ale aj priamymi zmienkami sme dokázali identifikovať aj veľký požiar mesta v roku 1639, kedy boli všetky budovy vrátane kostola úplne zničené a započalo sa s ich novou výstavbou. Samozrejme najviac sa tu dozvedáme o uvažovaní ľudí v tom čase, ktorí sa len málo líšili od nás. Možno si len viacej uvedomovali svoju slabosť a smrť prijímali ako samozrejmosť, po ktorej nasleduje večný život. Vedeli sa tešiť aj s maličkosti a preto napríklad kozuch odkázaný niektorému z pozostalých mohol znamenať pre neho majetok či prejav úcty. V testamentoch sa objavujú dávno zabudnutí ľudia, ktorých kosti sú ešte stále pochované na Námestí sv. Mikuláša, kde sa vtedy nachádzal cintorín. Poznáme priezviska rodov, ktoré už v meste vymreli a objavujeme osobnosti zakryté závojom zabudnutia. Podobne to bolo aj s Vojtechom Pruskovským, ktorý čakal na svoje vyslobodenie zo zožltnutých popísaných listov ručne vyrobeného papiera takmer tristo rokov.

Pre získanie lepšieho obrazu o jazyku používanom pri zápisoch v knihe prikladáme stranu z testamentu Vojtecha Pruskovského. Všetky testamenty zapisoval mestský pisár a štýl písma sa menil spolu s novým pisárom.

Fragment testamentu w oryginalnej pisowni: Pôvodné znenie:

... Czamletovy ten na piasek Karmelitom do Krakowa oddae niechgo sobie zpiniezy. Do tego sto złotych treba im oddae bom bovinnien iuxta legata, Jazem Hanusio otym multoties ozamienial, y piniadze pokazal in aureis, Skryn wsklepie y malych y wielkich iest dostatek takze Stolov otym nie bede pisat nie. Zydlov wielkich y malych jest dosyc. Jest tez Rostruchanik niemaly pozlocisty przenosi dziesiec talerow aiest wszawce pod kiegami w sklepie odhyliwszy spodku naydziesie tam: tenby Je Mosci Panu Podstarosciemu darowae aby ten byl laskaw nad dziadki moie y krivde im niedal robic, jednym slowem, aby byl Patronem, y tutorem y promotorem. Je M P Kapitan takze niech sobie wezmie zesto Zlotych: bo nie povinnien niktto pracowae darmo, mam wielku ufnosc vnim zemi y corki przydawa zamusz y o synach bedzie miał staranie. Panu Tymczykowi á rychtarzowi staremu (coyday y nie przyslemu) dae mu rola iaka trzymae do kilku lat choz by y vlipnika a to wzgledem iego przyhylnosci, y dozoru, aby niedal krivdy czynic dziadkom moim. Vlosa to bedzie positum na woli JMP Kapitana, ktory jako senior bedzie to vszytko od ludem Dei et utilitatem osphanova umial ordinovae ykazdemu co potrzeba kontentovae on tez alareve bedzie dopomagae y iunovae Wczym nie radpie uzto iuxta voluntatem mean vszytko bedziesie dzialo Tej sammy ktorei...

Tłumaczenie na język polski:

... aksamitny, ten na Piasek karmelitom do Krakowa przekazuję, niech go spieniężą. Do tego 100 złotych dać im należy, gdyż zgodnie z prawem tyle jestem im dłużny. Mówiłem wiele razy o tym Hanusi, a pieniądze dałem jej w złocie. Szaf w sklepie jest pod dostatkiem,

Preklad do slovenčiny:

... zamatový, ten na piesok karmelitánom do Krakova dávam, nech ho speňažia. Do toho sto zlatých je potrebné im dať pretože im to podľa zákona dlhujem. Ja som o tom vravel veľakrát Hanuši a peniaze som jej dal v zlate. Skriň v obchode je dostatok aj malých aj

tak małych, jak i dużych, jak również stołów. Nie będę o tym więcej pisał. Pod dostatkiem jest również stołków małych i dużych. Jest również roztruchanik spory, pozłacany, którego wartość wynosi dziesięć talarów. Jest w sklepie, w szafie pod księgami. Gdy odsłonicie spód, znajdziecie go tam. Ten daje jego miłości panu podstaroście, aby był łaskaw dla moich dzieci i nie dopuścić, aby ich ktoś skrzywdził. Jednym słowem, aby był ich patronem, wychowawcą i protektorem. Jego Miłość Pan komendant niech weźmie sto złotych, gdyż nikt nie ma obowiązku pracować za darmo. Polegam na nim, że wyda córki i zaopiekuje się synami. Panu Tymczikowi – staremu wójtowi (może także nowemu) na kilka lat ziemię daje do używania, choćby w Lipniku. Daje mu to z uwagi na jego lojalność i dozór, aby nie pozwolił skrzywdzić moich dzieci. Wybierze ją Jego Miłość Pan komendant, który jako senior będzie wszystkim, zgodnie z wolą bożą zarządzał i każdemu, co należne, przydzieli. Jeśli w czymś sobie nie będzie radzić, to będzie rozwiązywane zgodnie z prawem, a tę sumę, którą...

tłumaczenie: Ryszard Juchniewicz

Branislav Kašovic

Zamek Orawski i słowacko-polskie sąsiedztwo

Na potężnej, wysokiej na 112 metrów skale nad miejscowością Podzamcze Orawskie dumnie wznosi się Zamek Orawski. Wysokie i strone ściany skalne, które sprawiają wrażenie, jakby wyrastały z płynącej w dole rzeki, tylko podkreślają obronny wygląd tej malowniczej kompozycji budowlanej. Zasiadanie skały zamkowej sięga czasów prehistorycznych – okresu halsztackiego. Początkowo powstał tu otoczony palisadą gródek, który w XIII w. przebudowano na murowany zamek.

W związku z tym, że Zamek Orawski należał do najdalej na północ wysuniętych warowni ówczesnego Królestwa Węgierskiego, na granicy z Polską, zapytaliśmy mgr Ivetę Florekową, historyka z Muzeum Orawskiego w Podzamczu Orawskim, jak to „sąsiedztwo” wpłynęło, zwłaszcza w średniowieczu, na rozwój zamku i regionu.

„Zamek Orawski powstał prawdopodobnie około 1265 r. – mówi mgr I. Floreková – gdy istniał już Liptowski Stary Zamek i przypuszcza się, że było to w czasie, gdy dochodziło do sporów między ówczesnym władcą Belą IV i jego synem Stefanem V, który synom dawał się samodzielnego udziału w rządzeniu. Ale pierwsza, historycznie udokumentowana wzmianka o Zamku Orawskim pochodzi dopiero z 1267 r. Było kilka powodów wzniesienia zamku. W pierwszym rządzie ten, że na tych rubieżach miał strzec północnej części Królestwa Węgierskiego, jego granic, a następnie

velkých a taktiež stolov. O tom už nebudem viacej písať. Stoličiek veľkých aj malých je tiež dostatok. Je tiež Rostruchanik nemalý pozlátený, ktorého hodnota je desať toliarov. Je v obchode v skrini pod knihami. Keď odkryjete spodok nájdete ho tam. Ten dávam jeho milosti pánovi podstarostovi aby bol láskavý k mojím deťom a nedopustil, aby bola na nich páchaná krivda. Jedným slovom, aby bol ich patrónom, tútorom a podporovateľom. Jeho milosť pán kapitán nech si vezme sto zlatých, pretože nikto nie je povinný pracovať za darmo. Spolieham sa na neho, že vydá dcéry a aj o synov sa postará. Pánovi Tymczikovi – starému richtárovi (možno aj novému) dávam do užívania na niekoľko rokov zem hoci aj v Lipniku. Dávam mu to vzhľadom k jeho lojalnosti a dozoru, aby nedal páchať krivdu na mojich deťoch. Vyberie ju jeho milosť pán kapitán, ktorý ako senior bude všetko podľa Božej vôle spravovať a každému čo je potrebné rozdelí. V čom si nebude vedieť rady, to sa podľa zákona bude riešiť a tu sumu, ktorú...

Branislav Kašovic

Oravský hrad a slovensko-polské susedstvo

Na mohutnom, stodvanásť metrov vysokom brale nad obcou Oravský Podzámok sa hrdlo vypína Oravský hrad. Vysoké a strmé skalné steny, ktoré akoby vyrastali z pod ním tečúcej rieky, len umocňujú pevnostný vzhľad tejto malebnej stavebnej kompozície. Osídlenie hradnej skaly siaha do praveku – do doby halštatskej. Neskôr tu vznikol hrádok opevnený palisádami, ktorý bol v 13. storočí prestavaný na kamenný hrad.

Pretože Oravský hrad patril medzi najsevernejšie pevnosti vtedajšieho Uhorského kráľovstva, na hranici s Poľskom, spýtali sme sa Mgr. Ivety Florekovej, historičky Oravského múzea v Oravskom Podzámku, ako toto susedstvo, najmä v období stredoveku, ovplyvnilo vývoj Oravského hradu a regiónu.

„Oravský hrad pravdepodobne vznikol niekedy okolo roku 1265 – hovorí Mgr. I. Floreková – keď vznikol už aj Liptovský Starhrad a predpokladá sa, že to bolo v období, kedy dochádzalo k sporom medzi vtedajším uhorským panovníkom Belom IV. a jeho synom Stefanom V., ktorý požadoval samostatnú účasť na vláde. Historicky doložená prvá písomná zmienka o Oravskom hrade však pochádza až z roku 1267. Dôvodov na vybudovanie hradu bolo niekoľko. V prvom rade ten, že v týchto končinách mal chrániť severnú časť Uhorského kráľovstva, jeho hranice a potom, okolo

starego, biegnącego obok zamku i łączącego Węgry z Polską traktu handlowego, który należało nie tylko bronić, ale i utrzymywać. “

O Zamku Orawskim mówi się również jako o miejscu, które było skrzyżowaniem kilku dróg handlowych. W jakich kierunkach one biegle i jakie było ich znaczenie?

„W XIII w. możemy mówić o tzw. drodze krajowej, która łączyła żupę trenczyńską, przez Varín, wzdłuż Potoku Zazriwskiego wiodła do Wielicznej, schodziła pod Zamek Orawski, stąd do Twardoszyna i dalej do Polski. Dochodziły do niej drogi, które łączyły Orawę i Liptów z Polską, ale również ze „słowackimi” miastami górniczymi. Inna prowadziła do Wyżnego Kubina, Leszczyn i dolinę Wagu do Liptowskiej Teplej. Była również droga biegnąca do Pribisza, Malatyny, Prosieka, Sielnicy i w Dechtarach łącząca się z drogą, którą jeździło się do wschodniej Słowacji i na Spisz. Dla nas szczególnie ważna była droga wiodąca do Twardoszyna, gdyż był to szlak do Polski. W Twardoszynie znajdowała się stacja celna, która jest pierwszą, pisemnie udokumentowaną stacją celną w Słowacji, wzmiankowaną już w 1265 r. Oprócz niej był tu również skład soli.“

Czy w historii tej drogi był jakiś szczególnie interesujący okres, gdy jej znaczenie wyraźnie wzrosło lub zmalało i groził jej zanik?

„Źródeł historycznych jest niewiele i w związku z tym możemy korzystać tylko z materiałów pisemnych dotyczących Zamku Orawskiego, miasteczek i miejscowości, które leżą w jej sąsiedztwie i oczywiście z ówczesnej korespondencji ludzi, którzy na Orawie żyli lub pełnili określone funkcje. O jej znaczeniu świadczą również wspomniana już twardoszyńska stacja celna. Nie możemy powiedzieć kiedy dokładnie powstała. Historyk A. Kavuljak przypuszcza, że było to za panowania króla węgierskiego Andrzeja II (1205 – 1235), natomiast inny historyk orawski, Š. Šmálik twierdzi, że stało się to już w czasach Stefana I (1000 – 1038). Twardoszyn wspomina także znany historyk polski Jan Długosz w dziele *Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*, wymieniając go jako ważną stację pomiędzy Węgrami i Polską. Sieć stacji „tridsiatkowych” (pobierających podatek w wysokości 30%) zaczęto tworzyć prawdopodobnie za panowania Karola Roberta (1308 – 1342). W dokumentacji Władysława II z 1498 r. na terenie Słowacji jako główne stacje „tridsiatkowe” wymienia się Orawę (Twardoszyn), Trenczyn, Bratysławę i Koszyce. Droga ta miała odegrać ważną rolę także w planach księcia siedmiogrodzkiego, późniejszego króla węgierskiego, Jana Zapolyi, który chciał uczynić z Twardoszyna główną arterię komunikacyjną na linii Buda – Bańska Bystrzyca – Kraków i przywrócić połączenie z Żywcem i Śląskiem. Po upadku Zapolyi planów

hradu už viedla stará obchodná cesta, ktorá spájala Uhorsko s Poľskom a túto cestu bolo treba strážiť a samozrejme aj udržiavať.“

O Oravskom hrade sa hovorí aj ako o mieste, ktoré bolo križovatkou viacerých obchodných ciest. Ktorými smerni išli a aký bol ich význam?

„V tomto 13. storočí môžeme hovoriť o tzv. krajinskej ceste, ktorá spájala Trenčiansku stolicu, cez Varín, popri Zázrivskom potoku do Veličnej, stáčala sa popod Oravský hrad, smerovala na Tvrdošín a ďalej do Poľska. Na ňu sa napájali cesty, ktoré spájali Oravu a Liptov s Poľskom ale aj „slovenskými” banskými mestami. Jeden smer napríklad viedol na Vyšný Kubín, Leštiny, údolím Váhu do Liptovskej Teplej. Druhý zase smeroval na Pribiš, Malatinú, Prosieka a Sielnicu a pripájal sa k ceste celoštátneho významu v Dechtároch. Tadiaľ sa chodilo na východné Slovensko, na Spiš. Pre nás bola významná najmä cesta smerujúca na Tvrdošín, lebo to bol ťah na Poľsko. V Tvrdošíne bola významná colná stanica, ktorá je prvou písomne doloženou colnou stanicou na Slovensku a spomína sa už v roku 1265. Okrem toho sa tu nachádzal aj sklad soli.“

Bolo v histórii tejto cesty aj nejaké zvlášť zaujímavé obdobie, kedy jej význam výrazne vzrástol, prípadne upadala a hrozil jej zánik?

„Historických prameňov nie je veľa a tak môžeme vychádzať len z písomných materiálov týkajúcich sa Oravského hradu, mestečiek a obcí, ktoré sa nachádzajú v jej okolí a samozrejme dobovej korespondencie osôb, ktoré na Orave žili, alebo vykonávali určité funkcie. O jej význame svedčí už spomínaná tvrdošínska colná stanica. Kedy presne vznikla povedať nevieme. Historik A. Kavuljak sa domnieva, že to bolo za panovania uhorského kráľa Ondreja II. (1205 – 1235), iný oravský historik Š. Šmálik, zase tvrdí, že to bolo už za čias Stefana I. (1000 – 1038). O Tvrdošíne sa zmieňuje aj významný poľský historik 15. storočia Jan Długosz v knihe *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*, kde ho spomína ako dôležitú stanicu medzi Uhorskom a Poľskom. Sieť tridsiatkových staníc sa začala pravdepodobne budovať za vlády Karola Róberta (1308 – 1342). V zákone Vladislava II. z roku 1498 sa na území Slovenska uvádzali hlavné tridsiatkové stanice Orava (Tvrdošín), Trenčín, Bratislava a Košice. Významnú úlohu mala táto obchodná cesta zohrať aj v plánoch sedmohradského vojvodu Jána Zápoľského, neskoršieho uhorského kráľa, ktorý chcel z Tvrdošína urobiť hlavnú komunikačnú tepnu v smere Budín – Banská Bystrica – Krakov a obnoviť spojenie aj na Živic a do Sliezska. Tieto plány sa po upadku moci Zápoľského nezrealizovali, ale ešte v druhej polovici 16. storočia, ako

tych nie zrealizowano, ale, jak w monografii Twardoszyna pisze historyk Peter Huba, jeszcze w drugiej połowie XVI w. drogą orawską przewożono wiele różnych towarów, przede wszystkim ołów. W latach 1564 – 1573 było to 26 453 cetnary, czyli prawie 1 500 ton. Oprócz ołowiu, soli i sukna przywożono także chmiel, noże, czapki, płótno, futra, a do Polski wywożono miedź.

Mimo to znaczenie drogi orawskiej stopniowo malało. Dlaczego?

uvádza v monografii Tvrdošina historik Peter Huba, oravskou cestou sa prevážalo *viacero druhov tovaru, predovšetkým však olovo*. V rokoch 1564 – 1573 to bolo napríklad vyše 26 453 centnárov, t. j. takmer 1 500 ton. Okrem už spomínaného olova, soli a sukna sa *privážal* aj chmiel, nože, čiapky, plátno, kožušiny, šaty, hune a do Poľska sa vyvážala med.

Napriek tomu, význam oravskej obchodnej cesty postupne upadal. Prečo?

Zámek Oravský hrad – výhľad od západu.
Oravský hrad – pohľad zo západu.
rys. / kresba: W. E. Radzikowski

„Z jednej strany vplývaly na to udalosti politické, vojna s Turkami, z druhej zaš, v nieľahom stopniu dáždenia pánov Zámku Oravského do ohraniczania prav mieškich i swobód mieškańców Twardoszyna i powiększania w ten sposób swoich dochodów. Przywileje miasta królewskiego Twardoszyna uzyskał już w 1369 r. od Ludwika Wielkiego, ale wiele wysiłku kosztowało go ich utrzymanie i nieraz musiał zwracać się do władców, Zygmunta Luksemburskiego, Ludwika II, Ferdynanda II Habsburga i innych, z prośbą o naprawienie doznanych krzywd.“

Často wlaściciele Zámku Oravského wywodzili się spośród szlachty polskiej. Czy ich pochodzenie miało wpływ na zwiększenie przychylności dla Poľski?

„W dlużej historii zámku przewinęło się wielu wlaścicielei pochodzenia węgierskiego, czeskiego, ale również polskiego. Historycy, Jolana Kavuljaková

„Vplývali na to jednak politické udalosti – vojna s Turkami a v nemalej miere aj snaha pánov Oravského hradu okliešťovať mestské práva a slobody obyvateľov Tvrdošina a zvyšovať tak svoje príjmy. Tvrdošín výsady kráľovského mesta získal už v roku 1369 od panovníka Ludovíta Velkého, ale na to, aby si ich udržal musel vynakladať veľké úsilie a neraz sa musel obracať aj na panovníkov, či už to bol Žigmund Luxemburský, Ludovít II. Jagelonský, Ferdinand I. Habsburský a iní a domáhať sa nápravy krývd.“

Majiteľmi Oravského hradu boli často aj šľachtici poľského pôvodu. Mal tento ich pôvod vplyv na zvišnú orientáciu na Poľsko?

„Počas dlhého historického vývoja hradu sa tu vystriedalo veľa majiteľov uhorského, českého ale aj poľského pôvodu. Historičky Jolana Kavuljaková

i Drahoslava Menclová w książce *Zamek Orawski* piszą, że w XIV (i w następnym) wieku Orawa „zdradzała mocne inklinacje ku Polsce, a to głównie pod wpływem swoich ówczesnych właścicieli”, ale mylibyśmy się, gdybyśmy przypuszczali, że ich polityka była zdecydowanie propolska. Na przykład na przełomie XIV i XV w. zamkiem zarządzał Władysław Piast Opolski, który w swojej polityce kolonizacyjnej

a Drahoslava Menclová v knihe *Oravský zámok* uvádzajú, že v 14. (a aj nasledujúcom) storočí Orava „mocne inklinovala k Poľsku a to aj najmä pod vplyvom svojich vtedajších držiteľov”, ale mylili by sme sa, keby sme sa domnievali, že ich politika bola jednoznačne propolská. Napríklad na prelome 14. a 15. storočia bol správou hradu poverený Ladislav Piast Opolský, ten vo svojej kolonizačnej po-

Zamek Orawski – widok od podnóża
Oravský hrad – pohľad od úpätia hradného kopca
rys. / kresba: W. E. Radzikowski

we wschodniej części kraju preferował Niemców ze Śląska i także „w domu” nie bronił interesów szlachty polskiej, która chciała powstrzymać wpływy węgierskie w Polsce. Pochodzenia polskiego był również znany Stibor ze Stiborzyc, pierwszy rycerz króla Zygmunta, który dzięki oddaniu królowi zyskał rozległe majątki właśnie w Słowacji – od Orawy po Modrą i sam nazywał siebie „dominus totius fluvii Vagh.” Z drugiej strony możemy wspomnieć Piotra Komorowskiego z Żywca, zarządcę Orawy i Liptowa, u którego można zauważyć wyraźną orientację propolską. Jest to przykład szlachcica, który z każdej sytuacji starał się wyciągnąć korzyści. Było to związane z czasami, w jakich żył. Częste zmiany władców i kandydatów do tronu węgierskiego umożliwiały szlachcie, a więc i Komorowskiemu, otrzymanie

litike presadzoval osídľovanie východných častí krajiny sliezkymi Nemcami a ani „doma” nehájil záujmy poľskej šľachty, ktorá chcela zastaviť uhorský vplyv v Poľsku. Poľského pôvodu bol aj známy Stibor zo Stiboric, prvý rytier kráľa Žigmunda, ktorý vďaka svojej oddanosti získal rozsiahle majetky práve na Slovensku – od Oravy po Modru – a aj sám sa nazýval „dominus totius fluvii Vagh”. Na druhej strane môžeme spomenúť Petra Komorovského zo Živca, správcu Oravy a Liptova, u ktorého badať výraznú orientáciu na Poľsko. Je to príklad šľachtica, ktorý sa snažil vyťažiť z každej situácie. Bolo to dané dobou, v ktorej žil. Časté striedanie panovníkov a kandidátov na uhorský trón umožňovalo šľachte a teda aj Komorovskému dať si za svoju „vernost” zaplatiť. A tak raz podporoval

zapłaty za „wierność.” Raz popierał Habsburgów, kiedy indziej Hunyadych lub Jagiellonów. Doprowadziło to w końcu do tego, że po odkryciu sprzysiężenia części szlachty węgierskiej przeciwko Maciejowi Korwinowi, która chciała osadzić na tronie polskiego królewicza Kazimierza, był zmuszony sprzedać Zamek i wrócić do Polski, gdzie zmarł w Żywcu. Losy tych kilku postaci potwierdzają, że w tych czasach nie narodowość odgrywała rolę, ale przynależność stanowa, majątek i związana z nimi pozycja społeczna, ale zwłaszcza osobiste interesy.“

Czy życie na pograniczu, a zwłaszcza sąsiedztwo słowacko – polskie miało wpływ na kulturę, ewentualnie życie w następnych stuleciach?

„Oczywiście tak. Dzięki tej drodze przybywali tutaj handlarze i kupcy z różnych krajów. Nie byli to jedynie Polacy, ale również Włosi, Francuzi, Niemcy, którzy przywozili nie tylko towary, ale w związku z tym, że kraje te były bardziej rozwinięte niż Węgry, przaszczepiali na te tereny również swoją kulturę, zwyczaje, sposób życia. Ale oczywiście, tak jak i dzisiaj, również wówczas jeżdżono do Polski na zakupy. Zachowały się listy członków znanych rodzin, którzy wyprawiali się do Polski na zakupy, zwłaszcza z okazji takich wydarzeń, jak wesela. Z Polski przywożono wysokiej jakości sukno, płótno, futra na szuby, koronki itp. Życie na pograniczu odbiło się również na losach ludności poddańczej. Kultury nawzajem wpływały na siebie, „przenikały się.” Świadectwem tego kilkusetletniego sąsiedztwa jest powstanie góralskiej grupy etnicznej i kultury góralskiej, która po obydwu stronach granicy słowacko-polskiej na Orawie i Spiszu zachowała się do dzisiaj.“

tłumaczenie: Ryszard Juchniewicz

Juraj Langer

Drewniane kościoły na Podtatrzu

Tatry, jak większość europejskich pasm górskich, są nie tylko naturalną barierą, ale stały się również ważnym skrzyżowaniem kultur. W XIII i XV w. osadnictwo z okolicznych wsi dotarło aż do górskich kotlin. Przybywający tak z południowej, jak i północnej oraz wschodniej strony ludzie przynosili ze sobą odmienne doświadczenia, obyczaje i wyobrażenia o zapewnieniu przyszłej egzystencji swoich rodzin. Cały sposób ich życia był związany z potrzebami kultowymi i religijnym spojrzeniem na otaczający świat. Kierując się tym, nowi osadnicy budowali swoje świątynie. Wprawdzie w ciągu stuleci zmieniały one swój wygląd, ale w regionie tatrzańskim do dzisiaj zachowało się wiele takich, które są świadkami jeszcze średniowiecznych sposobów budowy i wiary w podstawowe wartości życia ówczesnych ludzi.

Habsburgovcov, inokedy Hunyadyovcov či Jagelovcov. Čo nakoniec viedlo k tomu, že po odhalení sprisahania časti uhorskej šľachty proti Matejovi Korvínovi, ktorá chcela na trón dosadiť poľského kráľoviča Kazimíra, bol nútený Oravský hrad predať Matejovi Korvínovi a odísť späť do Poľska, kde aj v Živci zomrel. Životné osudy týchto niekoľkých osobností nám ilustrujú, že v tých časoch nehrala úlohu národnosť, ale stavovská príslušnosť, majetok a s tým súvisiace spoločenské postavenie a najmä osobné záujmy.“

Mal život v pohraničí a najmä toto slovensko-poľské susedstvo vplyv na kultúru, prípadne život v ďalších storočiach?

„Určite malo. Vďaka tejto obchodnej ceste prichádzali sem obchodníci, kupci z rôznych krajín. Neboli to len Poliaci, ale aj Taliani, Francúzi, Nemci, ktorí privážali nielen tovar, ale prinášali aj svoju kultúru, zvyky, spôsob života, pretože tie krajiny boli kultúrne vyspelejšie ako Uhorsko. A samozrejme, tak ako dnes, aj vtedy sa chodievalo na nákupy do Poľska. Zachovali sa aj listy príslušníkov významných rodín, ktorí chodili za nákupmi do Poľska a to najmä počas príprav na také udalosti, ako boli svadby. Dovážali sa kvalitné súkno, plátno, kožušiny na šuby, krajky, čipky, atď. Život v pohraničí sa dotkol aj poddaného obyvateľstva. Kultúry sa tu navzájom „prelievali“ a ovplyvňovali. Svedectvom tohto stáročného susedstva je vznik goralského etnika a goralskej kultúry, ktorá sa zachovala v oblastiach Oravy a Spiša na oboch stranách slovensko-poľskej hranice dodnes.“

Juraj Langer

Drevené kostoly podtatranskej oblasti

Tatry, ako väčšina európskych pohorí, nie sú len prírodný predel v krajine, ale stali sa tiež významnou kultúrnou križovatkou. Osídlenie z okolitých nížin sa v 13. a 15. storočí rozšírilo až popod ne, do horských kotlin. Tak z južnej, ako zo severnej a z východnej strany si ľudia prinášali odlišné skúsenosti, obyczaje a predstavy o tom, ako si zaistiť budúcu existenciu svojich rodín. Celý spôsob života bol spojený s kultúrnymi potrebami a náboženskými náhľadmi na okolitý svet. Za tým účelom si noví osadníci budovali svoje chrámy. Tie síce v priebehu stáročí menili svoj výzor, ale predsa sa v tatranskom regióne dochovalo do dnešnej doby množstvo takých, ktoré sú svedkami ešte stredovekých spôsobov budovania a viery v základné hodnoty života vtedajších ľudí.

Kościół w Dębnie.
Kostol v Dębne.
fot. J. Langer

Kościół z Zabrzeża – Muzeum Wsi Orawskiej w Zubercu-Brestowej.
Zábřež – v Múzeu oravskej dediny v Zuberci.
fot. J. Langer

Spółeczność mieszczańska w orawskim Twardoszyńie jeszcze przed połową XV w. ufundowała do swojego gotyckiego kościoła odznaczający się wysokimi walorami artystycznymi ołtarz przedstawiający Zdjęcie Chrystusa z Krzyża. Pochodzące z niego obrazy znajdują się w galeriach w Budapeszcie, Dolnym Kubinie i Liptowskim Mikulaszu. Obecnie w kościele stoi pierwszy orawski barokowy ołtarz Wszystkich Świętych, w XVIII w. przeniesiony z kościoła parafialnego. Zrąb nawy kościoła ma tylko małe otwory okienne na ścianie zachodniej i na południu prezbiterium, usytuowane w taki sposób, aby słońce oświetlało księdza w czasie mszy porannej i wieczornej. Ten zrąb ma dwa spodnie wieńce zrębowe – podwaliny mocniejsze, o 16 cm grubsze o łącznej wysokości 80 cm, tworzące jakby fundament budowli. Pozostałe w ścianie są węższe, w wielu miejscach wyciosane z przepiłowanych tylko wzdłuż bali. Jest to zasada, którą cieśle odziedziczyli jeszcze z czasów przedhistorycznych. Portal wejścia ma łamany, gotycki kształt. W latach 1664 – 1665 powstał nowy portal renesansowy i okna w ścianie południowej, nowy strop kasetonowy, powiększono chór muzyczny i wykonało malowidła w stylu renesansowym. Ciemne, magiczne wnętrze zmieniło się w rozjaśnioną kolorami halę.

Niedaleko stąd, w podhalańskiej wsi Dębno, spotkamy pochodzący z tego samego okresu kościół gotycki, mający podobny w kształcie portal gotycki i zrąb na tak samo grubych podwalinach, różniący się tylko dobudowaną w XVIII w. wieżą – dzwonicą. Po wejściu do kościoła zaskoczy nas kolorystyka, zwłaszcza strop z wykonanymi przy użyciu szablonów malowidłami innych na każdej desce ornamentów. Otoczy nas atmosfera średniowiecza. Ale równocześnie uświadomimy sobie, że takich samych szablonów tacy sami malarze użyli nie tylko w sąsiedniej polskiej Harkłowej, Łopusznej, Grywałdzie, ale m. in. również w dolnoorawskim Zabrzeżu (zachowały się tylko resztki, kościół stoi w Muzeum Wsi Orawskiej w Zuberku-Brestowej), w Trnowie pod Żyliną.

Chyba najbogatszą galerią sztuki jest drewniany kościół w Orawce. Pod kasetonowym stropem na ścianach prezbiterium jaśnieją duże obrazy renesansowe przedstawiające sceny z życia Jana Chrzciciela. W nawie znajduje się 49 wczesnobarokowych wyobrażeń świętych, stanowiących jedyny w swoim rodzaju podręcznik hagiografii. Oprócz innych malowideł, łącznie z motywami z Sądu Ostatecznego i muzykujących aniołów, uwagę każdego przyciągnie umieszczone na parapecie chóru przedstawienie Dziesięciu Przykazań, ilustrujące sposób życia tutejszych górali. Kościół wzniesiono w latach 1651-1656 jako ośrodek rekatolizacji na Górnej Orawie.

Właśnie wówczas zaczął obowiązywać zakaz działalności Kościoła ewangelickiego na Węgrzech. Dopiero artykuły sejmu w 1681 r. dopuściły wybudowanie w każdej żupie dwóch kościołów drewnianych. Było to jednak obwarowane wieloma dyskryminującymi zastrzeżeniami. Ale głównym problemem był brak pieniędzy. Słowaccy ewangelicy udali się do Szwecji, gdzie od króla uzyskali zezwolenie na przeprowadzenie zbiórki. Jednak większy pożytek niż pieniądze, przyniosło im poznanie tamtejszych, nowoczesnych wówczas kościołów, budowanych na planie krzyża, z centralną halą, otoczoną kilkukondy-

„Městianska spoločnosť” v oravskom Tvrdošinie si pred polovicou 15. stor. do svojho gotického kostola zadovážila umelecky veľmi vyspelý oltár Kristovho snímania z kríža. Obrazy z neho sa nachádzajú v galériách v Budapešti, Dolnom Kubíne a Liptovskom Mikuláši. Dnes je tu prvý oravský barokový oltár Všetkých svätých, prenesený v 18. stor. z farského kostola. Zrub kostolnej lode mal iba maličké okenné otvory na západnej stene a na juhu presbytéria, aby slnko zasvietilo na kňaza pred oltár práve v čase ranej a večernej omše. Tento zrub má dva spodné zrubové vence – podvaliny mohutnejšie, o 16 cm hrubšie v celkovej výške 80 cm sťa základ stavby. Ostatné v stene sú užšie, na mnohých miestach tesané len z pozdĺžne rozpolených brvien. Toto je princíp, ktorý tesári dedili ešte z predhistorických čias. Vstupný portál má gotický lomený tvar. V rokoch 1664 – 1665 došlo k zriadeniu nového renezančného portálu a oblokov v južnej stene, k zabudovaniu nového kazetového stropu, k rozšíreniu vnútorných tribún a celkovej výmalbe v renezančnom štýle. Temný magický interiér sa zmenil na farbami rozžiarenú halu.

Nedaleko odtiaľ, v podhalańskiej dedine Dębno, nájdeme gotický kostol pochádzajúci z rovnakej doby, majúci portál rovnakého gotického tvaru a zrub na rovnako hrubých podvalinách, ibaže mu v 18. stor. pribudovali zvoncovú vežu. Keď vstúpime dnu, ohúri nás drobnočipkovitá farebnosť, najmä strop so šablonovými maľbami na každej doske iných ornamentov. Dýchne na nás atmosféra stredoveku. Ale súčasne si uvedomíme, že rovnaké šablony rovnakí maliari použili nielen v susednej polskej Harkłowej, Łopusznej, Grywałde ale aj v dolnooravskej Zábřeží (dोchovali sa len zvyšky, kostol stojí v Múzeu oravskej dediny v Zuberku – Brestovej), v Trnovom pri Žiline, aj inde.

Azda najbohatšou galériou umenia je drevený kostol v Orawke. Pod kazetovým stropom na stenách presbytéria žiaria veľké obrazy renezančných výjavov zo života sv. Jána Krstiteľa. V lodi je 49 včasnobarokových znázornení svätcov, ktoré predstavujú výnimočnú hagiografickú učebnicu. Okrem iných maliieb, včítane motívov z Posledného súdu a anjelov – hudobníkov, každého upúta na tribúne ľudové podanie desiatich Božích príkazań, ilustrujúce spôsob života tunajších goralov. Kostol postavili v roku 1656 ako stredisko rekatolizácie na hornej Orave.

Práve vtedy začal pôsobiť zákaz evanjelickej cirkvi v Uhorsku. Až artikule snemu v roku 1681 jej povolili vybudovať v každej župe dva drevené kostoly s mnohými diskriminačnými podmienkami. Hlavným problémom však bol nedostatok peňazí. Slovenskí evanjelici sa vybrali do Švédska, kde dostali kráľovské povolenie konať zbierku. No väčší úžitok ako peniaze, bolo poznanie tamajších vtedy moderných kostolov s krížovým pôdorysom a centrálnym priestorom obkoleseným niekoľkopochoďovými pavlačami. Zo série týchto artikulárnych kostolov sa dodnes niekoľko zachovalo pod Tatrami v Kežmarku z roku 1717, najväčší z nich v Liptovskom Kríži, pôvodne postavený v Paludzi v roku 1773 (zmesť sa v ňom 4000 veriacich). Na Orave dva z týchto kostolov boli vybudované na cin-

gnacyjnymi krążkami. Z serii tych kościołów, nazywanych „artykułowymi,” do naszych czasów zachowały się świątynie w Kieżmarku (1717), w Liptowskim Krzyżu (największa z nich), pierwotnie wzniesiona w Paludzy w 1773 r. (pomieści 4 000 wiernych). Na Orawie są dwa takie kościoły, postawione na cmentarnych wzgórkach, w Istebnym (1668) i w Leszczynach (1688), pierwotnie

torinových vrškoch v rokoch 1686 v Istebnom a 1688 v Leštínach, pôvodne ako kvadratické provizorium a na začiatku 18. stor. rozšírené. Ich farebné vnútro skrýva skvostné diela, v ktorých sa spájajú prvky neskorej renezancie a včasného baroka. Vstupuje sa do nich cez archivoltové portály. Tiché, zvonku nevýrazné stavby, kryjú veľké valbové strechy pod korunami starých líp.

Kościół w Grywałdzie.
Kostol v Grywałde.
fot. J. Langer

jako kwadratowe prowizorium, a na początku XVIII w. rozbudowane. Ich kolorowy wystrój wnętrza kryje wspinała dzieła, łączące w sobie elementy późnego renesansu i wczesnego baroku. Wchodzi się do nich przez portale archiwoltowe. Ciche, z zewnątrz nie rzucające się w oczy budowle pod koronami starych lip, kryte są dużymi dachami trapezowymi.

Na Spiszu znajdziemy również greckokatolickie cerkwie: Św. Michała Archanioła w Matysowej z drugiej połowy XVIII w., z przepięknym ikonostasem, pochodzącym ze starszej, przeniesionej do skansenu w Starej Lubowli świątyni oraz drugą istniejącą od 1785 r. w Hranicznymi, wykorzystywaną niegdyś również przez rzymskich katolików. Świątynie greckokatolickie występują także na terenie Polski, od Piwnicznej i Muszyny po Grybów i dalej na wschód.

Na obszarze Euroregionu „Tatry” znajduje się wspaniały zespół reprezentujących architekturę ludową kościołów drewnianych. Jako współautor ekspozycji miniatur architektury tradycyjnej i stylowej, walorów krajozrazu i dzieł umysłu ludzkiego „MiniEuropa Orawa/Tatry,” zlokalizowanej w angielskim parku Gäcel w Orawskiej Porubie pod Dolnym Kubinem, przygotowuję odpowiednik na terenie Polski, w Limanowej pod nazwą „Drewniane Kościoły w Euroregionie Tatry.”

tłumaczenie: Ryszard Juchniewicz

Na Spiši nájdeme aj gréckokatolícke cerkvy: Sv. archanjela Michala z Matysovej z 2. polovice 18. stor., s nádherným ikonostasom pochádzajúcim zo staršieho kostola preniesli do Lubovnianskeho múzea v prírode, druhá, od roku 1785 stojí v Hraničnom a bola používaná aj rímskokatolíckmi. Gréckokatolícke chrámy sú od Starej Lubovne značne rozšírené na poľskom území od Piwnicznej a Muszyny po Grybów a ďalej na východ.

Na území Euroregionu Tatry sa nachádza vynikajúca skladba cennej architektúry drevených kostolov. Ako spoluautor expozície miniatúr tradičnej a slohovej architektúry, krás krajiny a diel ľudského umu „MiniEurópa Orava/Tatry”, lokalizovanej v anglickom parku Gäcel v katastri Obce Oravská Poruba pri Dolnom Kubíne, pripravujeme pendant na poľskom území, v Limanovej práve na tému „Drevené kostoly v Euroregione Tatry.”

Soňa Maťugová

Žyję z historią Dolnego Kubina

O pradawnym osiedleniu wiemy jedynie z przypadkowych znalezisk, odkrytych przy budowie lub przebudowie miasta. Za najstarsze uważa się osadnictwo ludności kultury łużyckiej w środkowej i młodszej epoce brązu, a więc w IX-VII w. p.n.e. Na ulicy Medzihradzkiej wykopano znaleziska potwierdzające istnienie osady

Panorama Dolnego Kubina / Pohľad na Dolný Kubín.
rys. / kresba: Ladislav Mednýanský (Medňanský), 1886 r.
Archiv. Oravskej galérie Dolný Kubín

rolniczo-pasterskiej z okresu halsztackiego, VII-IV w. p.n.e. Znalaziono fragmenty przedmiotów kultury rzymskiej z IV wieku. Ślady kultury laterńskiej i słowiańskiej występują na Starym Mieście oraz na Trninach, Ostrej i Tupej Skale.

Osadnictwo w Dolnym Kubinie nigdy nie miało dłuższej przerwy, gdyż leżał on na starym szlaku handlowym, w Europie dobrze znanym jako Via Magna – Wielka Droga, łącząca Morze Śródziemne z Bałtykiem.

Najstarsza pisemna wzmianka o Kubinie pochodzi z 6 stycznia 1314 r. i znajduje się w dokumencie magistra Donča, do liptowskich ziemian. W 1325 r. darował on rewickim ziemianom majątek w górnej części Kubina i w ten sposób podzielił go na Górny i Dolny. Wyżny Kubin rozwijał się jako wioska ziemiańska Mešków i Kubinyich, natomiast Dolny pozostał majątkiem królewskim. Mieszkańcy Dolnego Kubina byli nie tylko rolnikami i pasterzami, ale także rzemieślnikami, handlarzami oraz służebnymi na Zamku Orawskim.

Również miasto naszych przyjaciół, Nowy Targ, zostało założone w XIV w. Pierwsza pisemna wzmianka o nim pochodzi z 1326 r., gdzie wymienia się Novum

Soňa Maťugová

Žijem s históriou mesta Dolný Kubín

O pravekom osídlení vieme len z náhodných nálezov, nájdených pri výstavbe, či prestavbe mesta. Za najstaršie sa považuje osídlenie ľuďmi lužickej kultúry v strednej a mladšej dobe bronzovej, teda v 9. -7. storočí pred naším letopočtom. Na ulici Medzihradzkej sa našli nálezy z osídlenia ľuďmi halštatskej kultúry zo 7. -4.

storočia pred n. l. Dokazujú roľnícko-pastiersku osadu. Zo 4. storočia sa tu našli úlomky rímskej kultúry. Laténska a slovanská kultúra je zastúpená v Starom meste, na Trninách, Ostrej a Tupej skale.

Osídlenie v Dolnom Kubíne nikdy nebolo prerušené na dlhšiu dobu, lebo ležal na starej obchodnej ceste, v Európe dobre známej ako magna via – veľká cesta, spájajúca Jadran s Baltom.

Najstaršia písomná zmienka o Kubíne je zo 6. januára roku 1314 v listine magistra Donča pre liptovských zemanov. V roku 1325 daroval revúckym zemanom majetok v hornej časti Kubína a tak rozdelil Kubín na Vyšný a Dolný. Vyšný Kubín sa vyvíjal ako zemianska dedina Meškovcov a Kubínyovcov, Dolný Kubín ostal kráľovským majetkom. Obyvatelia Dolného Kubína neboli len roľníci a pastieri, ale aj remeselníci, obchodníci a rôzni služobníci Oravského hradu.

Aj mesto našich priateľov Nový Targ bol založený v 14. storočí. Prvá písomná zmienka je z roku 1326, kde sa spomína Novum Forum. V roku 1333 sa v Novom

Forum. W 1333 r. Nowy Targ miał wójta i plebana, a w 1346 r. król Kazimierz Wielki nadał mu magdeburskie prawa miejskie i ufundował kościół pod wezwaniem św. Katarzyny Aleksandryjskiej. Do Nowego Targu mieszkańcy Dolnego Kubina jeździli na targi i jarmarki. W XIV w. Dolny Kubin był ośrodkiem kamieniarstwa, a w 1584 r. dolnokubińscy ludwisarze, Vajzerowie i Fízelowie, odlali dzwony do kościołów w Starym Żywcu i Gilowicach.

Parafia w Dolnym Kubinie została założona w 1380 r. Jej pierwszy drewniany kościółek podobnie jak w Nowym Targu, poświęcono Katarzynie Aleksandryjskiej. Odwiedzali go mieszkańcy nie tylko miejscowości podchoczańskich, ale również wielu innych, od Dolnego Kubina po Podzamcze Orawskie. W każdą niedzielę po mszy, na placu przed kościołem odbywał się targ. W średniowieczu tar-

Targu spomína richtár a farár a v roku 1346 král Kazimír Velký udelil Novému Targu mestské magdeburské práva a fundáciu na farnosť a kostol sv. Kataríny Alexandrijskej. Dolnokubínčania chodili na trhy a jarmoky do Noweho Targu. V 14. storočí bol Dolný Kubín strediskom kamenárskeho remesla, v roku 1584 dolnokubínski majstri zvoljárí Vajzerovci a Fízelovci vyrobili zvony do kostolov v Starom Žyvcu a Gilowiciach.

Farnosť v Dolnom Kubíne bola založená v roku 1380. Prvý drevený kostolík zasvätili úcte sv. Kataríny Alexandrijskej rovnako ako v Novom Targu. Navštevovali ho obyvatelia podchočských obcí a obcí od Dolného Kubína po Oravský Podzámok. Každú nedeľu po skončení bohoslužieb sa na námestí pred kostolom konal trh. Trhy a jarmoky v stredoveku boli mestotvorným čini-

Rynek w Dolnym Kubinie. / Dolný Kubín, námestie.

Autor nieznany / Neznámy autor.

Archiv. Oravského múzea P.O. Hviezdoslava Dolný Kubín

gi i jarmarki były czynnikiem miastotwórczym i oznaczały przemianę wioski w miasto.

W 1556 r. Dolny Kubin stał się majątkiem bogatych magnatów Thurzonów, którzy jako współwłaściciele, z Fuggerami kompleksu górniczego, wywozili ze słowackich miast górniczych przez Kubin rudę miedzi do Polski. Thurzonowie, znając wartość lasów orawskich, weszli w ich posiadanie. Do wywozu pozyskanego drewna wykorzystywali rzekę Orawę i dlatego nasi przodkowie, Orawą, Wagiem i Dunajem spławiali na tratwach do Budapesztu drzewo i różne inne towary. Od dawna też jeździli do Wieliczki kupować sól, którą potem wozami transportowali do Twardoszyna, a stąd tratwami do Dolnego Kubina, Wielicznej i dalej w dół Wagu.

10 maja 1632 r. graf i żupan orawski, Gašpar Illésházy podniósł Dolny Kubin do rangi miasteczka i nadał mu prawo organizowania w każdą niedzielę cotygodniowych targów, a dwa razy w roku, na św. Katarzynę i w Niedzielę Palmową – jarmarków. W dokumencie wspomina się, że targi i jarmarki organizowano w Dolnym Kubinie od dawna i że już sławny palatyn Juraj Thurzo chciał w XVI w.

teľom a znamenali premenu dediny na mesto.

W roku 1556 sa Dolný Kubín stal majetkom bogatých veľmožov Thurzovcov, ktorí ako podnikatelia thurzovsko-fuggerovského banského komplexu vyvážali medenú rudu zo slovenských banských miest cez Dolný Kubín na poľské trhy. Thurzovci poznali obrovské prírodné lesné bohatstvo Oravy a získali ho. Na ťažbu a vývoz dreva využívali pltnicu po rieke Orave, preto naši predkovia na pltiach splavovali rieky Oravu, Váh i Dunaj do Budapešte. Oddávna chodievali kupovať do Vieličky soľ, na vozoch ju vozili do Tvrdošína a potom neraz pltnicou do Dolného Kubína, Veličnej a ďalej dolu Váhom.

Dňa 10. mája roku 1632 gróf a župan Oravský Gašpar Illésházy povýšil Dolný Kubín na mestečko a udelil mu právo konať týždenné trhy v nedeľu a dva výročné jarmoky – na Katarínu a Kvetnú nedeľu. V listine sa spomína, že v Dolnom Kubíne sa oddávna konali trhy a jarmoky a už slávny palatín Juraj Thurzo chcel udeliť Dolnému Kubínu mestské práva v 16. storočí. Dolnokubínčania sa neuspokojili so zemepánskym

nadać Kubinowi prawa miejskie. Dolnokubińczanie nie byli tą decyzją w pełni usatysfakcjonowani i po jej otrzymaniu, wójt Bartał Fizeł wraz z rajcami wybrał się na dwór cesarski z prośbą o nadanie Dolnemu Kubinowi praw miejskich przez cesarza. Decyzją Franciszka II z dnia 14 grudnia 1633 r. Dolny Kubin stał się nie tylko miastem, ale zyskał jeszcze prawo do organizowania dwóch dodatkowych jarmarków – w niedzielę po św. Janie Chrzcicielu i w niedzielę po święcie Narodzenia Marii Panny. W tym czasie Kubin liczył około 350 mieszkańców i 70 domów. Była tu szkoła, szpital z przytułkiem, dom miejski ze składami dla kupców; kościół św. Katarzyny przebudowano w latach 1622-1629.

W 1650 r. wójt Dolnego Kubina Jan Radlinskiy wraz z rajcami miejskimi udał się do Krakowa, gdzie zamówił pierwszą, oprawną w skórę księgę miejską. Na pierwszej stronie cennej księgi znajduje się wryty w skórze wizerunek św. Katarzyny, patronki miasta, a na ostatniej – św. Stefana, patrona Królestwa Węgierskiego. W księdze przez 222 lata odnotowywano transakcje majątkowe, dokumenty i kontrakty miasta. Księga przechowywana jest w Państwowym Archiwum Powiatowym w Dolnym Kubinie.

Rozwój przywilejów miasta trwał 200 lat. Graf Juraj Erdödy dokumentem datowanym na 30 czerwca 1669 r. zezwolił miastu na pobieranie myta na kubińskim brodzie, a od 1696 r. mieszkańcy Kubina mogli zatrzymywać dochody z flisactwa. Miasto utrzymało zwyczaj potwierdzania przez każdego nowego władcę wcześniej uzyskanych przez mieszkańców przywilejów, dzięki temu zachowały się stosowne dokumenty podtrzymujące przywileje podpisane przez Leopolda I z 1698 r. i Karola VI z 1712 r. W 1818 r. cesarz Franciszek I nadał przywileje zrzeszonym w cechach dolnokubińskim rzemieślnikom, a w 1828 r. zezwolił na organizowanie przez miasto targów i jarmarków, na których handlowano bydłem. W tym czasie Dolny Kubin liczył już 1291 mieszkańców i 145 domów.

W 1683 r., po spaleniu przez wojska litewskie Wielicznej, Kubin stał się siedzibą żupy orawskiej i pozostał nią aż do końca 1922 r. Odbywały się tutaj kongregacje generalne żupy, zgromadzenia ludowe i wszystkie inne związane z wydarzeniami w latach rewolucji 1848 r. Na przykład w 1680 r. stracono tu Samuela Tranovskiego, w 1774 r. skazano uczestników powstania ludowego Martina Chomisteka, w 1848 r. odczytano opracowane przez orawskich działaczy narodowych *Gäcelskie żądania orawskie* – wtedy to miasto odwiedzili L. Štúr i M. Hurban. W 1774 r. Matej Matejčík zbudował pierwszy w naszym mieście drewniany most na rzece Orawie. Od 1777 r. Dolny Kubin jest siedzibą powiatu. W 1784 r. swój kościół w mieście wzniesli ewangelicy, a w 1826 r. synagogę Żydzi. W latach 1893 i 1895 miasto zniszczyły dwa wielkie pożary.

Obecnie miasto wchłonęło okolice, niegdyś samodzielne miejscowości: Beniową, Lehotę, Kniazia, Mały Bysterec, Medzihradné, Mokradź, Srniacze, Wielki Bysterec i Zaskale. Dolny Kubin liczy aktualnie 20 tysięcy mieszkańców. O dziejach miastach można opowiadać długo i dużo, podobnie jak o dziejach dróg handlowych i ludziach, którzy podtrzymywali i wzbogacali gospodarcze, kulturalne i wszelkie inne kontakty z polskimi przyjaciółmi.

tłumaczenie: Ryszard Juchniewicz

privilegiom a po jeho vydaní išiel richtár Baltazár Fízel s prísaznými na panovnícky dvor, aby cisár udelil mestčku privilegium. Dňa 14. decembra roku 1633 dostal Dolný Kubín mestské privilegium od cisára Ferdinanda II., ktorý k doterajším dvom jarmokom povolil ďalšie dva – v nedelu po sviatku Jána Krstiteľa a v nedelu po sviatku narodenia panny Márie. V tom čase mal Dolný Kubín okolo 350 obyvateľov a 70 domov. Bola tu škola, nemocnica s útulkom, mestský dom so skladovými priestormi pre obchodníkov; kostol sv. Kataríny prestavali v rokoch 1622-1629.

V roku 1650 dolnokubiňský richtár Ján Radlinský s prísaznými išiel do Krakova, kde dal vyhotoviť prvú mestskú knihu Dolného Kubína, viazanú v koži s kovovou matricou. Na prednej strane vzácnej knihy je do kože vyrytý obraz sv. Kataríny, patrónky mesta a na zadnej strane obraz sv. Štefana, patróna Uhorského kráľovstva. Do knihy sa zapisovali majetkové prevody, meštianske listy a kontrakty 222 rokov. Kniha je v opatere Štátneho okresného archívu v Dolnom Kubíne.

Rozvoj mestských výsad v Dolnom Kubíne trval 200 rokov. Gróf Juraj Erdödy dňa 30. júna 1669 udelil Dolnokubiňčanom výsadu vyberať mýto na kubiňskom brode a v roku 1696 dostali výsadu nechávať si príjmy z pltničenia. Dolnokubiňčania zachovávali zvyk dať si potvrdiť čiže confirmovať udelené výsady novonastupujúcim panovníkom a tak sa zachovali confirmácie mestských výsad od panovníkov Leopolda I. z roku 1698 a Karola VI. z roku 1712. Cisár František I. v roku 1818 udelil cechové privilegium dolnokubiňskému cechu združených remesiel a v roku 1828 privilegium na konanie dobytých trhov a jarmokov. V tom čase mal Dolný Kubín 1291 obyvateľov a 145 domov.

V roku 1683 po vypálení Veličnej litovským vojskom sa Dolný Kubín stal sídlom Oravskej župy a bol ním do konca roku 1922. Konali sa tu župné kongregácie, ľudové zhromaždenia a všetky významné dejinné udalosti v revolučných rokoch. Napríklad v roku 1680 tu potupne popravili Samuela Tranovského, v roku 1774 odsúdili vzbúrencov ľudového povstania Martina Chomisteka; v roku 1848 sa čítali *Gäcelské žiadosti oravské* zostavené oravskými národovcami – vtedy mesto navštívil Štúr a Hurban; v roku 1918 národovci s ľudom privítali vznik Československej republiky. V roku 1774 Matej Matejčík postavil prvý drevený most cez rieku Oravu v našom meste. Od roku 1777 je Dolný Kubín sídlom okresu. V roku 1784 si evanjelici postavili svoj kostol a v roku 1826 židia synagógu. V rokoch 1893 a 1895 dva veľké požiare zničili mesto.

Dnes sú súčasťou mesta aj kedysi samostatné okolie obce Beňova Lehoty, Kňažia, Malý Bysterec, Medzihradné, Mokradź, Srňacie, Veľký Bysterec a Zaskalie. Mesto má dvadsaťtisíc obyvateľov. O dejinách nášho mesta by sa dalo veľa a dlho rozprávať, rovnako aj o dejinách obchodných ciest a ľudí, ktorí udržiavali obohacovali a tradovali hospodárske, kultúrne aj duchovne kontakty s poľskými priateľmi.

Anna Kowalska-Lewicka

Wołosi w Tatrach i na Podhalu

Zagadnienie Wołochów, ich wędrówek z pierwotnych bałkańskich siedzib na zachód i udział w kształtowaniu się kultury ludowej polskich górali karpaccich to temat ciągle aktualny w nauce. Nikła ilość źródeł pisanych, zwłaszcza odnoszących się do polskich Karpat sprzyjała powstawaniu licznych teorii i żywych dyskusji wśród uczonych, zarówno polskich jak i przedstawicieli innych narodowości graniczących z Karpatami.

Zanim przejdziemy do właściwego tematu zawartego w tytule musimy sprecyzować pewne pojęcia – a to: co rozumiemy przez Podhalie, jak kształtowało się osadnictwo tego regionu, kim byli Wołosi, którzy doszli do polskich Karpat i jaki był ich udział w kształtowaniu się kultury Podhala.

Etymologicznie rzecz biorąc Podhalie to ziemie leżące „pod halami”, czyli u stóp Tatr i tak jeszcze w pierwszej połowie XX w. uważali sami Podhalanie, czyli mieszkańcy osad podtatrzańskich. Wsie położone na północnych stokach wzgórz Gubałowskich już do Podhala nie zaliczano. Ludwik Kamiński, autor pierwszej monografii etnograficznej tego regionu (lata trzydzieste XIX w.), zgodnie z samookreśleniem miejscowej ludności, rozróżniał „Górali Podhalan” od „Górali Nowotarskiej Doliny”, przy czym jednych i drugich obejmował wspólnym mianem „Górali Tatrzańskich” (Kamiński, 1992). Ta ostatnia nazwa jest w pełni usprawiedliwiona, gdyż wsie całego tego regionu od chwili swego założenia związane były gospodarczo z Tatrami. Na przełomie XIX i XX w. uartało się określać nazwą Podhalie ziemie od Tatr po Gorce. Dla ułatwienia Podhalem będziemy tu nazywać zarówno Skalne Podhalie, jak i Nizinę Nowotarską, zamieszkałe przez Górali Tatrzańskich Kamińskiego.

Wedle wszelkiego prawdopodobieństwa Podhalie było zasiedlane od zarania dziejów przez osadników przybywających z północy, którzy wyrabiali w lasach „niczych” poletka uprawne i polany wypasowe. Dla tego okresu brak jednak źródeł pisanych, nie prowadzono też na Podhalu badań archeologicznych, które mogłyby rzucić światło na początki osadnictwa (Antoniewicz, 1928). Najstarsze udokumentowane historycznie osadnictwo Podhala pochodzi z XIII w. Pierwszymi osadźcami byli Cystersi, którzy w ramach akcji osiedleńczej Bolesława Wstydlwego założyli pierwsze osady na Nizinie Nowotarskiej (m. in. Ludźmierz). Jednak dopiero wiek XIV przynosi poważniejsze zainteresowanie tymi terenami (Dobrowolski, 1970). Powstają pierwsze wsie na prawie niemieckim, które, warto tu podkreślić, posiadają w akcie lokacyjnym wymienione polany wypasowe, czyli że już wtedy, na co najmniej wiek przed dotarciem Wołochów w te rejony Karpat uprawiano pasterstwo. Nasilenie osadnictwa na Podhalu przypada dopiero na wiek

Anna Kowalska-Lewicka

Valasi v Tatrách a na Podhalí

Problematika Valachov, ich stáhovanie z pôvodných balkánskych sídel na západ a ich podiel na formovaní sa ľudovej kultúry poľských karpatských goralov, je z vedeckého hľadiska aj naďalej aktuálna. Nepatrné množstvo písomných prameňov, hlavne týkajúcich sa poľských Karpát, bolo podnetom k vzniku mnohých teórií a živých diskusií medzi vedcami, a to nielen poľskými, ale aj predstaviteľmi iných národností hraničiacich s Karpatmi.

Kým prejdeme k vlastnej téme uvedenej v názve referátu, je potrebné upresniť určité pojmy: čo chápeme pod pojmom Podhalie, ako sa formovalo osídľovanie tohto regiónu, kým boli Valasi, ktorí prišli až do poľských Karpát a aký bol ich podiel na formovaní sa kultúry Podhalia.

Podhalie je z etymologického hľadiska územie „pod hoľami”, čiže na úpäť Tatier. To si mysleli ešte v prvej polovici 20. storočia aj Podhalania, t. j. obyvatelia tatranských osád. Dediny nachádzajúce sa na severných svahoch Gubaľovského pohoria už do Podhalia nezaraďovali. Autor prvej etnografickej monografie tohto regiónu Ludwik Kamiński (30. roky 19. stor.) rozdelil goralov podľa ich vlastného sebaurčenia na *Podhalianských goralov* a *goralov Nowotarskej kotliny*. Jedných aj druhých nazýval spoločným pomenovaním *Tatranskí goralí* (Kamiński, 1992). Tento názov je plne odôvodnený, pretože dediny boli od svojho založenia hospodársky spojené s Tatrami. Na prelome 19. a 20. stor. sa názov Podhalie začal používať na územie od Tatier po pohorie Gorce. Pre jednoduchosť budeme Podhalím nazývať zároveň Skálne Podhalie, ako aj Nowotarskú nížinu, ktoré obývajú Tatranskí goralí Kamińskiego.

Podhalie najpravdepodobnejšie osídľovali už v dávnej minulosti osadníci prichádzajúci zo severu, ktorí v „ničích” lesoch tvorili malé úžitkové políčka a polany na pasenie dobytku. Z tohoto obdobia sa však nezachovali písomné pramene a nerobil sa tu ani archeologický výskum, ktorý by mohol osvetliť počiatky osadníctva (Antoniewicz, 1928). Najstarší historicky zdokumentovaní osadníci Podhalia pochádzajú z 13. storočia. Prvými osadníkmi boli cisterciáni, ktorí v rámci osídľovacej akcie Boleslava Hamblivého založili v Nowotarskej nížine prvé osady (o. i. Ludźmierz). Ale až v 14. storočí začal byť o toto územie záujem (Dobrowolski, 1970). Vznikajú prvé dediny na nemeckom práve, ktoré – čo treba zdôrazniť – mali v zakladacích listinách uvedené spomínané hole, čiže už vtedy, aspoň sto rokov pred príchodom Valachov do tejto oblasti Karpát, tu bolo rozšírené pastierstvo. K zvyšovaniu počtu osadníkov na Podhalí došlo až v 16. storočí, hlavne za vlády

XVI, szczególnie za rządów w starostwie Nowotarskim rodziny Pienążków. Jednak podstawą ekonomiczną zakładanych na Podhalu wsi było od początku rolnictwo wspierane jednakże przez hodowlę, o czym świadczą nadania górskich polan w Tatrach.

Nadmienić należy, że już wówczas część sezonowych pastwisk leżała nie w samych Tatrach, lecz u ich podnóża jeszcze nie objętego stałym osadnictwem. I tak np. tam gdzie dziś Dzianisz i Witów znajdowały się do XVI/XVII w. pastwiska i szałas pasterskie należące do Chochołowa. Na terenie dzisiejszego Poronina mieli szałas mieszkający Białego Dunajca, tam gdzie dziś Zakopane notowany jest m. in. szałas na Żywczarskim, a Kościelisko jeszcze w XVIII w. było zespołem polan śródleśnych należących do kilku niżej położonych wsi podhalańskich (m. in. Maruszyny).

Jak zatem widzimy, osadnictwo Podhala od zarania pomyślane było jako osadnictwo rolnicze, wzmacnione gospodarczo przez nadania pastwisk tatrzańskich (hal) i podtatrzańskich (polan), co umożliwiała prowadzenie obok rolnictwa intensywnej gospodarki hodowlano-wypasowej, z wędrownkami stad bydła rogatego, owiec i kóz na letni wypas w góry (wypasano także konie i świnie).

Wobec tych niewątpliwie polskich korzeni osadniczych (osadnictwo na prawie niemieckim nie pozostało na Podhalu śladów w kulturze – poza nielicznymi nazwami topograficznymi) zaskakujące są zbieżności kulturowe, szczególnie w pasterstwie, jakie widzimy w zestawieniu z pozostałymi partiami Karpat, także ruskich – i tu wkraczamy w problematykę wołoską.

Następne pytanie, jakie musimy sobie zadać to – kim byli Wołosi, jaki typ gospodarki uprawiali, kiedy opuścili swe pierwotne siedziby, jak w czasie i przestrzeni wyglądała ich wędrówka na zachód ku nowym terenom wypasu i osiedlania się?

Wołosi zamieszkiwali Bałkany, podstawą ich gospodarki była hodowla. Byli przede wszystkim pasterzami, wędrującymi ze swymi stadami bydła, owiec i kóz tam, gdzie w danej porze roku mogli znaleźć paszę. Wędrowki pasterzy tej części Europy wyglądały na ogół podobnie. Lato spędzali w górach, na okres zimowy schodzili w doliny, gdzie dzięki łagodniejszemu klimatowi znajdowali paszę bądź na łąkach bądź w lasach o bogatym poszyciu.

W wędrownkach pasterzy europejskich wyróżniamy kilka typów, w zależności przede wszystkim od klimatu. Najbardziej skrajną formą jest nomadyzm, gdzie całe rodziny wędrują ze swymi stadami z jednego terenu wypasowego na drugi. Do dziś, a w każdym razie do lat sześćdziesiątych XX w. spotykało się takich pasterzy na Bałkanach (np. Karakaczanie w Albanii), ale były to już tylko szczytkowe formy nomadyzmu.

Inny typ wędrowek pasterskich polega na tym, że rodziny pasterzy mieszkają już w stałych osadach, a tylko część mężczyzn, niejako zawodowych pasterzy, odbywa cykliczne wędrówki ze stadami zwierząt. Także i w tym wypadku nie ma hodowli tzw. stajennej i nie gromadzi się zapasów paszy na zimę. Pragnę tu podkreślić ten właśnie rodzaj hodowli, gdyż uważam go za typowy dla gospodarki wołoskiej w Karpatach.

rodu Pienążkocov v Nowotarskom starostve. Ekonomickým zdrojom dedín zakladaných na Podhalí bolo od začiatku roľníctvo doplnené chovom dobytká, o čom svedčia doklady o pridelených horských polanách v Tatrách.

Treba pripomenúť, že už vtedy sa časť sezónnych pasienkov nenachádzala v samotných Tatrách, ale na ich úpätí, ktoré nebolo ešte osídlené stálymi osadníkmi. Preto napríklad tam, kde sa dnes nachádzajú dediny Dzianisz a Witów, boli v 16. a 17. storočí pasienky a pastierske salaše patriace do Chochoľova. Na území dnešného Poronina mali salaše obyvateľa Bieleho Dunajca, tam, kde je dnes Zakopané, sa spomína o. i. salaš na Žywczarskom a Kościelisko bolo ešte v 18. storočí skupinou lesných polán, ktoré patrili niekoľkým nižšie položeným podhalianskym dedinám (o. i. Maruszynie).

Ako vidieť, pôvodné osídľovanie Podhalia malo od začiatku roľnícky charakter a osadníci boli hospodársky podporovaní prídelením tatranských a podtatranských pasienkov (hôľ a polán), čo im umožňovalo intenzívne sa zaoberať chovateľstvom a salašníctvom a v tom pasení rôzneho dobytká, oviec a kôz v horách v letnom období (pásli tiež kone a prasce).

Vzhľadom na tieto bezpochyby poľské osadnícke korene (osídľovanie na nemeckom práve nezanechalo na Podhalí okrem niekoľkých topografických názvov žiadne stopy v kultúre) je zaskakujúca kultúrna podobnosť, hlavne v pastierstve, s ostatnými karpatskými oblasťami (tiež ruskými). A tu už vstupujeme do valašskej problematiky.

Ďalšia otázka, ktorú si musíme položiť, je: kým boli Valasi, aký typ hospodárstva pestovali, kedy opustili svoje pôvodné sídla a ako časovo a priestorovo vyzeral ich sťahovanie na západ do nových pastierskych oblastí, kde sa usádzali.

Valasi obývali Balkánsky poloostrov a vyznačovali sa chovateľským spôsobom života. Boli predovšetkým pastiermi, ktorí putovali so svojimi stádami dobytká, oviec a kôz tam, kde v danom ročnom období našli krmivo. Putovanie pastierov z tejto časti Európy bolo veľmi podobné. Leto trávili v horách a v zimnom období schádzali do dolín, kde vďaka miernejšiemu podnebiu nachádzali na lúkach alebo v lesoch s bohatým porastom krmivo.

V pohybe európskych pastierov môžeme rozlíšiť niekoľko typov, predovšetkým v závislosti od podnebia. Najextrémnejšou formou je nomádska, kde sa za životím premiestňujú celé rodiny so svojimi stádami z jednej pastierskej oblasti do druhej. Dodnes, resp. do 60. rokov 20. storočia bolo možné takéto rodiny stretnúť na Balkáne (napr. Sarakatsania v Albánsku), ale boli to už len zvyšky nomádizmu.

Iný typ pastierstva spočíva v tom, že pastierske rodiny bývajú už v stálych osadách a len časť mužov – akoby profesionálnych pastierov, pravidelne odchádza z osady so stádami zvierat. Ani v tomto prípade zvieratá nie sú ustajňované a pastieri nehromadia krmivo na zimu. Chcela by som tu zdôrazniť práve tento druh chovu, pretože vo valaskom hospodárstve v Karpatoch ho považujem za typický.

Jeszcze inną formą, która występuje w rejonach o ostrym klimacie (np. w Tatrach i na Podtatrzu) są wędrówki letnie na tereny wypasowe, natomiast zimę zwierzęta spędzają we wsi w specjalnych budynkach, karmione zgromadzonymi latem zapasami suszonej i kiszzonej paszy.

Każda z tych podstawowych form posiada warianty w zależności od lokalnych warunków i tradycji.

Wracając do Wołochów – z niewyjaśnionych dotąd jednoznacznie przyczyn ich część wyruszyła na przełomie XIII/XIV w. z Bałkanów na zachód. Istnieje kilka teorii tłumaczących powody, dla których zaczęli oni opuszczać swe pierwotne siedziby, żadna z nich nie posiada jednak wystarczającego udokumentowania i dlatego nie będziemy się nimi tu zajmować. Wiemy ze źródeł, że w XIII w. pojawili się w Siedmiogrodzie, w XIV w. są notowani na Huculszczyźnie, następnie na ziemi Samborskiej i Sanockiej. Pierwsza, a zarazem jedyna udokumentowana osada wołoska w najbliższym sąsiedztwie Podhala to wieś gorczańska Ochotnica założona na prawie wołoskim w 1416 r. W tymże czasie Wołosi pojawiają się na Spiszu, gdzie musieli się zetknąć z pasterstwem Niemców Spiskich, którzy wypasali swe stada w Tatrach Bielskich, kiedy jeszcze Wołochów w tych stronach nie było (Hołub-Pacewiczowa, 1931). Ze Spisza Wołosi przedostają się na Podtatrze słowackie, posuwając się dalej wzdłuż Karpat i na Morawy.

Z XVI w. pochodzą dokumenty, które poświadczają obecność Wołochów na Pogórze Małopolskim. Dowiadujemy się z nich, że Wołosi zimowali wtedy ze swymi stadami w lasach okolic Oświęcimia, Wadowic, Rzeszowa oraz w puszczy Sandomierskiej (Potkański, 1922). Jest to dowodem, że nadal kontynuowali wyniesiony z Bałkanów typ gospodarki, polegający na zimowym wypasie pod gołym niebem, w lasach, które mogły dostarczyć paszy ich stadom. Niestety, źródła nie podają skąd przychodzili pasterze i ich trzody, gdzie spędzali miesiące letnie i gdzie mieli swe stałe siedziby.

W XVI/XVII w. Wołosi pojawiają się w Beskidzie Śląskim, gdzie kończą wędrówkę na zachód. Dalej kraj jest już na tyle gęsto zaludniony, rolnictwo na tyle rozwinięte, że nie ma miejsca dla hodowli opartej w dużej mierze na pasterstwie.

Dokumenty mówią o Wołochach lub pasterzach wołoskich, o wsiach lokowanych na prawie wołoskim, ale kim w istocie byli ci Wołosi, z którymi spotykamy się w Karpatach Zachodnich? Jakim mówili językiem? Jaką niesli ze sobą kulturę (poza umiejętnościami hodowlanymi i pasterskimi)? Czy na całym szlaku swej wędrówki była to ta sama ludność wołoska, jaka przed wiekami opuściła Bałkany?

Wołosi, przybywając w Karpaty Wschodnie posuwali się górami, a zimą, jak to już była mowa, schodzili na tereny podgórskie, gdzie od wieków mieszkala osiadła ludność ruska wyznająca chrześcijaństwo obrządku wschodniego. Żyła ona z rolnictwa, które wobec złych gleb, trudnych warunków klimatycznych i nie sprzyjającej rolnictwu topografii terenu nie dawało wystarczających plonów. Przyniesiona przez Wołochów gospodarka pasterska pozwoliła na wykorzystanie wysokogórskich połonin. Nastąpiło więc naturalne połączenie tych dwóch typów

Đalší, ešte iný typ, ktorý sa vyskytuje v oblastiach s drsným podnebí, je letné salašníctvo (napr. v Tatrách a v podtatranskej oblasti), pri ktorom zimu zvieratá trávia na dedine v zvláštnych budovách a kŕmené sú suchým a silážovaným krmivom.

Každý z týchto základných typov pastierstva má svoje miestne varianty spojené s tradíciou.

Vráťme sa však k Valachom. Z doteraz presne nevyjasnených príčin sa ich časť začala na prelome 13. a 14. storočia presúvať z Balkánu na západ. Existuje niekoľko teórií vysvetľujúcich dôvody, kvôli ktorým začali opúšťať svoje pôvodné sídla, ale žiadna z nich nie je dostatočne podložená, a preto sa nimi nebudeme zaoberať. Z prameňov vieme, že Valasi sa v 13. storočí objavili v Sedmohradsku a v 14. storočí sa zaznamenávajú v Huculskej oblasti, potom na Samborskej a Sanockej zemi. Prvou a zároveň jedinou doloženou valaskou osadou v najbližšom susedstve Podhalia je Ochotnica, založená na valaskom práve v roku 1416. V tom istom čase sa Valasi objavujú aj na Spiši, kde sa museli stretnúť s pastierstvom Spišských Nemcov, ktorí pásli svoje stáda v Belianskych Tatrách už vtedy, keď tu ešte Valasi neboli (Hołub-Pacewiczowa, 1931). Zo Spiša sa Valasi dostali do slovenskej podtatranskej oblasti a presúvali sa ďalej pozdĺž Karpat až na Moravu.

Doklady potvrdzujúce prítomnosť Valachov v Małopolskom pohorí pochádzajú zo 16. storočia. Dozvedáme sa z nich, že Valasi vtedy zimovali so svojimi stádami v okolitých lesoch Osvienčimiu, Wadowic a Rzeszova a v Sandomierskom pralesi (Potkański, 1922). To je dôkaz na to, že Valasi naďalej používali typ hospodárstva, ktorý si priniesli z Balkánskeho poloostrova, t. j. pastierstvo pod holým nebom v zimnom období, teda v lesoch, ktoré poskytovali stádam dostatok krmiva. Žiaľ, pramene neuvádzajú, odkiaľ prichádzali pastieri a ich stáda, kde trávili letné mesiace a kde mali svoje stále sídla.

V 16./17. storočí sa Valasi objavujú v Sliezkych Beskydách, kde končia svoje putovanie na západ. Ďalej je krajina už tak husto zaludnená a poľnohospodárstvo natoľko rozvinuté, že tu nie je miesto pre chov spočívajúci prevažne na pastierstve.

Doklady síce hovoria o Valachoch alebo valaských pastieroch, o dedinách zakladaných na valaskom práve, ale kým boli v skutočnosti Valasi, s ktorými sa stretávame v západných Karpatoch? Akým jazykom hovorili? Akú mali kultúru (okrem chovateľských a pastierskych schopností)? Bol to na celom úseku svojho sťahovania ten istý valaský ľud, ktorý pred stáročiami opustil Balkán?

Valasi prichádzali do Karpat po horách a v zime, ako sme už spomínali, schádzali do podhorských oblastí, kde už po stáročia bývalo ruské obyvateľstvo vyznávajúce kresťanstvo východného obradu. Žilo z roľníctva, ktoré mu vzhľadom na nekvalitnú pôdu, ťažké klimatické podmienky a topografiu oblasti, ktorá nebola pre roľníctvo najvhodnejšia, neprinášalo dostatočnú úrodu. Pastierske hospodárstvo, ktoré si Valasi priniesli, dovolilo využívať vysokohorské poloniny.

gospodarki, a o wiele mniej liczni Wołosi przejęli od ruskich autochtonów osiadły tryb życia i rolnictwo, język i religię, zachowując jednak rozbudowaną hodowlę i sezonowe wędrówki ze stadami, wiedzę weterynaryjną, nomenklaturę, magię hodowlaną itd. Ludność wołoska Karpat wschodnich, teraz już językowo, religijnie, a w większości także etnicznie zruszczona, posuwała się dalej Karpatami na zachód w poszukiwaniu dogodnych dla siebie terenów wypasowych. Nieśli oni ze sobą nie tylko nowy typ gospodarki hodowlanej wraz z jej nazewnictwem, ale cały zespół elementów kultury.

Wśród nich najbardziej rzucający się w oczy jest strój męski – spodnie i gunia z folowanej wełny, obucie noszone przez obie płcie, tzw. kierpce, nigdzie indziej nie spotykane ozdoby metalowe w ubiorze męskim (Antoniewicz, 1928), a także nazwy topograficzne i imiona własne oraz nierzadko nazewnictwo związane z hodowlą i gospodarką mleczną. W kulturze społecznej znamienne jest wysokie stanowisko społeczne pasterzy. Charakterystyczna dla kultury pasterskiej jest też wysoka pozycja społeczna kobiety, co jest naturalną konsekwencją trybu życia rodziny, gdzie mężczyzna opuszcza dom na długie miesiące letnie, pozostawiając kobiecie pełną odpowiedzialność za gospodarstwo i wychowanie dzieci.

Jednym z często przytaczanych argumentów na tzw. kolonizację wołoską jest wymieniana w dokumentach „dań barania” płacona przez chłopów na rzecz wielkiej własności. Niektórzy badacze identyfikują wsie płacące dań baranią z wsiami lokowanymi na prawie wołoskim, a te ostatnie z osadnikami wołoskimi. Analiza aktów lokacyjnych wsi podhalańskich i innych górskich regionów wykazuje, że wieś lokowana na prawie wołoskim a dań barania, to dwie różne sprawy. Dań barania stanowi wyłącznie rodzaj świadczeń chłopów na rzecz wielkiej własności, a nie ustrój wsi, zaś ustrój wsi nie jest jednoznaczny z narodowością osadników. Wieś na prawie niemieckim zobowiązana była przede wszystkim do produkcji zbóż, głównie pszenicy i wśród innych świadczeń dostawa do dworu ziarna była podstawową powinnością. W górach zboża nie udawały się, natomiast rozwijała się hodowla, wobec czego zarówno dla wielkiej własności, jak i dla chłopów, korzystniejsze było płacenie powinności w produktach pochodzących z hodowli. Tak właśnie było na Podhalu. Przy tym dań barania obejmowała: barany, bochny (tzw. „grudy”) sera podpuszczkowego, folowane sukno z owczej wełny itd. Fakt, że wieś płaciła do dworu dań baranią bynajmniej nie świadczył, że była lokowana na prawie wołoskim, a nie niemieckim. Zresztą w samych ówczesnych dokumentach wielokrotnie mylone jest prawo wołoskie z danią baranią. Notabene istnieją wypadki przenoszenia wsi z prawa niemieckiego na prawo wołoskie (łącznie z wprowadzeniem dani baraniej) wygodniejsze w danych warunkach dla właściciela wsi i odwrotnie, przenosi się wieś z prawa wołoskiego na niemieckie, jeśli zaistniały po temu warunki (co bynajmniej nie oznacza, że zmienia się zasadniczo ustrój wsi). W tej sytuacji twierdzenie, że Podhale miało osady wołoskie, bo wsie płaciły dań baranią, nie jest przekonywującym argumentem, gdyż te same wsie obowiązywał ogólny ustrój wsi lokowanej na prawie niemieckim.

Došlo teda k prirodzenému spojeniu týchto dvoch typov hospodárenia a Valasi, ktorých bolo podstatne me nej, prijali od ruského autochtónneho obyvateľstva osadnícky spôsob života, roľníctvo, jazyk a náboženstvo, zachovávajúc si však rozvinutý chov a sezónny odchod so stádami, veterinárne poznatky, nomenklatúru, chovatelskú mágiu a iné. Valaské obyvateľstvo východných Karpát, teraz už jazykovo, nábožensky a väčšinou aj etnicky porušené, sa posúvalo ďalej Karpatmi na západ s cieľom nájsť vhodné pasienky. Prinášali si so sebou nielen nový typ chovateľstva spolu s názvoslovím, ale aj celý súbor kultúrnych prvkov.

Medzi týmito prvkami je najvýraznejší mužský odev – nohavice a plstená huňa, krpce, ktoré nosili obe pohlavia, kovové ozdoby nevyskytujúce sa v žiadnom inom mužskom odevu (Antoniewicz, 1928), ale tiež topografické názvy a vlastné mená a často aj názvoslovie spojené s chovom a mliekarstvom. Spoločenské postavenie pastierov je v spoločenskej kultúre veľmi významné. Pre pastiersku kultúru je tiež charakteristické vysoké spoločenské postavenie ženy, čo je vlastne prirodzeným dôsledkom rodinného života, kde muž opúšťa dom na dlhé letné mesiace a žene prenecháva plnú zodpovednosť za hospodárstvo a výchovu detí.

Jedným z často uvádzaných argumentov na tzv. valaskú kolonizáciu je v dokladoch spomínaná barania dań, ktorú platili sedliaci v prospech vlastníkov veľkých majetkov. Niektorí vedci identifikujú dediny platiace baraniu dań s dedinami založenými na valaskom práve a tie zasa s valaskými osadníkmi. Analýza založiteľských listín podhalianskych dedín a dedín z iných horských regiónov dokazuje, že dedina založená na valaskom práve a barania dań, to sú dve rôzne veci. Barania dań je výlučne druh sedliackej platby zemepánovi a nie usporiadanie dediny, a zasa usporiadanie dediny nie je rovnoznačné s národnosťou osadníkov. Dediny na nemeckom práve boli povinné vyrábať predovšetkým obilie, hlavne pšenicu a okrem iných dávok ich základnou povinnosťou bolo dodávanie obilia na dvor zemepána. V horách sa obilium nedarilo, ale rozvíjal sa zato chov dobytky, a preto bolo aj pre majiteľov, ako aj pre sedliakov výhodnejšie platiť dane v podobe výrobkov pochádzajúcich z chovu. A tak tomu bolo aj na Podhalí. Barania dań zahŕňala: barany, bochníky (tzw. hrudy) fermentovaného syra vyrábaného pomocou syridla, plstené súkno z ovčej vlny atď. To, že dedina platila veľmožovi baraniu dań ešte nenasvedčovalo, že bola založená na valaskom práve a nie na nemeckom. Napokon aj v samotných dobových dokladoch sa mnohokrát mylí valaské právo s baranou daňou. Mimochodom, vyskytovali sa prípady prechádzania dedín z nemeckého práva na valaské právo (spolu so zavedením baranej dane), čo bolo pre majiteľa dediny za daných podmienok výhodnejšie a tiež naopak, dedina prechádza z valaského práva na nemecké, ak to bolo niečím podmienené (to však neznamená, že sa zásadne mení usporiadanie dediny). V takejto situácii konštatovanie, že Podhale malo valaské dediny, lebo platili baraniu dań, nie je presvedčivým argumentom, pretože v tých istých dedinách platilo rovnaké usporiadanie dedín založených na nemeckom práve.

Jedyną wzmianką, jaką znajdujemy dla Podhala, która mogła by świadczyć o obecności tu Wołochów jest wspomniany „wojewoda wołoski” we wsi Olcza (lata 1694-1776 – Hołub-Pacewiczowa, 1931), ale brak danych, jakoby ustrój wsi Olcza różnił się czymkolwiek od innych wsi podhalańskich i nie znamy funkcji, jakie ten „wojewoda” pełnił.

Skąd więc taka odrębność kultury podhalańskiej od polskich sąsiadów z północy i tyle podobieństw z kulturą Karpat na wschód i zachód od Podhala? Gdzie zatem ludność tutaj miała możliwość przejęcia tyłu elementów kultury kojarzonej z Wołochami?

Wołosy – tak dla uproszczenia będziemy nazywać przybyszów ze wschodnich Karpat – dotarwszy na Słowację wywarli silny wpływ na pasterstwo, szczególnie to, które zajmowało południowe stoki Tatr – i tu, w Tatrach, nastąpiło spotkanie z polskimi pasterzami z wsi podhalańskich. Kontakty, choć nie zawsze przyjazne, były jednak bliskie i trwały około 5 miesięcy w roku (na ogół od św. Zofii = 15 maj do św. Michała = 29 wrzesień).

Żeby w pełni zrozumieć znaczenie tych kontaktów musimy pokrótce wspomnieć czym była Słowacja dla Podhala i jaka była pozycja polskiego pasterza tatrzańskiego w jego własnej wsi.

Słowacja, czyli tzw. Węgry (bo do I wojny światowej kraina ta należała do Węgier) była dla naszego górala ziemią dobrobytu i wysokiej kultury. Przy tym leżała tuż przy granicy i nie dzieliły jej od Podhala żadne bariery administracyjne (za wyjątkiem granicy celnej na tytoń). Łagodniejszy niż na Podhalu klimat południowych stoków Karpat sprzyjał rolnictwu, a bliskość tego kraju przyciągała corocznie z Podhala rzesze sezonowych robotników rolnych. Miasteczka Słowacji, w dużym stopniu etnicznie niemieckie, posiadały rozwinięte rzemiosło i słynne targi, na których Podhalanie zaopatrywali się w odzież (zwłaszcza kozuchy) i ceramikę. Noszono tam lniane płótno do farbiarzy, stamtąd zaś przychodzili na Podhalie wędrowni handlarze z obrazami malowanymi na szkle, zegarami, z drobną galanterią, biżuterią (koralami), druciarze itp. Z Węgier (Słowacji) przemycano tytoń i wino. Słowem, dla Podhala Słowacja była krainą mlekiem i miodem płynącą, godną naśladowania, czego dowodem choćby udział folkloru słowackiego (zbojnickiego – Janosik, Wdowczyk i inne wątki) w folklorze podhalańskim.

Równocześnie pasterstwo słowackie, które uległo silnym wpływom wołoskim, stało się nosicielem kultury wołoskiej.

Jak wiemy, Słowacy pod wieloma względami imponowali polskim góralom, co ułatwiało jeszcze przejmowanie elementów kultury słowackiej, a co za tym idzie, także kultury pasterskiej. Dotyczy to wołoskich elementów życia pasterskiego oraz nazewnictwa z nim związanego, ale i innych dziedzin kultury.

Charakterystyczny dla Podhala jest wyjątkowo wysoki status pasterza tatrzańskiego w społeczności wiejskiej. Baca zajmował wręcz wyjątkową pozycję. Musiał posiadać zdolności organizacyjne i przywódcze, gdyż nie tylko kierował zespołem pasterzy, ale od niego zależało całe życie „na szałasie”. Musiał doskonale znać

Jedyną zmienką, która by mogła naswedczować, że na Podhalí boli Valasi, je už spomínaný „valaský vojvoda” v dedine Olcza (1694-1776 – Hołub-Pacewiczowa, 1931), ale chýbajú údaje o tom, či sa usporiadanie dediny čimkoľvek odlišovalo od iných podhalianskyh dedín a nevieme ani, akú funkciu tento „vojvoda” plnił.

Odkiaľ sa teda vzala takáto odlišnosť podhalianskej kultúry od poľských susedov na západe a podobnosť s karpatskou kultúrou na východe? Kde malo miestne obyvateľstvo príležitosť prevziať toľko prvkov z kultúry súvisiacej s Valachmi?

Valasi – kvôli jednoduchosti budeme takto nazývať prístahovalcov z východných Karpát – mali po príchode na Slovensko silný vplyv na pastierstvo, hlavne to, ktoré sa pestovalo na južných svahoch Tatier, a práve tu, v Tatrách, došlo k stretnutiu s poľskými pastiermi z podhalianskyh dedín. Hoci tieto kontakty neboli vždy priateľské, boli však blízke a trvali približne 5 mesiacov v roku (väčšinou od sv. Žofie 15. mája, do sv. Michala 29. septembra).

Aby sme v úplnosti pochopili význam týchto kontaktov, musíme v krátkosti spomenúť, čím bolo Slovensko pre Podhalie a aké bolo postavenie poľského tatrského pastiera v jeho vlastnej dedine.

Slovensko, respektíve tzv. Uhorsko (lebo do 1. svetovej vojny toto územie patrilo Uhorsku) bolo pre nášho górala krajinou blahobytu a vysokej kultúry. Prítom Slovensko ležalo hneď pri hraniciach a od Podhalia ho nedelili žiadne administratívne bariéry (okrem colnej hranice na tabak). Miernejšie podnebie južných karpatských svahov v porovnaní s Podhalím bolo priaznivé pre roľníctvo a nevelká vzdialenosť tejto krajiny každoročne prítahovala z Podhalia zástupy sezónnych poľnohospodárskych robotníkov. Slovenské mestečká, v značnej miere etnicky nemecké, mali rozvinuté remeslá a známe trhy, kde sa Podhalania zásobovali odovom (hlavne kozuchmi) a keramikou. Nosili tam tiež k farbiarom ľanové plátno a odtiaľ prichádzali na Podhalie putovní obchodníci s obrázkami maľovanými na skle, hodinami, s drobnou galanteriou, šperkami (koráľkami), ale aj drotári a iní. Z Uhorska (Slovenska) sa pašoval tabak a víno. Teda pre Podhalie bolo Slovensko krajinou mliekom a medom oplývajúce, hodnou nasledovania, dokladom čoho je napríklad podiel slovenského folkloru (zbojníckeho – Jánošík a iné námety) v podhalianskom folklore.

Slovenské pastierstvo, ktoré podfahlo silným valaským vplyvom, sa stalo zároveň nositeľom valaskej kultúry.

Ako je známe, Slováci imponovali poľským góralom z rôzneho hľadiska, čo ešte uľahčovalo prijímanie niektorých prvkov slovenskej kultúry a čo s tým súvisí, tiež pastierskej kultúry. Týka sa to valaských prvkov pastierskeho života a s ním spojeného názvoslovnia, ale aj prvkov z iných oblastí kultúry.

Pre Podhalie je charakteristický pomerne vysoký status tatrského pastiera v dedinskej spoločnosti. Baca zastával priam výnimočné postavenie. Musel mať organizačné a vodcovské schopnosti, keďže nielen riadil skupinu pastierov, ale od neho závisel

teren wypasu, mieć wiedzę meteorologiczną, hodowlaną i weterynaryjną, być doświadczonym serowarem. Nie bez znaczenia była również jego wiedza magiczna, bez której, wedle powszechnej opinii, gospodarka szalańska mogła być narażona na poważne straty. Słowem, pozycja bacy na wsi była wyjątkowo wysoka. Juhasi natomiast stanowili elitę młodzieży wiejskiej, pod każdym względem wzór do naśladowania dla młodych mężczyzn. Od juhasa wymagało się odwagi, zaradności, pewności siebie, specyficznego stylu bycia. Juhas musiał być dobrym tancerzem i śpiewakiem, nawet jego strój różnił się od ubioru przeciętnego chłopa.

Nic więc dziwnego, że obyczaj i wiedza nabyte w czasie pobytu na hali przyjmowały się w kulturze wiejskiej jako powszechnie obowiązująca moda. Dotyczyło to oczywiście także „nowości” nabytych przez juhasów podhalańskich od pasterzy słowackich, w tym wpływów kultury i nazewnictwa włoskiego.

Słowem na halach tatrzańskich kształtowały się specyficzne formy kultury, zarówno własne, jak przejęte od sąsiadów z południa, które następnie pasterze powracający na zimowiska do wsi przynosili do kultury wiejskiej.

Prowadzi to do wniosku, że większość elementów kultury podhalańskiej, które nauka klasyfikuje jako pochodzenia włoskiego, przyszła na Podhalie nie od wschodu, lecz od południa poprzez łańcuch Tatr i nie bezpośrednio od tzw. Wołochów, lecz za pośrednictwem pasterzy słowackich, którzy mieli bezpośredni kontakt z pasterzami włoskimi.

To, co nazywamy „kulturą Podhala”, podkreślając jej „inność”, składa się zatem z substratu polskiego (gospodarka rolna, hodowla bydła typu stajennego, rzemiosło, budownictwo, itd.) oraz licznych elementów zaczerpniętych od grup etnicznych i kulturowych, z którymi Podhalanie stykali się w ciągu wieków.

Dzięki swej wyjątkowej ruchliwości – w czasie wędrówek handlowych, w poszukiwaniu pracy (emigracja sezonowa i stała) – górale podhalańscy stykali się z odrębnymi narodami, językami, obyczajami, skutkiem czego stawali się otwarci na przejmowanie cudzych kultur. Jednakże tygłem, w którym stapiały się w jedno kultury: polska i tzw. wołoska było pasterstwo tatrzańskie, a grupą kulturotwórczą – pasterze wypasający na halach owce i kozy. Oni to dali impuls do wykształcenia się odrębnej od otaczających regionów kultury, przede wszystkim artystycznej, jak strój, zdobnictwo, muzyka, taniec, folklor słowny. Oni także wpłynęli na tzw. charakter narodowy Podhalań (pojęcie wysoce nieprecyzyjne, niemniej w tym wypadku chyba godne użycia).

Bibliografia

- Antoniewicz W., *Metalowe spinki góralskie*, Kraków, 1928.
 Dobrowolski K., *Studia podhalańskie*. W: *Pasterstwo Tatr polskich i Podhala*, red. W. Antoniewicz, t. VIII, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1970.
 Hołub-Paciewiczowa Z., *Osadnictwo pasterskie i wędrówki w Tatrach i na Podhalu*, Kraków, 1937.
 Kamiński I. (vel. Kamieński), *O mieszkańcach gór Tatrzańskich. Najstarsza monografia etnograficzna Podhala*, opr. J. Kolbuszewski, Kraków, 1992.

celý život na salaši. Musel výborne poznať pasienky, vyznať sa v meteorológii, chove a veterinárstve a musel byť skúseným výrobcom syrov. Nezanedbateľné boli aj jeho poznatky z mágie, bez ktorej podľa panujúceho názoru mohlo byť salašnícke hospodárstvo vystavené veľkým stratám. Teda postavenie baču na dedine bolo výnimočne vysoké. Valasi zasa predstavovali elitu dedinskej mládeže, vzor pre mladých mužov z každého hľadiska. Od valacha sa vyžadovala odvaha, šikovnosť, sebaistota a zvláštny spôsob bytia. Valach musel byť dobrým tanečníkom a spevákom, dokonca aj jeho odev sa líšil od obliečenia priemerného sedliaka.

Nie je preto zvláštne, že zvyky a vedomosti získané počas pobytu na holiach sa v dedinskej kultúre prijímali ako všeobecne platná móda. Týkalo sa to samozrejme aj „noviniek”, ktoré prebrali podhalijski valasi od slovenských pastierov, čiže aj vplyv valaskej kultúry a názvoslovia.

Na tatranských holiach sa teda tvorili zvláštne formy kultúry, rovnako vlastné, ako aj prevzaté od susedov z juhu, ktoré potom pastieri vracajúci sa na zimu do dediny prenášali do dedinskej kultúry.

Prichádzame k záveru, že väčšina prvkov podhalijskej kultúry, ktoré veda klasifikuje ako pôvodom valaské, prišla na Podhalie z juhu a nie z východu, cez pohorie Tatier a nie bezprostredne od tzv. Valachov, čiže prostredníctvom slovenských pastierov, ktorí mali bezprostredný kontakt s valaskými pastiermi.

To, čo nazývame „podhalijskou kultúrou”, zdôrazňujúc jej „odlišnosť”, sa teda skladá z polského substrátu (poľnohospodárstvo, chov stajnového dobytku, remeslo, stavebníctvo atd.) a mnohých prvkov prevzatých od etnických a kultúrnych skupín, s ktorými sa Podhalania počas storočí stykali.

Vďaka svojej výnimočnej mobilite – počas obchodných ciest, pri hľadaní práce (sezónna i stála emigrácia) – sa podhalijski górali stykali s odlišnými národmi, jazykmi a zvykmi, v dôsledku čoho boli otvorení na prijímanie cudzích kultúr. Ale kotlom, kde sa dovedna topili kultúry poľská a tzv. valaská, bolo tatranské pasterstvo a kultúrotvornou skupinou boli zasa pastieri pasúci ovce a kozy na holiach. Oni dali impulz k vytvoreniu zvláštnej kultúry, odlišujúcej sa od okolitých regiónov, predovšetkým umeleckej kultúry ako odev, ornamentika, hudba, tanec, slovný folklor. Oni tiež mali vplyv na tzv. národný charakter Podhalaňov (veľmi neprecízny pojem, ale v tomto prípade veľmi vhodný).

preklad: Vlasta Juchniewiczová

Literatúra

- Antoniewicz W.: *Metalowe spinki góralskie*. Kraków 1928.
 Dobrowolski K.: *Pasterstwo Tatr polskich i Podhala*. In: *Studia podhalańskie*. Red. W. Antoniewicz, zv. VIII., Wrocław-Warszawa-Kraków 1970.
 Hołub-Paciewiczowa Z.: *Osadnictwo pasterskie i wędrówki w Tatrach i na Podhalu*. Kraków 1937.
 Kamiński I. (vel. Kamieński): *O mieszkańcach gór Tatrzańskich. Najstarsza monografia etnograficzna Podhala*. Spr. J. Kolbuszewski, Kraków 1992.

Jan S. Gawlik

Międzynarodowa konferencja naukowa „Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego”

W dniach 21-24 października 2004 r. w Krakowie, Nowym Targu oraz w Bukowinie Tatrzańskiej miała miejsce międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego*.

Jan S. Gawlik

Medzinárodná vedecká konferencia „Hory a horalstvo v dejinách a kultúre poľsko-slovenského pohraničia”

V dňoch 21. -24. októbra 2004 sa v Krakove, Nowom Targu a Bukowine Tatrzańskiej konala medzinárodná vedecká konferencia *Hory a horalstvo v dejinách poľsko-slovenského pohraničia*.

Prof. dr hab. Stanisław Hodorowicz Rektor PPWSZ podczas inauguracji konferencji w Auli Collegium Novum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Prof. dr hab. Stanisław Hodorowicz, rektor PŠVS počas inaugurácie konferencie v aule Collegium Novum Jagelonskej univerzity v Krakove.
 fot. St. Talaga

Organizatorem konferencji, przy wsparciu finansowym funduszu małych projektów euroregionalnych Phare Unii Europejskiej, była Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu. Uczelnia, która dopiero od nieco ponad trzech lat zaistniała na tym terenie, już staje się znaczącym ośrodkiem życia społecznego i kulturalno-naukowego regionu. Konferencja zbiegła się z dwiema znaczącymi na Podhalu jubileuszami, tj. stuleciem góralskiego ruchu regionalnego oraz osiemdziesięcioleciem powołania do życia Związku Podhalan. Współorganizatorami konferencji byli: Uniwersytet Jagielloński – który jak ojciec chrzestny wniósł znaczący wkład w utworzenie PPWSZ w Nowym Targu oraz Związek Podhalan. Współdziałał w organizację konferencji wniosły również: Tatrzański Park Narodowy – obchodzący w tym czasie pięćdziesięciolecie swojego istnienia, Euroregion „Tatry” oraz Nowo-

Organizátorom konferencie bola Podhalianska štátna vysoká odborná škola v Nowom Targu s finančnou podporou fondu malých euroregionalných projektov Phare EU. Spomínaná vysoká škola pôsobí v tejto oblasti len tri roky a už sa stala významným strediskom spoločenského a kultúrno-vedeckého života regiónu. Konferencia sa konala v období dvoch významných výročí, storočnice goralského regionálneho hnutia a 80. výročia založenia Zväzku Podhalanov. Spoluorganizátormi boli tiež Tatranský národný park, ktorý si v tomto období pripomína 50. výročie svojho vzniku, Euroregión Tatry a pobočka Poľskej historickej spoločnosti v Nowom Targu. Čestný výbor konferencie tvorilo veľa prominentných osôb vedeckého a kultúrneho života, cirkevných a štátnych predstaviteľov a predstaviteľov spoločenských organizácií Malopolského kraja. Zúčastnili sa ho aj predstavitelia

tarski oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego. W skład komitetu honorowego konferencji weszło wiele prominentnych osób życia nauki i kultury, władz administracyjnych i kościelnych, organizacji społecznych regionu Małopolski oraz kraju. Uczestniczyli w nim również przedstawiciele strony słowackiej w osobach Konsula Republiki Słowacji w Krakowie oraz Prezesa słowackiego Stowarzyszenia Region „Tatry”. Przewodnictwem konferencji objął JM Rektor „Podhalańskiej” prof. dr hab. Stanisław Hodorowicz.

Uroczyste otwarcie konferencji i jej pierwsza sesja plenarna odbyły się w Krakowie, we wspaniałej oprawie Auli Collegium Novum UJ, z udziałem kapeli góralskiej z Bukowiny Tatrzańskiej, występującej w pięknych ludowych strojach. Tworzyła ona tło i muzyczny ornament dla części wystąpień, jak również uatrakcyjnienie krótkich przerw pomiędzy nimi. Połączenie dostojności miejsca ze strojami i muzyką skalnego Podhala było wyjątkowo rzadkim i niepowtarzalnym wydarzeniem. Należy zaznaczyć, że otwierający konferencję Rektor PPWSZ prof. S. Hodorowicz, jako rodowity góral wystąpił również w oryginalnym góralskim stroju ludowym. W tym „przydziwku” występował nadal podczas prezentowania swojego referatu (pt. *Góralstwo Górali*) gwarą swoich przodków, co wzbudziło szczególnie zainteresowanie uczestników. Dalszą część obrad prowadzono w miejscach, gdzie góralstwo w codzienności mieszkańców jest ściśle związane z ich życiem, obyczajami i kulturą, tj. w Nowym Targu i Bukowinie Tatrzańskiej. W godzinach przedpołudniowych nowotarski Miejski Ośrodek Kultury był miejscem plenarnych obrad w których, oprócz zgłoszonych wcześniej profesjonalistów, uczestniczyli również zainteresowani mieszkańcy miasta i okolicy oraz żadna wiedza o swoim regionie młodzież lokalnych szkół średnich. W godzinach popołudniowych obrady sekcyjne prowadzono w dobrze dostosowanych do tego celu pomieszczeniach Domu Wczasowego „Rysy” w Bukowinie Tatrzańskiej.

Udział w konferencji wzięło ponad 200 osób, w tym również młodzież szkół średnich regionu, nauczyciele oraz zaproszeni goście i zainteresowani tematyką konferencji przedstawiciele społeczności Nowego Targu i okolic. Podczas konferencji w ramach sesji plenarnych oraz obrad w sekcjach tematycznych wygłoszono blisko sto referatów obejmujących tematykę z zakresu historii, kultury, przyrody, jak również literatury i języka regionu. Znamiennym jest, że autorami prezentowanych wystąpień byli luminarze nauki różnych specjalności, spośród których blisko dwadzieścia osób posiada tytuły naukowe profesora, kilkadziesiąt posiada stopnie doktora, lub doktora habilitowanego, a pozostali prezentowali grupę uznanych specjalistów w danej dziedzinie wiedzy. Reprezentowali oni różne ośrodki naukowe, akademickie, jak również organizacje społeczne Polski i Słowacji (Białystok, Bratysława, Dolny Kubin, Katowice, Kielce, Kraków, Lublin, Łódź, Martin, Nowy Targ, Tarnów, Wałbrzych, Zakopane, Zielona Góra) Z tego też względu konferencja spotkała się z dużym zainteresowaniem w polskich i słowackich środowiskach naukowych, akademickich, jak również

Slovenska – konzulka Generálneho konzulátu SR v Krakove a predseda slovenského Združenia Region Tatry. Predsedom konferencie bol J. M. rektor PŠVS prof. dr. hab. Stanisław Hodorowicz.

Slávnostné otvorenie konferencie a prvé plenárne zasadanie sa uskutočnilo v Krakove, v nádhernej aule Collegium Novum Jagelovskej univerzity za prítomnosti góralskej kapely z Bukowiny Tatrzańskiej, ktorá vystupovala v krásnom ľudovom kroji. Jej vystúpenia boli hudobným ornamentom a pozadím niektorých vystúpení, ale aj zaujímavým vyplnením krátkych prestávok medzi nimi. Spojenie dôstojného miesta s krojmi a hudbou Skalného Podhalia bolo výnimočnou a neopakovateľnou udalosťou. Treba zdôrazniť, že konferenciu otvoril rektor PŠVS prof. Hodorowicz, ktorý ako rodený góral vystúpil tiež v originálnom góralskom kroji. V tomto pôsobivom odeve predniesol aj svoj referát *Góralstwo góralov*, ktorý na dôvažok povedal v nárečí svojich predkov, čo vzbudilo veľký záujem účastníkov. Ďalšia časť konferencie prebiehala v miestach, kde sa góralstvo úzko spája s každodenným životom, zvykmi a kultúrou ich obyvateľov – v Nowom Targu a v Bukowine Tatrzańskiej. V dopoludňajších hodinách sa plenárne zasadnutie konalo v Mestskom kultúrnom stredisku v Nowom Targu a zúčastnili sa na ňom nielen odborníci, ale aj široká verejnosť z mesta a okolia a mládež z miestnych stredných škôl, ktorá sa chcela dozvedieť niečo nové o svojom regióne. Popoludní rokovanie v sekciiach prebiehalo v priestoroch rekreačného domu „Rysy” v Bukowine Tatrzańskiej, ktorý bol veľmi dobre prispôbený tomuto účelu.

Konferencie sa zúčastnilo viac ako 200 ľudí, v tom aj študenti zo stredných škôl z regiónu, učitelia a pozvaní hostia, ale aj obyvatelia Nowého Targu a okolia, ktorých zaujímala jej tematika. V rámci celej konferencie odznelo takmer sto referátov, týkajúcich sa dejín, kultúry, prírody, ale aj regionálnej literatúry a jazyka. Je príznačné, že autormi vystúpení boli poprední predstavitelia rôznych vedeckých oblastí, spomedzi ktorých takmer dvadsať malo vedecký titul profesora, niekoľko desiatok titul doktora alebo docenta a ostatní predstavovali skupinu uznávaných odborníkov v danej vednej disciplíne. Reprezentovali rôzne vedecké a akademické strediská, ale aj poľské a slovenské spoločenské organizácie (Białystok, Bratislava, Dolný Kubín, Katowice, Kielce, Krakov, Lublin, Lodž, Martin, Nowy Targ, Tarnov, Wałbrzych, Zakopane a Zielona Góra). Konferencia sa stretla s veľkým záujmom poľských aj slovenských vedeckých a akademických stredísk. Treba zdôrazniť, že referáty slovenských účastníkov konferencie nebolo potrebné prekladať do poľštiny, podobne poľské referáty do slovenčiny.

Počas zanietých diskusií dochádzalo tiež k tvrdým odborným sporom hlavne v problematike týkajúcej sa minulosti tohto územia a udalostí, ktoré sa odohrali v pohraničnej oblasti a ktoré jednotlivé osoby alebo spoločenstvá vidia a chápu odlišne. V konečnom dôsledku však išlo o vytvorenie spoločného pohľadu pri hodnotení histórie, perspektív rozvoja miestneho obyvateľstva, dobrej spolupráce v oblasti ochrany spo-

młodzieży i społeczeństwa regionu. Należy zaznaczyć, że prezentowane wystąpienia uczestniczących w konferencji Słowaków nie wymagały tłumaczenia na język polski, podobnie jak wystarczająco zrozumiałe dla nich były referaty prezentowane w języku polskim.

Podczas żarliwej dyskusji dochodziło również do ostrych sporów merytorycznych w zakresie tematyki prezentującej burzliwą przeszłość tych ziem i wydarzeń, jakie miały miejsce w rejonie pogranicza, widzianych odmiennie przez różne osoby lub środowiska czy społeczności. W konsekwencji zmierzano do znalezienia wspólnej płaszczyzny oceny historii, perspektyw rozwoju zamieszkujących tu społeczności, dobrej współpracy w zakresie ochrony wspólnych dóbr kultury, środowiska naturalnego regionu, jak również turystyki i gospodarki.

Szczególnie godne zainteresowania były referaty prezentujące historyczne aspekty rozwoju regionu, jego kultury, literatury i języka, skarbów przyrody i ich ochronę. Z pośród wielu prezentacji pragnę przypomnieć te, które szczególnie wzbudziły moją uwagę lub wywołały bardziej ożywioną dyskusję uczestników konferencji. W kolejności chronologicznej były nimi następujące referaty:

• *Międzynarodowa Komisja do Badania Kultury Ludowej w Karpatach* – prezentowany przez prof. Danutę Tylkową z PAN. Autorka przedstawiła historię powstania Komisji, całością jej działania, zakres, program i perspektywy dalszych badań tych zagadnień, jak również współpracę międzynarodową realizowaną w ramach umowy pomiędzy Akademiami Nauk poszczególnych krajów.

• *Życie pasterskie w Tatrach* – prezentowany przez prof. Bronisławę Kopczyńską Jaworską z Uniwersytetu Jagiellońskiego, przedstawiający na tle krótkiej historii zainteresowania się pasterstwem przez podróżników i badaczy Tatr, wpływ życia pasterskiego na kulturę regionu i kształtowanie subregionów kulturowych, jak również regionalne zróżnicowanie gospodarki pasterskiej w Tatrach.

• *Ustrój wsi podhalańskiej do 1770r.* – omawiany przez dr hab. Henryka Rucińskiego z uniwersytetu w Białymstoku. Autor w bardzo przystępny sposób, na podstawie udokumentowanych wydarzeń historycznych prezentuje zmiany jakim ulegała wieś podhalańska prawie od początków XIII wieku, tj. od przywileju Henryka Brodatego do końca wieku XVIII, kiedy Podhalie było pod panowaniem austriackim.

• *Spoleczno-przestrzenne cechy regionów zamieszkałych przez górali na Słowacji* – prezentowane przez dr Lubomira Faltana ze Słowackiej Akademii Nauk. Autor w swoim wystąpieniu opierając się na wynikach badań przedstawił tożsamość narodową w aspektach życia górali w różnych regionach Tatr na terenie Słowacji.

• *Dzieje starań o ochronę Tatr i utworzenie międzynarodowego polsko-czechosłowackiego parku przyrody* - prezentowany przez mgr Wiesława Siarzewskiego z Tatrzańskiego Parku Narodowego. Na tle rozwoju historycznego regionu, autor prezentuje dostrzegane po obu stronach granicy polsko-czechosłowackiej, już w latach 1924-1926, potrzeby utworzenia pogranicznych terenów ochronnych. Przypomina również historię powołania

lochného kultúrneho dedičstva a ochrany životného prostredia regiónu, turistiky a hospodárstva.

Obzvlášť pozoruhodné boli referáty prezentujúce historické aspekty vývoja regiónu, jeho kultúry, literatúry a jazyka, prírodného bohatstva a jeho ochrany. Spomedzi mnohých by som chcel upozorniť na tie, ktoré ma obzvlášť zaujali, alebo vzbudili živú diskusiu účastníkov konferencie.

V chronologickom poradí to boli nasledujúce referáty:

• *Medzinárodná komisia pre výskum ľudovej kultúry v Karpatoch* – ktorý predniesla prof. Danuta Tylkowa z Polskej akademie vied. Autorka predstavila dejiny vzniku komisie, prierez jej činnosťou, náplň, program a perspektívy ďalšieho výskumu a medzinárodnú spoluprácu uskutočňovanú v rámci zmluvy medzi akadémiami vied jednotlivých štátov.

• *Pastiersky život v Tatrách* – referát predniesla prof. Bronisława Kopczyńska-Jaworska z Jagelovskej univerzity. Na pozadí krátkeho prehľadu záznamov, ktoré urobili cestovatelia a bádatelia Tatier o pastierstve, predstavila vplyv pastierskeho života na kultúru regiónu a tvorbu kultúrnych subregiónov, ako aj vplyv na rôznorodosť pastierskeho hospodárstva v Tatrách.

• *Zriadenie podhalianskej dediny do roku 1770* – referát predniesol Dr. hab. Henryk Ruciński z univerzity v Białymstoku. Autor na základe zdokumentovaných historických udalostí veľmi prístupným spôsobom predstavuje zmeny, ku ktorým došlo na podhalianskej dedine takmer od začiatku 13. storočia, t. j. od privilégii Henryka Brdatého, do konca 18. storočia, keď bolo Podhalie pod rakúskou nadvládou.

• *Sociálno-priestorové znaky regiónov na Slovensku - obývaných goralmi* – referát predniesol Dr. Lubomír Faltan zo SAV. Autor opierajúc sa o vedecké výsledky predstavil vo svojom vystúpení národnostnú identitu goralov žijúcich v rôznych regiónoch Tatier na území Slovenska.

• *Snahy o ochranu Tatier a o vytvorenie medzinárodného polsko-československého prírodného parku* – referát predniesol Mgr. Wiesław Siarzewski z Tatrzańskiego národného parku. Na priezere historického rozvoja regiónu autor predstavuje potrebu vytvorenia prihraničných chránených oblastí, čo bolo zjavné už v rokoch 1924-1926. Prípomína tiež vznik TANAP-u v slovenskej časti Tatier (1948) a trochu neskôr TNP-u na polskej strane (1954). Tieto parky sú od roku 1993 vyhlásené za Medzinárodnú rezerváciu biosféry Tatry.

• *Spolupráca Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego a Horskej záchrannej služby ako príklad spolupráce v Európe bez hraníc* – referát predniesol Mgr. Ing. Adam Marasek z TOPR-u. Širokú spoluprácu HZS a TOPR zo začiatku 90. rokov autor predstavil na mnohých príkladoch, ale venoval sa aj aktuálnej, oveľa rozsiahlejšej spolupráci oboch záchranných služieb.

Aj ďalšie referáty, ktoré odzneli počas konferencie, či už na plenárnom zasadnutí alebo v sekciiach, budili

w słowackiej części Tatr TANAP-u (1948) i nieco później (1954) TPN-u po stronie polskiej. Parki te od 1993r. uznane są jako Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Tatry”.

• *Współpraca Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego i Horskiej Zachrannej Służby jako przykład współdziałania w Europie bez granic*, prezentowany przez mgr inż. Adama Maraskę z Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego. Na podstawie licznych przykładów autor omawia szeroką współpracę GOPR z ZHS na początku lat 90-tych oraz aktualny, znacznie poszerzony, stan współpracy obu służb ratowniczych.

Również pozostałe referaty, prezentowane podczas obrad plenarnych konferencji oraz w ramach obrad sekcyjnych, budziły duże zainteresowanie uczestników wyrażające się żywą dyskusją i uzupełniającymi wypowiedziami rozszerzającymi wiedzę w zakresie poszczególnych tematów. Organizatorzy planują, że całość prezentowanych podczas konferencji materiałów zostanie opublikowana w tzw. „materiałach pokonferencyjnych”, które przewidywane są do wydania w marcu 2005r.

Podczas konferencji odbyło się również szereg spotkań dyskusyjnych, obejmujących swym zakresem szeroko rozumianą tematykę góralszczyzny, okolicznościowych imprez, prezentacji i wystaw, spośród których na szczególną uwagę zasługują:

„Wieczór szaflarski” – spontanicznie zorganizowany przez dziesięcioosobową grupę regionalnych działaczy Gminy Szaflary, wraz z jej wójtem Stanisławem Ślimakiem – organizatorem i moderatorem imprezy oraz przewodniczącą Rady Gminy – Martą Zagórką, w towarzystwie góralskiej kapeli. Gawędy i gadki góralskie połączone z poezją i filozofią po góralsku wg moduły ks. Tischnera, uzupełniane wspomnieniami i anegdotami z jego życia, łączone i ozdabiane ostrymi nutami basów i gęśli oraz innych instrumentów szaflarskiej kapeli, zgotowały uczestnikom spotkania moc niezapomnianych wrażeń, emocji, jak również багаż dodatkowo odkrywanych skarbów regionalizmu i góralskości oraz specyfiki tego co można nazwać prawdziwą, nieskażoną kulturą ludzi tego regionu.

„Bukowiański wieczór” muzyki góralskiej w wykonaniu członków kapel góralskich z Jurgowa i Bukowiny Tatrzańskiej. Przygotowany przez wójta Bukowiny Tatrzańskiej Józefa Modłę, interesująco zaprezentował uczestnikom konferencji walory turystyczne tej najwyższej położonej w Polsce gminy, jej historię i nadal rozwijającą się popularność. Zachęcając uczestników spotkania do korzystania również w przyszłości z walorów turystycznych i regionalnej specyfiki gminy, wójt Modła ufundował zebranych smakowitego barana z różną, przyrządzonego, podlewanego i podanego wg starej receptury bukowieńskich górali. Pomimo iż październikowa pogoda uniemożliwiła serwowanie barana gdzieś na polanie pod regłami, bezpośrednio z ognia watry, to jednak atmosfera spotkania, będąca wynikiem wprowadzenia przez wójta Modłę odpowiedniego nastroju, pozwoliła uczestnikom nieco zniwelować różnice odbioru wydarzeń, jakie dawała sala restauracji DW „Rysy” w odniesieniu do leśnej polany.

zaujęm uczestników, co sa prejavilo živou diskusiou a doplnujúcimi výpovedami, ktoré rozširovali poznatky na danú tému. Snahou organizátorov je publikovať všetky príspevky v zborníku, ktorý by mal vyjsť v marci 2005.

Počas konferencie prebehli aj rôzne diskusné fóra, ktoré sa týkali široko chápanej problematiky goralov, príležitostné podujatia, výstavy a prezentácie, z ktorých spomenieme len niektoré.

Szaflarský večer – spontánne ho zorganizovala desaťčlenná skupina regionálnych činiteľov z obce Szaflary spolu so starostom Stanisławom Ślimakom, moderátorom podujatia a Martou Zagórkou, predsedníčkou obecnej rady. Podujatie sprevádzala goralská kapela. Ludoví rozprávači, poézia a filozofia po goraliski podľa vzoru kňaza Tischnera, doplnená spomienkami a anekdotami z jeho života, to všetko ozdobené ostrými tónmi bás, huslí a ďalších nástrojov szaflarskej kapely, predstavovalo pre návštevníkov nezabudnuteľný zážitok. Diváci mali možnosť načriť do klenotnice goralскеj kultúry, ktorú môžeme nazvať ozajstnou, rýdzou kultúrou ľudí tohto regiónu.

Bukovinský večer goralскеj muziky v predvedení členov goralских kapiel z Jurgova a Bukowiny Tatrzańskiej pripravil starosta Bukowiny Tatrzańskiej Józef Modła. Účastníkom konferencie predstavil turistické zaujímavosti tejto najvyššie položenéj polskej obce, jej dejiny a stále rastúcu popularitu. Pri pečenom baranovi, ktorým ich pohostil a ktorý bol pripravený podľa starého receptu bukowieńskich goralov, návštevníkov nabádal, aby v budúcnosti opäť navštívili obec. Aj napriek tomu, že baranina nemohla byť kvôli počasiu podávaná priamo z ražňa pod lesom, vďaka výbornej atmosfére a dobrej nálade, ktorú v reštaurácii Rysy navodil starosta Modła, účastníci nepocítili veľký rozdiel.

Konferenciu dopĺňali stánky s maľovanými obrázkami, sochami, keramikou, tkaninami a inými výrobkami ľudových remesiel polskej a slovenskej podtatranskej oblasti, ktoré sa nachádzali v halách pri konferenčných sálach aj v Bukovine Tatrzańskiej aj v Nowom Targu. Keďže väčšina výrobkov bola určená na predaj, bol o ne veľký záujem.

Štátny archív v Nowom Targu v spolupráci s organizátormi konferencie predstavili účastníkom výnimočnú výstavu unikátnych starých tlačí pod názvom *Nowy Targ v staropolských historických dokumentoch*. Výstava inštalovaná v Mestskom kultúrnom stredisku, neďaleko konferenčných priestorov, vzbudila veľký záujem, hlavne mládež z miestnych škôl.

Výstavu maliarstva a grafiky *Gorali, gorali...* usporiadanú Tatranským múzeom v Zakopanem mohli účastníci konferencie navštíviť cez krátku prestávku medzi plenárnym zasadnutím a stretnutím v sekciách. Vďaka dobrej vôli vedenia múzea bol čas otvorenia výstavy predĺžený tak, aby si ju mohli pozrieť všetci účastníci konferencie. Pre mnohých z nich to bol ozajstný intelektuálny zážitok.

Nemôžeme si nevšimnúť dve udalosti, ku ktorým došlo počas presunu účastníkov konferencie z Krakova do Nowého Targu:

Podczas trwania konferencji, zarówno w Nowym Targu jak i w Bukowinie Tatrzańkiej, w holach obok sal wykładowych zorganizowano stoiska prezentujące ludowe malarstwo, rzeźby, ceramikę, tkaniny, i inne wyroby sztuki ludowej polskiego i słowackiego Podtatrza. Cieszyły się one dużym zainteresowaniem uczestników, tym bardziej, że większość tych wyrobów była przeznaczona do sprzedaży.

Archiwum Państwowe w Nowym Targu, przy współpracy organizatorów konferencji zaprezentowało uczestnikom wspaniałą wystawę unikalnych starodruków, zatytułowaną *Nowy Targ w staropolskim dokumencie historycznym*. Zlokalizowano ją w bezpośredniej bliskości sali obrad konferencji, w Miejskim Ośrodku Kultury. Wystawa wzbudzała duże zainteresowanie zarówno uczestników konferencji, jak i licznych gości, a szczególnie młodzieży lokalnych szkół.

Korzystając z krótkiej przerwy pomiędzy obradami plenarnymi a sesjami, uczestnicy konferencji zwiedzili wspaniałą wystawę malarstwa i grafiki pt. *Górale, górale...* zorganizowaną przez Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem. Dzięki życzliwości Dyrektora Muzeum wystawa została przedłużona tak, aby dać możliwość obejrzenia jej również uczestnikom konferencji. Dla większości z nich była to prawdziwa uczta duchowa trwale pozostająca w pamięci.

Nie można pominąć również dwóch znaczących wydarzeń, jakie miały miejsce podczas przejazdu uczestników w dniu rozpoczęcia konferencji, z Krakowa do Nowego Targu, którymi były:

- zwiedzanie głównego sanktuarium Podhala w Ludźmierzu,
- spotkania nad grobem ks. prof. J. Tischnera z jego uczniem A. Sulikowskim, który we wspomnieniach o tym wybitnym człowieku – góralskim filozofie, przypomniał uczestnikom wiele ciekawostek i zdarzeń z życia księdza, przyozdobionych licznymi anegdotami, utrwalającymi pamięć o tej postaci nie tylko na Podhalu.

Z okazji konferencji Poczta Polska wydała okolicznościową kartkę pocztową oraz stempel, dostępne w ośrodkach przebywania uczestników i innych zainteresowanych.

Podczas konferencji zaprezentowano po raz pierwszy nową pozycję wydawniczą, przygotowaną przez PPWSZ w Nowym Targu – *Słownik gwary górali Skalnego Podhala*, autorstwa syna tej ziemi, Stanisława Hodorowicza. Jako pierwsza, szczególnie oczekiwana pozycja gwarowej leksykografii wzbudziła duże zainteresowanie uczestników, a skromny nakład wydania już w chwili obecnej zbliża się do wyczerpania.

Podsumowując konferencję, należy stwierdzić że spotkała się z dużym zainteresowaniem uczestników, zaproszonych gości, lokalnych społeczności, jak również wielu środowisk naukowych i akademickich w kraju i na Słowacji. Szczególne zainteresowanie należy odnotować w Związku Euroregion „Tatry”. Należy uznać, że założony przez organizatorów cel, zapoznania szerokiej społeczności w Polsce i na Słowacji z dziejami, kulturą, gospodarką regionu po obu stronach istniejącej jeszcze granicy, został w pełni osiągnięty. Zakłada się,

- návšteva hlavného Božieho chrámu na Podhalí v Ludźmierzi,
- stretnutie pri hrobe kňaza profesora J. Tischnera s jeho žiakom A. Sulikowským, ktorý v spomienke na tohto významného človeka, goralského filozofa, pripomenul účastníkom veľa zaujímavých udalostí z jeho života, skrášlených žartami, ktoré sa o. i. pričítajú k udržiavaniu jeho pamiatky.

Pri príležitosti konferencie Poľská pošta vydala príležitostnú pohľadnicu a pečiatku, ktorú mali účastníci konferencie a iní záujemcovia po celý čas k dispozícii.

Počas konferencie sa uskutočnil tiež krst knihy *Slovník goralských nářečí Skalného Podhalia* autora Stanisława Hodorowicza, ktorú vydala PŠVS v Nowom Targu. Toto dlho očakávané prvé lexikografické vydanie nářečí vzbudilo veľký záujem a jeho skromný náklad sa už takmer namieste vyčerpal.

Hodnotiac konferenciu, môžeme konštatovať, že sa stretla s veľkým záujmom účastníkov, pozvaných hostí, miestnej spoločnosti, ako aj mnohých vedeckých a akademických kruhov doma aj na Slovensku. Obzvlášť veľký záujem prejavil Euroregión Tatry. Musíme konštatovať, že cieľ, ktorý si organizátori určili, t. j. oboznámiť širokú verejnosť v Poľsku aj na Slovensku s dejinami, kultúrou, hospodárstvom regiónu po oboch stranách hraníc, bol splnený. Predpokladáme, že plodom konferencie budú pravidelné každoročné stretnutia, spájajúce obyvateľstvo poľsko-slovenského pohraničia. Stretnutia budú monotematické a ich náplň bude zúžená, aby bola možná hlboká analýza daného problému a aby boli závery širšie dokumentované.

preklad: Vlasta Juchniewiczová

że pokłosiem konferencji będą coroczne, podobne spotkania, łączące obie strony społeczności pogranicza polsko-słowackiego. Każdorazowo tematyka ich będzie jednak zawężona do zagadnień monotematycznych, umożliwiających wnikliwsze przeprowadzenie analizy omawianej problematyki i wyciągnięcie bardziej udokumentowanych wniosków.

Daniel Luther

Zmarnowana okazja

W dniach 21–24 października 2004 roku uczestniczyłem w międzynarodowej konferencji naukowej *Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego (Podhale, Spisz, Orawa, Gorce, Pieniny)*. Zorganizowana dla uczczenia stulecia góralskiego ruchu regionalnego i 85 rocznicy założenia Związku Podhalań, odbywała się w Krakowie, Nowym Targu i Bukowinie Tatrzańskiej. Organizatorami konferencji byli: Uniwersytet Jagielloński, Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu, Związek Podhalań w Nowym Targu przy wsparciu Tatrzańskiego Parku Narodowego, Euroregionu „Tatry” i Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział w Nowym Targu. Rangę społeczną konferencji podkreślał patronat honorowy wielu osobistości, stosunkowo szeroka publiczność, jak również ceremonia otwarcia w auli Collegium Novum Uniwersytetu. Tę bardzo dobrze zorganizowaną konferencję, patronatem, osobistym uczestnictwem oraz wsparciem finansowym udziału słowackiego wspomógł Konsulat Generalny Republiki Słowackiej w Krakowie.

W części naukowej konferencji z referatami z dziedziny historii, kultury, literatury, języka, etnologii, socjologii i niektórych dyscyplin przyrodniczych, wystąpiło prawie 90 uczestników. Duża liczba zgłoszonych referatów oraz ich rozrzut tematyczny, skłoniły organizatorów do podziału konferencji na część plenarną i dyskusje w sekcjach (historycznej, kulturalnej, literackiej i językowej, przyrodniczej). W części plenarnej referentami byli głównie pedagodzy i pracownicy naukowcy z Polskiej Akademii Nauk, Uniwersytetu Jagiellońskiego i innych polskich uniwersytetów oraz Akademii Pedagogicznej w Krakowie i Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Targu. W dyskusji nawiązywali do głównego celu konferencji, którym było udostępnienie wiedzy o historii i kulturze górali, żyjących w regionach przygranicznych oraz zaprezentowanie wartości kultury góralskiej. Oto kilka przykładowych tematów: znaczenie kolonizacji wołoskiej dla studiów nad zasiedlaniem Tatr i Podhala (A. Kowalska – Lewicka), badania kultury górali (D. Tylkowa), język (J. Reichan), pasterstwo (B. Kopczyńska-Jaworska); ludność góralska i Słowacy w zabytkach literatury (Z. Wójcik, M. Jagiełło). Wymienieni wyżej, a także pozostali autorzy, przedstawili poważne, udokumentowane naukowo prace, potwierdzające podstawowe historyczne i kulturowe odrębności regionów góralskich i kultury ich mieszkańców. Z tych ram wyłamał się nieco głos historyka T. Trajdosa, który

Daniel Luther

Správa o jednej premrhanej príležitosti

V dňoch 21.–24. októbra 2004 roku som sa zúčastnil medzinárodnej vedeckej konferencie *Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko – słowackiego (Podhale, Spisz, Orawa, Gorce, Pieniny)*. Konala sa v Krakove, Novom Targu a v Bukovine Tatranskej na počesť storočnice *góralského ruchu regionalného* a 85. výročia založenia *Zväzku Podhalań*. Organizátormi konferencie boli *Uniwersytet Jagielloński, Krakow; Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Nowy Targ; Związek Podhalań, Nowy Targ* s podporou *Tatrzańskiego Parku Narodowego, Euroregionu Tatry, Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział w Nowym Targu*. Spoločenský rámec konferencie zdôrazňoval čestný patronát viacerých osobností, pomerne široká publicita, ako aj zahajovací ceremoniál, ktorý sa uskutočnil v slávnostnej sále *Collegium Novum Jagielonskej univerzity v Krakove*. Patronátom, osobnou účasťou, ale aj finančnou podporou slovenskej účasti prispel k tomuto veľmi dobre zorganizovanému podujatiu Generálny konzulát SR v Krakove.

Na vedeckej časti konferencie vystúpilo takmer 90 referujúcich z tematických oblastí histórie, kultúry, literatúry, jazyka, etnológie, sociológie a z niektorých prírodovedných disciplín. Rozsiahly počet príspevkov a ich tematická šírka viedli organizátorov k členeniu konferencie na plenárne vystúpenia a na rokovania v sekciiach (história, kultúra, literatúra a jazyk, príroda). V plenárnej sekcii referovali predovšetkým pedagógovia a vedeckí pracovníci z Poľskej akadémie vied, Jagielonskej univerzity a iných poľských univerzít, Pedagogickej akadémie v Krakove a Vysokej školy v Novom Targu. V príspevkoch sa zameriavali na hlavný cieľ konferencie, ktorým bolo sprístupniť poznatky o histórii a kultúre goralov, žijúcich v pohraničných regiónoch, ako aj poukázať na hodnoty goralскеj kultúry. Niekoľko tém na ilustráciu: význam valaskej kolonizácie k štúdiu osídlenia Tatier a Podhalia (A. Kowalska-Lewicka), výskum kultúry goralov (D. Tylkova), jazyk (J. Reichan), pastierstvo (B. Kopczyńska-Jaworska), goralský ľud a Slováci v literárnych pamiatkach (Z. Wójcik, M. Jagiełło). Títo aj ďalší autori predniesli seriózne, vedecky podložené práce, mapujúce základné historické a kultúrne osobitosti goralských regiónov a kultúry ich obyvateľov. Z tohto rámca sa trochu vymykal

w interpretacji „polskiego osadnictwa na Górnjej Orawie” brał pod uwagę jedynie sytuację wyjściową procesu osiedlenia, nie uwzględniając historycznej integralności obszaru Orawy oraz stopniowego, etnicznego przemieszania i braku skryształizowanej tożsamości jej mieszkańców, itp. Miejskami wydawało się, że autor do oceny etniczności mieszkańców Orawy od początku jej zasiedlenia do dzisiaj, przenosi polityczne interesy i ingerencje Polaków z końca XIX i początku XX w. przez co całej problematyce nadał charakter polityczny.

Podczas obrad plenarnych wysłuchano dwóch wystąpień słowackich: jednego, poświęconego sondażowi obecnej sytuacji regionów zamieszkałych przez górali, w którym zawarto podstawowe cechy problemowości tych regionów w stosunku do innych rejonów Słowacji i wskazującemu na społeczno-przestrzenne procesy, które są z tym związane (L. Faltan) oraz drugiego, z dziedziny etnologii, który poruszał podstawowe historyczne, etnograficzne i językoznawcze aspekty interpretacji „góralczyzny i kultury góralskiej” w Słowacji i uwypuklał odmienne procesy rozwoju tożsamości górali w Czadeckiem, na Orawie i Spiszu (D. Luther).

W dyskusji w poszczególnych sekcjach wzięło udział wielu pracowników nauki i specjalistów z kilku instytucji regionalnych. Poruszyli oni węższe tematy, związane z historią i teraźniejszością polskiego pogranicza góralskiego. Uczestniczyłem w posiedzeniach sekcji historycznej, w której pewne wystąpienia zainteresowały mnie, ale niektóre zaskoczyły swoim anachronizmem. Mówiąc w skrócie, dotyczyły wydarzeń politycznych i problemów międzyetnicznych w przełomowych okresach naszej wspólnej historii oraz ich konsekwencji dla stosunków między mieszkańcami wspomnianych regionów po polskiej i słowackiej stronie (1918-1920, 1938-1939 i po 1945 r.). Obok nich, należy odnotować kilka innych, interesujących pod względem treści i zawartych konstatacji naukowych.

W ogólnej ocenie konferencji przeważa dobre wrażenie, a to z uwagi na jej poziom naukowy (mimo kilku problematycznych poglądów i przewagi historii nad współczesnością), ale nie mogę nie wspomnieć o nikłej obecności reprezentantów Słowacji z innych gałęzi nauki, a zwłaszcza odpowiednich instytucji regionalnych. W przypadku tak szeroko zakrojonej i nazwanej konferencji, powinno się z naszej strony poświęcić jej znacznie więcej uwagi. Ale dla rzeczywistości słowackiej od dłuższego czasu znamienne jest to, że w tym przypadku nie potrafię powiedzieć, kto powinien pilotować i inicjować ten nasz „wspólny interes”.

tłumaczenie: Ryszard Juchniewicz

príspevok historika T. Trajdosa, ktorý pri interpretáciách poľského osídlenia Hornej Oravy vychádzal iba z východiskovej situácie osídľovacieho procesu a nerešpektoval postupnú etnickú premiešanost' či nevyhranenost' identity obyvateľov, historickú integritu územia Oravy a pod. Miestami sa zdalo, že prenáša politické záujmy a zásahy poľského štátu z konca 19. a zač. 20. storočia do hodnotenia etnicity obyvateľov Oravy od počiatkov do súčasnosti, čím vlastne celú problematiku spolitizoval.

V plenárnych rokovaníach odznali aj dva slovenské príspevky: sociologická sonda do súčasnosti regiónov obývaných goralmi predstavila základné znaky problémovosti týchto regiónov oproti iným oblastiam Slovenska a poukázala na socio-priestorové procesy, ktoré sa s tým spájajú (L. Faltan); príspevok z odboru etnológie zhrnul základné historické, etnografické a jazykovedné východiská k interpretácii goralstva a goralskej kultúry na Slovensku a zdôraznil rozdielne procesy vývinu identity goralských obyvateľov na Kysuciach, Orave a Spiši (D. Luther).

Do rokovaní v jednotlivých sekcích sa zapojil široký okruh vedeckých a odborných pracovníkov z viacerých regionálnych inštitúcií. Zamerali sa na užšie koncipované témy z histórie a súčasnosti poľského goralského pohraničia. Zúčastňoval som sa zasadaní historickej sekcie, v ktorej niektoré ohlásené príspevky ma zaujali i prekvapili svojim „zastaralým duchom”. V stručnosti sa týkali politických udalostí a medzietnických problémov v prelomových obdobiach našej spoločnej histórie, ale aj ich dôsledkov vo vzťahoch medzi obyvateľmi dotknutých regiónov z poľskej i slovenskej strany (1918-1920, 1938-1939 i po roku 1945). Popri nich však odznelo aj viacero ďalších, pozitívnym obsahom či poznatkovo zaujímavejších referátov.

Pri celkovom zhodnotení konferencie prevláda dobrý dojem z jej vedeckej úrovne (napriek tým niekoľkým problematickým pohľadom i prevahou histórie nad súčasnosťou), ale nedá mi nespomenúť chabú účasť slovenských zástupcov z iných vedných odborov a najmä príslušných regionálnych inštitúcií. Pri tak veľkoryso nazwanej a koncipovanej konferencii sa jej mala z našej strany venovať primeraná pozornosť. Pre slovenskú realitu je však dlhodobo príznačné, že neviem ani len pomenovať, kto v tomto prípade mal viesť a iniciovať ten náš „spoločný záujem”.

Jacek Kolbuszewski

Orawa w literaturze słowackiej

Słowackie przysłowie mówi, że Pan Bóg machnął ręką na Orawę („Kývol rukou ako pánboh na Oravu“), mówi tak zaś pewnie dlatego, że była ona przez wieki krainą ubogą. A jednak w dzieje literatury i kultury słowackiej wpisała się Orawa bardzo wyraźnie, choć późno, i dała literaturze słowackiej więcej aniżeli polskiej.¹ Wprowadzie literacki regionalizm silniejszy i ciekawszy był na Orawie polskiej, ale wkład Orawy słowackiej do literatury wysokiego obiegu był zdecydowanie większy, niż wkład polskiej Orawy do polskiej literatury, co wcale nie przesądza o kształcie stosunków narodowościowych na tym obszarze. Ale też właśnie ze względu na narosłe wokół tego problemu kontrowersje warto się przyrzecć roli Orawy w dziejach kultury słowackiej, *sine ira et studio* badając zagadnienie, nie zapominając (jak to nieraz bywało), że *scientia nihil est quam veritas imago*...

W dziejach starszej literatury słowackiej (od końca wieku XVIII i początków epoki odrodzenia narodowego w Słowacji) odnotować można obecność bardzo niewielu Orawian². Słynny Zamek Orawski był wprowadzić ważnym punktem na politycznej mapie Węgier, ale roli centrum kulturalnego w stosunku do całego regionu nie wypełniał, nic więc nie wynika z faktu, że był na nim jakiś czas kaznodzieją Juraj Tranovský (1592 – 1637), autor słynnego kancjonału *Cithara sanctorum* (1636), wydawanego setki razy i do dzisiaj używanego przez słowackich protestantów, a zawierającego także przekład pieśni Jana Kochanowskiego *Czego chcesz od nas, Panie, za twe hojne dary*. Z Orawy pochodziło kilku autorów pieśni zawartych w tym kancjonele: Jan Urbanovič, Jeremiasz Lednický (ten zasilil *Citharę* aż 23 wierszami, z czego 14 to teksty oryginalne). Na Orawie mieszkali bądź przebywali czasowo autorzy wierszy religijnych i pieśni, książek dewocyjnych, traktatów religijnych, zbiorów kazań, że dla przykładu wymienimy Michała Sinapiusa (krewny barokowego poety Daniela, przebywającego przez czas jakiś w Polsce, po słowacku zwanego nie przypadkiem Horčička), Jana Sinapiusa (XVII wiek), Juraja Ambroziusa („Oravec z Dolného Kibína“)

¹ Na tym tle dziwi fakt, iż w – skądinąd ciekawej – antologii *Poezje babiogórskie. Z wichrem halnym śpiewanie* (Wybór i redakcja Katarzyna Ślabosz-Palacz, Urszula Janicka-Krzywda, Zawoja 2000) znalazło się zaledwie kilka – i to kiepskich, prócz utworu Hwiezdoslava – utworów słowackich poświęconych problematyce babiogórskiej i orawskiej, ale w tym wypadku niewątpliwie zawiniła niezbyt kompetentna słowacka konsultantka tej książki, nie znająca ani słowackich, ani polskich prac poświęconych Orawie.

² Zob.: B. Tablic, *Pamäti česko-slovenských básnikov alebo veršovcov ktorí sa alebo v Uhorsku narodili, alebo aspoň v Uhorsku žili*, Bratislava 1974 (pierwodruk w Vacovie 1806-1812); J. Mišianik, J. Minárik, M. Michalcová, A. Melicherčík, *Dejiny staršej slovenskej literatúry*, Bratislava 1958; P. Uhrin, *Album literárnych pamiatok na Slovensku*, Martin 1976.

Jacek Kolbuszewski

Orawa v slovenskej literatúre

Slovenské príslovie hovorí, že Pánboh mávol na Oravu rukou (Kývol rukou ako pánboh na Oravu). A hovorí tak asi preto, že to bola krajina dlhé storočia chudobná. Do dejín slovenskej literatúry a kultúry sa však predsa len zapísala veľmi výrazne, hoci pomerne neskoro, a dala jej viac ako polskej literatúre.¹ Literárny regionalizmus bol síce na polskej Orave silnejší a zaujímavejší, ale prínos slovenskej Oravy do tzv. vyššej literatúry bol rozhodne väčší ako prínos polskej Oravy do polskej literatúry. To však vôbec nerozhoduje o charaktere národnostných vzťahov na tomto území. Hádám aj preto, že okolo spomínaného problému narástli kontroverzie, bolo by vhodné dôkladne sa prizrieť úlohe Oravy v dejinách slovenskej kultúry, skúmajúc problematiku *sine ira et studio*, nezabúdajúc pritom (ako sa to neraz stávalo), že *scientia nihil est quam veritas imago*...

Do dejín staršej slovenskej literatúry (od konca 18. storočia a počiatkov slovenského národného obrodzenia) sa nezapísalo veľa Oravčanov.² Slávny Oravský zámok bol síce dôležitým miestom na politickej mape Uhorska, ale úlohu kultúrneho centra vo vzťahu k celému regiónu nespĺňal. Preto zo skutočnosti, že tam určitý čas pôsobil kazateľ Juraj Tranovský (1592-1637), autor známeho kancjonału *Cithara sanctorum* (1636), ktorý dodnes používajú slovenskí protestanti a ktorý bol vydávaný niekoľko sto ráz, nič nevyplýva. Kancjónál obsahuje aj preklad piesni Jana Kochanovského *Čo chceš od nás, Pane, za tvoje štedré dary?* Niekoľko autorov piesní obsiahnutých v kancjonele pochádzalo z Oravy, napr. Ján Urbanovič a Jeremiasz Lednický (*Citharu* obohatil až 23 básňami, z čoho 14 je pôvodných). Na Orave bývali natrvalo alebo len dočasne autori náboženských básní a piesní, modlitebných kníh, náboženských traktátov, zbierok kázání, ako napr. Michal Sinapius (príbuzný barokového básnika Daniela, nie náhodou po slovensky nazývaného Horčička, ktorý istý čas býval aj v Poľsku), Ján Sinapius (17. stor.), Juraj Ambrozius (Oravec z Dolného Kubína), Andrej Ambrozius a kazateľ zo Žaškova, Veličnej a Nižnej Ján Zatin,

¹ Z tohto hľadiska je zvláštne, že v mimochodom zaujímavej antológii: *Poezje babiogórskie. Z wichrem halnym śpiewane*. (Výber a redakcia Katarzyna Ślabosz-Palacz, Urszula Janicka-Krzywda, Zawoja 2000) sa našlo okrem Hwiezdoslava iba niekoľko slabých slovenských diel venovaných babohorskej a oravskej problematike. V tomto prípade je to nesporné chyba málo kompetentnej slovenskej konzultantky, ktorej nie sú známe ani slovenské, ani poľské práce venované Orave.

² Vid: Tablic, B.: *Pamäti česko-slovenských básnikov alebo veršovcov, ktorí sa alebo v Uhorsku narodili, alebo aspoň v Uhorsku žili*. Bratislava 1974 (prvé vydanie v r. 1806-1812 vo Vacove); Mišianik, J. – Minárik, J. – Melicherčík, A.: *Dejiny staršej slovenskej literatúry*. Bratislava 1958; Uhrin, P.: *Album literárnych pamiatok na Slovensku*. Martin 1976.

i Andrzeja Ambroziusa, kaznodzieję z Žaškova, Veličnej i Nižnej – Jana Zatkia, autora zboru kazań *Kniha kázání* (1627 – 1647). Trochu vážnejší bol fakt, iż w Žaškovie od r. 1680, zaś od r. 1683 w Trzcianie przebywał Michał Institoris starszy (zm. 1705), spóźniony predstaviteľ humanizmu, ktorý tu na Oravie napísal poemat *Písnička nábožná k časům nynejším bouřlivým příhodně složená* (Žilina 1686), opoviadajúci o losie protestantov w czasie powstania Thökölego i prześladowaniach, jakim poddani byli w dobie kontrreformacji. W Trzcianie też spędził młodość i pobierał nauki najciekawszy chyba za słowackich poetów barokowych – urodzony w Czarnym Dunajcu – Hugolin Gavlovič (1712 – 1787), franciszkanin, autor *Valaskej školy...* i szeregu dzieł homiletycznych, dewocyjnych oraz religijnych.

Nie było więc na Oravie życia literackiego, dzieła zaś literackie powstawały w ramach życia religijnego. Ich autorami byli pastory protestancy, księża i zakonnicy katolicy. Utyskiwania na „przeteologizowanie” literatury słowackiej (zwłaszcza przed r. 1800)³ są jednak nie na miejscu, jeśli zważy się, że w wielonarodowym państwie węgierskim właśnie religia stwarzała największe szanse wypowiedzania się w języku ojczystym. Oglądę, szlif i rutynę zdobywała więc starsza literatura słowacka (nie zawsze zresztą mająca poczucie swej słowackiej odrębności tak silne, jak to było u Daniela Sinapiusa) przede wszystkim w wypowiedziach religijnych i parareligijnych. Na biednej zaś Oravie rola kościołów (protestanci, katolicy) w rozwoju kultury wzrastała jeszcze mocniej.

Pierwszymi przejawami świeckiej kultury literackiej na Oravie były, pojawiające się w XVIII i XIX wieku, rękopiśmiennicze zbiory wierszy i pieśni typu „silva”.⁴ Należą do nich np. tak zwany *Dolnokubinský zborník* z r. 1782, sporządzony zresztą przez jakiegoś Węgra i zawierający pieśni węgierskie, a obok nich polskie, polsko-łacińskie, łacińskie, niemieckie i słowackie. Ciekawy jest także zbiór zatytułowany *Rozličné Wersse*, sporządzony przez „žaškovského rektora” Jana Bruka i jego syna Leopolda Bruka (1800 – 1866), a gromadzący głównie ich własne utwory. Jan Bruk był poetą *minoris gentis*, ale wspomnieć o nim warto dlatego, że do swoich barokowych w manierze utworów wprowadzał dosyć często lokalne realia – zazwyczaj zresztą na wyliczankowej zasadzie. Więc na przykład składając swoim protektorom noworoczne życzenia (*Vinš novoročný*) życzył im „tylu miar pszenicy”, „ile drzew rośnie na Istebniańskiej Łysicy”, albo też w rymowanym porządku układał miejscowe nazwy: „...obidve Zubrice, áno, Krušenice, také Jasenice, Rabčice, Slanice, Lipnice, Chlebnice”. Z kolei dziewiętnastowieczne śpiewniki i zbiory wierszy (zwłaszcza z początków drugiej połowy stulecia) zawierały zapisy słowackich orawskich pieśni ludowych, dla których zainteresowanie pojawiło się z inspiracji zboru Jana Kollára *Národné spievanky* (1834 – 1835). Były i u Kollára pieśni oraw-

autor *Knihy kázání* (1627-1647). K významnejším faktom môžeme zaradiť skutočnosť, že v Žaškove od roku 1680 a v Trstenej od roku 1683 býval Michal Institoris starší (zomrel v r. 1705), neskorý predstaviteľ humanizmu. Na Orave napísal poemu *Písnička nábožná k časům nynejším bouřlivým a strašlivým příhodně složená* (Žilina 1686), ktorá hovorí o osude protestantov počas Thökölyho povstania a o ich prenasledovaní v protireformačnom období. V Trstenej tiež ukončil základnú školu a strávil svoju mladosť hádam jeden z najzaujímavejších slovenských barokových básnikov Hugolín Gavlovič (1712-1787), narodený v Čarnom Dunajci, františkán, autor *Valaskej školy...* a mnohých homiletických, devótnych a náboženských diel.

Literárny život teda na Orave nejstvoval a literárne diela vznikali v rámci náboženského života. Ich autormi boli protestantskí a katolícki kňazi a mníši. Nariekanie, že slovenská literatúra je „preteologizovaná” (hlavne pred rokom 1800)³, nie je najvhodnejšie, ak si uvedomíme, že v mnohonárodnostnom Uhorsku práve náboženstvo umožňovalo vyjadrovať sa v materinskom jazyku. Teda staršia slovenská literatúra (ktorá nemala vždy taký silný pocit slovenskej odlišnosti ako u Daniela Sinapiusa) získavala uhladenosť, dokonalosť a rutinu predovšetkým v náboženských a paranáboženských výpovediach. A na chudobnej Orave úloha cirkví (protestanti, katolíci) rástla v rozvoji kultúry ešte výraznejšie.

K prvým prejavom svetskej literárnej kultúry na Orave patrili rukopisné zbierky básní a piesní typu „silva rerum”, ktoré sa ukázali v 18. a 19. storočí.⁴ Patrí sem napríklad tzv. *Dolnokubinský zborník* z roku 1782, ktorý zostavil nejaký Maďar a popri maďarských piesniach obsahuje piesne poľské, poľsko-latinské, latinské, nemecké a slovenské. Zaujímavá je aj zbierka s názvom *Rozličné Wersse*, ktorú zostavil „žaškovský rektor” Ján Bruk a jeho syn Leopold Bruk (1800-1866) hlavne zo svojich básní. Ján Bruk bol básnikom *minoris gentis*, ale hodno ho spomenúť, pretože do svojich diel s barokovými manierami dosť často vplietal miestne realie - mimochodom, obyčajne formou riekaniek. Takže, keď napríklad blahoželal svojim protektorom pri príležitosti nového roka (*Vinš novoročný*), prial im „tolko meríc pšenici”, „koľko stromov rastie na Istebnianskej Lisici”, alebo miestne názvy zoradzoval podľa rýmu: „... obidve Zubrice, áno, Krušenice, také Jasenice, Rabčice, Slanice, Lipnice, Chlebnice”. Aj spievanky a básnické zbierky z 19. storočia (hlavne zo začiatku druhej polovice) obsahovali zápisy slovenských oravských ľudových piesní, záujem o ktoré bol inšpirovaný zbierkami Jána Kollára *Národné spievanky* (1834-1835). Aj u Kollára sa našli oravské piesne, ako napríklad dvojveršie „Orava, Orava, všecká pooraná, / orali ju chlapci v noci pri miesiaci”, kde sa za alegóriou skýval neprístopný obsah. Nakoniec aj v spevníkoch a zbierkach populárnej poézie sa našli diela spojené s Oravou a najzaujímá-

³ Por. P. Uhrin, op. cit., s. 10-11. Stan „przeteologizowania” trwał w Słowacji do początków XX wieku, o czym ciekawie pisał Agaton Giller, *Z podróży po kraju słowackim*, Lwów 1876, s. 159.

⁴ Por. J. Minárik, *Piesne a verše pre múdrych a blázňov*, Bratislava 1969, gdzie liczne informacje, jak też teksty.

³ Por. Uhrin, P., op. cit., s. 10-11. Stav „preteologizovania” na Slovensku trval do začiatku 20. stor., o čom zaujímavo pisał Agaton Giller: *Z podróży po kraju słowackim*. Lvov 1876, s.159.

⁴ Por. Minárik, J.: *Piesne a verše pre múdrych a blázňov*. Bratislava 1969, kde sa nachádza veľa informácií, ako aj textov.

skie, jak np. dwuwiersz „Orava, Orava, všecka pooraná, / orali ju chlapani v noci pri miesiaci”, ukrywający pod alegorią niezbyt przystojną treść. W kilku wreszcie śpiewnikach i zbiorach poezji popularnej znalazły się utwory związane z Orawą, najciekawsze zaś były między nimi wiersze studenckie. Jeden, *Ja sem študent z Oravy*, zapisany w śpiewniku franciszkanina ze Skalicy, Regulata Friedla (*Písne kratochvilné*, 1854) był regionalnym wariantem popularnej pieśni znanej ze zbioru Kollára: „Ja sem študent z Liptova, / opušteny jak vdova, / do školy se mi už nechce chodit. / s pannami se mi nedajú vodit”... Ciekawszy jest makaroniczny, słowacko-laciński wiersz *Cantio Arvensium* zapisany w egierskim śpiewniku Piotra Furuglýasa (okolice Nitry) *Furuglýás énekeskönyv* (1764). Wierszowany ten żart jest pochwałą Orawy, ujętą z dystansem, ale i sporą dozą prawdziwego sentymentu. Wybitnych wartości ten spóźniony wiersz barokowy nie ma, ale przyznać jednak trzeba, iż pochwała Orawy, nazwanej tu nawet „siostrą rajů” jest w pewien sposób zjawiskiem bezprecedensowym:

„Humilkov Macej z Oravy,
šuhajček hybký, zvrťavý,
ked” kozy honil na pole,
takto si spíval vesele:
Po valasky hopsa! Macejko, saltemus,
in autumnno capras iterum pascemus.

Chvála Bohu! jam sunt canabes maturaee,
faciemus telam, vendemus in vere.

Aestate ibimus laeti triturationem
ad Hevesiensem rursus comitatum.

Quando veniemus onusti crumena,
mamka nobis pinset tortas ex avena!

Per hiemem totam nullus labor erit,
pro futuro anno Deus providebit.

Titrica, hop, hop, titrica, brečka!
Ovsenka, pálenka, cum lacte pohánka –
to je pokrm, nápoj nobis gratissimus,
hisce saturati bene quiescimus!

Alienigenae desti trpá zimy,
my na teplej peci jacemus supini!

Ej, Orava, Orava, hortus violarum.
Oh, beata krajna! fons deliciarum!

Spatiosae valles, colles nemorosí,
mea mater Ava – soror paradisi!!!”⁵

Jest ten wiersz także ciekawym dokumentem socjologiczno-psychologicznym, zapowiadającym w pewien sposób zjawisko, które silnie rozwinęło się w ciągu XIX i XX wieku: oto orawskie dzieci zdobywając wykształcenie, zaczęły coraz liczniej zasilać słowacką inteligencję twórczą. Już w Oświeceniu, w pierwszej fazie słowackiego odrodzenia narodowego, przypadającej na schyłek XVIII i początek XIX wieku, orawscy „rodacy” zaznaczyli tę swą obecność w słowackim życiu kulturalnym nader wyraźnie.

vejšie z nich boli študentské básne. Jedna *Ja sem študent z Oravy*, zapísaná vo františkánskom spevníku zo Skalice Regulata Friedla (*Písne kratochvilné*, 1854) bola regionálnou variantou populárnej piesne známej zo zbierky Kollára - „Ja sem študent z Liptova, / opušteny jak vdova, / do školy se mi už nechce chodit, / s pannami se mi nedajú vodit...” Zaujímavejšia je slovensko-latinská makarónska báseň *Cantio Arvensium* zapísaná v maďarskom spevníku Petra Furuglýasa (okolie Nitry) *Furuglýás énekeskönyv* (1764). Tento veršovaný žart je chválou Oravy, vyjadrenou s odstupom, ale aj so značnou dávkou sentimentality. Hoci táto neskorá baroková báseň nemá významnú hodnotu, treba priznať, že chvála Oravy, ktorá je tu nazvaná dokonca ako „sestra raja”, je do určitej miery bezprecedentným javom.:

Báseň je zároveň zaujímavým sociologicko-psychologickým dokladom, určitým spôsobom predpovedajúcim skutočnosť, výrazne rozvinutú v 19. a 20. storočí, t. j., že oravské deti, ktoré získali vzdelanie, začali vo väčšom počte posilňovať slovenskú tvorivú inteligenciu. Už v osvietenstve, v prvej fáze slovenského národného obrodzenia, pripadajúcej na koniec 17. a začiatok 18. stor., sa oravskí rodáci zapísali do slovenského kultúrneho života mimoriadne výrazne.

⁵ Tamže, s. 164-165.

⁵ Tamže, s. 164-165.

Orawianinem ze Slanicy (zatopionej dziś przez wody Jeziora Orawskiego, nad którego powierzchnię wyciera tylko na wyspie slanicki kościół) był, ziemiańskiego pochodzenia, twórca „pierwszej wersji” słowackiego języka literackiego, tzw. „bernolačtiny” – Antoni Bernolák (1762 – 1813). Językoznawca, autor wielkiego słownika, był jednym z najbardziej zasłużonych budźcieli narodowej świadomości Słowaków, jego zaś działalność i prace słownikowo-językoznawcze miały istotny wpływ na twórczość najważniejszego słowackiego poety klasycystycznego, autora *Svatopluka*, Jana Hollego. Matej Šulek z Orawy (Velična, 1748 – 1815) był nie tylko poetą, ale i jednym z najgorliwszych członków oświeceniowej „Učenej spoločnosti malohonskej” (‘Erudita societas kishontensis’). Wawrzyńcowi Čaplovičovi z Jasenovej zawdzięcza Dolny Kubín piękną bibliotekę, zgromadziwszy bowiem ogromny na owe czasy, liczący 60 tys. egzemplarzy księgozbiór, ofiarował go swoim rodakom. Orawianinem był także Martin Hamuljak (1789 – 1859), urodzony w Orawskiej Jasenicy a zmarły w Namiestowie, gdzie jako rencista przebywał od r. 1856 u rodziny. Hamuljak przez czas jakiś piastował urzędy na Orawie, był w latach 1810 – 1812 sekretarzem żupana Stolicy Orawskiej, później pracował w wyższych urzędach w Budinie, zasłużył się zaś dla słowackiej kultury jako gorliwy działacz

Anton Bernolák (1762–1813)
fot. Archivum

odrodzeniowy, założyciel Stowarzyszenia Miłośników Języka i Literatury Słowackiej („Spolok milovníkov reči a literatury slovenskej”), którego nakładem ukazały się ważne dla dziejów literatury słowackiej almanachy „Zora” (1835 – 1840) i pisma Jana Hollego. Były to zasługi wyjątkowo duże, mniejsze zaś znaczenie miała oryginalna twórczość literacka Hamuljaka.⁶

Rzeczywisty jednak „literacki” awans Orawy dokonał się w okresie romantyzmu, który po czasach przedromantycznych (1836 – 1843), rozwinął się w Słowacji w dojrzałej postaci narodowej w latach 1843 – 1860. W romantycznej świadomości słowackiej stereotypowymi niemal wyznacznikami narodowej przestrzeni i znakami symbolicznymi stały się Tatry z Krywaniem, Devín, Nitra, oraz rzeki Hron, Wag, Dunaj i w mniejszym stopniu Morawa. Orawa jako region w tym kanonie się nie mieściła, ale rangę krainy „romantycznej” nadał jej urodzony w Dolnym Kubinie i mieszkający w nim od rewolucji 1848 – 1849 aż do śmierci Janko Matúška (1821 – 1877), jeden z najciekawszych romantycznych słowackich poetów. Dla porządku odnotować trzeba, choćby marginesowo, językoznawczą i oświato-

Oravčanom zemianskeho pôvodu zo Slanice (na mieste dediny sa dnes nachádza Oravská priehrada a v strede jazera, na ostrove sa týči zachovaný slanický kostol) bol Anton Bernolák (1762-1813), tvorca „prvej verzije” slovenského literárneho jazyka, tzv. bernolačtiny. Jazykovedec a autor veľkého slovníka bol jedným z najzaslúžilejších buditeľov národného povedomia Slovákov a jeho činnosť, ako aj lexikografické a jazykovedné práce mali výrazný vplyv na tvorbu najvýznamnejšieho slovenského klasicistického básnika Jána Hollého, autora Svätopluka. Matej Šulek z Oravy (Velična, 1748-1815) bol nielen básnikom, ale aj jedným z najhorlivejších členov osvietenskej Učenej spoločnosti malohonskej (Erudita societas kishontensis). Vavrinčovi Čaplovičovi z Jasenovej vďačí Dolný Kubín za krásnu knižnicu, pretože sa mu podarilo zhromaždiť na tamtie časy obrovský knižný fond 60-tisíc exemplárov a venoval ho rodákom. Oravčanom bol aj Martin Hamuljak (1789-1859), ktorý sa narodil v oravskej Jasenovej a zomrel v Námestove, kde býval od roku 1856 ako dôchodca u svojich príbuzných. Hamuljak určitý čas zastával na Orave úradnícke funkcie, v rokoch 1810-1812 bol námestníkom župana Oravskej stolice a neskôr pracoval na vyšších úradoch v Budíne. V slovenskej kultúre pôsobil ako horlivý obrodenský činiteľ a zakla-

dateľ Spolku milovníkov reči a literatury slovenskej, v ktorom sa ukázali dôležité almanachy Zora (1835-1840) a diela Jána Hollého. Hamuljakove zásluhy boli výnimočné, ale jeho originálna literárna tvorba nemala až taký význam.⁶

K ozajstnému „literárnemu” povýšeniu Oravy došlo jednako v období romantizmu, ktorý sa po predromantickom období (1836-1843) na Slovensku rozvinul v zrelej národnej forme v rokoch 1843-1860. V slovenskom romantickom povedomí sa takmer stereotypným meradlom národného priestoru, ako aj symbolickým znakom stali Tatry s Kriváňom, Devín, Nitra a rieky Hron, Váh a Dunaj a v menšej miere Morava. Orava ako región sa do tohto kánonu nezmestila, ale na romantickú krajinu ju povýšil Janko Matúška (1821-1877), narodený v Dolnom Kubíne a žijúci tu od revolúcie 1848-1849 až do smrti. Bol to jeden z najzaujímavejších slovenských romantických básnikov. Aby sme boli dôslední, treba spomenúť, hoci len okrajovo, jazykovednú a osvetovú prácu medzi ľuďmi jedného zo zanietých spolupracovníkov Ľudovíta Štúra v bratislavskom období

⁶ Por. A. Matovčík, *Martin Hamuljak*, Bratislava 1978.

⁶ Por. Matovčík, A.: *Martin Hamuljak*. Bratislava 1978.

wą wśród ludu działalność jednego z gorliwych w czasie pobytu w Bratisławie współpracowników Ludovita Štúra – Ctiboha Zocha (1815 – 1865). Zoch ze Štúrom współdziałał krótko – od r. 1837 był pastorem w Jasenovej, a tam skazany na prowincjonalność wytrwale prowadził prace językoznawcze, gromadząc materiały do niezrealizowanego słownika etymologicznego języka słowackiego, od czasu do czasu występując w obronie „nowego” – szturowskiego języka literackiego (wprowadzonego w r. 1843)⁷ i podnosząc oświatę wśród ludu, co zresztą wydało w Jasenovej interesujące owoce.

Natomiast Matúška, polonofil i tłumacz *Dziadów* Mickiewicza, uczynił Orawę tematem literackim i „orawskość” wryła silne piętno na jego twórczości. Był uczniem Jana Bruka. W czasie rewolucji, a ściślej – na wiosnę 1849 roku, ukrywał się Matúška w Mutnem u znajomego leśniczego i w lesie; poeta zapadł tam ciężko na zdrowiu. Później pracował kolejno jako wychowawca w Orawskim Podzamczu, w Trzcianie jako urzędnik państwowy, gdzie jego podwładnym był przez jakiś czas Hviezdoslav. Stosunek między nimi nigdy nie przerodził się w przyjaźń, ale znamienym faktem jest, że Matúška namawiał młodego Hviezdoslava do napisania mitologii Tatr (*Bajov Tatier*), później zaś Hviezdoslav napisał wiersz, odczytany przez niego w czasie uroczystości odsłonięcia pomnika Matúški na cmentarzu w Dolnym Kubinie, wiersz – dodajmy – rozwijający motywy jednego z patriotycznych utworów Matúški.

Źródła i rozwoju talentu tego twórcy upatrywać trzeba właśnie w silnym jego emocjonalnym związku z Orawą. Jednym z pierwszych poematów Matúški była „powieść z czasów pogańskich” *Hrdoš*. Jej akcja toczy się w „powabnym kraju, w zielonej dolinie”, gdzie stał pogański ołtarz ofiarny, którego zbezczeszczenie staje się bezpośrednim powodem dramatycznych zdarzeń. „Orawskość” tego utworu ma charakter li tylko formalny, sprowadza się bowiem do osadzenia akcji na Orawie i przywołaniu paru, fikcyjnych zresztą, postaci („Radboj, pan od Babiej Góry”). Do orawskich podań o zaklętych skarbach nawiązał Matúška w balladzie *Kozia skala*, dając w niej pięknie romantyczny opis grozy nocej burzy. Utworem o wiele lepszym jest równie typowo romantyczny wiersz *Na Oravský zámok* (1846), zawierający interesujące reminiscencje z poezji Franciszka Villona w zwrotkach czwartej i dziewiątej (faktu

Ctibora Zocha (1815-1865). Zoch spolupracował so Štúrom len krátko, od roku 1837 bol pastorem v Jasenovej, kde odkázaný na vidiecke prostredie vytrvalo pracoval a zbieral materiály do nedokončeného slovenského etymologického slovníka, občas sa postavil na obranu nového štúrovského spisovného jazyka (zavedeného v roku 1843)⁷ a viedol osvetovú prácu medzi ľuďom, ktorá priniesla v konečnom dôsledku v Jasenovej zaujímavé ovocie.

Ale až Matúška, polonofil a prekladateľ Mickiewiczových *Dziadov* urobil z Oravy literárnu tému a oravskosť zanechala na jeho tvorbe silné stopy. Janko Matúška bol žiakom Jána Bruka. Počas revolúcie, resp. na jar roku 1849, sa Matúška skrýval u svojho známeho hájnika v Mutnom a taktiež v lese, kde ťažko ochorel. Potom pracoval ako vychovávateľ v Oravskom Podzámku a ako štátny úradník v Trstenej, kde bol určitý čas jeho podriadeným Hviezdoslav. Vzťahy medzi nimi sa nikdy neprerodili na priateľstvo, ale je pozoruhodné, že Matúška nahováral mladého Hviezdoslava, aby napísal mytológiu Tatiev (*Bajov Tatier*). Neskôr Hviezdoslav napísal báseň, ktorú osobne prečítal na slávnosti odhalenia pomníka Matúšku na cintoríne v Dolnom Kubíne. Bola to báseň, v ktorej rozvíja motívy jednej z vlasteneckých básní Matúšku.

Pramene a rozvoj talentu tohto autora musíme hľadať práve v silnom emocionálnom spojení s Oravou. Jednou z prvých poém Matúšku bola „povešť z pohanských čias” *Hrdoš*. Jej dej sa odohráva v „pôvabnom kraji, v zelenej doline”, kde stál pohanský obetný oltár. Jeho zneuctenie sa stane bezprostrednou príčinou dramatických udalostí. „Oravskosť” tohto diela je len formálna, pretože sa obmedzuje len na umiestnenie deja na Orave a spomenutie niekoľkých, aj tak len fiktívnych postáv (Radboj, pán z Babej hory). Na oravské ľudové povesti o zaklätých pokladoch Matúška nadviazal v balade *Kozia skala*, kde uvádza krásny romantický opis hrôzy nočnej búrky. Oveľa lepšia je takisto typicky romantická báseň *Na Oravský zámok* (1846), ktorá vo štvrtjej a v deviatej slohe obsahuje zaujímavé reminiscencie na poéziu Franciszka Villona (túto skutočnosť si doteraz nevyšli bádavci slovenského romantizmu).

K romantickému rozpamätávaniu na dávnu veľkolepú minulosť zámku dochádza v polohe „ľudového“

Janko Matúška (1821–1877)
fot. Archivum

⁷ Por. J. Kolbuszewski, *Modele estetyczne liryki słowackiej romantycznego przełomu*, Wrocław 1975, s. 8-9, gdzie objaśnienie problemu.

⁷ Por. Kolbuszewski, J.: *Modele estetyczne liryki słowackiej romantycznego przełomu*, Wrocław 1975, s. 8-9, kde je vysvetlená problematika.

tego do tej pory nie dostrzegli badacze słowackiego romantyzmu). Romantyczne rozpamiętywanie minionej świetnej przeszłości zamku prowadzone jest tu z pozycji „ludowego” obserwatora o wysokim stopniu narodowej świadomości, skoro dostrzega w nim symboliczny obraz Słowaka (w słowackim odrodzeniu narodowym wyraźnie i silnie były nawiązania do tradycji państwa wielkomorawskiego, owa więc miniona świetność Słowaków była właśnie świetnością Wielkiej Morawy); stąd i zamknięcie wiersza jest pełne optymizmu i wiary, że jeszcze wspaniały „duch” zamku wznieśnie się w górę ku prawdziwej wielkości. Słowackie realia zostały w ten sposób podniesione przez Matúškę do rangi romantycznych, a zatem atrakcyjnych z literackiego punktu widzenia, oraz narodowych. Oba aspekty najmocniej łączyły się w motywie Zamku Orawskiego, toteż on właśnie silniej zaznaczył swą obecność w romantycznej literaturze słowackiej. Sam Matúška umieścił na tym zamku część akcji swej powieści *Zhoda liptovská* (1848), opowiadającej o buncie liptowskich, orawskich i zwolenkich ziemian przeciwko Karolowi Robertowi. Było to jedyne większe dzieło Matúški prozą – mniejszy szkic *Krvave svadby na Oravskim zamku* został przez jego przyjaciela Jana Kalinčiaka włączony do powieści historycznej *Orava*. Kalinčiak pomysł Matúški trochę pozmieniał, ale uznawał powieść za dzieło wspólne („naša povest”). Jan Kalinčiak (1822 – 1871) był spośród romantycznego pokolenia pisarzy „szturowskich” najbliższy realizmowi: dążył do ukazania „słowackości” i zamierzał to osiągnąć nie przez sentymentalną łzawość i uczuciowość, ale przez operowania realiami życia i kultury. Stąd w powieści *Bratova ruka* (1847) wykorzystał motyw pieśni o zbójniku i jego żonnie (znanej także na Orawie), zaś w najważniejszym swym dziele – powieści *Reštavrácia* (1860) skreślił realistyczny obraz życia słowackiego ziemiaństwa. *Orava* była ostatnim dziełem Kalinčiaka (1870) i fakt, iż pomysł został zaczerpnięty z dzieła Matúški niezbyt korzystnie wpłynął na kompozycję dzieła. Dotyczy ono losów węgierskiego ziemiaństwa w wieku XVII, zagubionego pomiędzy sympatiami procesarskimi a sympatiami dla Franciszka Rakoczego. Dzisiaj jednak historyków literatury bardziej od samej powieści zajmuje epilog do niej, uznawany za jedną z ważniejszych wypowiedzi w dziewiętnastowiecznych dziejach słowackiej krytyki literackiej. Ważność tego epilogu polega na tym, że w nim scharakteryzował Kalinčiak powieść jako gatunek najbardziej współczesny, mający największe szanse rozwoju i stwarzający twórcy największe szanse. Inna rzecz, że szanse te zostały wykorzystane dopiero przez dwudziestowieczną literaturę słowacką. Tu jednak do rzeczy to nie należy...

Bezpośrednim następcą Matúški w dziele eksploatacji problematyki orawskiej, ukazującym jej rzeczywiste bogactwo był, jak się już rzekło, Hviezdoslav, określanym mianem „słowackiego Prometeusza”. Był to poeta z całą pewnością wybitny, aczkolwiek przez długo czas nie był w Słowacji tak rozumiany i doceniany, jak na to zasługiwał – a uwagę taką, że słowaccy czytelnicy do jego arty-

pozorowateľa s hlbokým národným povedomím, keďže v ňom vidí symbolický obraz Slováka (v slovenskom národnom obrodení sa výrazne a silno nadväzovalo na veľkomoravské tradície, takže dávna sláva Slovákov bola slávou Veľkomoravskej ríše). Preto je aj záver básne naplnený optimizmom a nádejou, že nádherný „duch” zámku sa povzniesie k ozajstným výšinám. Matúška takto povzniesol slovenské reálie na úroveň romantických reálií, z literárneho hľadiska preto atraktívnych, ako aj národných. Obidva tieto aspekty sa hlboko spájali v motíve Oravského zámku, a preto mal také výrazné miesto v slovenskej romantickej literatúre. Samotný Matúška umiestnil na Oravskom zámku časť deja svojej povesti *Zhoda liptovská* (1848), ktorá zobrazuje vzburu liptovských, oravských a zvolenských zemanov proti Karolovi Róbertovi. Bolo to jediné väčšie prozaické dielo Matúšku – menšiu skicu *Krvavé svadby na Oravskom zámku* jeho priateľ Ján Kalinčiak vložil do historickej povesti *Orava*. Kalinčiak trochu pozmenil Matúškov námet, ale povest uznával za spoločné dielo („naša povest”). Ján Kalinčiak (1822-1871) sa spomedzi romantického pokolenia štúrovcov na javiaci približoval k realizmu: snažil sa poukázať na slovenskosť a chcel to dosiahnuť prostredníctvom reálií zo života a kultúry a nie sentimentálnymi slzami a emocionálnosťou. Preto v románe *Bratova ruka* (1847) využil motív piesne o zbojníkovi a jeho žene (známej aj na Orave) a vo svojom najznámejšom diele - románe *Reštavrácia* (1860) - realisticky vykreslil život slovenského zemanstva. *Orava* bola posledným dielom Kalinčiaka (1870) a to, že námet čerpal čiastočne z diela Matúšku, nemalo veľmi pozitívny vplyv na jeho kompozíciu. Opisuje v ňom osud uhorského zemanstva v 17. storočí, strateného medzi prívržencami cisára a prívržencami Ferencu Rákocziho. Dnes však literárnych historikov viac zaujíma epilóg k románu ako samotný román, považovaný za jednu z najdôležitejších výpovedí v dejinách slovenskej literárnej kritiky 19. storočia. Význam tohto epilógu spočíva v tom, že Kalinčiak v ňom charakterizoval román ako najmodernejší žáner, ktorý má najväčšie možnosti rozvoja a ktorý dáva najväčšie možnosti aj autorovi. To je už iná vec, že tieto možnosti využíla až slovenská literatúra 20. storočia. To však už sem nepatrí...

Priamym nástupcom Matúšku využívajúcim vo svojich dielach oravskú problematiku a poukazujúcim na jej skutočné bohatstvo bol už spomínaný Hviezdoslav, označovaný za „slovenského Prometea”. Bol to bezpochyby významný básnik, hoci dlhší čas nebol na Slovensku natoľko doceňovaný a chápaný, ako by si zaslúžil. Poznámku, že slovenskí čitatelia ešte na úroveň jeho umenia nedorástli, sformuloval básnik a významný literárny historik Štefan Krčméry (1892-1955), ktorý svoje detstvo strávil v Jasenovkej na Orave, hoci Oravčanom nebol. Ale bol ním Hviezdoslav, vlastným menom Pavol Országh. Pseudonym Hviezdoslav použil po prvýkrát v roku 1877, keď publikoval politický nekrológ jedného z predstaviteľov národného obrodzenia Viliama Paulinyho-Tótha. Hviezdoslav pochádzal z roľníckej zemiarskej rodiny a keby nemal v detstve slabé zdravie, určite by zdedil po jednom z bezdetných

zmu jeszcze nie dorośli, sformułował był poeta i wybitny historyk literatury Štefan Krčméry (1892 – 1955), ktorý lata swego dzieciństwa spędził... w Jasenovej na Orawie, choć Orawianinem nie był. Był nim natomiast Hviezdoslav. Jego właściwe nazwisko brzmiało Pavol Országh (1849 – 1921), pseudonimu zaś Hviezdoslav użył po raz pierwszy w r. 1877, gdy opublikował poetycki nekrolog jednego z przedstawicieli odrodzenia narodowego – Viliama Pauliny-Tótha. Hviezdoslav pochodził ze zdeklasowanej, schłopiałej rodziny ziemiańskiej i gdyby nie stałe w dzieciństwie zdrowie, zapewne odziedziczyłby po jednym z bezdzietnych stryjów gazdostwo. Stało się inaczej: Pál Országh poszedł do węgierskiego gimnazjum i zaczął pisać wiersze – po węgiersku. Co więcej, już jako gimnazjalista stał się młody Országh uznanym „adeptem poezji węgierskiej” i odnosił poważne na tym polu sukcesy. Pisał w związku z tym Stanisław Šmatlák, że:

„[...] choć może to brzmieć nieprawdopodobnie, ten młody Orawianin, mający w dorobku całą kopę wierszy węgierskich, niczego nie wiedział o tym, że można wierszować i w jego ojczystym języku. I to wtedy, gdy słowacką tradycję poetycką reprezentowały dzieła Hollego, Sládkoviča, Krála i Bottu!”

„Nawrócenie” na słowackość, które sam Hviezdoslav porównywał po latach z przemianą Szawła w Pawła, dokonało się nie tylko pod wpływem orawskich budzieli narodowych, ale i przy udziale trudnych a długich własnych przemyśleń („Wiele bezsennych nocy strawionych na wewnętrznej walce, walce to z przesądami wyniesionymi z madziarskiej szkoły, to z pułapkami zastawianymi na mnie przez stronę przeciwną” – z listu do Alberta Pražáka w r. 1908). Paweł Országh miał prawo spodziewać się pięknej kariery jako poeta węgierski: obierając drogę poety słowackiego stawał się wielką niewiadomą. Jako poeta słowacki zadebiutował Hviezdoslav w r. 1868, ale trudno mówić o jakis większych wartościach jego pierwszej książki; tym bardziej, że na jej kształt silny wpływ wywarli narodowi opiekunowie młodziutkiego poety, który skarżył się, trochę zresztą żartobliwie, pisząc że (poeta) „dziewczynę kochał, a kazali mu naród miłować”. Pozycję poety uznanego zdobył sobie Paweł Országh nadspodziewanie szybko, bo już w r. 1871, gdy (już po zdobyciu wykształcenia prawniczego i podjęciu pracy pomocnika adwokata w Dolnym Kubinie – potem w r. 1875 po złożeniu w Budapeszcie egzaminu adwokackiego otworzył własną kancelarię w Namiesto-

strýkov gazdovstvo. Stało sa však inak: Pál Országh začal študovať na maďarskom gymnáziu, kde začal písať básne - tiež po maďarsky. Ba čo viac, už ako gymnazista sa mladý Országh stal uznávaným „adeptom maďarskej poézie” a získal veľké úspechy. Stanislav Šmatlák v súvislosti s tým napísal:

„[...] nech to znie dnes akokoľvek nepravdepodobne, tento mladý Oravčan, ktorý má za sebou celú kopu maďarských básní, nevie nič o tom, že sa dá veršovať aj v jeho materčine. A to sa deje práve vtedy, keď slovenskú básnickú tradíciu reprezentuje už dielo Hollého, Chalupku, Sládkoviča, Krála a Bottu!”

Pavol Országh Hviezdoslav (1849–1921)
fot. Archivum

K „obrátieniu” na slovenskosť, ktoré sám Hviezdoslav po rokoch porovnával s „obrátiením zo Saula na Pavla”, došlo nielen pod vplyvom oravských národných buditeľov, ale aj pod nátlakom vlastných, dlhých a ťažkých úvah. („Trebárs i mladoch som bol vtedy, stálo ma to hodne vlastného premýšľovania, mnoho bezsenných nocí strávených v borbe duševnej, boja to s predsudkami prinesenými z maďarskej školy a s nástrahami kladenými mi neustále v cestu z protivnej strany”; - z listu Albertovi Pražákovi v roku 1908.) Vieme, že k rozhodnutiu došlo, a o tom, že to bolo ťažké rozhodnutie, nemôžeme vôbec

pochybovať. Pavol Országh mal právo predpokladať, že bude mať sľubnú kariéru ako maďarský básnik. Pretože si však vybral cestu slovenského básnika, stal sa „veľkou neznámou”. Po slovensky Hviezdoslav debutoval v roku 1868, ale nemôžeme povedať, žeby jeho prvotina mala obzvlášť veľkú hodnotu. Je to o to ťažšie, že na jej podobu mali silný vplyv národní „opatrovatelia” mladého básnika, ktorý sa trochu žartom sťažoval, že sám „dievča lúbil a kázali mu národ milovať”. Povesť uznávaného básnika si Pavol Országh získal neveriteľne rýchlo, a to už v roku 1871, keď nad hrobom Andreja Sládkoviča predniesol báseň na jeho česť (po ukončení práva sa stal advokátskym pomocníkom v Dolnom Kubíne a potom v roku 1875, po zložení advokátskej skúšky v Budapešti si otvoril vlastnú kanceláriu v Námestove). Od roku 1881 bol Hviezdoslav stálym spolupracovníkom „Slovenských pohľadov”. Nemienime vyzdvihovať ďalšie udalosti z básnikovho života, poukážeme len na to, že mierou uznania, ktoré sa mu dostávalo, bola skutočnosť, že ho zvolili za dopisujúceho člena maďarského Kisfaludiho spolku (rozhodli o tom jeho vynikajúce preklady z maďarčiny) a neskôr, po vzniku Československa, za člena Národného zhromaždenia.

wie) nad grobem Andreja Sladkoviča wygłosił wiersz ku czci poety. Od r. 1881 był Hviezdoslav stałym współpracownikiem „Slovenských pohľadov”. Nie wdając się w licytowanie dalszych zdarzeń z życia poety wskaźmy tylko, że miernikiem uznania, jakim się cieszył, było wybranie go na członka korespondenta węgierskiego towarzystwa im. Kisfaludiego (zadecydowały o tym jego znakomite przekłady z języka węgierskiego), czy później, po powstaniu Czechosłowacji, wybór na posła do Zgromadzenia Narodowego.

Hviezdoslav był pierwszym poetą słowackim, który osiągnął wielkość ponadnarodowej miary i w znacznym stopniu zawdzięczał ją swej „orawskości” (przy jednocześnie widomie ogólnoludzkim charakterze twórczości). Wybitny poeta Milan Rúfus nazwał go „Janem Chrzcicielem języka słowackiego” i w związku z tym mówił o jego „orawskim Jordanie”. Nie wdając się w analizę filologicznych niuansów,⁸ zwróćmy tu uwagę jedynie na te dzieła, w których Orawa i „orawskość” są zjawiskami najbardziej charakterystycznymi.

Sposobu, w jaki Hviezdoslav podjął problematykę i tematykę orawską nie można porównywać z dotychczasowymi praktykami, polegającymi *de facto* na wykorzystywaniu motywów orawskich (ew. tworzeniu opisów krajobrazu). Sposób widzenia Orawy wiąże się bowiem u tego poety ze sposobem rozumienia szerszych pojęć, takich jak ojczyzna, naród, cała nawet Słowiańszczyzna – stąd zaś najpierw pośrednio, później zaś bezpośrednio koresponduje on także ze stosunkiem poety do Polski i spraw polskich. Co oczywiste, nie było tu jednostajnej niezmienności poglądów poety, którego rozwój artystyczny (co w tym wypadku bardzo ważne) prowadził od operowania czystymi formami lirycznymi w stronę silnie liryzowanej epiki (ten przełom dokonał się ok. roku 1880), a następnie do uprawiania wszystkich rodzajów – liryki, epiki i dramatu (nie mówiąc o przekładach, m. in. z języka polskiego).

Józef Hvišč, słowacki historyk literatury, zwrócił uwagę na fakt, iż w początkowym okresie twórczości Hviezdoslava pojęcia „naród” i „ojczyzna” konkretyzowały się w literackich motywach (obrazach, opisach) matki, rodzinnej wsi i Orawy, natomiast alegoryzowane były w motywach Tatry i „słowiańskiej lipy” (jako drzewa „wzajemności” słowiańskiej). Z początku więc przyjmował dziedziczną od Kollára, Hollega i Štura koncepcję uznającą Tatry za centrum całej Słowiańszczyzny, pisząc na przykład, że „Słowiańskie Tatry” są „sławnym kościołem” wszystkich Słowian. Ale już ta koncepcja zyskała u Hviezdoslava ciekawe zabarwienie regionalne – orawskie w poetyckim cyklu *Spomienky (Wspomnienia)*, gdzie rolę owego centrum Słowiańszczyzny⁹ przejęła Babia Góra – obiekt częstych wycieczek poety („A nevelkom po unavení som Babej hory na temeni”), skąd spojrzeniem („Však obzrime sa

Hviezdoslav bol prvým slovenským básnikom nadnárodného významu, za čo vo veľkej miere vďačil svojej oravskosti (pri očividne všeludskom charaktere tvorby). Významný básnik Milan Rúfus ho nazval „Jánom Krstiteľom slovenského jazyka” a v súvislosti s tým hovoril o jeho „oravskom Jordanie”. Nepúšťajúc sa do analýzy filozofických nuáns,⁸ všimnime si len tie diela, v ktorých sa Orava a oravskosť prejavujú najcharakteristickejšie. Spôsob, akým sa Hviezdoslav venoval oravskej problematike a tematike, nemôžeme porovnávať so žiadnym doterajším postupom, ktorý spočíval de facto vo využívaní oravských motívov (prípadne v opise krajiny). Uňho sa spôsob videnia Oravy viaže s chápaním širších pojmov ako sú vlast, národ a dokonca celé Slovanstvo – práve preto korešponduje, zo začiatku nepriamo a potom priamo, aj so vzťahom básnika k Poľsku a poľským záležitosťami. Je samozrejmé, že nejde o nepretržitú nezmeniteľnosť básnikových názorov, ktorého umelecký rozvoj smeroval (čo je v tomto prípade veľmi dôležité) od používania čistých lyrických foriem k silno lyrizovanej epike (k tomuto prelomu došlo asi v roku 1880) a k využívaniu všetkých literárnych druhov – liryky, epiky a drámy (nespomínajúc preklady, o. i. z poľštiny).

Slovenský literárny historik Jozef Hvišč poukázal na skutočnosť, že v počiatočnom štádiu Hviezdoslavovej tvorby sa pojmy *narod* a *vlast* konkretizovali v literárnych motívoch (v obrazoch, opisoch) matky, rodnej dediny a Oravy, ale alegorizované boli v motívoch Tatier a *slovanskej lipy* (ako stromu slovanskej vzájomnosti). Zo začiatku teda prijal koncepciu zdedenú po Kollárovi, Hollom a Štúrovi, ktorá uznávala Tatry za centrum Slovanstva,⁹ píšuc napríklad, že „Slovianske Tatry” sú „slávnym kostolom” všetkých Slovanov. Táto koncepcia získala u Hviezdoslava aj regionálne – oravské zafarbenie v poetickom cykle *Spomienky*, kde úlohu tohto slovenského centra prevzala Babia hora – miesto častých básnikových vychádzok („A nevelkom po unavení som Babej hory na temeni”), odkiaľ pohľadom objímal (Však obzrime sa v sveta strany) na západe Čechov, na severe Poliakov a Rusov, na východe Balkán, Krym a Kaukaz, na juhu Slovákov. Bola to síce veľmi sympatická koncepcia, ale neobjavná, pravdu povediac epigónska. Ale už na začiatku 70. rokov došlo u Hviezdoslava k podstatným premenám: neustupujúc od koncepcie slovanskej jednoty, vzdal sa dávneho „Tatrocentrizmu” (ktorý bol vlastne Slovakocentrizmom), píšuc, že:

„Balkán, Ural a Krkonoše
a naše slovenské Tatry:
to sú štyri ohniská
jasnej slovianskej vaty.”

⁸ Bibliografia prac o Hviezdoslavie jest ogromna; prace polskie znajdzie czytelnik – bezpośrednio, bądź ze wskazań w przypisach – w „Hviezdoslavovskom” numerze „Pamiętnika Słowiańskiego”, t. XXIII, 1973.

⁹ Por. J. Hvišč, *Integračný a diferenciacný princíp Hviezdoslavovej slovanskej idey*, „Pamiętnik Słowiański” XXIII, 1973, s. 160 i następne.

⁸ Bibliografia prac o Hviezdoslavovi je obrovská; poľské práce čitateľ nájde priamo alebo v poznámkach v „Hviezdoslavovskom” čísle *Pamiętnika Słowiańskiego*, zv. XXIII, 1973.

⁹ Por. Hvišč, J.: *Integračný a diferenciacný princíp Hviezdoslavovej slovanskej idey*. *Pamiętnik Słowiański* XXIII, 1973, s. 160 a ďalšie.

v sveta strany") ogarniał na zachód Czechów, na północ – Polaków i Rosjan, na wschód: Bałkan, Krym i Kaukaz, na południe – Słowaków. Była to koncepcja bardzo sympatyczna, ale nieodkrywcza, a prawdę mówiąc – epigońska. Już jednak na początku lat siedemdziesiątych zaszła u Hviezdoslava dosyć istotna przemiana: nie odstępując od koncepcji jedności słowiańskiej, rezygnował on z dawnego „Tatrocentryzmu” (będącego właściwie Słowakocentryzmem), pisząc, że:

„Bałkan, Ural i Karkonosze,
i nasze słowackie Tatry:
oto są cztery ogniska
jasnej słowiańskiej watry”.

„Orawskość” twórczości Hviezdoslava nie tylko na tej przemianie postawy (czy raczej – modyfikacji, bo entuzjastą idei słowiańskiej o wyraznie panslawistycznym zabarwieniu prorosyjskim był on zawsze)¹⁰ nie straciła, ale nawet zyskała. Mniej więcej od r. 1880 „orawskość” staje się funkcją ogólnoludzkiego charakteru poezji Hviezdoslava: spojrzenie na człowieka (na jednostkę ludzką) staje się zarazem spojrzeniem na cały naród (Słowację), Słowiańszczyznę, wreszcie – ludzkość.

Taką drogą weszła Orawa – przez twórczość Hviezdoslava i jej przemiany – do wielkiej literatury. Pierwszym a znamionym tego dokumentem stało się arcydzieło słowackiej poezji *Hájnikova žena* (Zona gajowego, druk 1884 – 1886 w czasopiśmie „Slovanské pohľady”). Znakomity ten utwór nie miał dobrego odbioru w Polsce i nie doczekał się jeszcze przekładu (a trudne to zadanie dla dobrego tłumacza!), spoglądano bowiem na nie przez pryzmat treści, która jest dosyć banalna¹¹. Ale artyzm dzieła na tym polega, że – jak pisał Roman Zawiliński –

„Na tej kanwie prostej osnuł poeta wspaniały poemat w obrazach górskiej przyrody i zajęć ludu w każdej porze roku; przed oczyma czytelnika przesuwają się obrazy ścinania drzewa, zbierania malin, burz jesiennych, polowania, pogodnych nocy letnich. Jest przy tym i refleksji niemało, bo ramy powieści poetycznej pozwalają na nią, jest i piosenek kilka jakby z ust ludu wyjętych, a tworzących prawdziwe klejnoty liryki słowackiej”¹².

Istotnie, nawet pod względem fabuły, konkurować *Hájnikova žena* z *Panem Tadeuszem* nie może – ale też zważyć trzeba, że *Pan Tadeusz* tworzy dla tego dzieła zgoła niewłaściwy układ odniesienia. Hviezdoslav nie tworzył eposu – tworzył natomiast dzieło kontaminujące epikę z liryką. W życiu jednostki widział życie

Oravskost Hviezdoslavovej tvorby touto premenou postoja (radšej modifikáciou, pretože vždy bol nadšencom slovanskej myšlienky s výrazne panslavistickým proruským zafarbením)¹⁰ nielenže nestratila na svojom význame, ale dokonca získala. Viacmenej od roku 1880 sa oravskost v Hviezdoslavovej poézii stáva funkciou všeludskou: pohľad na človeka (na ľudskú jednotku) sa stáva zároveň pohľadom na celý národ (Slovensko), Slovanov a nakoniec aj ľudstvo.

Takto sa Orava dostala prostredníctvom Hviezdoslavovej tvorby a jej premeny do veľkej literatúry. Prvým výrazným svedectvom toho bolo veľdielo slovenskej poézie *Hájnikova žena* (vychádzala v rokoch 1884-1886 v „Slovenských pohľadoch”). Toto vynikajúce dielo nebolo v Poľsku dobre prijaté a doteraz sa nedočakalo prekladu (je to ťažká úloha aj pre dobrého prekladateľa!), pretože bolo vnímané cez prizmu deja, ktorý je pomerne banálny.¹¹ Ale umenie spomínaného diela spočíva v tom - ako písal Roman Zawiliński, že:

„Na tejto jednoduchej osnove básnik stvoril vynikajúcu poému v obrazoch horskej prírody a činnosti ľudu v každom ročnom období; Pred očami čitateľa sa premietajú obrazy rúbania dreva, zbierania malín, jesenných búrok, poľovania, či príjemných letných nocí. Nachádza sa tu pritom i nemálo reflexií, pretože to dovoľuje rámeč poetického románu, je tu aj niekoľko piesní akoby z úst ľudu vzatých, ktoré tvoria ozajstné klenoty slovenskej liryky.”¹²

Samozrejme, že z hľadiska deja nemôže *Hájnikova žena* konkurovať s *Pánom Tadeášom*, ale treba tiež uvážiť, či *Pán Tadeáš* je tou správnou styčnou plochou. Hviezdoslav netvoril epos, ale tvoril dielo kontaminujúce epiku s lirykou. V živote jednotky videl život „všečloveka” a v kráse oravskej krajiny - krásu prírody. Trochu zjednodušené môžeme povedať, že podľa takéhoto pravidla sa riadili aj iné diela osnované na pozorovaní oravského života. Nebudeme sa im však už ďalej venovať, ale našu pozornosť sústredíme na *Hájnikovu ženu*.

Neobvykle výrazné, priam konkrétne reálie tohto diela prevzal autor z vlastného života. Ako píše P. Uhrin - okolie Oravskej Polhory nazývajú Hviezdoslavovým krajom, pretože básnik tam rád chodil na prechádzky a často navštevoval horáreň na Površí na stráni Babej hory. Tamojší hájnik Lach a jeho žena sa stali prototypom hlavných hrdinov diela. V hájovni sa v súčasnosti nachádza pamätná izba¹³ a cesta na Babiu horu z bývalých kúpeľov Slaná Voda má názov Hviezdoslavova alej (len jej dolná časť k hájovni Roveň, horná časť sa nazývala Leninov chodník - úplne nezmyselne, pretože Lenin tam nikdy nebol).

¹⁰ W r. 1917 powiedział Hviezdoslav Romanowi Zawilińskiemu, że dla Polski najlepiej by było, gdyby złączyła się z Rosją i zaniechała bratobójczych z nią walk, co zlikwidowałyby nienawiść między braćmi. Por. *Hviezdoslav v kritike a spomienkach*, Bratislava 1954, s. 341 (wypowiedź R. Zawilińskiego).

¹¹ Młoda żona gajowego Czajki w lasach pod Babią Górą zabija usiłującego ją zniewolić syna dziedzica — mąż bierze na siebie winę, ale oszalała z bólu żona ratuje go od kary. Powieść kończy się szczęśliwie, gdyż Czajka ratuje od niebezpieczeństwa dziedzica i zajmuje na powrót posiadłość gajowego.

¹² R. Zawiliński, *Słowacy, ich życie i literatura*, Warszawa 1899, s. 143.

¹⁰ V roku 1917 Hviezdoslav povedal Romanovi Zawilińskému, že pre Poľsko by bolo najlepšie, keby sa spojilo s Ruskom a upustilo od bratovražedných bojov, čo by odstránilo nenávisť medzi braťmi. Por. *Hviezdoslav v kritike a spomienkach*, Bratislava 1954, s. 341 (vyjadrenie R. Zawilińského).

¹¹ Mladá žena hájnika Čajku v lesoch pod Babou horou zabije mladého šľachtica, muž vezme vinu na seba, ale z bólu pomätená žena ho zachráni pred trestom. Román sa končí šťastne, pretože Čajka zachráni pred nebezpečenstvom šľachtica a dostane opäť miesto hájnika.

¹² Zawiliński, R.: *Słowacy, ich życie i literatura*. Warszawa 1899, s. 143.

¹³ Uhrin, P.: op. cit., s. 285.

„wszechczłowieka”, w pięknie krajobrazu orawskiego – piękno natury. Nieco rzecz upraszczając, powiedziec by można, że taka zasada rządziła również szeregiem innych utworów wysnutych z obserwacji życia orawskiego. Tu już mówić o nich nie będziemy, skupiając uwagę na *Żonie gajowego*.

Realia tego utworu, niezwykle wyraźne, wręcz konkretne, wzięte zostały z autopsji. Pisze P. Uhrin, że okolice Orawskiej Półgóry (Oravská Polhora) noszą nazwę „Hviezdoslavovego kraju”, bowiem poeta chętnie w te strony wycieczkował i był częstym gościem w gajowce na Podvrši na stokach Babiej Góry, zaś tutejszy gajowy Lach i jego żona stali się prototypami głównych postaci utworu. W gajowce znajduje się obecnie pamiątkowa izba¹³, zaś droga na Babią Górę z dawnego uzdrowiska Słona Woda nosi nazwę „Hviezdoslavovej Alei” (tylko dolny odcinek do gajówki Roveň, część górna nazwana była „Ścieżką Lenina” – bezsensownie, bo Lenin tam nigdy nie był).

Jaroslav Vlček mówiąc o *Żonie gajowego* nazwał ten utwór „pierwszym wielkim liryczno-epickim płodem Górnej Orawy”, zwracając uwagę na fakt, iż jest to nie tylko opowieść o tragicznym zdarzeniu, jakie rozegrało się w leśnej pustaci, ale także „Życiorys góry”:

„Dzień i noc, wiosna, lato, jesień, zima na górze, jej roślinność i zwierzęta, wyrąb lasu, polowanie, pogoda i niepogoda, wędrowki i odpoczynek, stare i młode pokolenie – taka jest substancja wierszy o młodej żonie gajowego”.

Uznając dzieło Hviezdosława za wielki hołd złożony przez poetę przyrodzie, Vlček nazwał je też „poetyckim warsztatem autora”, trafnie zauważając, że w *Żonie gajowego* dopracował się ostatecznie Hviezdosław własnego języka. Z Polaków jako pierwszy na wartości dzieła poznał się zaprzyjaźniony z Hviezdosławem Roman Zawiliński, który nie tylko podkreślał wysoki artyzm utworu, ale poszukując polskiego odpowiednika dla całej twórczości poety zestawiał go także z Zygmuntem Krasieńskim. W jakiejś mierze jest to analogia trafna, z tym jednak, że Hviezdosław nie był romantykiem (porównania jego z Asnykiem są jednak zawodne – choć dopatrzeć by się tu można niejednej analogii). Rzecz w tym, że w literaturze polskiej dzieła „analogicznego” do *Żony gajowego* nie ma. Ma ten poemat sporo cech poematu dygresyjnego, ale nic go nie zbliża do *Beniowskiego* – prędzej (przy całej ahistoriczności takiego skojarzenia) można by się w nim dopatrywać takich cech i rysów, jakie polski czytelnik zna z lektury... *Kwiatów polskich* Juliana Tuwima! Żałować tylko wypada, że do tej pory nie powstał polski przekład tego dzieła i czytelnik polski jest skazany na opinie o nim z drugiej ręki...

W hierarchii wartości wyznaczonej przez słowacką historiografię literacką wyżej od *Żony gajowego* oceniane są dwa eposy o Vlkolińskich: *Ežo Vlkolinský* (1890) i *Gabor Vlkolinský* (1901), tworzące zwartą całość. I one związane są z Orawą (Vlkolin to w rzeczywistości Dolny Kubin), ale tu powiemy o nich mniej, bowiem

Jaroslav Vlček nazwał *Hájnikovu ženu* „prvým veľkým lyricko-epickým plodom Hornej Oravy”, pričom zdôrazňoval, že to nie je len rozprávanie o tragickej udalosti, ktorá sa odohrala na lesnej pustatine, ale je to aj „životopis hory”:

„Deň a noc, jar, leto, jeseň, zima v hore, jej rastlinstvo a zvieratá, rúbanie lesa, poľovanie, dobré a zlé počasie, putovanie a oddych, staré a mladé pokolenie - taká je substancia veršov o mladej hájnikovej žene.”

Tým, že Vlček uznal Hviezdoslavovo dielo za hold básnika prírode, nazval ho zároveň „poetickou dielňou autora” a výstižne poznamenal, že Hviezdoslav sa v *Hájnikovej žene* definitívne dopracoval k vlastnému jazyku. Ako prvý z Poliakov toto dielo docenil Hviezdoslavov priateľ Roman Zawiliński, ktorý nielenže zdôraznil vysokú umeleckú hodnotu diela, ale našiel aj paralelu k celej básnikovej tvorbe v autorovi Zygmuntovi Krasieńskom. Do istej miery je to výstižná paralela, s jednou pripomienkou, že Hviezdoslav nebol romantik (jeho porovnanie s Asnykom je jednak mylné – hoci by sme tu mohli nájsť niekoľko analógií). Ide o to, že analogické dielo k *Hájnikovej žene* v polskej literatúre neexistuje. Táto poéma má veľa črt digresnej poémy, hoci ju nič nepribližuje k *Beňovskému*, skôr by v nej bolo možné nájsť také vlastnosti a rysy (pri celkovej ahistorickosti takéhoto spojenia), ktoré polský čitateľ pozná z diela *Polské kvety* Juliana Tuwima! Žiaľ, doteraz nevznikol polský preklad tohto diela a polský čitateľ je odkázaný na názory z druhej ruky...

V hierarchii hodnôt slovenská literárna historiografia umiestnila nad *Hájnikovu ženu* dva eposy – *Ežo Vlkolinský* (1890) a *Gabor Vlkolinský* (1901), ktoré tvoria súvislý celok. Aj ony sú spojené s Oravou (Vlkolín je v skutočnosti Dolný Kubín), ale tu ich budeme spomínať menej, pretože Hviezdoslav v týchto dielach predstavuje zemanstvo a jeho problémy, „typické nielen pre dolnokubínske prostredie, ale aj pre spoločenský život na Orave, Liptove a v Turci”, takže chtiac-nechtiac ich „oravskosť” je druhoradá, menej zdôraznená a pre nás menej dôležitá. Hviezdoslav sa tu okrem iného dotkol problému spravodlivosti, ktorý ho zaujímal celý život (bol advokátom!) a poukázal na vzťahy medzi upadajúcim zemanstvom, ktoré zdôrazňuje svoju príslušnosť k šľachte, a jednoduchými sedliakmi. Preto mierou demokracie básnika môžu byť slová Eža Vlkolinského, ktorý zabraňujúc bitke medzi zemanmi a sedliakmi na svadbe, hovorí:

„Sme rovní! áno – zeman-nezeman, v tom rozdielu viac niet. Kto inakšie dnes vraví, nezná časy alebo je zatvrdlý, čo je nerozum. Bo rovnosť má byť v svete, ako je pred Bohom rovnosť; všetci ľudia sme.”

¹³P. Uhrin, op. cit., s. 285.

Hviezdoslav zajął się w tych utworach prezentacją ziemianstwa i jego problemami, „znamiennymi nie tylko dla środowiska dolnokubińskiego, ale dla życia społecznego na Orawie, Liptowie i w Turcu”, zatem siłą rzeczy „orawskość” ich jest cechą wtórną, mniej zaznaczoną i dla nas mniej ważną. Podniósł tu Hviezdoslav między innymi interesujący go całe życie problem sprawiedliwości (był adwokatem!) i zwrócił uwagę na stosunki między zdeklasowanym, ale zaznaczającym swą szlacheckość ziemianstwem a prostym chłopstwem. Dlatego za ważny wykładnik demokracji poety uznać trzeba słowa Eža Vlkolinskiego, który tłumiąc na weselu bitkę między „ziemianami” a „chłopami” mówi:

„Jesteśmy równi! Tak – ziemianin-nieziemianin,
nie ma tu żadnych różnic. Kto inaczej
dziś mówi, epoki nie rozumie albo
jest zatwardziały, a to nierozumne.
Bo równość ma być na świecie, jak jest
i przed Bogiem równość; wszyscy jesteśmy ludźmi”.

W eposie Hviezdoslava ta idea równości została ukoronowana przełamaniem ziemiańskich przesądów stanowych, ale rzeczywistość orawskiego życia tych życzeń poety nie potwierdziła.

Inny był zupełnie sposób ujęcia wizji orawskiego życia w tak zwanej „krótszej epice” Hviezdoslava – w utworach oscylujących między koncepcją ballady i powieści poetyckiej. Nie eksponując wyraźnie „orawskość”, dał w tych utworach Hviezdoslav liczne obrazy chłopskiego życia na Orawie, rzadko jednak konkretyzując je w środowisku i przestrzeni (*U kaplice*)¹⁴.

W odmiennym zgoła kształcie pojawiła się problematyka orawska w końcowej twórczości poety na krótko przed jego śmiercią. Józef Hvišč zauważa, iż jego „płacz nad Orawą” w wierszu *28. jula 1920* („Płacz nad Orawą drogą, gorzko płacząc”) widzieć trzeba w szerokim kontekście rozgoryczenia poety, który dostrzegając pogarszanie się stosunków wewnętrznych w Czechosłowacji, wojnę polsko-rosyjską, wreszcie „intrygi i polityczną kampanię wokół słowacko-polskiej problematyki pogranicza”, uznać musiał upadek swoich słowiańskich wcześniejszych koncepcji (stosunek Hviezdoslava do „sprawy polskiej” już wcześniej, bo w r. 1917 oziębł dobre stosunki, jakie łączyły go z Zawilińskim). Wiersz ten *28. jula 1920* nie tylko zamyka dzieje „słowianofilstwa” Hviezdoslava, ale także gorzkim akcentem kończy jego polonofilstwo:

„Teraz, Orawo, będziesz tylko zbolała,
jak nigdy przedtem, choć szczęsną być mogłaś,
jak jeszcze nigdy!... Upadek! Krzywda prawdę zmogła...
I mnie starego także bierze złość:
braterska zawiść i siostry zachłanność,
bez granic. Mając w swej mocy ogromne miliony
a kilka tysięcy chcą nam wyrwać – oni!
Tak, wilków sąsiedztwo...”

Vo Hviezdoslavovom epose je myšlienka rovnosti korunovaná prekonaním stavovských zemianskych predsudkov, ale realita oravského života toto básnikovo pranie nepotvrdila.

Úplne iný bol spôsob zobrazenia vize oravského života v tzv. kratšej Hviezdoslavovej epike, v dielach oscilujúcich medzi koncepciou balady a poetickej povesti. Autor tu bez výraznej oravskosti zobrazuje sedliacky život na Orave, ale len zriedka ho konkretizuje v prostredí a v priestore (*U kaplice*).¹⁴

Úplne iná je oravská problematika v záverečnej fáze básnikovej tvorby krátko pred smrťou. Jozef Hvišč si všíma, že jeho „płáč nad Oravou” v básni *28. júla 1920* („Plačem nad Oravou, horko plačem”) treba chápať v širokom kontexte básnikovho rozhorčenia, ktorý videl pohoršujúce sa vnútorné vzťahy v Československu, poľsko-ruskú vojnu, nakoniec aj „intrygy a politickú kampaň týkajúcu sa slovensko-poľskej problematiky pohrančia”, a preto musel priznať úpadok svojich pôvodných slovanských koncepcií (postoj Hviezdoslava k poľským záležitosťiam už predtým, v roku 1917 ochladil dobré vzťahy, ktoré ho spájali so Zawilińským). Báseň *28. júla 1920* nielenže uzatvárala Hviezdoslavovo „slovanofilstvo”, ale aj horkým dôrazom končila jeho polonofilstvo:

„Včul, Orava, len budeš boľavá,
jak nikdy predtým, hoci šťastnou bys byť mohla,
jak ešte nikdy! ... No, pád, krivda pravdu zohla...
Ba i mňa starého už berie zlost:
fuj, závišť brata, sestry hrabivosť
bez páru! Majú v moci mnohé miliony,
a mizerných tisícok pár ti chvácú oni...
No, vlkov súseďstvo, cez zuby...”

Alúzie na starú ľudovú pieseň o „boľavej Orave”¹⁵ sa v Hviezdoslavovej poézii objavili niekoľkokrát, ale len v spomínanej básni, čo nemôžeme nespomenúť, dosiahli také dramatické zafarbenie. Nemôžeme tiež zamlčať skutočnosť, že Hviezdoslavov smútok odzrkadľuje slovenské pomery: na Slovensku sa očakávalo pripojenie celej Oravy k Československu, a preto bolo rozhodnutie Konferencie veľvyslancov chápané ako poľské víťazstvo. Z poľského hľadiska však záležitosť vyzerá inak:

„Konferencia veľvyslancov dňa 28. júla 1920 schválila a spečatila proces našej porážky, rovnako na Sliezskom Tešínsku, ako aj na Spiši a Orave [...], na Orave nám bolo vrátených 14 obcí s asi 16 000 obyvateľov, pričom bola Veľká Lipnica, jedna z najuvedomelejších oravských obcí, rozdelená na dve časti.”¹⁶

Bol teda Hviezdoslavov zármutok oprávnený? Hoci hraničné rozpory najčastejšie bývajú neoblomným sporom za pravdu, musíme tu chápať aj postoj najväčšieho slovenského básnika. Podľa poľských požiadaviek mala hranica viesť po hrebeni Oravskej

¹⁴ Akcja utworu toczy się koło Bobrowa (dziś tuż nad jeziorem).

¹⁴ Dej sa odohráva neďaleko Bobrova (dnes hneď pri jazere).

¹⁵ Po pacifikácii Oravy v roku 1672 vznikla pieseň *Orava, Orava, celá si boľavá*.

¹⁶ *Spisz, Orawa i Ziemia Czadecka w świetle stosunków etnicznych i przeszłości dziejowej*. Kraków 1938, s. 14.

Aluzje do starej piesni ludowej o „zboľatej Orawie”¹⁵ pojawiły się w poezji Hviezdoslava kilkakrotnie, ale tylko w tym wierszu uzyskały tak dramatyczne zabarwienie – przemilczać tego nie wolno. Zarazem jednak nie można przemilczać i tego faktu, że żale Hviezdoslava oddają stan słowackich nastrojów: w Słowacji oczekiwano przyłączenia do Czechosłowacji całej Orawy i decyzję Konferencji Ambasadorów odebrano tam jako... polski tryumf. Z polskiego punktu widzenia rzecz przedstawiała się przecież odmiennie:

„Konferencja Ambasadorów wydała swą uchwałę dnia 28 lipca 1920 i przypieczętowała proces naszej klęski, tak na Śląsku Cieszyńskim, jak na Spiszu i Orawie [...] na Orawie oddano nam 14 gmin z około 16 000 mieszkańców, dzieląc przy tym jedną z najbardziej uświadomionych gmin orawskich, Lipnicę Wielką na dwie części”¹⁶.

Czy więc żal Hviezdoslava był słuszny? Rozdźwięki graniczne są najczęściej sporami nieprzejednanych racji, ale też musimy nastawienie największego poety słowackiego zrozumieć. Wszak polskie roszczenia zmierzały do poprowadzenia granicy grzbietem Magury Orawskiej i dalej na południe od Twardoszyna. Gdyby więc zostały spełnione (a podstawą ich była polskość dziewięciu gmin z powiatu namiestowskiego, w tym Herdučki – dziś Orawskiej Lesnej¹⁷, Mutnego, czy Wesołego), wówczas cała „Hviezdoslavov kraj” znalazłby się w Polsce, w Polsce znalazłby się obszar, na którym toczy się akcja *Żony gajowego* i do Polski też by należało Namiestowo: miasto, w którym mieszkał i tworzył Hviezdoslav, miasto śmierci Martina Hamuljaka, miasto, w którym przez jakiś (krótki zresztą) czas przebywał i tworzył Svetozár Hurban-Vajanský (1847 – 1916 – jeden z czołowych przedstawicieli realizmu w literaturze słowackiej i gorliwy a zasłużony działacz kulturalny (założyciel pisma „Slovanské pohľady”) ...

Zgoła inne zabarwienie miało przywołanie motywu „zboľatej Orawy” w jednym z wcześniejszych wierszy Hviezdoslava, napisanym na uczczenie setnej rocznicy śmierci Antoniego Bernoláka w r. 1913. Hviezdoslav miał prawo napisać, że z Orawy wypłynął za sprawą Bernoláka strumień „czystego słowackiego słowa” – stąd żal nad Orawą zmieniał się w apoteozę:

„Zaprawdę, biedna, jest nasza Orawa,
bo zamiast chleba tylko rodzi skały:
oto dlaczego jest „céla bolava”
i śpiewy ludu tak jej żałowały.
Lecz może zrównać się każda postawa –
z wielkim maleńkie; więc bez samochwały
bogactwem szczęścia Orawa zachwyca:
drugim Betlejem stała się Slanica!”

Można by te słowa dzisiaj inaczej sparafrazować: jeżeli Bóg rzeczywiście na Orawę machnął ręką, to

¹⁵ Po pacyfikacji Orawy w r. 1672 powstała pieśń *Orava, Orava, céla si bolavá*.

¹⁶ *Spisz, Orawa i Ziemia Czadecka w świetle stosunków etnicznych i przeszłości dziejowej*, Kraków 1938, s. 14.

¹⁷ Której mieszkańcy do dzisiaj mówią po polsku, choć sami o tym nie wiedzą, bo wydaje im się, że mówią „po góralsku”.

Magury a dalej smerom na juh od Tvrdošína. Keby boli tieto požiadavky splnené (a ich podstatou bola polskosť deviatich obcí z Námestovského okresu, v tom Herdučka – dnes Oravská Lesná,¹⁷ Mútne, alebo Veselé), vtedy by sa celý „Hviezdoslavov kraj” ocitol v Polsku. Do Polska by sa dostalo prostredie, kde sa odohráva dej *Hájnिकovej ženy*, a do Polska by tiež patrilo Námestovo. Mesto, v ktorom býval a tvoril Hviezdoslav, mesto v ktorom zomrel Martin Hamuljak, mesto, v ktorom krátke obdobie žil a tvoril Svetozár Hurban-Vajanský (1847-1916), jeden z hlavných predstaviteľov realizmu v slovenskej literatúre a zaslužilý, horlivý kultúrny činiteľ (założiteľ časopisu „Slovenské pohľady”)...

Úplne iný odtieň mal motív boľavej Oravy v jednej z raných Hviezdoslavových básní, napísanej pri príležitosti stého výročia úmrtia Antona Bernoláka v roku 1913. Hviezdoslav mal právo napísať, že vďaka Bernolákovi z Oravy vytryskol prameň „čistého slovenského slova”, preto sa ľútosť nad Oravou premenila na apoteozu:

„Ved biedna je tá naša Orava:
namiesto chleba ušlo sa jej skały,
zač potom je i „celá bolavá”,
jak pieseň ľudu trpkó nad ňou žiali.
No keď tak často v svete srovnáva
sa malé s veľkým, tak bez samochvály,
tak bohatá i slávna, šťastná zem:
jej Slanica – toť, druhý Betlehem!”

Tieto slová by sme dnes mohli parafrázovať asi takto: ak Boh naozaj na Oravu kývol rukou – dajúc jej Hviezdoslava, bohato túto nedbalosť vynahradiť...

Hoci mala Orava veľkého spisovateľa, chýbali jej rozvinuté, inštitucionálne formy literárneho života. Túto medzeru nemohli vyplniť ani spoločenské kontakty, tak ako ju nemohol vyplniť príležitostne pestovaný kult slávnych oravských osobností. Do určitej miery tu však existovalo povedomie miestnej tradície – nie tak literárnej, ako predovšetkým národno-buditeľskej. Z tohoto typu povedomia sa zrodil rozsiahly štvorzväzkový román Martina Kukučína *Bohumil Valizosť Zábor* (1929), ktorý hovorí o „jasenovskom farárovi” Ctibohovi Zochovi. Kukučín (vlastným menom Matej Bencúr, 1860-1928), jeden z najzaujímavejších prozaikov slovenskej realistickej literatúry, pochádzal taktiež z Oravy. Narodil sa ako syn slobodného sedliaka – šoltýsa v Jasenovej, kde aktívne národne pôsobil už spomínaný Ctiboh Zoch. V počiatočnom štádiu tvorby Kukučín publikoval „obrázky” z dedinského života, ktoré čerpal z vlastného života.¹⁸ Mimochodom, keď sa v roku 1888 Hviezdoslav chystal písať epickú poému *Mlyn v Tatrách*, podrobný opis mlyna a mlynárovej práce pripravil preňho Kukučín práve z Jasenovej. Hviezdoslav však napísal len úvod a ďalej v práci nepokračoval. Nebudeme tu

¹⁷ Jej obyvatelia dodnes hovoria po polsky, hoci sami o tom nevedia, pretože sa im zdá, že hovoria po „goralsky”.

¹⁸ Por. Kukučín, M.: *Obrazki i nowełe*. Warszawa 1900.

dając jej Hviezdoslava sowicie owo zaniedbanie zre-kompensował...

Majacej wielkiego (acz jeszcze wówczas nie tak, jak by należało, docenianego) pisarza Orawie brakowało rozwiniętych, instytucjonalnych form życia literackiego. Braku tego wypełnić nie mogły kontakty towarzyskie, podobnie jak nie mógł go wypełnić okazjonalnie uprawiany kult sławnych orawskich mężów. W jakiejś mierze istniała tu jednak świadomość lokalnej tradycji – nie tylko literackiej, ile narodowo-budzielskiej. Z tego typu świadomości zrodziła się obszerna, czterotomowa powieść Martina Kukučina *Bohumil Valizost Zábor* (1929), opowiadająca o „jasieniowskim fararzu” – Ctibohu Zochu. Kukučín (wł. nazw. Matej Bencúr, 1860 – 1928), jeden z najciekawszych prozaików w słowackiej literaturze realistycznej, był z pochodzenia również Orawianinem. Urodził się jako syn wolnego chłopa – sołtysa w Jasenovej, gdzie aktywną działalność prowadził wspomniany wyżej Ctiboh Zoch. W początkowym okresie twórczości publikował Kukučín „obrazki” z wiejskiego życia, do których materiału dostarczała mu autopsja¹⁸. Nawiasem mówiąc, gdy w r. 1888 Hviezdoslav zabierał się do pisania epickiego poematu *Mlyn v Tatrach*, wówczas szczegółowy opis młyna i pracy młynarza, właśnie z Jasenovej, sporządził dla niego Kukučín, ale Hviezdoslav napisał tylko wstęp i pracy nie kontynuował. Pomijając tu charakterystykę pisarstwa Kukučina i nie wdając się nawet w wymienianie innych utworów związanych z orawskim dzieciństwem pisarza, warto trochę uwagi poświęcić *Záborovi* – owej biograficznej powieści o Zochu, ukazującej drugą stronę medalu działalności „szturowców”, jaką była praca wśród ludu. Prototypem głównej postaci – Zábora – był właśnie Ctiboh Zoch, zaś zamierzeniem autora było realistyczne zobrazowanie inteligenckiej pracy wśród ludu oraz wzajemnego stosunku ludu i ziemiaństwa. Udało się to autorowi o tyle, że stworzył szeroką galerię typowych postaci ówczesnego życia orawskiego, ale choć w Słowacji uważa się go za „epika wsi”, to jednak pełnego jej obrazu nie stworzył. Zaskakująca jest i w tej powieści, i w innych utworach Kukučina niemal całkowita nieobecność opisów krajobrazu, wyglądu wsi, słowem – realiów przestrzennych. Są więc jego utwory, (zwłaszcza nowele, bardzo dobrze widziane przez Romana Zawilińskiego) cenione za to, że prezentują ludzi i różne formy ich zachowań (rada gminna, wesele, powódź, muzyka –

Martin Kukučín (1860–1928)
fot. Archivum

charakterizovať Kukučínovu tvorbu, ani vymenúvať iné diela spojené s detstvom stráveným na Orave, ale svoju pozornosť sústredíme na *Zábora* – biografický román o Zochovi, ktorý ukazuje druhú stránku činnosti štúrovcov – prácu medzi ľuďmi. Prototypom hlavnej postavy Zábora bol spomínaný Ctiboh Zoch a autorovým zámerom bolo realistické zobrazenie práce inteligencie medzi ľuďmi a vzájomného vzťahu ľudu a zemiaństwa. Autorovi sa to podarilo do takej miery, že vytvoril širokú galériu typických postáv vtedajšieho oravského života, a hoci je na Slovensku považovaný za „epika dediny”, jej úplný obraz nevytvoril. Je prekvapujúce – rovnako v tomto diele, ako aj v ďalších – že Kukučín nepoužil takmer vôbec opis krajiny ani dediny, teda priestorových reálií. Jeho diela (hlavne novely, ktoré si tak vážil Roman Zawiliński) sú cenné hlavne preto, že predstavujú ľudí a rôzne formy ich správania (obecná rada, svadba, povodeň, hudba – „všetko je vykreslené takmer s etnografickou presnosťou”),¹⁹ ale napriek tomu Oravu ako takú v nich nevidieť. Martin Kukučín ako autor historických románov bol doslova verný pedantne skúmaným prameňom. Román o Zochovi písal na základe spomienok, rodinnej tradície a vlastných skúseností a možno práve preto má zo všetkých Kukučínových diel najväčšiu čitateľnú hodnotu...

Do Kukučínovho pokolenia môžeme zaradiť ešte niekoľko spisovateľov pochádzajúcich z Oravy, ktorých vklad do rozvoja slovenskej literatúry bol pomerne dôležitý. Najvyššie z nich môžeme hodnotiť literárne dielo Ladislava Nádašiho (1866-1940, pseudonymy: Ján Grob, Jégé), syna bohatého advokáta (ktorý pochádzal zo sedliackej rodiny a pôvodne sa nazýval Odrobiňák, kým si kvôli kariére nepomadarčil priezvisko, čo v tom období nebolo zriedkavosťou). Ladislav Nádaši získal dôkladné vzdelanie a vďaka tomu dobre poznal cudziu literatúru. Pričinil sa tiež o jej popularizáciu medzi Slovámi. Jeho tvorba nebola jednoliata. Slováci si ho pamätajú ako autora historickej prózy (*Wieniawského legenda* – 1922, *Adam Šangala* – 1923, tiež filmová adaptácia, *Svätopluk* – 1928), ale vážia si ho aj za mladické realistické obrázky a neskoršie diela spojené s Oravou (hlavne s rodnou dedinou Juraja Jánošíka *Zázrivou*), ktorú dokonale poznal. Nádaši totiž od roku 1890 až do konca života (s ročnou prestávkou) pôsobil ako praktický lekár v rodnom Dolnom Kubíne, kde sa spriatelil s Hviezdoslavom, ktorému pomáhal o. i. pri

¹⁸ Por. M. Kukučín, *Obrazki i nowele*, Warszawa 1900.

¹⁹ Zawiliński, R.: op. cit. s. 148.

„wszystko kreślone z etnograficzną niemal ścisłością”¹⁹, ale mimo to Orawy jako takiej w nich nie widać. Jako autor powieści historycznych Kukučin dochowywał ścisłej wierności pedantycznie badanym źródłom; powieść o Zochu ma największą z dzieł Kukučina wartość czytelniczą...

Z tego samego pokolenia co Kukučin wywodziło się kilku jeszcze pisarzy pochodzących z Orawy i ich wkład do rozwoju literatury słowackiej był dość istotny. Najwyżej z nich cenić wypada dorobek Ladislava Nádašiego (1866 – 1940, pseudonimy, Jan Grób, Jégé), syna bogatego adwokata (który pochodził z rodziny chłopskiej i pierwotnie nazywał się po prostu Odrobiňak, nim dla kariery zmadziaryzował nazwisko, co bywało w tamtym czasie częste). Uzyskał on bardzo staranne wykształcenie i dzięki temu znał dobrze obce literatury, nie mało też zrobił dla ich popularyzacji wśród Słowaków. Jego twórczość jednolita nie była. Pamiętają dziś Słowacy o Nádašim jako autorze powieści historycznych (*Legenda Wieniawskiego*, 1922; *Adam Šangala*, 1923 – adaptacja filmowa i *Svatopluk*, 1928), cenią go też za młodzieńcze realistyczne obrazki i późniejsze utwory związane z Orawą (zwłaszcza rodzinną wsią słynnego Juraja Janosika – Zazrivą), poznaną doskonale. Nádaši bowiem od r. 1890 do końca życia (z roczną tylko przerwą) praktykował w rodzinnym Dolnym Kubinie, gdzie zaprzyjaźnił się z Hviezdoslavem, któremu pomagał między innymi w tłumaczeniach Szekspira. Niedocenionym natomiast faktem pozostaje, iż był on jednym z pierwszych entuzjastów i propagatorów naturalizmu na Słowacji, że w jego postawie dopatrzeć się można elementów dekadentyzmu. Utworem zaś godnym uwagi są *Výhody spoločenského života* (1889), aluzyjnie nawiązujące do *Targowiska próżności* Wiliama Thackeraya (1848). Te właśnie elementy wzbudziły w Słowacji sprzeciw: w r. 1893 ukazała się w „Národných novinách” parodia utworów Nádašiego (pod nierozwiązanym pseudonimem D. Š.), zjadliwa już w tytule: *Román v extrakte, á la fin de siècle aj s morálkou, všetko dokopy v piatich kapitolách...* Za sprawą Nádašiego powiało w Kubinie Europą, ale fakt ten ani wówczas, ani później nie został korzystnie oceniony. *Fin de siècle* do dzisiaj nie ma w Słowacji dobrej prasy... – a twórczość Nádašiego w tym przynajmniej aspekcie ciągle czeka na obiektywne przebadanie.

Ale o prężności, z jaką owo pokolenie Oravian przedzierało się do literatury, świadczą jeszcze dalsze fakty. Z Veličnej pochodził a zmarł w Dolnym Kubinie (gdzie pracował jako bibliotekarz w *Čaplovičanie*) Jan Smetanay (pseud. Ondrej Kalina, 1867 – 1953), pochodzący z „gazdowskiej” rodziny. Studiował medycynę, ale porzuciwszy ją doktoryzował się z filozofii pod kierunkiem Tomasza G. Masaryka. Zaczął twórczość w duchu romantycznym, potem te epigońskie młodzieńcze swe utwory spalił, stąd jedynym utworem znanym z tego czasu jest powieść poeticka *Pani z Oravy* (1888), później zaś zajął się problematyką upadku i za-

preklade Shakespeara. Niedocenionym faktem však pozostáva, že Nádaši bol jedným z prvých nadšencov a propagátorov naturalizmu na Slovensku a že v jeho postoji môžeme nájsť aj prvky dekadencie. K pozoruhodnejším dielam môžeme zaradiť *Výhody spoločenského života* (1889), aluzívne nadväzujúce na *Trh márnosti* Wiliama Thackeraya (1848). Práve tieto prvky vzbudili na Slovensku protest: v roku 1893 sa v Národných novinách ukázala paródia Nádašieho diel (pod nerozlúšteným kryptonimom D. Š.), ktorá bola zlomyseľná už v názve – *Román v extrakte, á la fin de siècle aj s morálkou, všetko dokopy v piatich kapitolách...* Vďaka Nádašimu zaviala do Kubína Európa, čo však nebolo ani vtedy, ani neskôr pozitívne ocenené. *Fin de siècle* dodnes nie je na Slovensku dobre prijímaná... – a Nádašieho tvorba, aspoň v tomto aspek- te, stále čaká na objektívne bádanie.

O pružnosti, s ktorou sa toto pokolenie Oravčan predieralo do literatúry, svedčia ešte ďalšie fakty. Z Veličnej pochádzal a v Dolnom Kubíne zomrel (kde pracoval ako bibliotekár v Čaplovičovej knižnici) Ján Smetanay (pseudonym Ondrej Kalina, 1867-1953), ktorý pochádzal z gazdovskej rodiny. Študoval medicínu, ale prestúpil na filozofiu, kde získal titul doktora. Dizertačnú prácu písal u Tomáša G. Masaryka. Jeho počiatočná tvorba sa niesla v romantickom duchu, potom tieto svoje mladícke epigónske diela spálil, a preto jedinou známou je balada *Páni z Oravy* (1888). Neskôr sa venoval problematike úpadku a zániku zemanstva, k čomu čerpal námet z oravského prostredia. Novým javom, ktorým obohatil slovenskú literatúru, bolo naturalistické poňmanie erotizmu, čo sa, samozrejme, nevztahuje na obraz Oravy v jeho tvorbe. Ten u Kalinu nie je príliš zaujímavý, pretože autor nerozumel dobre ľudu a nepoznal tiež dostatočne jeho jazyk.

Hodno poznamenať, že z Tvrdošína pochádzal aj prvý tolstojista v slovenskej literatúre Albert Škarvan (1869-1926), autor zaujímavých *Zápisok vojenského lekára* (1889). Trochu širšie sa pozastavíme pri tvorbe Jána Kovalika-Ústianskeho (1861-1950), ktorý si utvoril pseudonym od rodnej dediny Ústie, dnes už zaliatej Oravským jazerom. Kovalik bol druhoradým, ba dokonca tretioradým epigónom „národnej” poézie 60. rokov 19. stor., ktorý do svojich diel vplietal zvláštne symbolické a „nietzscheovské prvky”. Nemôžeme však zabúdať, že práve on konkretizoval návrh, ktorý dal kedysi Matúška Hviezdoslavovi, aby napísal *Báj Tatier*. Dielo pod týmto názvom Kovalik napísal v rokoch 1891-1893, ale vyšlo až v roku 1926. Hoci bolo úplne anachronické, aj napriek tomu vzbudilo v Poľsku určitý záujem.²⁰ *Báj Tatier* nie je pokusom o vytvorenie tatranskej mytológie, ale je to alegoricko-symbolicko-filozofická poéma, skladajúca sa z troch častí (*V cudzine, Doma, V Tatré*), ktoré vyšli v dvoch tristostranových (!) dieloch. Nadväznosť na literárnu tradíciu – zároveň na Kollárovu *Slávy dcéru*, ako aj na rôzne poľské diela – autor využil na zobrazenie púte

¹⁹ R. Zawiliński, op. cit., s. 148.

²⁰ Por. Kulisiewicz, F.: *Kovalik-Ústiansky jako poeta Tatr i słowacko-polskiego braterstwa*, „Zaranie Śląskie”, 1934.

niku roli ziemiaństwa, do czego materiału dostarczały mu lokalne obserwacje orawskie. Zjawiskiem nowym, jakie dał słowackiej literaturze, było naturalistyczne ujmowanie erotyzmu, co jednak oczywiście nie wzbogaciło obrazu Orawy w jego twórczości. Ten zresztą nie jawił się zbyt ciekawie, autor bowiem niezbyt dobrze rozumiał lud i nie znał dobrze jego języka.

Na wzmiankę zasługuje fakt, iż z Twardoszyna pochodził pierwszy „Tołstojowiec” w słowackiej literaturze – Albert Škarvan (1869 – 1926), autor ciekawych *Zapisków wojskowego lekarza* (1889). Szerzej nieco wypadnie potraktować twórczość Jana Kovalika-Ústianskego (1861 – 1950), ktorý pseudonim utworzył od nazwy rodzinnej wsi Ústie, dziś już nie istniejącej, zatopionej przez wody Jeziora Orawskiego. Był Kovalik poetą wręcz drugorzędnym, czy nawet trzeciorzędnym, epigonem po „narodowej” poezji z lat sześćdziesiątych XIX wieku, wplatającym do swych utworów dosyć dziwnie elementy symboliczne i nietscheańskie. Pamiętać jednak warto, że właśnie on zrealizował podsunięty niegdyś przez Matúškę Hviezdoslavovi pomysł napisania *Bája Tatier*. Utwór pod takim tytułem napisał on w latach 1891 – 1893, rzecz zaś ukazała się w druku w r. 1926 jako całkiem anachroniczna, ale mimo to wzbudziła w Polsce pewne zainteresowanie²⁰. *Báj Tatier* nie był jednak

próbą stworzenia tatrzańskiej mitologii, lecz alegoryczno-symboliczno-filozoficznym poematem, składającym się z trzech części (*W cudzine, Doma, V Tatré*), obejmującym dwa trzystustronicowe (!) tomy. Liczne powiązania z tradycją literacką – w tym zarówno ze *Slavy dcera* Kollára, jak i z różnymi utworami polskimi – zostały wykorzystane dla ukazania wędrowki bohatera poematu, Horislava (tego, który sławi góry!), poszukującego prawdziwego poznania i odnajdującego je w Tatrach. Z Tatrami też związana była pełna sentymentalizmu powieść poetycka *Vidiny mieru* (ok. 1908), zatracająca o znamienity dla *Bája Tatier* mistycyzm. Ilość miejsca poświęcona tu Ústianskiemu stanowczo przerasta jego pozycję w literaturze słowackiej, ale usprawiedliwia ją przyjęta przez nas „orawska” perspektywa: fakt pojawienia się w literaturze słowackiej jednego jeszcze Orawianina mówi zarówno o sile ekspansji, z jaką młodzież orawska wkraczała w szeregi słowackiej inteligencji, jak i pośrednio zaświadcza o skuteczności słowackiego systemu oświatowego na Orawie. Wśród słowackich pisarzy – realistów było bowiem

hlavného hrdinu Horislava (ten, ktorý slávi hory!), ktorý hľadá ozajstné poznanie a nájde ho v Tatrách. S Tatrami sa spájala aj sentimentálna poetická povest *Vidiny mieru* (pribl. r. 1908) zľahka sa dotýkajúca mysticismu *Bája Tatier*. Miesto, ktoré sme tu venovali Ústianskemu, rozhodne prerástlo jeho postavenie v slovenskej literatúre, ale ospravedlňuje nás prijatá „oravská” perspektíva. Skutočnosť, že sa v slovenskej literatúre objavil ešte jeden Oravčan, hovorí zároveň o sile expanzie, s akou oravská mládež vstupovala do radov slovenskej inteligencie, ako aj nepriamo

svedčí o dosahu slovenského vzdelávacieho systému na Orave. Medzi slovenskými spisovateľmi realistami bolo totiž niekoľko slávnych Oravčanov (hoci len pôvodom) a Orava sa naopak dočkala niekoľkých deskripcí na svoju tému. Inou vecou už je, že v tomto období nevzniklo ani jedno dielo, ktoré by v úplnosti zobrazilo Oravu a jej život. „Obviňovať” za to môžeme stav slovenskej prózy, ktorá bola ešte stále v štádiu formovania sa a získavania skúseností.

Zo slovenských modernistov len dvaja pochádzali z Oravy. Ignác Grebáč-Orlov z Námestova (1888-1957) bol veľmi plodným, ale menej talentovaným spisovateľom. Tento katolícky farár z Veličnej prežil na vojne ťažké obdobie – na fronte pôsobil ako poľný kurát, ale

mnohé z týchto skúseností využil vo svojej tvorbe. Pavol Bujnák (1882-1933), narodený v Dolnom Kubíne, však splatil dlh svojmu rodisku, keď ako literárny historik napísal prvú veľkú monografiu o živote a diele P. O. Hviezdoslava (1919). „Najoravskejším” faktorom v dejinách slovenského modernizmu bol sobáš najvýznamnejšieho slovenského modernistu Ivana Krasku s Ilonou Kňazovičovou z Dolného Kubína (1912). Svedkom bol Hviezdoslav. Nezaujímaj slovenskej moderny o Oravu môžeme ľahko vysvetliť európskymi snahami predstaviteľov nového pokolenia, ktorí sa usilovali osviežiť tematické okruhy a literárny jazyk. Situácia sa mohla zmeniť až po vzniku Československa, keď po roku 1918 získal oravský regionalizmus reálny dôvod existencie, aktivizovaný hraničným sporom s Poľskom. Takže až do roku 1918 sa s výnimkou literárneho diela Matúšku, Hviezdoslava a Kukučína „oravské” literárne dejiny obmedzovali de facto na to, že Orava „dávala” Slovincu spisovateľov, ktorí len občas a neúplne využívali postrehy, skúsenosti a zážitky z rodného kraja. Bolo to veľa, ale zároveň aj málo. Nemôžeme zabúdať, že Orava vydávajúc Sloven-

Ladislav Nádaši Jégé (1866–1940)
fot. Archivum

²⁰ Por. F. Kulisiewicz, *Kovalik-Ústianski jako poeta Tatr i słowacko-polskiego braterstwa*, „Zaranie Śląskie”, 1934.

kilku liczących się Orawian (choćby tylko z pochodzenia), Orawa zaś doczekała się kilku powieściowych deskrypcji. Inna rzecz, że nie powstało w tym czasie ani jedno dzieło, który by dało w miarę pełny obraz Orawy i jej życia. „Winić” za to jednak trzeba stan słowackiej prozy, która ciągle jeszcze była w stadium kształtowania się i zdobywania doświadczeń.

Spośród modernistów słowackich tylko dwóch pochodziło z Orawy. Ignacy Grebáč-Orlov z Namiestova (1888 – 1957) był pisarzem ogromnie płodnym, ale niewysokiego lotu. Ten katolicki proboszcz z Veličnej wiele przeżył w czasie wojny, gdy był na froncie „kuratem” i wiele z tych doświadczeń korzystał. Natomiast Pavel Bujnáč (1882 – 1933), urodzony w Dolnym Kubinie, spłacił dług swej ojcowiznie pisząc jako historyk literatury pierwszą wielką monografię życia i twórczości Hviezdoslava (1919). Najbardziej jednak „orawskim” faktem w dziejach słowackiego modernizmu był... ślub Ivana Kraski, największego słowackiego modernisty z Iloną Kňazovičovou z Dolnego Kubina; świadkiem na ślubie (1912) był Hviezdoslav. Ten brak zainteresowania „slovenskej moderny” Orawą łatwo jest wytłumaczyć europeizacyjnymi dążeniami przedstawicieli nowego pokolenia, dążących przede wszystkim do odświeżenia kręgu tematycznego i języka literatury. Sytuacja zmienić się mogła dopiero po powstaniu Czechosłowacji, gdy po r. 1918 zyskał rzeczywistą rację bytu słowacki regionalizm orawski, zaktywizowany przez spory graniczne z Polską. Tak więc aż po rok 1918 „orawskie” dzieje literackie sprowadzały się *de facto* – z wyłączeniem Matúški, Hviezdoslava i Kukučina – do tego, że Orawa „dawała” Słowacji pisarzy, którzy czasem tylko i w sposób niepełny wykorzystywali spostrzeżenia, doświadczenia i przeżycia wyniesione z rodzinnej krainy. Było to wiele i zarazem mało, ale też trzeba pamiętać, że dając Słowacji największego jej poetę – Hviezdoslava – urosła Orawa do rangi pewnego rodzaju narodowej Arkadii.

Rozwijający się po r. 1918 słowacki regionalizm na Orawie miał charakter ruchu przede wszystkim politycznego, literatura więc w jego ramach była traktowana instrumentalnie i nie wydała interesujących owoców. W niepodległej Czechosłowacji Dolny Kubin (i cała Orawa) miał znaczenie mniejsze niż za czasów węgierskich. Jeżeli przed r. 1918 spełniał on – dzięki prywatnym kontaktom pisarzy – rolę pewnego rodzaju ośrodka zastępczych form życia literackiego, to po r. 1918 ta jego ranga zaczęła maleć, zaś całe życie intelektualne wiązało się jedynie z działalnością *Čaplovičian*, o której jednak trudno by było powiedzieć, że promieniowała na cały region. Dlatego i dalsze dzieje tematyki oraz problematyki orawskiej w literaturze trzeba rozpatrywać w kategoriach personalistyczno-autorskich, wynotowując poszczególne godne uwagi dzieła i epizody z życia literackiego. Nie ma ich zbyt wiele. Mimo to jednak można mówić o pewnej ciągłości w dziejach tej tematyki za sprawą utworów

sku najwyznamniejszego bászika Hviezdoslava, bola povýšená na istý druh národnej Arkadie.

Slovenský regionalizmus, ktorý sa na Orave rozvíjal po roku 1918, mal predovšetkým charakter politického hnutia, a preto bola literatúra v jeho rámci nástrojom a neprinášala plody. V nezávislom Československu mal Dolný Kubín (aj celá Orava) už menší význam, ako za uhorských čias. Ak do roku 1918 plnil vďaka súkromným kontaktom spisovateľov úlohu určitého strediska náhradných foriem literárneho života, tak po roku 1918 sa toto jeho postavenie zmenšovalo a celý intelektuálny život sa spájal iba s činnosťou Čaplovičovej knižnice, o ktorej nemôžeme povedať, že by mala vplyv na celý región. Ďalšie dejiny oravskej tematyky a problematiky musíme preto skúmať v personálno-autorských kategóriách a vypisovať len pozoruhodné diela a epizódy z literárneho života. Nie je ich príliš veľa. Ale aj napriek tomu vďaka dielam Mila Urbana, Margity Figuli, Františka Hečku a Ladislava Mňacku môžeme hovoriť o určitej kontinuite tejto tematyky.

Milo Urban a Margita Figuli reprezentujú rôzne štádiá rozvoja jedného z najzaujímavejších javov v slovenskej literatúre, akým je lyrizovaná próza vytvorená expresionizmom. Lyrizovanie prózy bolo v európskych literatúrach na prelome 19. a 20. storočia častým javom – na Slovensku k tomu došlo neskôr a svoj vrchol lyrizovaná próza dosiahla okolo roku 1940.

Krakovský slavista Zdzisław Niedziela charakterizoval slovenskú lyrizovanú prózu výstižne a stručne:

„Obrovskú úlohu v nej zohráva symbolicky poňatá príroda a ľudské konflikty sú poznačené metaforou. V dielach sa objavuje prostredie škandinávskej sedliackej literatúry so smutnou štafážou, s výraznými hrdinami, ktorých determinuje nejaká veľká vášeň, nejaká organická zložka ich osobnosti. Ak sa na slovenskú lyrizovanú prózu pozeráme zo štýlistického hľadiska, zistíme, že na dosiahnutie svojho cieľa vdačne využíva nárečie, archaizmy a neologizmy a nie je jej cudzia ani refrénovosť. Skutočnosť je predstavená ako rozprávka alebo tiež ako parabola.”²¹

Odhliadnuc od toho, že inšpiráciou pre takúto prózu boli spisovatelia ako Jean Giono, Knut Hamsun, Charles Ferdinand Ramuz alebo aj Kazimierz Przerwa-Tetmajer, lyrizovaná próza je rýdzo slovenským javom a tvorí jeden zo základov veľkosti slovenskej literatúry 20. storočia a jej európskeho významu. Je príznačné, že autori lyrizovanej prózy pomerne často využívali horskú problematiku, čím je charakteristická aj tvorba v Poľsku dobre známeho Františka Švantnera (Nízke Tatry).²²

„Oravské” dejiny lyrizovanej prózy sú úzko späté s tvorbou Mila Urbana a Margity Figuli. Milo Urban (nar. 1904) pochádzajúci z hornooravskej dediny Rabčice, ktorá leží na úpätí severného svahu Magury (865 m), dosiahol najväčší úspech ako autor poviedok z dedinského prostredia (*Jašek Kutliak spod Bučinky*, 1922; *Za Vyšným mlynom*, 1926), ku ktorým čerpal námet z rodnej dediny. Obe tieto diela, hlavne novelu

²¹Niedziela, Z.: *Współczesna literatura słowacka*. Kraków 1973, s. 14.

²²Por. Švantner, F.: *Piargi*. Katowice 1980.

Milo Urbana, Margity Figuli, Franciszka Hečki i Ladisława Miñački.

Milo Urban i Margita Figuli reprezentujú rôzne stadia rozvoju jedného z najciekavších zjawisk w literaturze słowackiej, jakim jest wytworzona przez ekspresjonizm proza liryzowana. Liryzacja prozy była zjawiskiem częstym w literaturach europejskich na przełomie XIX i XX wieku – w Słowacji zjawisko wystąpiło później, szczyt rozwoju osiągając około r. 1940.

Celnie a zwięźle charakteryzując słowacką prozę liryzowaną krakowski slawista Zdzisław Niedziela pisał:

„Ogromną rolę odgrywa w niej przyroda ujmowana symbolicznie, a konflikty ludzkie sygnują metafory. W utworach pojawia się klimat skandynawskiej literatury chłopskiej o ponurym sztafażu, z wyrazistymi bohaterami, których determinuje jakaś wielka namiętność, jakiś organiczny składnik ich osobowości. Patrząc od strony stylistyki na słowacką prozę liryczną, dostrzegamy, że chętnie wykorzystuje do swych celów gwarę, archaizmy i neologizmy, nieobca jej bywa refrenowość. Rzeczywistość jest tu kształtowana na sposób baśniowy czy też przypowieściowy”²¹.

Niezależnie od faktu, że inspiracji dostarczali owej prozie pisarze tacy, jak Jean Giono, Knut Hamsun, Charles Ferdinand Ramuz, ale także Kazimierz Przerwa-Tetmajer, jest proza liryzowana zjawiskiem rdzennie słowackim i tworzy jedną z podstaw wielkości dwudziestowiecznej literatury słowackiej oraz jej europejskiego znaczenia. Rzecz znamienna, że twórcy prozy liryzowanej dosyć często eksploatowali problematykę górską, a pod tym względem najbardziej charakterystyczna jest twórczość znanego w Polsce Franciszka Švantera (Niżne Tatry)²².

„Orawskie” dzieje prozy liryzowanej wiążą się z twórczością Milo Urbana i Margity Figuli. Milo Urban (ur. 1904) pochodzący z górnoorawskiej wsi Rabčice, leżącej u północnego stoku Magury (865 m) zanotował najwybitniejsze osiągnięcia jako autor opowiadań ze środowiska wiejskiego (*Jašek Kutliak spod Bučinky*, 1922; *Za Vyšným mlynom*, 1926), do których materiału dostarczały mu obserwacje z rodzinnej wsi. Oba te utwory napisane przez młodziutkiego pisarza, zwłaszcza zaś *Za Wyžnim Mlynem*, unać można bez taryfy ulgowej za dzieła wybitne. *Za Wyžnim Mlynem* budzi nieprzypadkowe skojarzenia ze *Zbrodnią i karą* Fiodora Dostojewskiego – jest to znakomite studium napięć psychicznych determinujących bieg zdarzeń od zbrodni popełnionej z miłości poczynając, a kończąc na publicznym przyznaniu się mordercy. Ogromny dramatyzm opowiadania, plastyczność postaci ludzkich i ekspresjonistyczna siła wyrazu w sposobie, bardzo zresztą oszczędnej, prezentacji krajobrazu stanowią o wybitnych wartościach tego dzieła. Natomiast *Jasiek Kutliak spod Buczynki* jest utworem w pewnym stopniu spokrewnionym z *Dzikim juhasem* Tetmajera, którego znakomity przekład na język słowacki dał Peter Bella Horal, Liptowianin z pochodzenia. Powiązania te jednak

Za Vyšným mlynom, które napisał jako młody spisowateł, możemy bez zniżowania kryteriów uznać za vynikające. Podobność wspomnianej noweli s Dostojewskiego *Zločinom a trestom* tu nie je náhodná – je to vynikajúce štúdium psychického napätia determinujúceho kolobeh udalostí, začínajúc od zločinu spáchaného z lásky a končiac verejným priznaním vraha. O neobyčajnej hodnote tohto diela rozhoduje obrovská dramatickosť novely, plasticnosť ľudských postáv a expresionistická sila výrazu v spôsobe zobrazovania krajiny, ktorý je napokon veľmi skúpy. Novela *Jašek Kutliak spod Bučinky* sa zase do istej miery spája s Tetmajerovým *Divokým juhasom*, ktorého do slovenčiny vynikajúco preložil Peter Bella Horal, pôvodcom z Liptova. Táto súvislosť však nijako neuberá Urbanovmu dielu na originalite. Celú šírku svojho talentu Urban rozvinul v románe *Živý bič* (1927), kde zobrazil život dedinky Ráztoky (časť medzi Veľkou Lipnicou a Privarovkou, v súčasnosti sa nachádza v Poľsku) počas prvej svetovej vojny. Autor poukazuje na kolektívny život dediny a sústreďuje sa na proces jej spoločenského dozrievania a narastania národného povedomia (slovenského). Pozitívnym hrdinom je Adam Hlavaj, ktorý zbehol z frontu a skrýva sa v Ráztokách. Tam sa stáva vodcom ľudového protestu proti sociálnej nespravodlivosti. V ďalšom románe *Hmly na úsvite* (1930) – pokračovanie *Živého biča* – Urban ukázal život v Ráztokách v medzivojnovom období. Nevyhýba sa obrazom sociálnych rozdielov na dedine (vplyv Reymontových *Sedliakov?*), ale zároveň idealizuje sedliacky život a napovedá, že poctivá práca robí z Adama Hlavaja pozitívneho novodobého hrdinu. V ďalších románoch umiestnil Urban svojho hrdinu do mesta – v roku 1940 vydal román *V osídlach*, kde oslavuje Slovenský štát. V tomto období bol aktívnym činiteľom Slovenskej ľudovej strany, čo neskôr v rokoch 1945-1956 spôsobilo jeho celkovú neúčast v literárnom živote. Až v roku 1957 sa ukázalo ďalšie Urbanovo dielo *Zhasnuté svetlá*, nadväzujúce na predchádzajúce romány postavou hlavného hrdinu, ktorý našiel správnu životnú cestu vďaka vstupu do KSČ. Tento román však už nemá nič spoločné s Oravou a na dôvažok nemá ani väčšiu umeleckú hodnotu. Na Oravu sa Urban vrátil v roku 1970 v memoárovej próze *Zelená krv*. Rozprávaním o kráse detstva prežitého v horách a o svojom literárnom dozrievaní si opäť získal literárny úspech. „Oravkosť” bola totiž činiteľom konštitujúcim rovnako jeho osobnosť, ako aj spisovateľskú činnosť. Orava z neho urobila významného spisovateľa a v tomto zmysle bol Urban aj napriek zvláštnym životným okolnostiam hodným pokračovateľom Matúšku, Hviezdoslava (a čiastočne aj Kukučina), ktorí „oravské” povzniesli na úroveň celonárodného.²³ Treba zdôrazniť, že na motívy románu *Živý bič* vznikla najlepšia slovenská opera *Krútnava* Eugena Suchoňa (1949), v ktorej využil ľudové hudobné motívy. Je to prvé slovenské hudobné dielo, ktoré preniklo aj do zahraničia.

²¹ Z. Niedziela, *Współczesna literatura słowacka*, Kraków 1973, s. 14.

²² Por. F. Švanter, *Piargi*, Katowice 1980.

²³ Por. Števček, J.: *Liryzovaná próza*. Bratislava 1973.

w niczym nie umniejszając oryginalności utworu Urbana, który pełnię talentu rozwinął w powieści *Živý bič* (1927), obrazującej życie wsi Roztoki (Roztoki, przysiółek między Lipnicą Wielką a Przywarówką, obecnie w Polsce) w czasie pierwszej wojny światowej. Autor ukazał tu zbiorowe życie wsi, koncentrując uwagę na procesie jej społecznego dojrzenia i narastania świadomości narodowej (słowackiej). Pozytywnym bohaterem jest Adam Hlavaj, dezertier, który uciekły z frontu ukrywa się w Roztokach, gdzie staje się przywódcą ludowego protestu przeciwko społecznej niesprawiedliwości. W kolejnej powieści *Hmly na úsvite* (*Mgły o świcie*, 1930), będącej kontynuacją *Žywego bicia*, ukazał Urban życie Roztoki w dwudziestoleciu międzywojennym, nie stroniąc od obrazów społecznego podziału wsi (wpływ *Chłopów* Reymonta), ale też idealizując życie chłopskie i sugerując, iż bogobojna praca czyni z Adama Hlavaja pozytywnego bohatera współczesności. W następnych powieściach przeniósł Urbana swego bohatera do miasta: w r. 1940 ogłosił *V sidlach* (*W sidlach*), stanowiące apoteozę Państwa Słowackiego. Był wówczas pisarz aktywnym działaczem Słowackiej Partii Ludowej, co później, w latach 1945 – 1956, spowodowało jego całkowitą nieobecność w literaturze. Dopiero w r. 1957 pojawiło się następne dzieło Urbana *Zhasnute svetla* (*Zgaszone światła*), znów związane z poprzednimi osobą bohatera, który odnalazł właściwą drogę w życiu dzięki wstąpieniu do Komunistycznej Partii Czechosłowacji. Ta jednak powieść nie ma już żadnego związku z Orawą, a w dodatku pozbawiona jest większych wartości. Na Orawę powrócił Urban w r. 1970 w tomie wspomnień *Zelená krev* i znów odniósł sukces artystyczny w opowieści o pięknie górskiego dzieciństwa i swym literackim dojrzeniu. „Orawskość” była bowiem czynnikiem konstytuującym i jego osobowość – i pisarstwo: to Orawa uczyniła go pisarzem wysokiej marki, w takim zaś sensie był Urban – mimo dziwnych zawirowań w jego życiu – godnym kontynuatorem Matúški, Hviezdoslava (i w mniejszym stopniu Kukučína), którzy „orawskie” podnieśli do rangi ogólnonarodowego²³. Warto dodać, że *Živý bič* stanowił podstawę najlepszej słowackiej opery Eugeniusza Suchoňa *Krútnava* (*Zawierucha*, 1949), wykorzystującej ludowe motywy muzyczne a będącej pierwszym słowackim dziełem muzycznym, jakie przeniknęło poza granice Słowacji.

Najlepsze dzieła Urbana wyznaczały początki rozwoju prozy liryzowanej – do jej stadium dojrzałego należy natomiast powieść Margity Figuli *Tri kaštanové kone* (1940, przekład polski 1962); jej wydanie sprawiło, że Figuli uznana została za najwybitniejszą pisarkę słowacką i spowodowało ostateczne zaaprobowanie istnienia w Słowacji „literatury kobiecej”. Urodzona w Wyżnim Kubinie (1909) pisarka stworzyła nowy typ bohaterki – kobiety, zaś *Tri kaštanové kone* stanowiąc apoteozę piękna życia i ukazując dramat zwycięskiej miłości, tryumfującej nad konserwatywnymi, społeczno-ekonomicznymi uwarunkowaniami życia, są jedną z najciekawszych powieści o Orawie. O wartości utworu decydują zarówno wnikliwe analizy psychologiczne, jak

Najlepsze Urbanove diela vymedzili počiatky rozvoja lyrizovanej prózy, ale do jej zreleho štádia zaradujeme román Margity Figuli *Tri gaštanové kone* (1940, poľský preklad 1962). Po jeho vydaní sa Margita Figuli stala najvýznamnejšou slovenskou spisovateľkou a zároveň bola na Slovensku definitívne uznaná „ženská literatúra”. Spisovateľka,

Zamek Oravský – widok ze wschodu.
Oravský hrad – pohľad z východu.
rys. / kresba: W. E. Radzikowski

narodená v Dolnom Kubíne (1909), vytvorila nový typ hrdinky – ženu a *Tri gaštanové kone* sú jedným z najzaujímavejších románov o Orawe, ktorý oslavuje krásu života a zobrazuje drámu lásky víťaziacej nad konzervatívnymi spoločensko-ekonomickými životnými podmienkami. O hodnote diela rozhoduje zároveň hlboká psychologická analýza, ako aj hudobnosť jazyka, ale tiež prenikanie skutočných i iracionálnych rozprávkových prvkov ľudového pôvodu. Spomínaný román je na Slovensku veľmi populárny (do roku 1975 bolo až 13 vydaní!). Dej sa odohráva hlboko v horách, na úpäti Babej hory

²³ Por. J. Števček, *Lyrizovaná próza*, Bratislava 1973.

„umuzikalnienie” języka, czy przenikanie elementów rzeczywistych i irracjonalnie bajecznych o ludowej proweniencji. Powieść cieszy się w Słowacji ogromną popularnością (do r. 1975 aż 13 wydań!). Akcja powieści toczy się głęboko w górach, tuż przy polskiej granicy (jeden z bohaterów powieści zajmuje się przemytem koni z Polski) – tuż u stóp Babiej Góry oraz w Jasenicy, a dyskretnie, w skrótowych zarysach ukazywany, bardzo jednak sugestywnie i konkretnie, krajobraz orawski tworzy nastrojowe tło dla tej dziwnej opowieści-ballady, która będąc dziełem ściśle „orawskim” zachowuje cechy ogólnoludzkie. Inny był natomiast sposób konkretyzowania motywów orawskich w jednym z o wiele późniejszych dzieł Margity Figuli: również na balladę stylizowana powieść *Víchor v nás* (1974) zawiera szeroko zakrojony epicki obraz przemian zachodzących w orawskiej zapadłej wsi od chwili zakończenia wojny do początku lat siedemdziesiątych. Jest ta powieść apoteozą przemian, jakie zaszły na wsi orawskiej, jest próbą skreślenia obrazu słowackiego powstania na Orawie i zarazem pochwałą nowej, socjalistycznej etyki, normującej zdaniem pisarki stosunki międzyludzkie na Orawie. Margita Figuli usiłowała w tym dziele przełamać stereotypy realizmu socjalistycznego, ale pełnego sukcesu literackiego nie odniosła. Mimo to można jej dzieło uznać za powieść polemiczną wobec dwóch charakterystycznych „orawskich” utworów socrealistycznych, jakie pojawiły się wcześniej. Najpierw Franciszek Hečko (1905 – 1960), którego żona – też pisarka, specjalizująca się w twórczości dla dzieci, Maria Jančová (ur. 1908) pochodziła z Dolnej Lehoty niedaleko Orawskiego Podzamcza, gdzie pisarz rad spędzał wakacje, napisał powieść *Drevenou dedinoe* (1951). Rzecz napisana z pozycji marksistowskiego światopoglądu opowiada o powojennych losach orawskiej wsi Stodolišta, której korzystna przemiana zaczyna się od chwili wkroczenia Armii Czerwonej. Są więc to dzieje walki o założenie kolektywnego gospodarstwa rolnego. Są to zarazem dzieje rewolucji, stawiającej rodziców przeciwko zaangażowanym w budowę socjalizmu dzieciom, zmiatającej stare, a budującej nowe życie. Utwór chybiony artystycznie, schematyczny, w swoim czasie uznawany był za jedno z ważniejszych osiągnięć realizmu socjalistycznego w słowackiej prozie. W kilka zaś lat później znany i ceniony prozaik-publicysta Ladislav Mňačko (ur. 1915), przebywający po 1968 r. na emigracji, a znany w Polsce jako autor powieści *Śmierć nazywa się Engelen* (1959), wydał reportaż *Vody Oravy* (1957), przeciwstawiający starą, zacofaną Orawę – nową, której symbolem jest wspaniała Orawska Zapora. Oba te dzieła rażą schematyzmem i ich literacka wartość jest znikoma. Tak więc *Víchor v nás* Margity Figuli stanowił próbę rewizji problemu, który jednak nie doczekał się do dnia dzisiejszego pełnej prezentacji. Cechą znamiennej całej dwudziestowiecznej prozy o tematyce orawskiej jest całkowite pomijanie problematyki narodowościowej. Można to zresztą uogólnić na całość dziejów motywu – w literaturze słowackiej całość Orawy jawiła się zawsze jako obszar czysto słowacki.

Dała więc Orawa bardzo wydatny wkład do literatury słowackiej. Z jej obszaru pochodziło kilku wybit-

v Jasenicy, blisko polskich granic (jeden z głównych hrdinov pašuje kone z Polska). Pozadím tohto zvláštneho románu-balady, ktorý hoci je rýdzo „oravský”, má všeludský charakter, je diskkrétne, ale sugestívne a konkrétne načrtnutá oravská krajina. Iným spôsobom Margita Figuli konkretizovala oravské motívy v jednom zo svojich neskorších diel *Víchor v nás* (1974), taktiež štylizovanom na baladu. V románe je stvárnený široký epický obraz premien, ku ktorým dochádza na zapadnutej oravskej dedine v období od konca druhej svetovej vojny do začiatku 70. rokov. Je to nadšená oslava premien oravskej dediny, chvála novej socialistickej etiky, ktorá podľa spisovateľky normuje medziludské vzťahy na Orave. Margita Figuli sa v tomto románe pokúsila prelomiť stereotyp socialistickeho realizmu, ale úplný literárny úspech sa jej však nepodarilo dosiahnuť. Aj napriek tomu môžeme jej román uznať za polemizujúci s dvoma charakteristickými „oravskými” dielami socialistickeho realizmu, ktoré sa ukázali trochu skôr. Najprv to bola *Drevená dedina* (1951) Františka Hečka (1905-1960), ktorú napísal inšpirujúc sa Dolnou Lehotou neďaleko Oravského Podzámku, kde rád trávil dovolenky. Odtiaľ pochádzala jeho manželka Mária Jančová (nar. 1908), spisovateľka, autorka kníh pre deti a mládež. Hečko prikláňajúc sa k marxistickému svetonázoru rozpráva o osude oravskej dediny Stodolište, kde dochádza k pozitívnym premenám od chvíle vkročenia Červenej armády. Sú to teda dejiny boja o zakladanie kolektívneho poľnohospodárstva. Sú to však aj dejiny revolúcie, ktorá proti sebe postavila rodičov a deti aktívne budujúce socializmus, revolúcie, ktorá zmietla starý a buduje nový život. Toto schematické a umelecky málo hodnotné dielo bolo svojho času považované za jedno z najdôležitejších diel socialistickeho realizmu v slovenskej próze. O niekoľko rokov neskôr významný prozaik-publicista Ladislav Mňačko (nar. 1915), ktorý po roku 1968 emigroval, vydal reportáž *Vody Oravy* (1957), kde porovnáva starú zostalú Oravu s novou, ktorej symbolom je veľkolepá Oravská priehrada. Obe spomínané diela pôsobia schematicky a ich literárna hodnota je zanedbateľná. Tak teda *Víchor v nás* Margity Figuli predstavuje pokus o prehodnotenie problematiky, ktorá sa doteraz nedočkala úplnej prezentácie. Charakteristickou črtou celej prózy s oravskou tematikou v 20. storočí je, že úplne obchádza národnostnú problematiku. Môžeme to napokon zovšeobecniť na celkové dejiny motívu – v slovenskej literatúre sa celá Orava javila ako výlučne slovenské územie.

Na záver môžeme konštatovať, že Orava hojne prispela do slovenskej literatúry. Z jej územia pochádza niekoľko významných slovenských spisovateľov a básnikov, hoci nie všetci tu bývali, ako napr. Theo Florin, zaujímavý súčasný básnik (1908-1973), ktorý sa narodil aj zomrel v Dolnom Kubíne. Florin venoval Kubínu peknú báseň *Môj dom*, ktorá hovorí o kontinuite „oravského” – svojho rodinného a národného života.

nych słowackich pisarzy i poetów, choć nie wszyscy z nich, jak Theo Florin, bardzo interesujący poeta współczesny (1908 – 1973), urodzony i zmarły w Dolnym Kubinie, tu zamieszkiwali. Florin Kubinowi poświęcił ładny wiersz *Mój dom*, mówiący o ciągłości „orawskiego” – swojego, rodzinnego i narodowego życia. Nie zawsze była to ciągłość tak wyrazista, jak tego chciał poeta, ale faktem jest, że można mówić o wyraźnej orawskiej tradycji w słowackiej literaturze, ten zaś fakt – pospołu z kilkoma dziełami wybitnymi – legitymuje obecność Orawy w słowackiej kulturze²⁴.

²⁴ Temat niniejszego szkicu wart jest większej monografii, prace słowackie skupiały się głównie na orawskim pochodzeniu pewnych pisarzy; zob. T. H. Florin, *Oravci v slovenskej literatúre*, Dolný Kubín 1964; L. Kňezek, P. Uhrin, *Oravci v slovenskej literatúre*, Dolný Kubín 1964; P. Uhrin, *Literárny sprievodca po Slovensku*, Bratislava 1966.

Táto kontinuita nebola vždy tak výrazná, ako si to želal básnik, ale faktom je, že môžeme hovoriť o výraznej oravskej tradícii v slovenskej literatúre. A táto skutočnosť spolu s niekoľkými významnými dielami potvrdzuje prítomnosť Oravy v slovenskej kultúre.²⁴

preklad: Vlasta Juchniewiczová

²⁴ Téma tohto náčrtu si vyžaduje širšiu monografiu, pretože slovenské práce si všímali hlavne oravský pôvod daných spisovateľov; vid. Florin, T. H.: *Oravci v slovenskej literatúre*. Dolný Kubín 1964; Kňezek, L.; Uhrin, P.: *Oravci v slovenskej literatúre*. Dolný Kubín 1964; Uhrin, P.: *Literárny sprievodca po Slovensku*. Bratislava 1966.

Wiesław A. Wójcik

„Gdzie byś poszedł w góry?” Słowacki obszar Euroregionu „Tatry” w polskiej literaturze przewodnikowej (przegląd historyczno-bibliograficzny)

Dziewiętnastowieczna turystyka polska, która kierowała się w rejon Tatr, naturalną koleją rzeczy musiała zwrócić uwagę również na południowe stłony tych gór, a także na przyległe do nich od zachodu, południa i wschodu górskie kotliny Orawy, Liptowa i Spisza. Było to tym łatwiejsze, że granicę pomiędzy Galicją a ówczesnymi Węgrami przekraczało się wtedy bez jakichkolwiek przeszkód natury formalnej. Wspomnienia i wszelkiego rodzaju relacje z turystycznych i naukowych podróży po, jak to wtedy określano, Słowaczczyźnie, pełne sympatii ku zamieszkującemu ją narodowi, gościły dość licznie na łamach rozmaitych polskich periodyków, wydawanych we wszystkich trzech zaborach, budząc coraz większe zainteresowanie Polaków krainą po drugiej stronie Tatr. Nic więc dziwnego, że w miarę nasilania się polskiego ruchu turystycznego w tych regionach, także polska literatura przewodnikowa poczęła się nimi interesować, a polscy autorzy przewodników zaczęli poświęcać tym terenom coraz więcej uwagi w swoich dziełach. Interesującą rzeczą jest prześledzenie, jak kształtował się polski przekaz wiedzy o owych terytoriach podawany w literaturze przewodnikowej i jak wśród polskich turystów rozwijała się krajoznawcza znajomość tej części północnej Słowacji.

Książd Eugeniusz Janota w swoim, wydanym w Krakowie w roku 1860 *Przewodniku w wycieczkach na Babią Górę, do Tatr i Pienin*, pierwszym polskim przewodniku tatrzańskim, wprawdzie już zwracał uwagę czytelników na tereny położone na południe od Tatr i Pienin, ale w sumie poświęcił na to niewiele miejsca, obszerniej opisując tylko historię Czerwonego Klasztoru i napomykając także co nieco o Śmierdźonce i Haligowcach.

Wiesław A. Wójcik

„Kam by si sa vybral do hôr?” Slovenská oblasť Euroregionu Tatry v polskej sprievodcovskej literatúre (historicko-bibliografický prehľad)

Polská turistika 19. storočia, ktorá sa orientovala na región Tatier, prirodzene musela uprieť pozornosť i na južné svahy týchto hôr, a tiež na horské kotliny Oravy, Liptova a Spiša, ktoré na ne nadväzovali zo západu, juhu a východu. Bolo to o to ľahšie, že hranice medzi Haličou a vtedajším Uhorskom sa v tom čase prekračovali bez akýchkoľvek prekážok formálneho charakteru. Spomienky a hlásenia rôzneho druhu z turistických a vedeckých ciest po (ako sa to vtedy písalo) *Słowaczczyźnie*, plné sympatií k tu bývajúcejmu národu, sa často vyskytovali na stránkach rozličných poľských periódik. Boli vydávané vo všetkých troch zaboroch a budili čoraz väčší záujem Poliakov o krajinu na druhej strane Tatier. Nečudo, že v súvislosti s nárastom poľského turistického ruchu v týchto regiónoch sa o ne začala zaujímať aj poľská sprievodcovská literatúra a poľskí autori sprievodcov začali vo svojich dielach venovať týmto územiám čoraz väčšiu pozornosť. Je zaujímavé sledovať, ako sa utváral poľský obraz vedomostí o týchto územiach prezentovaný v sprievodcovskej literatúre a ako sa medzi poľskými turistami rozvíjala vlastivedná znalosť tejto časti severného Slovenska.

Kňaz Eugeniusz Janota vydal v roku 1860 v Krakove *Sprievodcu na výlety na Babiu horu, do Tatier a Pienin* – prvého poľského tatranského sprievodcu. Upriamil v ňom pozornosť čitateľov na územia nachádzajúce sa na juh od Tatier a Pienin, ale celkovo im venoval málo miesta. Obširnejšie opísal iba históriu Červeného kláštora, zmenil sa trochu o Smerdźonce a Haligowciach.

Drugi polski przewodnik tatrzański, pióra Walerego Eljasza, zatytułowany *Przewodnik do Tatr, Pienin i Szczawnic*, który ukazał się dziesięć lat później w Poznaniu, w swoim pierwszym wydaniu również zwracał uwagę tylko na Czerwony Klasztor, ale już w drugim wydaniu (Kraków 1881) znacznie poszerzał ofertę turystyczną, opisując drogę do Szmeksu (dzisiejszego Smokowca), proponując wycieczki po dolinach tatrzańskich od południa, a także wejścia na najwyższe szczyty Tatr, takie jak: Lodowy, Łomnica, Sławkowski czy Gierlach. Owo drugie wydanie Eljasza nie ograniczyło się tylko do Tatr, autor zawarł w nim także informacje o miejscowościach na Liptowie i na Spiszu, oraz o Niżnich Tatrach, w których opisał wycieczki do „Groty Demanowskiej” i do „Groty Dobszyńskiej”.

W miarę ogólnego rozwoju wiedzy o Tatrach, a także w miarę wzbogacania swojej indywidualnej znajomości tych gór, Eljasz w kolejnych wydaniach przewodnika (Kraków 1886, 1891, 1896 i 1900) coraz obszerniej i szczegółowiej opisywał słowacką stronę. Na przykład w trzecim wydaniu znajdujemy m. in. opis wycieczki do – niewiele wcześniej odkrytej – Jaskini Bielskiej, którą nazywa „Pieczarami Bialskimi”, w piątym zaś opis, dopiero co powstałej Drogi Turystowskiej (obecnej Drogi Wolności).

Warto zwrócić uwagę na widoczną w jego przewodnikach sympatię do Słowaków. Z pietyzmem odnosi się Eljasz do ludowego nazewnictwa słowackiego. Pisząc o różnych formach nazwy Gierlacha, wyraźnie zaznacza: „Myśmy się powinni trzymać nazwy pierwotnej, rodzimej, tj. słowackiej”. W innym znowu miejscu, charakteryzując przewodnictwo po południowej stronie Tatr, zauważa, iż „Słowacy [...] się lepszą odznaczają znajomością swego rzemiosła” niż Niemcy spisy.

Eljaszowe przewodniki odegrały ogromną rolę w dziejach polskiej turystyki tatrzańskiej, wychowało się na nich kilka pokoleń polskich turystów, którzy dzięki nim właśnie mogli czerpać pierwszą wiedzę o ludzie słowackim zamieszkującym u południowych podnóży węgierskich wówczas Tatr.

Następnym po przewodniku Eljasza dziełem na polu tatrzańskiego przewodnikopisarstwa był *Krótki przewodnik do Zakopanego i po Tatrach* (Kraków 1878), napisany przez ks. Augustyna Wawrzyńca Sutora, działacza Towarzystwa Tatrzańskiego. Wprawdzie, w świetle dzisiejszego rozumienia pojęcia przewodnik, był to raczej folder informacyjny, ale i on, w ramach „dalszych i mozolniejszych wycieczek z Zakopanego”, wskazywał na możliwości odbywania eskapad „na szczyt Gerlachu, Lodowego, Łomnicy, Wysokiej, Ganku, Krywania, Baranich Rogów, Batyzowieckiego, Sławkowskiego, Rochaczów [...] itp.”

Kolejnym dziełem przewodnikowym był *Krótki przewodnik do Tatr*, napisany przez Leopolda Świerza (Kraków 1896; II wyd. poszerzone, Kraków 1903). To niewielkie wydawnictwo, w istocie broszura, wbrew tytułowi było nie tyle przewodnikiem, ile raczej informatorem o możliwościach odbywania tur wycieczkowych w Tatrach, również po podówczas węgierskiej ich stronie.

W roku 1907 począł się ukazywać pierwszy w dziejach piśmiennictwa tatrzańskiego (nie tylko polskiego), nowoczesny, monograficznie ujęty przewodnik, przeznaczony

Druhý polský tatranský sprievodca z pera Walerego Eljasza, nazvaný *Sprievodca po Tatrách, Pieninach a Szczawniciach* vyšiel o desať rokov neskôr v Poznani. V svojom prvom vydaní taktiež upriamil pozornosť iba na Červený kláštor, ale už v druhom (Krakov 1881) značne rozšíril turistickú ponuku opisujúc cestu do Szmeksu (dnešného Smokovca), ponúkol výlety do tatranských dolín z juhu, a tiež výstupy na najvyššie štíty Tatier: Ladový, Lomnický, Sławkovský, Gerlachovský. Toto druhé vydanie Eljasza sa neobmedzovalo iba na Tatry. Autor doňho zahrnul i informácie o sídlach na Liptove a Spiši, resp. o Nížnych Tatrách, v rámci ktorých opísal výlety do Demänovskej i Dobšinskej jaskyne.

V súvislosti so všeobecným rozvojom vedomostí o Tatrách, ako aj obohatením svojho individuálneho poznania týchto hôr Eljasz v ďalších vydaniach sprievodcu (Krakov 1886, 1891, 1896, 1900) čoraz obširnejšie a podrobnejšie opisoval slovenskú stranu. Napríklad v treťom vydaní nachádzame o. i. opis výletu do predtým málo známej Belianskej jaskyne, ktorú nazýva *Belianskymi jaskyňami*. V piatom zasa opis v tom čase vytvorenej turistickej cesty (dnes Cesta slobody).

Treba upozorniť na evidentnú sympatiu k Slovákom, prejavujúcu sa v jeho sprievodcoch. Eljasz sa s úctou obracia k slovenskému ľudovému názvosloviu. Píše o rôznych formách názvu Gerlachu a výrazne poznamenáva: „My sme povinní držať sa prvotného názvu, domáceho, t. j. slovenského”. Na inom mieste charakterizujú sprievodcovstvo po južnej strane Tatier, uvádza, že „Slováci... sa vyznačujú lepšou znalosťou svojho remesla” než spíšski Nemci.

Eljaszovi sprievodcovia zohrali obrovskú rolu v dejinách polskej tatranskej turistiky. Vychovalo sa na nich niekoľko generácií poľských turistov, ktorí vďaka nim mohli čerpať prvé vedomosti o slovenskom ľude obývajúcim južné podhoria v tom čase uhorských Tatier.

Ďalším sprievodcom na poli tatranského sprievodcovského písomníctva bol *Stručný sprievodca po Zakopanem a po Tatrách* (Krakov 1878), napísaný kňazom Augustínom Wawrzyńcom Sutorom, činiteľom Tatranského spolku. Pravda, v svetle dnešného poňatia pojmu sprievodca, bol to viac informačný prospekt, ale i on, v rámci „ďalších a namáhavejších výletov z Zakopaného” poukázal na možnosti uskutočňovania výletov „na štít Gerlachu, Ladový štít, Lomnický štít, Vysokej, Ganku, Kriováňa, Baraních rohov, Batyzovský, Slavkovský, Roháčov, atď.”

Ďalším sprievodcovským dielom bol *Stručný sprievodca po Tatrach*, napísaný Leopoldom Świerzom (Krakov 1896; II. rozšírené vydanie, Krakov 1903). Táto nevelká publikácia, v skutočnosti brožúra, napriek titulu, nebola ani tak sprievodcom, ako skôr informátorom o možnostiach uskutočňovania vychádzkových túr v Tatrách, taktiež po ich (v tom čase) uhorskej strane.

V roku 1907 začal vychádzať v dejinách tatranského písomníctva (nielen poľského) prvý, moderný, monograficky poňatý sprievodca určený horo-

ny dla taterników, ale także i dla turystów. Był to *Przewodnik po Tatrach* Janusza Chmielowskiego (Lwów 1907–1912). W jego czterech tomikach opisane zostały Taty Zachodnie i Taty Wysokie, od Liliowego po Lodową Przełęcz. Chmielowski nie zdołał ostatecznie sfinalizować swej pracy, która – jak zapowiadał w pierwszej części przewodnika – miała zamknąć się na Tatrach Bielskich.

Jeszcze w trakcie ukazywania się dzieła Chmielowskiego pojawiło się nowe, polskie wydawnictwo przewodnikowe, mianowicie napisany przez Mieczysława Świerza *Przewodnik po Tatrach. Taty Wschodnie i Zachodnie* (Kraków 1912). I ten przewodnik, o czym w przedmowie informował jego autor, miał „służyć tak najszerszemu ogółowi publiczności, jak i wprawniejszym taternikom”. Choć, podobnie jak przewodnik Chmielowskiego, dzieło Świerza miało czysto techniczny charakter, ograniczało się bowiem głównie do podawania opisów topografii i dróg, to jednak było bogatsze w treść krajoznawczą i zwracało także uwagę polskiego czytelnika na węgierską politykę wynaradawiania Słowaków. „Ludność na Podhalu, w północnej części Spiża oraz w niektórych wsiach na Orawie – pisał Świerz – jest polska, resztę podtatrzarskich stoków zajmują Słowacy, gnębieni i madziaryzowani przez Węgrów”. Po latach przewodnik Świerza, przerobiony i poszerzony, pt. *Przewodnik po Tatrach i Zakopanem* został wydany po raz wtóry (Zakopane 1927).

Kolejnym przewodnikiem, o którym tu należy wspomnieć, jest *Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spiżu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, autorstwa Mieczysława Orłowicza (Lwów 1914, 1919). Przewodnik o tak szeroko zakreślonym zasięgu z natury rzeczy musiał oszczędnie szałofać informacjami, dlatego zawarte w nim informacje o słowackich Tatrach mają – rzecz można – szczątkowy wymiar, natomiast obszerniej potraktowane zostały tereny Spisza i Orawy. Przewodnik ten legł u początków, wydanego już w wolnej Polsce dzieła, które w polskim piśmiennictwie turystycznym przez wiele lat pozostawało najlepszym i najwszechstronniejszym informatorium o krajoznawczych i turystycznych walorach słowackiego Podtatrza i nawet po dzień dzisiejszy stanowi cenne źródło wiadomości dla czytelnika. Mowa o, napisanym również przez Orłowicza, *Ilustrowanym przewodniku po Spiszu, Orawie, Liptowie i Czadeckiem* (Lwów-Warszawa 1921), który powstał w okresie, kiedy pomiędzy Polską a ówczesną Czechosłowacją trwały spory o przynależność państwową fragmentów podtatrzarskich krain, a napisany został na zamówienie polskiego Komitetu Narodowego Obrony Spisza, Orawy i Podhala. W *Słowie od autora*, pomieszczonym na wstępie przewodnika, Orłowicz konstatował:

„[...] wzmoczone ze względów politycznych zainteresowanie się Spiszem, Orawą i Czadeckiem spodziewać się pozwala, że w najbliższym czasie, po nastaniu normalnych stosunków i to bezwzględnie na przynależność państwową tych ziem [podkr. WAW], wzrośnie polski ruch turystyczny do nich.”

Przewodnik oparty był na własnych zapiskach autora, dokonywanych przezeń w czasie jego wędrówek po owych terenach w latach 1908–1912, oraz na sto-

lezcem, ale też i turystom. Bol to *Sprievodca po Tatrách* Janusza Chmielowského (Lvov 1907–1912). V jeho štyroch zväzočkoch boli popísané Západné a Vysoké Tatry, od Laliového po Ladové sedlo. Chmielowski nedotiahol svoju prácu do konca. V prvej časti sprievodcu uviedol, že sa mala zakončiť v Belianskych Tatrách.

V čase, keď vychádzalo Chmielowského dielo, objavila sa nová poľská sprievodcovská publikácia Mieczysława Świerza *Sprievodca po Tatrách. Východné a Západné Tatry* (Krakov 1912). V predhovore jeho autor informoval, že mal „slúžiť tak najširšiemu okruhu verejnosti, ako i šikovnejším horelcom”. Hoci podobne, ako Chmielowského sprievodca, malo dielo Świerza čisto technický charakter (obmedzilo sa totiž hlavne na poskytovanie topografických popisov a ciest), predsa len bolo bohatšie vo vlastivednom obsahu a upozorňovalo poľského čitateľa i na uhorskú politiku odnáródňovania Slovákov: *Obyvatelstvo na Podhalí, v severnej časti Spiša a v niektorých obciach na Orave je poľské, ostatnú časť tatranského podhoria obývajú Slováci, utláčaní a madarizovaní Madarmi*. Po rokoch sprievodca Świerza, prepracovaný a rozšírený, s názvom *Sprievodca po Tatrách a Zakopanom* bol vydaný druhýkrát (Zakopane 1927).

Ďalším sprievodcom, ktorého treba spomenúť, je *Ilustrovaný sprievodca po Haliči, Bukovine, Spiši, Orave a Tešínskom Sliezsku*, napísaný Mieczysławom Orłowiczom (Lvov 1914, 1919). Sprievodca s tak širokým záberom prirodzene musel úsporne nakladať s informáciami. Informácie o slovenských Tatrách v ňom obsiahnuté teda majú, možno povedať, reliktný rozmer. Na druhej strane obširnejšie popísal územia Spiša a Oravy. Sprievodca sa stal základom diela, vydaného už v slobodnom Poľsku, ktoré bolo v poľskom turistickom písomníctve mnoho rokov najlepším a najvšestrannejším informátorom o vlastivedných a turistických hodnotách slovenského Podtatranska, a dokonca dodnes tvorí pre čitateľa cenný prameň vedomostí. Reč je o taktiež Orłowiczom *Ilustrovanom sprievodcovi po Spiši, Orave, Liptove a Kysuciach* (Lvov-Varšava 1921), ktorý vznikol v čase, keď medzi Poľskom a vtedajším Československom prebiehal spor o štátnu príslušnosť fragmentov podtatranských krajov a napísaný bol na požiadanie Národného výboru obrany Spiša, Oravy a Podhalia. V *Slove od autora*, umiestnenom na úvod sprievodcu, Orłowicz konštatoval:

„... zvýšený záujem z politického hľadiska o Spiš, Oravu a Kysuce dovoľuje predpokladať, že v najbližšom čase, po nástupe normálnych vzťahov, a to bez ohľadu na štátnu príslušnosť týchto území [podčiarkol WAW], narastie v nich poľský turistický ruch.”

Sprievodca sa opieral o vlastné zápisky autora, vykonané v čase jeho putovaní po týchto územiach v rokoch 1908–1912, resp. o pomerne bohatú poľskú,

sunkowo dość bogatej polskiej, niemieckiej i węgierskiej literaturze dotyczącej tych ziem. Można go określić jako małą monografię krajoznawczą. W obszernej części ogólnej zawiera szczegółową statystykę wyznań i narodowości, omawia stosunki narodowościowe, podaje zarys dziejów Spisza i Orawy, zapoznaje z podziałem administracyjnym, omawia rolnictwo, przemysł i handel, przynosi wiadomości z zakresu etnografii, historii sztuki i onomastyki.

nemeckú a maďarskú literatúru týkajúcu sa týchto území. Možno ho charakterizovať ako malú vlastivednú monografiu. V obširnej všeobecnej časti obsahuje podrobnú štatistiku vierovyznaní a národností, popisuje národnostné vzťahy, podáva náčrt dejín Spiša a Oravy, oboznamuje s administratívnym rozdelením, opisuje roľníctvo, priemysel, obchod, prináša poznatky z oblasti etnografie, histórie umenia a onomastiky.

Čeść szczegółowa ułożona została w układzie według tras kolejowych i drogowych, podane zaś w niej opisy miejscowości imponują, nawet dzisiaj, prawdziwie wielkim bogactwem wiedzy, zwłaszcza z zakresu historii sztuki.

Autor, choć pisał swoje dzieło z pozycji polskiej racji stanu, wspomina w nim również o słowackim ruchu narodowym, o jego głównych centrach znajdujących się na opisywanych przezeń obszarach w Liptowskim Mikulaszu i w Rużomberku, mówi o madziaryzacji Słowaków, przytaczając m. in. drastyczny jej przejaw we wsi Czernowa, dziś dzielnicy Rużomberka:

„Na przeciwnym brzegu Wągu leży wieś Czernowa, której biały, widoczny z dala kościół jest jednym z najbardziej krwawych pomników martyrologii słowackiej z ostatnich lat przedwojennych [...]. Wystawił go proboszcz tutejszy, słowacki działacz, ks. Andrzej Hlinka, a gdy go za pracę narodową zamknięto w więzieniu i pod jego nieobecność postanowiono kościół poświęcić, narzucając proboszczowi Madziara, sprzeciwili się temu parafianie, chcąc czekać powrotu ks. Hlinki. Opór ich złamano siłą: 12 września 1907 r. biskup spiski, osławiony madziaryzator ks. Parvy, poświęcił kościół przy pomocy kilkuset żandarmów i po daniu do tłumu Słowaków, zgromadzonych przed kościołem, karabinowej salwy. 16 osób padło na miejscu trupem, kilkadziesiąt odniosło rany, a sto kilkadziesiąt przypląciło ten „bunt” więzieniem, w ogólnej sumie przeszło 300 lat.”

Wedle oceny Jana Reychmana, wybitnego polskiego znawcy spraw słowackich, olbrzymią i niezaprzeczoną zasługą przewodnika Orłowicza było zwrócenie uwagi turystyki polskiej na Spisz i Orawę. Jak już wspo-

Podrobná popisná časť bola usporiadaná podľa železničných a cestných trás. V nej uvádzané popisy sídiel imponujú aj dnes skutočne obrovským bohatstvom poznatkov, zvlášť z oblasti histórie umenia.

Autor, hoci písal svoje dielo z pozície poľského štátneho záujmu, zmieňuje sa v ňom aj o slovenskom národnom hnutí, o jeho hlavných centrách nachádzajúcich sa na ním opísaných územiach v Liptovskom Mikuláši a v Ružomberku, hovorí o maďarizácii Slovákov, uvádzajúc o. i. jej tragický prejav v obci Černová, dnes súčasť Ružomberku:

„Na protiahlom brehu Váhu leží dedina Černová, ktorej biely, zďaleka viditeľný kostol je jedným z najkrvavejších pomníkov slovenskej martyrológie posledných predvojnových rokov... Vystaval ho tunajší kňaz, slovenský dejateľ, kňaz Andrej Hlinka. Keď ho za národnú prácu uväznil a za jeho neprítomnosti rozhodli kostol vysvätiť dosadiac maďarského kňaza, postavili sa proti tomu farníci, ktorí chceli počkať na Hlinkov návrat. Ich odpor bol zlomený silou: 12. septembra 1907 spišský biskup, smutne známy maďarizátor Parvy, vysvätil kostol za asistencie početných žandárov, ktorí strelbou z pušiek zasiahli proti zástupu Slovákov zhromaždených pred kostolom. 16 osôb zahynulo na mieste, niekoľko desiatok bolo zranených a mnohí boli za vzburu uväznení v celkovom súčte na viac než 300 rokov.”

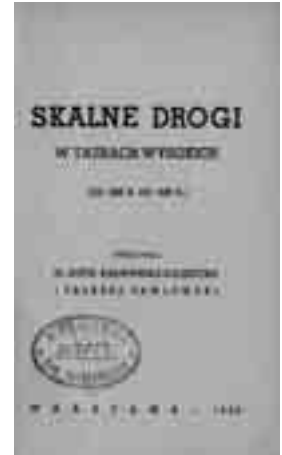
Podľa hodnotenia Jana Reychmana, vynikajúceho poľského znalca slovenských záležitostí, obrovskou a nespornou zásluhou sprievodcu Orłowicza bolo upriamanie pozornosti poľskej turistiky na Spiš a Oravu.

mniano, przewodnik ten na długie lata pozostał dla Polaków jedynym tego rodzaju źródłem wiedzy krajoznawczej o słowackim Podtatrze.

Chronologicznie następnym po przewodniku Orłowicza był, wydawany wielokrotnie od okresu międzywojennego, przewodnik braci Tadeusza i Stefana Zwolińskich z Zakopanego (*Przewodnik po Zakopanem i Tatrach*, Zakopane 1925; *Przewodnik po Tatrach i Zakopanem*, Zakopane 1927, 1930, 1937 – od tego wyda-

Ako sme už spomínali, tento sprievodca zostal na dlhé roky jedínym prameňom tohto druhu vlastivedných poznatkov o slovenskom Podtatransku.

Chronologicky ďalší, vydávaný mnohokrát od medzivojnového obdobia, bol sprievodca bratov Tadeusza a Stefana Zwolińských zo Zakopaného (*Sprievodca po Zakopanom a Tatrách*, Zakopane 1925; *Sprievodca po Tatrách a Zakopanom*, Zakopane 1927, 1930, 1937 – od tohto vydania podpiso-

nia podpisywany tylko przez Tadeusza Zwolińskiego – oraz powojenne wydania: Zakopane – Kraków 1948; *Przewodnik po Tatrach*, Warszawa 1958; *Tatry*, Warszawa 1961, 1966). Oprócz tego, że opisywał nader dokładnie liczne trasy turystyczne w Tatrach Słowackich, m. in. przeznaczone dla bardzo zaawansowanych turystów, zawierał również opisy miejscowości położonych wzdłuż Drogi Wolności, opis wycieczki dookoła Tatr, w której ramach polski turysta poznawał Kieźmark, Poprad, Liptowski Św. Mikołaj, Demenowskie Jaskinie, Rużomberk, Dolny Kubin i Orawskie Zamki, a w wydaniach przedwojennych nawet także Dobszyńską Jaskinię Lodową i Jaskinię Domicę. Przewodnik Zwolińskich (Zwolińskich) poświęcony był jednak głównie Tatom, toteż z natury rzeczy informacje dotyczące słowackiego Podtatrza zajmowały w nim znacznie mniej miejsca i nie były już tak szczegółowe jak w dziele Orłowicza.

Równoległe z przewodnikiem braci Zwolińskich zaczęło się ukazywać nowe dzieło, tym razem adresowane do wspinaczy, owoc współpracy Janusza Chmielowskiego i Mieczysława Świerza, zatytułowane *Tatry Wysokie*. (*Przewodnik szczegółowy*), którego cztery części wydane zostały w Krakowie, w latach 1925–1926. W pierwszej autorzy pomieścili dosyć obszernie informacje krajoznawcze o miejscowościach położonych wzdłuż drogi łączącej Szczyrbskie Jezioro z Jaskiniami Bielskimi (jak wtedy zwano obecną Tatrzańską Kotlinę).

Do wybuchu wojny ukazały się jeszcze dwa polskie przewodniki taternicze, zawierające opisy dróg wspinaczkowych również w słowackich Tatrach. Były to *Nowe drogi w Tatrach Wysokich* (zeszyt I, pod red.

vaný iba Tadeuszom Zwolińským, aj povojnové vydania: Zakopane – Krakov 1948; *Sprievodca po Tatrách*, Varšava 1958; *Tatry*, Varšava 1961, 1966). Okrem toho, že opisoval veľmi podrobne mnohé turistické trasy v slovenských Tatrách, o. i. určené veľmi pokročilým turistom, obsahoval tiež opisy sídiel nachádzajúcich sa pozdĺž Cesty slobody, opis výletu vôkol Tatier, v rámci ktorého poľský turista poznával Kežmarok, Poprad, Liptovský sv. Mikuláš, Demänovské jaskyne, Ružomberok, Dolný Kubín i Oravské hrady a v predvojnových vydaniach ešte Dobšinskú ľadovú jaskyňu i jaskyňu Domicu. Sprievodca Zwolińských (Zwolińského) bol venovaný hlavne Tatrám, preto, prirodzene, informácie týkajúce sa slovenského Podtatranska zaberali

Wiesława Stanisławskiego, Warszawa 1931; zeszyt II, pod red. Stefana Bernadzikiewicza, Warszawa 1932) oraz *Skalne drogi w Tatrach Wysokich* Zofii Radwańskiej-Kuleszyny (późniejszej Paryskiej) i Tadeusza Pawłowskiego (Warszawa 1938).

W roku 1937, w Warszawie ukazał się *Przewodnik po Podhalu, Spiszu, Orawie i północnej Słowacji* napisany przez wspomnianego wyżej Jana Reychmana, który postawił sobie za cel „przypomnienie wędrującemu po Spiszu i Orawie turyście związków (etnograficznych czy historycznych) tych ziem z Polską; zaznajomienie turystów polskich ze skrawkami północnej Słowacji, ze słowacką przeszłością i kulturą”. Na terytorium Słowacji zasięg Reychmanowego przewodnika obejmował ogromny obszar, ograniczony z grubsza linią Magury Spiskiej, Gór Lewockich, Słowackiego Raju, Niżnich Tatr, Wielkiej i Małej Fatry, Magury Orawskiej i Pasma Babiej Góry. Ze względu na rozległość opisywanego terenu przewodnik siłą rzeczy przynosił nader skrótowe wiadomości krajoznawcze, ale za to wyczerpywał bodaj wszystkie najważniejsze i najciekawsze trasy turystyczne ukazujące te rejony Słowacji.

Warto wreszcie wspomnieć o jeszcze jednym wydawnictwie, mianowicie przewodniku narciarskim autorstwa Józefa Oppenheima, zatytułowanym *Szlaki narciarskie Tatr Polskich i główne przejścia na południową stronę* (Kraków 1936), zawierającym opisy tur narciarskich także po słowackiej stronie Tatr.

W 1951 r. zaczęło się ukazywać pomnikowe dzieło Witolda H. Paryskiego *Tatry Wysokie. Przewodnik taternicki* (Warszawa 1951–1988), wydane w 25 tomach. Przewodnik przynosił, oprócz opisu wszystkich znanych – do momentu ukazania się poszczególnych jego części – dróg turystycznych i wspinaczkowych, monograficzne opisanie tatrańskiej topografii oraz szczegółową historię eksploracji poszczególnych obiektów topograficznych. Choć gwałtowny rozwój taternictwa po obu stronach Tatr spowodował częściową dezaktualizację tego opracowania, to jednak nadal pozostaje ono najbardziej szczegółowym przewodnikiem w całym dotychczasowym piśmiennictwie tatrańskim. O jego roli dowodnie zaświadcza fakt jeszcze dwukrotnego jego wznawiania (w latach 1967–1968 – pierwsze 8 tomów; w latach 1992–1995 – 24 tomy).

Po wojnie ruch turystyczny z Polski na Słowację uległ znacznemu ograniczeniu na skutek niesprzyjających wymianie turystycznej warunków politycznych, toteż dopiero po podpisaniu stosownych umów pomiędzy rządami Polski i Czechosłowacji w latach 1955, 1961 i 1962 o konwencji turystycznej ruchu, przewidujących ułatwienia w przekraczaniu granicy na obszarach przygranicznych objętych konwencją, ruch ten wzrósł na tyle, że w polskiej literaturze turystycznej ponownie zaczęły się ukazywać pozycje poświęcone Słowacji. Pierwszą z nich było opracowane przez Lechosława Herza wydawnictwo *Rejon Tatr. Obszar konwencji turystycznej w CSRS* (Warszawa 1962). Był to nie tyle przewodnik, ile raczej informator turystyczny zawierający krótkie, encyklopedyczne informacje o podtatrańskich kotlinach, grupach górskich i miejscowościach, przeznaczony dla

w nim ovela menej miesta a neboli už tak podrobné, ako v diele Orłowicza.

Súbežne so sprievodcom bratov Zwolińských vyšlo nové dielo adresované horolezcom, ktoré bolo výsledkom spolupráce Janusza Chmielowského a Mieczysława Świerza. Nazývalo sa *Vysoké Tatry* (Podrobný sprievodca), ktorého štyri časti boli vydané v Krakove, v rokoch 1925–1926. V prvej autori umiestnili dost' obširne vlastivedné informácie o sídlach nachádzajúcich sa pozdĺž cesty spájajúcej Štrbské pleso s Belianskymi jaskyňami (ako sa vtedy nazývala dnešná Tatranská kotlina).

Do vypuknutia vojny vyšli ešte dve poľské horolezecké sprievodcovské publikácie, obsahujúce opisy horolezeckých trás taktiež v slovenských Tatrách: *Nové trasy vo Vysokých Tatrách* (zošit I., red. Wiesław Stanisławski, Varšava 1931; zošit II, red. Stefan Bernadzikiewicz, Varšava 1932), resp. *Skalne trasy vo Vysokých Tatrách* Zofie Radwańskiej-Kuleszyny (neskôr Paryskej) a Tadeusza Pawłowského (Varšava 1938).

V roku 1937 vo Varšave vyšiel Sprievodca po *Podhalí, Spiši, Orave a severnom Slovensku* napísaný už vyššie spomínaným Janom Reychmanom. Dal si za cieľ „pripomenúť turistovi putujúcemu po Spiši a Orave zväzky (etnografické, historické) týchto území s Poľskom; zoznámenie poľských turistov s časťami severného Slovenska, so slovenskou minulosťou i kultúrou”. Z územia Slovenska Reychmanov sprievodca obsahol obrovské územie, ohraničené zhruba líniou Spišskej Magury, Levočských vrchov, Slovenského raja, Nízkych Tatier, Veľkej a Malej Fatry, Oravskej Magury i pásma Babiej hory. Z dôvodu rozľahlosti opisovaného územia priniesol prirodzene veľmi stručné vlastivedné informácie, ale zato obsiahol asi všetky najdôležitejšie a najzaujímavejšie turistické trasy, predstavujúce tieto oblasti Slovenska.

Treba sa ešte zmeniť o jednej publikácii, konkrétne lyžiarskom sprievodcovi napísanom Józefom Oppenheimom pod titulom *Lyžiarske trasy poľských Tatier a hlavné priechody na južnú stranu* (Krakov 1936). Obsahuje opisy lyžiarskych túr taktiež na slovenskej strane Tatier.

V roku 1951 začalo vychádzať monumentálne dielo Witolda H. Paryského *Vysoké Tatry. Horolezecký sprievodca* (Varšava 1951–1988), vydaný v 25 zväzkoch. Sprievodca prináša, okrem opisu všetkých známych – do času vydania jednotlivých jeho častí – horolezeckých a turistických trás, monografický popis tatranskej topografie, resp. podrobnú históriu výskumu jednotlivých topografických objektov. Hoci rýchly rozvoj horolezectva po oboch stranách Tatier spôsobil čiastočnú deaktualizáciu tejto práce, jednako naďalej zostáva najpodrobnejším sprievodcom v celom doterajšom tatranskom písomníctve. O jeho význame svedčí fakt, že bol dvakrát obnovený (rokoch 1967–1968 – prvých 8 zväzkov; v rokoch 1992–1995 – 24 zväzkov).

turystów pieszych, rowerowych, motorowych i wodnych. Załącznikiem doń była schematyczna mapa tatrzańskiego rejonu konwencji. Podobnym w charakterze wydawnictwem była, wydana kilka lat później, książeczka Stefana Sosnowskiego *Obszary konwencji turystycznej w Czechosłowacji* (Warszawa 1972), zawierająca informacje także o innych, poza tatrzańskim, istniejących wówczas obszarach konwencyjnych.

Przez całe lata turyści musieli czekać na obszerniejsze wydawnictwo, które zawierałoby bardziej wyczerpujące informacje o słowackiej stronie Tatr. Spełnił te wymogi dopiero obszerny przewodnik Józefa Nyki *Tatry*, opublikowany w 1972 r. w Warszawie (II wyd. pt. *Tatry. Przewodnik turystyczny. Tatry Polskie i Słowackie*, Warszawa 1994). To wielkie, liczące 600 stron druku dzieło jest – jak dotąd – najlepszym turystycznym przewodnikiem w polskim piśmiennictwie tatrzańskim (a wydaje się, że nie tylko w polskim). Zawiera mnóstwo wiedzy krajoznawczej, owocu wieloletnich archiwalnych kwerend autora i jego studiów wielojęzycznego piśmiennictwa tatrzańskiego. Przewodnik, co zrozumiałe, adresowany jest głównie do czytelnika polskiego, dlatego autor czuł się zobowiązany do poczynienia we wstępie następującego zastrzeżenia:

„Nasi słowaccy przyjaciele nie wezmą mi chyba za złe, że omawiając ich część Tatr, staram się akcentować polskie związki z nimi – naukowe, kulturowe, etniczne. Nie wynika to bynajmniej pisze dalej – z niedoceny słowackiego, czeskiego czy węgierskiego wkładu w poznanie i zdobycie Tatr, lecz jedynie z chęci odwoływania się do nazwisk i faktów uczuciowo bliższych odbiorcom książki, jakimi będą turyści polscy.“

Przewodnik ma też swoją mutację, obejmującą tylko słowacką część Tatr (*Tatry Słowackie. Przewodnik*, Latchorzew 1997, 2002).

Józef Nyka jest też autorem równie znakomitego przewodnika po Pieninach, dotąd posiadającego 9 wydań (I wyd., Warszawa 1963; IX wyd., Latchorzew 2003), opisującego także słowacką część tego pasma. Pieniński przewodnik Nyki posiada wszelkie zalety, którymi charakteryzuje się jego tatrzańskie dzieło.

Ważnym dziełem w polskiej literaturze przewodnikowej jest opracowanie Mariana Kunickiego i Tadeusza Szczerby *Słowackie Tatry Zachodnie. Przewodnik* (Warszawa – Kraków 1992). Ma ono charakter monografii, w której autorzy podjęli próbę uporządkowania toponimii zachodniotatrzańskiej, do tej pory mocno rozchwianej, zarówno w polskich, jak i słowackich i czeskich źródłach. Przewodnik zawiera także bardzo szczegółowe, niezwykle bogate w treść krajoznawczą, opisy dróg dojazdowych po orawskiej i liptowskiej stronie Tatr Zachodnich. Drugie wydanie tego dzieła, pod nieco zmienionym tytułem: *Słowackie Tatry Zachodnie. Monografia. Przewodnik* (Gliwice 1999), pozbawione zostało rozdziału o drogach dojazdowych, który – jak autorzy zapowiedzieli we wstępie – znajdzie się w nowym opracowaniu, omawiającym tylko Podtatrze.

Tadeusz Szczerba ma na swoim koncie autorskim także inne przewodniki opisujące tatrzańskie rejon

Po wojne turystický ruch z Polska na Slovensko ovplyvnili značné obmedzenia turistickej výmeny z dôvodu neprajných politických podmienok. Až po podpísaní príslušných zmlúv medzi vládami Polska a Československa v rokoch 1955, 1961 a 1962 o konvencii turistického ruchu, stanovujúcich uľahčenia v prekračovaní hraníc v prihraničných územiach, tento ruch vzrástol natoľko, že v poľskej turistickej literatúre opäť začali vychádzať publikácie venované Slovensku. Prvou z nich bola Lechošławom Hercom spracovaná publikácia *Región Tatier. Územie turistickej konvencie ČSSR* (Varšava 1962). Nebol to ani tak sprievodca, ako skôr turistický informátor obsahujúci krátke, encyklopedické informácie o podtatranských kotlinách, horských zoskupeniach a sídlach, určený pre peších turistov, cykloturistov, motorizovaných a vodných turistov. Prílohou doň bola schematická mapa tatranského regiónu konvencie. Publikáciou podobného charakteru bola o niekoľko rokov neskôr vydaná knižočka Stefana Sosnowského *Územia turistickej konvencie v Československu* (Varšava 1972), obsahujúca informácie aj o iných (t. j. okrem Tatier) v tom čase existujúcich konvencyjných územiach.

Celé roky museli turisti čakať na obširnejšiu publikáciu, ktorá by obsahovala vyčerpávajúcejšie informácie o slovenskej strane Tatier. Túto požiadavku splnil až obširný sprievodca Józefa Nyku *Tatry*, publikovaný v roku 1972 vo Varšave (II. vyd. pod názvom *Tatry. Turistický sprievodca. Poľské a slovenské Tatry*, Varšava 1994). Toto obrovské, 600 tlačných strán obsahujúce dielo je dosiaľ najlepším turistickým sprievodcom v poľskom tatranskom písomníctve (a zdá sa, že nie iba v poľskom). Obsahuje množstvo vlastivedných poznatkov, ktoré sú výsledkom mnohoročnej autorovej výskumnej práce v archívoch i jeho štúdií viacjazyčného tatranského písomníctva. Sprievodca je samozrejme adresovaný hlavne poľskému čitateľovi, preto autor cítil potrebu uviesť v úvode nasledujúce upozornenie:

„Naši slovenskí priatelia mi nebudú mať za zlé, že popisujúc ich časť Tatier, sa snažím akcentovať poľské zväzky s nimi – vedecké, kultúrne, etnické. Vôbec to nevyplýva z nedoceny slovenského, českého, či maďarského vkladu k poznaniu a dobývaniu Tatier, ale iba zo snahy odvolávať sa na názvy a fakty citovo bližšie príjemcom knihy, ktorými budú poľskí turisti.“

Sprievodca má tiež svoju mutáciu, obsahujúcu iba slovenskú časť (*Slovenské Tatry. Sprievodca*, Latchorzew 1997, 2002).

Józef Nyka je tiež autorom rovnako znamenitého sprievodcu po Pieninách. Dosiaľ vyšlo 9 vydaní (I. vyd. Varšava 1963; IX. vyd. Latchorzew 2003), opisujúce tiež slovenskú časť tohto pásma. Pieniński sprievodca Nyku má všetky prednosti, ktorými je charakteristické jeho tatranské dielo.

Dôležitým dielom v poľskej sprievodcovskej literatúre je práca Mariana Kunického a Tadeusza Szczerbu *Slovenské Západné Tatry. Sprievodca* (Varšava-

Słowacji, mianowicie: *Słowackie Tatry Wysokie. Przewodnik dla turystów wysokogórskich* (Gliwice 1995; 1998, 2000), *Tatry Bielskie. Monografia. Przewodnik* (Gliwice 1997) oraz *Słowacja. Choczańskie Wierchy i okolica. Przewodnik* (Gliwice 2001).

W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, oprócz kolejnych tomików Paryskiego, zaczęły się też pojawiać w Polsce nowe przewodniki wspinaczkowe po Tatrach. Pierwszym z nich był *Przewodnik wspinaczkowy po Tatrach Wysokich*, którego 5 zeszytów, w opracowaniu Czesława Otrząska, ukazało się w Gliwicach (1981–1982). Przewodnik podawał opisy dróg wspinaczkowych, publikowanych w „Taterniku”, w latach 1960–1981. Jego trzy ostatnie zeszyty obejmowały słowacką część Tatr Wysokich.

Dziełem kojarzącym opisy dróg turystycznych i dróg wspinaczkowych był przewodnik Janusza Kurczaba i Marka Wołoszyńskiego *Najpiękniejsze szczyty tatrańskie* (Warszawa 1991). W tym obszernym dziele opisano wejścia na najwybitniejsze wierzchołki, począwszy od Rohacza Płaczliwego i Ostrego, skończywszy zaś na Hawraniu, podano też całościowy opis przejścia główną granią Tatr. Szczegółowemu opisowi tej grani oraz innych wybitniejszych, bocznych grani poświęcony został przewodnik turystyczno-taternicki Adama Piechowskiego *Grań Tatr. Część I Huciańska Przełęcz – Zdziarska Przełęcz* (Warszawa 1992).

Od roku 1994 ukazuje się w Polsce, dzieło wybitnego znawcy topografii tatrańskiej, Władysława Cywińskiego, zatytułowane *Tatry. Przewodnik szczegółowy*, przeznaczony głównie dla taterników. Dotąd ukazało się 10 jego tomów, z których – poza pierwszym, opisującym masyw Giewontu – wszystkie dotyczą w mniejszym lub większym stopniu słowackiej części Tatr.

Ważnym dziełem w polskiej literaturze przewodnikowej jest opracowanie Christiana Parmy i Apoloniusza Rajwy *Turystyczne jaskinie Tatr. Przewodnik* (Warszawa, I wyd. 1978, II wyd. popr. i uzup. 1989), zawierające opisy tras w udostępnionych turystycznie jaskiniach Tatr polskich i słowackich, Jaskini Ważeckiej oraz w jaskiniach w Dolinie Demianowskiej w Niżnich Tatrach. Tatry doczekały się w ostatnim czasie również paru nowych polskich dzieł przewodnikowych. Są to: Piotra Zabawy *Tatry Słowackie* (Bielsko-Biała 2000) oraz Tomasza Nodzyńskiego i Barbary Zygmąńskiej *Tatry Polskie i Słowackie. Wybrane trasy* (Bielsko-Biała 2002, II znacznie rozszerzone wydanie pt. *Tatry Polskie i Słowackie*, Bielsko-Biała 2003). Wspomnieć wypada też o *Ceperskim przewodniku po Tatrach polskich i słowackich* (wyd. II, Warszawa 2004; wyd. I obejmowało tylko polską część Tatr), gawędziarskim stylem nawiązującym jakby do formuły przewodników Eljasza, przeznaczonym głównie dla początkujących turystów, zawierającym – w części słowackiej – oprócz informacji potrzebnych turyście do zwiedzenia słowackich Tatr i położonych w ich sąsiedztwie krain, także wiadomości o Słowackim Raju i o... zamku w Bojnicach.

Omawiając polskie dokonania na polu przewodnikopisarstwa tatrańskiego w okresie powojennym, wymienić trzeba też przewodniki przeznaczone dla tury-

-Krakow 1992). Má charakter monografie, v ktorej sa autori pokúsili usporiadať západotatranskú toponymiu, do posiaľ veľmi rozkolísanú, rovnako v poľských, ako aj slovenských a českých prameňoch. Sprievodca obsahuje taktiež veľmi podrobné, vo vlastivednom obsahu nezvyčajne bohaté opisy príjazdových ciest na oravskej i liptovskej strane Západných Tatier. Druhé vydanie tohto diela, s trochu zmeneným titulom *Slovenské Západné Tatry. Monografia. Sprievodca* (Gliwice 1999), neobsahuje už kapitolu o príjazdových cestách, ktorá (ako autori uvádzajú v úvode) bude súčasťou nového spracovania, týkajúceho sa iba Podtatranska.

Tadeusz Szczërba má na svojom autorskom konte taktiež iných sprievodcov opisujúcich tatranské regióny Slovenska, konkrétne *Slovenské Vysoké Tatry. Sprievodca pre vysokohorských turistov* (Gliwice 1997), resp. *Slovensko. Chočské vrchy a okolie. Sprievodca* (Gliwice 2001).

V 80. a 90. rokoch XX. storočia popri ďalších zväzkoch Paryského začali v Poľsku vychádzať nové horolezecké sprievodcovské publikácie po Tatrach. Prvou z nich bol *Horolezecký sprievodca po Vysokých Tatrach*, ktorého 5 zošitov spracovaných Czesławom Otrząskom vyšlo v Gliwiciach (1981-1982). Sprievodca uvádza opisy horolezeckých trás, publikovaných v „Taterniku” v rokoch 1960-1981. Jeho tri posledné zošity obsahovali slovenskú časť Vysokých Tatier.

Dielom spájajúcim opisy horolezeckých a turistických trás bol sprievodca Janusza Kurczaba a Marka Wołoszyńskiego *Najkrajsie tatranské štíty* (Varšava 1991). V tomto obširnom diele sú opísané výstupy na najvýznamnejšie vrcholky, počnúc od Plačlivého Roháča a Ostrého, skončiac na Havranovi. Uvedený je tiež celkový opis prechodu hlavným hrebeňom Tatier. Podrobnému opisu týchto štítov a iných významnejších, vedľajších hrebeňov sa venoval turisticko-horolezecký sprievodca Adama Piechowského *Hrebeň Tatier. Časť I. Huciaňské sedlo – Ždiarske sedlo* (Varšava 1992).

Od roku 1994 vychádza v Poľsku dielo vynikajúceho znalca tatrańskiej topografie Władysława Cywińskiego pod názvom *Tatry. Podrobný sprievodca*, určený hlavne horolezcom. Dosiaľ vyšlo jeho 10 zväzkov, z ktorých okrem prvého (opisujúceho masív Giewontu) všetky sa týkajú v menšej, či väčšej miere slovenskej časti Tatier.

Dôležitým dielom v polskej sprievodcovskej literatúre je práca Christiana Parmu a Apoloniusza Rajwy *Turistické jaskyne Tatier. Sprievodca* (Varšava, I. vyd. 1978, II. vyd. poopravené a doplnené 1989), obsahujúce opisy trás v turisticky sprístupnených jaskyniach poľských a slovenských Tatier, Wažeckej jaskyne a v jaskyniach v Demänovskej doline v Nížkych Tatrach.

Tatry sa dočkali v poslednom čase taktiež niekoľkých nových poľských sprievodcovských diel: Piotr Zabawa *Slovenské Tatry* (Bielsko-Biała 2000) resp. Tomasz Nodzyński a Barbara Zygmąńska *Polské a slovenské Tatry. Vybrané trasy* (Bielsko-Biała 2002, II. značne rozšírené vydanie pod názvom *Polské a slovenské Tatry*, Bielsko-Biała 2003). Spomenúť treba i „*Ceperského* (ceper = človek z nížiny) sprievodcu po

stów narciarzy oraz narciarzy zjazdowców. Dla tych pierwszych przeznaczone było skromne, niskonakładowe dziełko Władysława Midowicza *Turystyczne trasy narciarskie Tatr Polskich. Przewodnik* (Kraków 1977), wbrew tytułowi mieszczące w sobie także opis wędrówki narciarskiej z Łysej Polany przez Przełęcz pod Kopą do Chaty Kieżmarskiej. Z kolei dla narciarzy uprawiających głównie narciarstwo zjazdowe przeznaczone były opracowania: Macieja Pinkwarta i Apoloniusza Rajwy *Tatry. Przewodnik narciarski (Polska i Słowacja)* (Zakopane 1995) oraz Moniki Nyczanki *W Tatry zimą. Mały przewodnik i informator* (Latchorzew 2000).

O zainteresowaniu polskich turystów Słowacją świadczy znamieny fakt, iż nawet w przewodnikach odnoszących się zasadniczo tylko do Zakopanego oraz polskiej części Tatr pomieszczone bywają opisy tras słowackich, jak to na przykład ma miejsce w przewodnikach Macieja Pinkwarta *Zakopane i Tatry* (Warszawa 1995, Zakopane), *Zakopane i okolice. Przewodnik* (Zakopane 1994, II wyd. popr. i uzup. Pruszków 2000), *Zakopane w 3 dni* (Warszawa 2004), Kseni Szczepanik-Ładyginowej *Zakopane. Spacer i wycieczki* (Pruszków 2004), czy wreszcie w dopiero co wydanym opracowaniu zbiorowym (Stanisława Figła, Marka Grocholskiego, Zbigniewa Ładygina i Joanny Markin) *Zakopane i okolice* (Bielsko-Biała 2005).

Minione dziesięciolecie zaowocowało ogromnym zainteresowaniem turystów polskich Słowacją, i to nie tylko Tatrami oraz położonymi bezpośrednio u ich stóp krainami, tradycyjnie najczęściej dotąd uczęszczanymi przez Polaków, ale także innymi regionami północnej Słowacji oraz w ogóle całą Słowacją. Naprzeciw temu zainteresowaniu wyszli polscy autorzy. Maciej Pinkwart opublikował dzieło pt. *Północna Słowacja. Przewodnik krajoznawczy dla zmotoryzowanych* (Zakopane – Łódź 1996), który był pierwszym od czasów przewodników Orłowicza, a potem Reychmana, tak obszernym kompendium wiedzy krajoznawczej o terytorium północnej Słowacji. Przewodnik jego podaje wszechstronny, szczegółowy opis miejscowości, od Żyliny na zachodzie po Humenne na wschodzie, zawiera leksykon miejscowości, kalendarium dziejów Słowacji, oraz – jakże ważne dla smakoszy świetnej kuchni słowackiej – słowacko-polski słowniczek terminów kulinarnych, a nawet *Mały almanach słowackiego piwa*, charakteryzujący gatunki tego napoju spotykane na Słowacji. W 2001 r. ukazało się w Zakopanem drugie wydanie tego przewodnika, pod względem edytorskim lepiej wyposażone, ze zmienionym nieco podtytułem (*Przewodnik dla zmotoryzowanych*).

Przewodnikami o charakterze ogólnym, przeznaczonym dla turystyki popularnej są: *Słowacja* Wiesławy Rusin (Bielsko-Biała 2002) oraz – teje autorki – *Słowacja na weekend. Przewodnik turystyczny. 9 tras po najpiękniejszych zakątkach Słowacji* (Bielsko-Biała 2002).

W Polsce wydawane są też przewodniki adresowane do wytrawnych turystów górskich, opisujące wędrówki po innych pasmach górskich Słowacji, dotąd mniej uczęszczanych przez Polaków, którzy tradycyjnie – od lat – interesują się głównie Tatrami, ewentual-

połskich a słowackich Tatrach (vyd. II, Varšava 2004; vyd. I. obsahovalo iba poľskú časť Tatier), rozprávačským štýlom nadväzujúceho na formuly sprievodcov Eljasza, určenom hlavne začínajúcim turistom. Obsahuje v slovenskej časti okrem informácií potrebných turistovi k návšteve slovenských Tatier i v ich susedstve nachádzajúcich sa krajov tiež poznatky o Slovenskom raji a o... Bojnickom zámku.

Rozprávacím o poľských výsledkoch na poli sprievodcovského tatranského písomníctva v povojnovom období treba spomenúť tiež sprievodcov určených bežkárom, resp. zjazdovým lyžiarom. Pre tých prvých bolo určené skromné, nízkonakładové dielko Władysława Midowicza *Turistické bežecké trasy poľských Tatier. Sprievodca* (Krakov 1977). Napriek titulu obsahuje aj opisy lyžiarskej trasy z Lysej Polany cez sedlo pod Kopou do Kežmarskej chaty. Pre lyžiarov holdujúcich hlavne zjazdovému lyžovaniu boli určené práce: Maciej Pinkwart a Apoloniusz Rajwa *Tatry. Lyžiarsky sprievodca* (Polsko a Slovensko) (Zakopane 1995), resp. Monika Nyczanka *Do Tatier v zime. Malý sprievodca a informátor* (Latchorzew 2000).

O záujme poľských turistov o Slovensko svedčí charakteristický fakt, že aj v sprievodcoch vzťahujúcich sa zásadne iba na Zakopané, resp. poľskú časť Tatier bývajú umiestnené opisy slovenských trás. Napríklad sprievodca Macieja Pinkwarta *Zakopané a Tatry* (Varšava 1995, Zakopané), *Zakopané a okolice. Sprievodca* (Zakopané 1994, II. vyd. poopravené a doplnené, Pruszków 2000), *Zakopané v 3 dňoch* (Varšava 2004), Kseni Szczepanik-Ładyginowej *Zakopané. Prechádzky a výlety* (Pruszków 2004), či nakoniec iba teraz vydávané súborné spracovanie (Stanisław Figła, Marek Grocholski, Zbigniew Ładygina a Joanna Markin) *Zakopané a okolice* (Bielsko-Biała 2005).

Uplynulé desaťročie prinieslo obrovský záujem poľských turistov o Slovensko a to nielen o Tatry či ich bezprostredné okolie, tradične dosiaľ najčastejšie navštevované Poliakmi, ale tiež o iné regióny severného, či celého Slovenska. V ústrety tomuto záujmu vyšli poľskí autori. Maciej Pinkwart publikoval dielo pod názvom *Severné Slovensko. Vlastivedný sprievodca pre motoristov* (Zakopané – Łódź 1996), ktoré bolo prvým obšírnym kompendiom vlastivedných poznatkov o teritóriu severného Slovenska od čias sprievodcov Orłowicza a Reychmana. Jeho sprievodca podáva všestranný, podrobný opis sídiel, od Žiliny na západe po Humenné na východe, obsahuje lexikón sídiel, kalendarium dejín Slovenska, ako aj (aké dôležité pre priaznivcov vynikajúcej slovenskej kuchyne) slovensko-poľský slovníček kulinárskych výrazov, a taktiež *Malý almanach slovenského piva*, charakterizujúci druhy tohto nápoja, s ktorými sa možno stretnúť na Slovensku. V roku 2001 vyšlo v Zakopanem druhé vydanie tohto sprievodcu, z hľadiska editorského lepšie vybavené s trochu zmeneným podtitulom (*Sprievodca pre motorizovaných*).

Sprievodcami všeobecného charakteru určenými pre populárnu turistiku sú: *Slovensko* Wiesławy Rusin (Bielsko-Biała 2002), resp. *Slovensko na víkend. Turi-*

nie słowackim Podtatrzem. Bodaj czy nie pierwszym tego typu dziełem było niskonakładowe i nie przeznaczone do powszechnego użytku, opracowanie Władysława Midowicza *Gdzie byś poszedł w góry? Beskidy – Pieniny – Tatry – Mała Fatra – Choczańskie Góry – Wielka Fatra – Niżne Tatry* (Kraków 1978).

Podobnymi, również małonakładowymi wydawnictwami, zrealizowanymi techniką tzw. małej poligrafii, były studenckie opracowania: *Mała Fatra* Antoniego Johna i Zygmunta Rysia (Gliwice 1983) oraz *Spisz. Informator turystyczny* (Warszawa 1986) Grzegorza Barczyka i Marka Męczarskiego. Obe te pozycje nie były przewodnikami *sensu stricto*, ale przez długie lata pozostawały praktycznie jedynym w Polsce popularnym źródłem wiedzy krajoznawczo-turystycznej o owych terenach.

Na ukazanie się następnych tego typu, wyspecjalizowanych przewodników krajoznawczo-turystycznych, ale wydawanych już w pełni profesjonalnie, trzeba było czekać aż do roku 2000, kiedy to na półkach księgarskich pojawiło się opracowanie Roberta Sołowiewa *Słowacki Raj. Przewodnik* (Białystok 2000, dodruki 2002, 2003). Co ciekawe, przewodnik ten (a później i inne wydawane w tej serii) podaje przy opisie szlaków, oprócz czasów przejść, także ilość punktów do Górskiej Odznaki Turystycznej Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (obecnie – w roku 2005 – obchodzącej swoje 70-lecie), bardzo popularnej pośród polskich turystów.

Kolejne wydawnictwo to napisane przez Barbarę Zygmąńską dzieło pt. *Góry Choczańskie. Przewodnik turystyczny* (Warszawa 2003), szczegółowo omawiające ten stosunkowo mało znany pośród turystów polskich region. Przewodnik, oprócz części ogólnej oraz opisów tras, zawartych w części turystycznej, posiada również obszerny słownik krajoznawczy.

Świetnie opracowany został przez Monikę Nyczanek przewodnik *Krywańska Mała Fatra* (Latchorzew 2003). Autorka, córka Józefa Nyki, godnie kontynuuje wszelkie najlepsze cechy jego sztuki przewodnikopisarskiej. Jej dziełem jest też praca *W Pieniny. Mały przewodnik i informator* (Latchorzew, I wyd. 2000, IV wyd. 2004), zawierająca także opis trasy objazdowej u podnóża Pienin słowackich.

Arkadiusz Wasielewski opracował *Wielką Fatrę. Przewodnik turystyczny* (Warszawa – Pruszków 2003), obszerny, liczący ponad 380 stron i pięknie wyposażony edytorsko tom, Sławomir Adamczak *Niżne Tatry. Niżke Tatry. Przewodnik* (Warszawa 2003), natomiast czwórka autorów (Roman Błoszyński, Tomasz Darmochwał, Marcin Sikorski i Robert Sołowiej) *Małą Fatrę. Przewodnik* (Warszawa 2004).

Kolejny tytuł, o którym należy tu wspomnieć, to zbiorowa praca (Anny Nacher, Marka Styczyńskiego, Bartłomieja Cisowskiego i Pawła Klimka, przy współpracy Jerzego Sawickiego i Dominika Zaręby), zatytułowana *Słowacja. Karpackie serce Europy* (Kraków 2004). Jest to przewodnik uniwersalny, adresowany do uprawiających turystykę popularną oraz turystykę aktywną, bogato wyposażony edytorsko.

Trzech pierwszych spośród wymienionych wyżej autorów, przy współpracy Marty Dudy i Jerzego Sawic-

stický sprievodca. 9 trás po najkrajších zákutiach Slovenska (Bielsko-Biala 2002) rovnakej autorky.

V Polsku sú vydávaní tiež sprievodcovia, adresovaní skúsenejším horským turistom, opisujúci putovania po iných horských pásmach Slovenska, doteraz menej navštevovaných Poliakmi, ktorí tradične – už roky – sa zaujímajú hlavne o Tatry, eventuálne Podtatransko. Asi prvým dielom tohto typu bola nízkonákladová a neurčená na širšie použitie práca Władysława Midowicza *Kam by si sa vybral do hôr? Beskidy – Pieniny – Tatry – Mała Fatra – Choćské vrchy – Velká Fatra – Niżke Tatry* (Krakov 1978).

Obdobnými, rovnako nízkonákladovými publikáciami, zrealizovanými technikou tzv. małej poligrafii, boli študentské práce: *Malá Fatra* Antoniiho Johna a Zygmunta Rysa (Gliwice 1983), resp. *Spis. Turistický informátor* (Varšava 1986) Grzegorza Barczyka a Marka Męczarského. Obe práce neboli sprievodcami *sensu stricto*, ale mnoho rokov boli v Polsku prakticky jedyným populárnym prameňom vlastivedno-turistických poznatkov o týchto územiach.

Na vydanie ďalších špecializovaných turisticko-vlastivedných sprievodcov, ale vydávaných už plne profesionálne, bolo potrebné čakať až do roku 2000, keď sa na knižných pulkoch objavila práca Roberta Sołowiewa *Slovenský raj. Sprievodca* (Białystok 2000, dotlač 2002, 2003).

Čo je zaujímavé, tento sprievodca (a neskôr i iné vydania tejto série) podáva pri opise ciest, okrem časových údajov aj počet bodov do Horského turistického odznaku poľského turisticko-vlastivedného spolku (V roku 2005 si pripomínajúceho svoje 70. výročie), veľmi populárneho medzi poľskými turistami. Ďalšou publikáciou je dielo s názvom *Choćské vrchy. Turistický sprievodca* (Varšava 2003) napísané Barbarou Zygmąńskou, podrobne popisujúce tento pomerne medzi poľskými turistami málo známy región. Sprievodca okrem všeobecnej časti, resp. opisov trás obsiahnutých v turistickej časti, má tiež obširný vlastivedný slovník.

Veľmi dobre bol Monikou Nyczanokou spracovaný sprievodca *Kryvańska Mała Fatra* (Latchorzew 2003). Autorka, dcéra Józefa Nyku, vo veľkom meradle kontynuuje všetky najlepšie rysy jeho sprievodcovskopisárskeho umenia. Jej dielom je tiež práca *Do Pienin. Mały sprievodca a informátor* (Latchorzew, I. vyd. 2000, IV. vyd. 2004), obsahujúca aj opisy objazdovej trasy na podhorí slovenských Pienin.

Arkadiusz Wasiliewski spracoval *Velká Fatra. Turistický sprievodca* (Varšava – Pruszków 2003), obširný, majúci viac ako 380 strán a editorsky pekne vybavený zväzok, Sławomir Adamczak *Niżke Tatry. Sprievodca* (Varšava 2003), ďalej štvorica autorov (Roman Błoszyński, Tomasz Darmochwał, Marcin Sikorski a Robert Sołowiej) *Mała Fatra. Sprievodca* (Varšava 2004).

Ďalší titul, ktorý tu treba spomenúť, je súborná práca (Anny Nacher, Marka Styczyńskiego, Bartłomeja Cisowského a Pawła Klimka za spolupráce Jerzego Sawického a Dominika Zarębu), pod titulom *Slovensko. Karpacké srdce Európy* (Krakov 2004). Je to univerzálny sprievodca, adresovaný priaznivcom populárnej turisti-

kiego, napisało też przewodnik *Spisz. Od Pienin po Raj* (Kraków 2004), podobny w typie do poprzedniego.

Nie posiadającym wielkich ambicji, adresowanym do turystów, których dopiero trzeba zachęcić do udania się na południe, poza Tatry, jest maleńki przewodniczek-informator Krzysztofa Wojtyczy *Północna Słowacja na weekend. Kieszonkowy przewodnik po Spiszu, Liptowie, Orawie wraz z propozycjami wycieczek w otaczające góry* (Kraków 2004).

Najświeższym dziełem przewodnikowym poświęconym krainom północnej Słowacji jest książka Marty Dudy i Magdaleny Michniewskiej, zatytułowana *Orawa i Liptów. Po słonecznej stronie Tatr. Przewodnik turystyczny* (Kraków 2005).

Regiony położone dalej od Tatr, ale w pewien sposób ku nim ciągnące, mianowicie południowe skłony Beskidów, opisuje szereg nowych polskich przewodników: Stanisława Figla i Piotra Krzywdy *Grupa Wielkiej Raczy, Rycerzowej i Oszusa. Beskid Żywiecki cz. I* (Warszawa 1998), tychże autorów *Grupa Piłska, Lipowskiej i Romanki. Beskid Żywiecki cz. II* (Warszawa 1999) oraz Piotra Krzywdy *Grupa Babiej Góry, Policy i Jałowca. Beskid Żywiecki cz. III* (Warszawa 2001), Bogdana Mościckiego *Beskid Sądecki* (Pruszków 2002), opisujący m. in. Góry Lubowelskie, oraz Tomasza Darmochwała *Beskid Sądecki. Lubovnianská vrchovina* (Warszawa 2003). Wymienione dzieła są pierwszymi w polskiej literaturze przewodnikowej opracowaniami, który przynoszą wszechstronny, monograficznie ujęty, krajoznawczo-turystyczny opis słowackich Beskidów.

Na zakończenie wypada wspomnieć o prekursorским wydawnictwie będącym zwiastunem słowacko-polskiej, a w przyszłości zapewne również i polsko-słowackiej, współpracy autorskiej w dziedzinie opracowywania i wydawania przewodników turystycznych po rejonach pogranicznych. Mowa o opracowaniu *Tatry słowacko-polskie*, autorstwa Słowaków – Daniela Kollára, Jána Laciki oraz Polaka – Romana Malarza (Bratislava 1998), zawierającym obszerne wiadomości o Tatrach, Spiszu, Liptowie i Orawie, książce liczącej ponad 350 stron, bogato i nowoczesnie wyposażonej edytorsko.

☆☆☆

Ukazująca się obecnie ogromna ilość przewodników, ich liczne wznowienia, wreszcie ich geografia wydawnicza, obejmująca praktycznie cały obszar Polski, utrudniają objęcie całości tego zjawiska i uchwycenie wszystkich wydawanych tytułów względnie wszystkich ich wydań. Można nawet, jak się wydaje, mówić o pewnym swoistym *boomie* wydawniczym na polu wydawnictw przewodnikowych zajmujących się w większym lub mniejszym stopniu Słowacją. Dla tej przyczyny w niniejszej prezentacji zapewne nie wymieniono wszystkich, wydanych w ostatnich latach tytułów. Warto zauważyć, iż tak liczna podaż literatury przewodnikowej z jednej strony jest wyrazem odpowiedzi na już istniejący popyt, z drugiej zaś inspiruje

ky jako aj aktívnej turistiky, bohato editorsky vybavený. Prví traja spomedzi vyššie uvedených autorov za spolupráce Marty Dudovej a Jerzego Sawického napísali tiež sprievodcu *Spíš. Od Pienin po raj* (Krakov 2004), typovo podobný predchádzajúcemu.

Bez väčších ambícií, adresovaný turistom, ktorých ešte len treba povzbudiť aby sa vydali na juh, poza Tatry, je malý sprievodca-informátor Krzysztofa Wojtyczy *Severné Slovensko na víkend. Vreckový sprievodca po Spíši, Liptove, Orave s ponukou výletov do okolitých hôr* (Krakov 2004).

Najčerstvejším sprievodcovským dielom venovaným krajom severného Slovenska je knižka Marty Dudovej a Magdalény Michniewskej, nazvaná *Orava a Liptov. Po slnečnej strane Tatier. Turistický sprievodca* (Krakov 2005).

Regióny nachádzajúce sa ďalej od Tatier, ale určitým spôsobom k nim inklinujúce, konkrétne južné svahy Beskýd, opisuje množstvo nových polskich sprievodcov: Stanisława Figla a Piotra Krzywdu *Skupina Velkej Rače, Rycerovej a Ošusa. Żywieckie Beskydy č. I* (Varšava 1998), rovnakých autorov *Skupina Piłska, Lipovskej a Romanky. Żywieckie Beskydy č. II* (Varšava 1999), resp. Piotra Krzywdu *Skupina Babej hory, Police a Jałowca. Żywieckie Beskydy III* (Varšava 2001), Bogdana Moścického *Sandecké Beskydy* (Pruszków 2002), opisujúcich o. i. Lubovniansku vrchovinu, ako aj Tomasza Darmochwała *Sandecké Beskydy. Lubovnianska vrchovina* (Varšava 2003). Spomínané diela sú prvými spracovaniami v polskej sprievodcovskej literatúre, ktoré prinášajú všestranný, monograficky poňatý, vlastivedno-turistický opis slovenských Beskýd.

Na záver prichodí spomenúť priekopnícke dielo ohlasujúce slovensko-poľskú a v budúcnosti určite aj poľsko-slovenskú autorskú spoluprácu v oblasti spracovania a vydania turistických sprievodcov po pohraničných regiónoch. Reč je o práci *Slovensko-poľské Tatry* autorstva Slovákov – Daniela Kollára, Jána Laciku a Poliaka Romana Malarza (Bratislava 1998), obsahujúcej obsiahle poznatky o Tatrách, Spíši, Liptove a Orave, knižke majúcej viac ako 350 strán, editorsky bohato a moderne vybavenej.

☆☆☆

V súčasnosti vychádzajúce obrovské množstvo sprievodcov, ich početné inovácie, nakoniec ich vydavateľská geografia, zahrňajúca prakticky celé územie Poľska, sťažujú obsiahnutie celosti tohto javu a zachytenie všetkých vydávaných titulov, poprípade všetkých ich vydaní. Možno aj, ako sa zdá, hovoriť o určitom špecifickom vydavateľskom *boom*e na poli sprievodcovských publikácií zaoberajúcich sa vo väčšom či menšom meradle Slovenskom. Z tohto dôvodu v tomto prehľade určite nie sú uvedené všetky práce, ktoré vyšli v poslednom čase. Treba podotknúť, že tak početná ponuka sprievodcovskej literatúry z jednej strany je výrazom odpovede na už existujúci dopyt, z druhej strany zasa inšpiruje a podnecuje k návšteve nové generácie

i zachęca do zwiedzania nowe pokolenia turystów, co ma ważkie znaczenie społeczne i ekonomiczne, służy bowiem poznawaniu życia bliskiego narodu oraz ożywienia koniunktury.

Zarysowany tu przegląd literatury przewodnikowej dowodnie wskazuje, że turystyczne zainteresowanie Słowacją, zwłaszcza zaś jej obszarami należącymi obecnie do Euroregionu „Tatry” – prawdziwie wielkie i coraz to bardziej rosnące – ma w Polsce już blisko półtorowieczną tradycję. Dziś, kiedy oba nasze kraje są wolne, turystyka, zwłaszcza ta o charakterze krajoznawczym, może w pełni przyczyniać się do realnego wzajemnego zrozumienia między oboma narodami, do budzenia wzajemnego szacunku i narodzin autentycznej, nie dekretowanej odgórnymi zarządzeniami, przyjaźni.

Dagmar Kubištová

Nic nie upływa szybciej niż czas

Już pięćdziesiąt lat częścią kolorytu Dolnego Kubina jest Muzeum Literackie Pavla Országha Hviezdoslava. Publiczności udostępniono je 13 listopada 1954 r. Jest ono najstarszym na Słowacji muzeum literackim. Przybliża życie i twórczość największego zjawiska w poezji słowackiej przełomu XIX i XX w., poety i tłumacza. Od pierwszych dni istnienia stało się jednym z najczęściej odwiedzanych miejsc regionu. Przez pięćdziesiąt lat przewinęło się przez nie prawie 874 tysiące zwiedzających.

Oprócz obsługi zwiedzających, zadaniem muzeum jest działalność akwizycyjna i badania związane z historią literatury oraz tradycjami teatralnymi i muzycznymi Orawy, jak również dokumentowanie obecnego stanu literatury, muzyki i teatru. Podczas gdy w pierwszych szesnastu latach istnienia muzeum oddawało się wyłącznie upowszechnianiu i popularyzowaniu twórczości Hviezdoslava, to od 1970 r. jego zainteresowania poszerzyły się o pochodzących z Orawy innych twórców i uczonych, którzy w sposób wyraźny przyczynili się do rozwoju słowackiej kultury i oświaty. Obecnie zbiory własne muzeum obejmują ponad 19 400 jednostek. Przede wszystkim są to obiekty pochodzące ze spuścizny Hviezdoslava, dr Ladislava Nádaši – Jégého, twórcy słowackiej powieści historycznej, znanej rodziny Nováków, której członkowie kształtowali kulturę słowacką, a Samuel Novák należał do współzałożycieli Macierzy Słowackiej (Matica slovenská), czy też poety, dyplomaty i pracownika oświaty, Theo H. Florina. Następnie jest to bogate archiwum rękopisów, oryginalne materiały fotograficzne, prywatne biblioteki niektórych działaczy, korespondencja, wydania dzieł orawskich autorów i ich artystyczne opracowania.

Podczas całego okresu istnienia muzeum uczestniczyło w życiu kulturalno-oświatowym miasta i jego okolic. Można powiedzieć, że nie było takiej imprezy kulturalnej lub społecznej, w którą muzeum by się nie zaangażowało. Były to jubileusze wybitnych działaczy kultury, odsłonięcia pomników, bardzo wiele wykładów i odczytów, wystaw, programów literacko-muzycznych.

turistov, čo má dôležitý spoločenský a ekonomický význam. Služi totiž na poznávanie života blízkeho národa, resp. oživuje konjunktúru.

Tu načrtnutý prehľad sprievodcovskej literatúry presvedčivo dokazuje, že turistický záujem o Slovensko, zvlášť o jeho oblasti patriace dnes do Euroregionu Tatry – vskutku veľký a stále vzrastajúci – má v Poľsku už pomaly 150-ročnú tradíciu. Dnes, keď obe naše krajiny sú slobodné, turistika, zvlášť tá vlastivedného charakteru, sa môže výrazne pričiniť o reálne vzájomné porozumenie medzi oboma národmi, vytváranie vzájomnej úcty a bezprostredného priateľstva, nenariadeného zhora.

preklad: Miroslav Števík

Dagmar Kubištová

Nič neubieha rýchlejšie než čas

Už päťdesiat rokov patrí ku koloritu mesta Dolný Kubín Literárne múzeum Pavla Országha Hviezdoslava. Sprístupnené bolo 13. novembra 1954. Je najstarším literárnym múzeom na Slovensku. Sprítomňuje život a tvorbu najväčšieho zjavu slovenskej poézie prelomu 19. a 20. storočia, básnika a prekladateľa. Od prvých dní existencie sa stalo jedným z najnavštevovanejších miest celého regiónu. Za päťdesiat rokov prešlo expozíciou takmer 874 tisíc návštevníkov.

Po pri službách návštevníkom patrí k poslaniu múzea akvizičná činnosť a výskum literárnej histórie, divadelných a hudobných tradícií Oravy, ako i dokumentácia literárnej, divadelnej a hudobnej súčasnosti. Kým v prvých šestnástich rokoch existencie sa múzeum venovalo výhradne šíreniu a popularizácii Hviezdoslavovej tvorby, od roku 1970 sa jeho záujem rozšíril na ďalšie osobnosti pochádzajúce z Oravy, ktoré výrazne prispeli k rozvoju slovenskej kultúry a vzdelania. Dnes vlastný muzeálny fond obsahuje vyše 19 400 jednotiek. Predovšetkým sú to reálie z pozostalosti Hviezdoslava, zakladateľa slovenského historického románu Dr. Ladislava Nádaši – Jégého, známej Novákovskej rodiny, ktorej členovia formovali slovenskú kultúru a Samuel Novák patril k spoluzakladateľom Matice slovenskej, či básnika, diplomata a osvetového pracovníka Theo H. Florina. Ďalej je to rozsiahly rukopisný archív, originálne fotomateriály, osobné knižnice niektorých dejateľov, korespondencie, vydania literárnych diel oravských autorov a ich výtvarné spracovanie.

Počas celej svojej existencie múzeum participovalo na kultúrno – osvetovom živote mesta i širokého okolia. Možno povedať, že za celé roky nebolo kultúrnej či spoločenskej akcie, v ktorej by sa aktívne neangažovalo. Boli to spomienkové oslavy okrúhlych životných jubilej významných kultúrnych dejateľov, odhaľovania pamätníkov, množstvo prednášok a besied, výstav, literárno – hudobných programov.

Rok powstania muzeum jest tożsamy z inauguracją największego w Słowacji konkursu recytatorskiego pod nazwą „Kubin Hviezdoslava” („Hviezdoslavov Kubín”). Od pierwszej edycji konkursu, „święta słowackiego słowa”, muzeum uczestniczy w jego organizacji. W ciągu pięćdziesięciu lat jego istnienia odnotowano ponad 1800 biorących w nim udział recytatorów. Wielu z nich się zgłosiło, wielu błysnęło, potem zapomniano o nich, nawet gdy w swoim środowisku pozostali wierni żywemu słowu, ale niektórych z nich widzimy na scenach czołowych teatrów czy na ekranach telewizorów.

Rok vzniku múzea je totožný so vznikom najväčšej súťažnej prehliadky umeleckého slova na Slovensku, ktorá je známa ako „Hviezdoslavov Kubín”. Na organizačnej príprave tohoto „sviatku slovenského” slova sa od prvých ročníkov podieľa aj múzeum. Za päťdesiat rokov existencie prešlo „Hviezdoslavovým Kubínom” (HK) vyše 1800 súťažiacich recitátorov. Mnohí prišli, zažiarili, zabudlo sa na nich – i keď vo svojom prostredí zostali verní umeleckému slovu; niektorých recitátorov vidáme na scénach našich popredných divadiel, či na televíznych obrazovkách.

Rodziny Pawła Hwiezdoslava i Romana Zawilińskiego w uzdrowisku na Słonej Wodzie.
Rodina Hviezdoslavova a Zawilińského na Slanej vode.

Archiv. Oravského múzea P.O. Hviezdoslava Dolný Kubín

Wiele konkursów nie było tylko współzawodnictwem recytatorów, ale towarzyszyły im różne imprezy kulturalne, które zapisały się w historii słowackiej literatury. Na przykład – odsłonięcie podczas 24. edycji konkursu na dolnokubińskim cmentarzu historycznym grobowców P. O. Hwiezdoslava i Janka Matúški, udostępnienie przy okazji 25. konkursu na Słonej Wodzie pod Babią Górą ekspozycji poświęconej poematowi Hwiezdoslava *Hájnikova žena*, odsłonięcie pomnika dr Ladislava Nádaši – Jégého podczas 33. konkursu itp. Obszerne materiały archiwalne dokumentujące bogate tradycje konkursu recytatorskiego są częścią zbiorów muzeum.

Do cennych dokumentów muzeum zalicza się również korespondencja P. O. Hwiezdoslava z polskim językoznawcą, pedagogiem i etnografem, prof. Romanem Zawilińskim z Krakowa. Po raz pierwszy spotkali się oni na początku lata 1897 w uzdrowisku na Słonej Wodzie w Orawskiej Półgórze (Oravská Polhora). W lipcu 1899 r. prof. Zawiliński odwiedził Hwiezdoslava w Namiestowie. Zachowała się z tego okresu ich wspólna fotografia. Z uwagi na problemy zdrowotne, Hwiezdoslav w maju i czerwcu 1902 r. odwiedził w Krakowie lekarzy specjalistów. Był częstym gościem u Zawilińskich, o czym świadczy także list do żony z 11 maja. Píše w nim:

Mnohé HK neboli len recitačnou súťažou, ale sprevádzali ich rozmanité kultúrne akcie, ktoré sa zapísali do slovenskej literárnej histórie. Bolo to napríklad: odhalenie náhrobkov P. O. Hviezdoslava a Janka Matúšku na dolnokubińskom historickom cintoríne pri 24. HK, sprístupnenie Expozície Hviezdoslavovej *Hájnikovej ženy* na Slanej vode pod Babou horou počas 25. HK v roku 1979, odhalenie sochy Dr. Ladislava Nádaši – Jégého pri 33. HK a pod. Rozsiahly archívny materiál dokumentujúci bohaté tradície Hviezdoslavovho Kubína je súčasťou muzeálneho fondu.

Medzi vzácné dokumenty Literárneho múzea P. O. Hviezdoslava sa radí korešpondencia medzi P. O. Hviezdoslavom a poľským jazykovedcom, pedagógom a etnografom Prof. Romanom Zawilińskim z Krakova. Prvýkrát sa tieto osobnosti stretli v kúpeľoch na Slanej vode v Oravskej Polhore začiatkom leta 1897. V júli 1899 navštívil Zawiliński Hviezdoslava v Námestove. Z tohoto obdobia sa zachovala ich spoločná fotografia. Kvôli zdravotným problémom navštívil Hviezdoslav v máji a júni 1902 odborných lekárov v Krakove. Bol častým hosťom u Zawilińských o čom svedčí aj list manželke z 11. mája. Píše: „U Zawilińských som veľmi

„Jestem bardzo często u Zawilińskich i niekiedy sam chętnie zajdę..., potem oni mnie zawsze rewizytują, już nie wiem ile razy jadłem tam obiad i kolację...” . Swoją przyjaźń z Zawilińskim potwierdził również dedykowanym mu w 1910 r. wierszem, który wszedł do cyklu poetyckiego Dozvuky. W latach 1911–1921 panowie wymienili 39 listów i pocztówek, które świadczą o ich głębokiej przyjaźni. Ze wspomnień Zawilińskiego wynika, że ich przyjaźń była obustronnie płodna. Dzięki niej Zawiliński bliżej zainteresował się literaturą słowacką.

Po pięćdziesiątych urodzinach Hviezdoslav wraca do Dolnego Kubina. Oddaje się własnej twórczości i tłumaczeniom literatury światowej. W 1901 r. w „Slovenských pohľadoch” ukazał się jego przekład *Sonetów Krymskich* i *Farysa* Mickiewicza. Rok później, w tym samym czasopiśmie, wydrukowano przekład *Mędrców*. Z innych polskich autorów przekładał poezje Słowackiego, *Grób Agamemnona*, *W Szwajcarii* i inne. W 1902 r. w „Slovenských pohľadoch” opublikowano tłumaczenie *Grobu Agamemnona*, o którym później poeta i historyk literatury Štefan Krčmerý napisał: „Wprawdzie Hviezdoslav nie przełożył dużo ze Słowackiego, ale zostanie w pamięci, jak otworzył Słowakom *Grób Agamemnona*”.

Biorąc pod uwagę posiadane przez muzeum materiały archiwalne i opublikowane wspomnienia współczesnych Hviezdoslavowi, można powiedzieć, że przez całe życie był on wielkim przyjacielem całego narodu polskiego, przyjacielem prof. Romana Zawilińskiego i wielu polskich uczonych.

tłumaczenie: Ryszard Juchniewicz

často, zajedno i sám zjdem rád..., potom i oni ma zavše invitujú, ani neviem koľko už ráz obedoval a večeral som tam...” Svoje priateľstvo k Prof. Zawilińskému potvrdil aj básňou, ktorú mu venoval v roku 1910 a je súčasťou básnického cyklu Dozvuky. V rokoch 1911 – 1921 si vymenili 39 listov a pohľadníc, ktoré svedčia o ich hlbokom priateľstve. Z rozpomienok R. Zawilińského vyplýva, že ich vzájomné priateľstvo bolo obapolne plodné. Zawiliński nadobúdval väčší záujem o slovenskú literatúru.

Po svojich päťdesiatych narodeninách sa Hviezdoslav vracia do Dolného Kubína. Tvorí a intenzívne sa venuje prekladom svetovej literatúry. V roku 1901 vyšiel v „Slovenských pohľadoch” jeho preklad Mickiewiczových *Krymských sonetov* a *Farisa*. O rok neskôr v tom istom časopise vychádza preklad Mudrcov. Z ďalších poľských autorov prekladal poéziu Slováckeho *Hrob Agamemnona*, *Vo Švajčiarsku* a iné. V roku 1902 v „Slovenských pohľadoch” vyšiel Hviezdoslavov preklad Slováckeho *Hrobu Agamemnona*, o ktorom neskôr básnik a literárny historik Štefan Krčmerý napísal: „Hviezdoslav síce nepreložil veľa zo Slováckeho, no ako on otvoril Slovákom *Hrob Agamemnona*, to ostane v pamäti.”

Vychádzajúc z archívnych materiálov ktoré múzeum vlastní a z publikovaných spomienok súčasníkov možno povedať, že Hviezdoslav bol po celý život veľkým priateľom celého poľského národa, priateľom Prof. Zawilińského, Prof. Geotia a viacerých poľských vedcov.

Antoni Nowak

Emil Kowalczyk – krzewiciel Orawy

Smutna wieść o śmierci Emila Kowalczyka dotarła do nas 23 lutego 2005 roku na godzinę przed XI Kongresem Związku Euroregion „Tatry”. Choć wiedziałem, że był bardzo ciężko chory, nie przypuszczałem, że tak szybko zabraknie Go wśród nas.

Emil Kowalczyk (1941–2005)
 fot. M. Kossakowska

Emil był członkiem Rady Euroregionu „Tatry” i zespołu redakcyjnego rocznika „*Pogranicze polsko-słowackie*”. Pomimo, że nie czuł się dobrze, przesłał artykuł *Euroregion bez granic i Święto pasterskie*. Bardzo chciał napisać wspomnienie pośmiertne o swoim przyjacielu Ivanie Krušínskym, Primatorze Namestova, który zmarł 9 października 2004 r. Niestety nie zdążył.

Emil był wybitnym poetą, piewą umiłowanej ziemi orawskiej, publicystą, nauczycielem, działaczem społecznym. Dla nas był przede wszystkim współtwórcą Euroregionu „Tatry”, który niestrudzenie pracował na rzecz zbliżenia Polaków i Słowaków. W naszej pamięci pozostanie jako człowiek mądry, szlachetny, tolerancyjny i serdeczny.

Na początku roku odbyłem z Nim dwie rozmowy telefoniczne. Mówił, że walczy z chorobą, że się nie poddaje i napisał dwa wiersze specjalnie do rocznika. Przesłał mi je 17 stycznia. Jest to ostatnie pożegnanie Emila z nami, w którym wyraził bardzo pięknie nieprzemijającą ideę wolności, która nie zna granic, łączy narody i grupy etniczne.

Chciałbym te wiersze w tym miejscu zacytować:

Antoni Nowak

Emil Kowalczyk – propagátor Orawy

Smutná správa o smrti Emila Kowalczyka prišla 23. februára 2005 roku hodinu pred XI. kongresom Združenia Euroregión Tatry. Hoci som vedel, že bol veľmi ťažko chorý, nepripúšťal som si, že nás tak rýchlo opustí.

Emil bol členom Rady Euroregiónu Tatry a redakčnej rady ročenky „*Polsko-slovenské pohraničie*”. Napriek tomu, že sa necítil dobre, poslal príspevok *Euroregión bez hraníc a pastiersky sviatok*. Veľmi chcel napísať posmrtnú spomienku na svojho priateľa Ivana Krušínskeho, primátora Námestova, ktorý zomrel 9. októbra 2004. Bohužiaľ, už to urobiť nestihol.

Emil bol vynikajúci básnik, bard milovaného oravského kraja, publicista, učiteľ, verejný činiteľ. Pre nás je predovšetkým spolutvorca Euroregiónu Tatry, ktorý neúnavne pracoval v prospech zbliženia Poliakov a Slovákov. V našej pamäti zostane ako človek múdry, šlachetný, tolerantný a srdečný.

Na začiatku roku som mal s ním dva telefonické rozhovory. Hovoril, že bojuje s chorobou, že sa nepoddá a napísal dve básne špeciálne do ročenky. Poslal mi ich 17. januára. Je to posledná rozlúčka Emila s nami, v ktorej veľmi dobre vyjadril nepomíňajúcu sa ideu slobody, ktorá nepozná hranice, spája narody i etnické skupiny.

Chcel by som tieto verše na tomto mieste zacytovať:

preklad: Miroslav Števík

Emil Kowalczyk**Oreł ślebody**

Oreł ślebody
 znowa nad Tatrami
 A za nimi przyšli
 Luptocy Śpisocy
 Podhalanie Orawiania
 Pieniny Połoniny
 i inkse ludy i narody
 I znowa mozno wandrować
 ślebodnie po Europie
 Są jesce ludzkie miedze granicne
 zwycaje dziwacne
 ale i te popukajo
 bo wolność
 jest jako górski potok
 na wiesne

Wendelin Haber

**Pożegnanie przyjaciela.
 Mowa wygłoszona na pogrzebie
 w dniu 26 lutego 2005 r.**

Emilu, przyjacielu drogi!

Śmierć Twoja wielu napęliła smutkiem. My, przedstawiciele Euroregionu „Tatry”, szczególnie boleśnie odczuwamy Twoje odejście. Mocno ukochałeś swoją rodzinną ziemię – Orawę; dla niej poświęciłeś całe swoje życie, działając na niwie zawodowej, kulturalnej, społecznej. Potrafiłeś dostrzec również problemy społeczności Podhala, Spisza, Liptowa, ziem z jednej i z drugiej strony Tatr. Wielkie było Twoje zaangażowanie w prac Euroregionu „Tatry”, którego byłeś radnym, niejednokrotnie nas inspirowałeś i pomagałeś w rozwiązywaniu problemów naszego stowarzyszenia. Będzie nam brakowało Twoich pełnych życzliwości podpowiedzi. Godząc się z bólem na Twoją nieobecność, obiecujemy brać przy podejmowanych decyzjach pod uwagę Twoje rady, które wierzymy, będziesz nam słał.

Gdy aniołowie zabiorą Cię do raju, przed oblicze Boga Najwyższego, wraz z księdzem infułatem Ferdynandem Machayem, Piotrem Borowym i Wojciechem Halczynem, oręduj za nami, abyśmy mogli spełnić Twój testament zapisany w jednym z Twoich wierszy:

Nom trzeba
 sukać
 ojców ciyni
 i jako oni siły
 oddać
 rodnyj ziyimi

Znowa me jedno

Ślebodo ludzko urodo
 2004 roku Pańskiego
 oskwittaś
 na ziyimi stary wykrwawiony
 I znowa me jedno
 zaś cłowiek cłowiekowi bratym

Ślebodo ludzko urodo
 ozrosłaś sie jako
 wieśniany świat
 bo słónka wolności
 nie zadzierzy
 zodno
 ćma

Wendelin Haber

**Rozlúčka s priateľom.
 Prejav prednesený na pohrebe
 dňa 26. februára 2005.**

Emil, drahý priateľ!

Tvoja smrť mnohých naplnila smútkom. My, predstavitelia Euroregionu Tatry, obzvlášť bolestivo pociujeme Tvoj odchod. Veľmi si miloval svoju rodnú zem – Oravu; jej si zasvätil celý svoj život pôsobiac na poli odbornom, kultúrnom, spoločenskom. Dokázal si vnímať taktiež problémy obyvateľov Podhalia, Spiša, Liptova – krajov jednej i druhej strany Tatier. Veľka bola Tvoja angažovanosť v práci Euroregionu Tatier, v ktorom si bol členom Rady, nejednokrát si nás inšpiroval a pomáhal pri riešení problémov nášho Združenia. Budú nám chýbať Tvoje rady plné žičlivosti. Zmierujúc sa s bolesťou nad Tvojou neprítomnosťou, sľubujeme brať pri prijímaných rozhodnutiach do úvahy názory, ktoré, veríme, nám budeš posilať.

Keď Ťa anjeli zoberú do raja, pred tvár Najvyššieho Boha, spolu s kňazom infuľatom Ferdinandom Machayom, Petrom Borovým a Vojtechom Halczynom, príhovor sa za nás, aby sme mohli plniť Tvoj testament zapísaný v jednej z Tvojich básní:

Nom trzeba
 sukać
 ojców ciyni
 i jako oni siły
 oddać
 rodnyj ziyimi

preklad: Miroslav Števík

Jan Antoľ

Frasobliwy – ikona chłopskiego losu

Obok uniwersalnego symbolu Chrystusa Ukrzyżowanego w kulturze polskiej utrwalił się również wizerunek Chrystusa Frasobliwego, którego wyobrażenie anonimowi artyści chłopscy umieszczali w przydrożnych kapliczkach. „To Bóg z chłopskiej doli, zatroskany jak chłop, biedny jak chłop i bezradny jak chłop. Synteza losu, nie tylko rzeźbiarska forma. Kto ją pierwszy wyrzeźbił, składał Bogu w ofierze

Jan Antoľ

Trpiaci – ikona sedliackeho osudu

Popri univerzálnom symbole Ukrížovaného Krista sa v poľskej kultúre ustálila aj podobizeň Trpiaceho Krista, ktorého stvárnenie anonymní sedliacki umelci umiestňovali v prícestných kaplnkách. „To je Boh zo sedliackeho osudu, ustarostený ako sedliak, biedny ako sedliak, bezradný ako sedliak. Syntéza osudu, nielen sochárska forma. Kto ju prvý vytesal, prinášal Bohu v ofere svoju pokoru, svoju nádej.

Hanka Nowobielska (1912–1992)
fot. Archiwum rodziny

swoje poníženie, svoją nadzieję. Bo tak traktowana była sztuka w chłopskiej kulturze – jako ofiara”.¹

Przytoczona uwaga Wiesława Myśliwskiego – pisarza nurtu wiejskiego w literaturze polskiej – jest impulsem dla przypomnienia w naszym roczniku, że w przygranicznej Białce Tatrzańskej żyła poetka Hanka Nowobielska (1912–1992), której nie wydana jeszcze w większości spuścizna zawiera m.in. cykl prawie siedemdziesięciu wierszy pisanych wnikliwą góralską gwarą, pt. *Mój Świątek*. Może to przypomnienie stanie się dobrą okazją do wydania pełnego ich zbioru.

Wybrane teksty podajemy w oryginalnej wersji gwarowej, bez tłumaczenia na język słowacki.

Pretože takto bolo ponímané umenie v sedliackej kultúre — ako obeta”.¹

Citovaná myšlienka Wiesława Myśliwského – spisovateľa dedinského prúdu v poľskej literatúre, je impulzom pre pripomenutie v našej ročenke, že v prihraničnej Białke Tatrzańskej žila poetka Hanka Nowobielska (1912 – 1992). Jej literárna pozostalosť, z väčšej časti nevydaná, obsahuje o. i. cyklus takmer sedemdesiatich básní písaných precíznym goralským nárečím pod názvom *Mój Świątek*. Možno sa toto pripomenutie stane dobrou príležitosťou k ich úplnému vydaniu.

Vybrané texty uvádzame v originálnej nárečovej verzii, bez prekladu do slovenčiny.

preklad: Miroslav Števík

¹ W. Myśliwski, *Kres kultury chłopskiej*, [w:] „Twórczość”, nr 4, r. 2004, s. 53-61.

¹ W. Myśliwski, *Kres kultury chłopskiej*, [w:] „Twórczość”, nr 4, r. 2004, s. 53-61.

Hanka Nowobielska

Mój Świątek

W drewnianej kaplicosce zmiertwianej w świecie żywym
siedzi zcyrniany Świątek – Jezusik Frasobliwy.

Głowicke podpar ręką, poskurcoł sie biedocek,
samotny, smutny, nicyj, choćkiedy cicho płace.

O cymsi syćko dumie za brudną, mątną sybą,
wylazły Mu do słońka ocy jak kwiotki z bibuł.

Nikt nie dbo, by Go przybrać, nie ściero kurzu z licek,
nikt nie fce Go pocieszyć, zawse je som i nicyj...

Nikt sie Mu nie uzoli, dyć ludziom to za jedno,
(telo, ze sie – od zwyku – casami fto przezegno).

A mnie sie syćko widzi, ze wspólno tęskność rzewno
tak siepie moim sercem, jak Jego sercem z drewna

I fcem swą smutną duse, zbłąkaną jak jagniątko,
bez dumań myk łańcusek uwiązać przy tym Świątku

Świątkowo nauka

Podź za Mną! rzekł mi Świątek – na chwile abo krócej,
a Jo ten świat prowadziwie pojmosfera cie naucem.

I posłak. A On stale z przed ocu myk sie stracoł:
to drzewem był, to dzieckiem, to postać mioł oroča.

Pasterzem był i owcą, i znoić sie kosorzem,
zmienioł sie w robotnika i drzewo ścinoł w borze,

I babką był staruską, co niesła ciężkie putnie,
był chorym i sietniokiem, a patrzył coraz smutniej.

Był sługą sług lo syćkik, i stale sie umniejszoł,
i płakoł z sierotami nad truchłą nojbiedniejszą.

I syćko to w Nim było... i On sie w syćko wcielił...
ze źdźwierza patrzył na mnie... i z przydroznego ziela.

Ni mogłak tego pojać, ale juz wiem, ze otdąd
On wsędy jest ukryty – i wsędy z Nim sie spotkom...

* * *

Wróciły krowy z polon i owce przywiódł baca,
noc coroz sie wydłużo, a dzień sie stale skraco.

Ku raniu nawet w sieni juz woda w putni marznie,
jakby sie ziem zacena gwałtownie naroz starzeć;

Ptosecki odleciały do ciepłuk krajów kajsi,
a tutok mało wielo z burego nieba kwasi.

Wiater juz syćkie drzewa ozebrot do kosule,
ostatnie liście krążą jako zmoknięte wróble,

Po polak gmy skłębione ozwłocy wsędy jesień.
Wybierom sie ku Tobie, bo mi okrutnie cnie sie.

Jesceś zbiedzony barzej mój Frasobliwy Boze,
babiego lata niciom związany jak powrozem;

Po ręce, co podpiero głowe schyloną w smutkak,
kropelkom krwi sie tocy ostatnio bozo krowka.

Lęki

Świątku – bojem sie w zyciu syćkiego,
cym jek starso – tym bojem sie barzej;
kieby lęki te w słowo fcieć zawrzyć –
jądrem zycio stałoby sie: przegrom...

Kiedy musem z ludziami sie zetknąć
krwawiom blizny z ran prze nik zadanyk,
coroz trudniej lęk z downa nawrzany
zmyśnyk śpasów zastoną kryć letką.

Coroz trudniej starości nieść toból,
kie sie syćko odmienio na gorse.
Cłek sie boi dni ciężkik chorobą,

Opuscenio i głodu, i mrozu.
Ale Świątku o jedno Cie prosem:
cobyk śmierzci sie bała – nie pozwól!

Vlado Medzihradský

Rohacze – Zakopane zimą 1945

Spotkaliśmy się przypadkowo – podczas fotografowania w Muzeum Wsi Orawskiej na polanie Brestowa powyżej Zuberca spostrzegłem grupę członków Tatrzańskiego Pogotowia Ratunkowego z Zakopanego i Horskiej Służby z Zuberca, którzy organizowali tradycyjną imprezę – przejście z Doliny Chochołowskiej trasą, którą w lutym 1945 r. polscy ratownicy z GOPR-u przez

Vlado Medzihradský

Roháče – Zakopane v zime 1945

Stretli sme sa náhodou – pri fotografovaní v Múzeu oravskej dediny na polane Brestová powyše Zuberca som zazrel skupinu chlapov z Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowe Ratunkowe TOPR zo Zakopaného a Horskej služby zo Zuberca, ktorí zorganizovali tradičné spomienkové podujatie – prechod z Chochołowskej doliny po trase, kadiaľ vo februári 1945

Partyzancki „szpital” w Rohaczach.
Obnovený zrub „partizánskej nemocnice” v Roháčoch.
fot. V. Medzihradský

granie Rohaczy przetransportowali ze „szpitala partyzanciego” w Długiej Jamie pod Brestową rannych partyzantów do Zakopanego. Po upływie 60 lat od tamtego wydarzenia, z trzynastu uczestników pamiętnej wyprawy żyją tylko dwaj – jednym z nich jest Stanisław Gąsienica Wawrytko z Zakopanego. Od słowa do słowa i umówiliśmy się na spotkanie u niego w Zakopanem, w domu, z którego okien Giewont jest nieomal w zasięgu ręki.

„W wyprawie uczestniczyło trzech Wawrytków – ja byłem najmłodszy, miałem 21 lat, przydzielono mnie do trzeciej grupy, która ciągnęła trzeci tobogan. Prowadził nas student medycyny Juraj Bernát, węgierski Żyd, który w górach schronił się przed deportacją i razem z dwoma słowackimi pielęgniarkami opiekował się rannymi partyzantami. W połowie grudnia 1944 r., gdy Niemcy od strony Orawic zaatakowali schronisko na Zwierówce, wynieśli rannych do szałasów myśliwskiego w dolinie Długa Jama pod górą Brestowa. Spod szałasów widać było Niemców, którzy patrolowali polanę Zwierówka. Za dnia nie można było rozpalać ognia, gdyż Niemcy wiedzieli o nich i szukali ich kryjówek. Brakowało lekarstw, a zapas jedzenia wystarczał jedynie na utrzymanie się przy życiu. Stan rannych komplikował się, rany nie goiły się, groziła im amputacja.

previezli polskí členovia GOPR-u ranených partizánov z partizánskej nemocnice v Dlhej jame pod Brestovou cez roháčske hrebene do Zakopaného. – Po 60-tich rokoch z 13-tich záchrancov žijú už len dvaja – jeden z nich je Stanisław Gąsienica Wawrytko zo Zakopaného. Slovo dalo slovo a dohovoriли sme si stretnutie u neho v Zakopanem, v dome, z ktorého oblokov máte Giewont vari na dosah ruky.

„Vo výprave boli traja Wawrytkovia – ja som bol najmladší, mal som 21 rokov, zaradili ma do tretej skupiny, ťahali sme tretí tobogán. Viedol nás medik Juraj Bernát, bol to maďarský žid, ktorý sa v horách skrýval pred deportáciou a spolu s dvoma slovenskými zdravotnými sestrami sa staral o ranených partizánov. Keď v polovici decembra 1944 Nemci od Oravic prepadli chatu na Zverovke vyniesli ich do poľovníckeho zrubu v doline Dlhá jama pod vrchom Brestová. Od zrubu bolo vidno Nemcov, ktorí hliadkovali na poľane Zverovka. Cez deň nemohli klást oheň. Nemci vedeli o nich a hľadali ich skrýšu. Liekov nebolo, jedla len tak na prežitie. Raneným sa liečenie komplikovalo, mali zapálené rany, hrozila im amputácia.

Akcja rozpoczęła się, gdy do Zakopanego dotarł Bernát z prośbą o pomoc i przetransportowanie rannych do szpitala. Wiedział, że Zakopane jest już wolne, nie znał drogi, nie miał żadnej mapy. Brodząc w głębokim śniegu, przez Łuczniarską Przełęcz (Lúčne sedlo) i Dolinę Chochołowską po 60 godzinach dotarł do Zakopanego.

Gdy wezwał nas kierownik, a Bernát powiedział o co chodzi, zgłosiło się nas więcej, niż mogło wyruszyć. Wybrali nas trzynastu, czternasty był Bernát. Szliśmy na ochotnika. Nikt nam nie nakazywał. Uważaliśmy to za ludzki obowiązek, nawet w sytuacji, gdy wiedzieliśmy, że przekroczymy linię frontu, że u nas w Zakopanem są już Rosjanie, że jest już po wojnie, a my idziemy za linię frontu na tereny zajęte przez Niemców, że chodzi nam o życie i że ryzykujemy wszystko.

Czy bałem się? Nawet nie wiem – wiedziałem tylko, że gdy nie pójdziemy, ci ludzie ze skomplikowanymi ranami i przestrzelonymi nogami zginą z głodu i wyczerpania.

W Dolinie Chochołowskiej były patrole rosyjskie, legitymowali nas, musieliśmy tłumaczyć, dlaczego udajemy się tam, za linię frontu i że z zajętego przez Niemców terenu przez zasneżone szczyty chcemy przewieźć rannych partyzantów. Słowaków i jednego Rosjanina.

Wyruszyliśmy w nocy, o piątej. Do Doliny Chochołowskiej dojechaliliśmy saniami, potem ciągnęliśmy tobogany i w trudnych do wyobrażenia warunkach dostaliśmy się na grań na Łuczniarskiej Przełęczy – śnieg, zlodowaciały z wierzchu, sięgał tam do ramion, wystawały tylko wierzchołki kosodrzewiny, często któryś z nas zapadał się i łądował między kosodrzewiną. Potem, nad Doliną Łataną, przez poręby i las szliśmy zbroczem Szyn-dłowca (Šindľovec), warunki stałe były bardzo trudne – wiał zimny wiatr północny, śnieg był głęboki i ciężki. Najstarszy z naszej grupy opadł z sił i musiał wrócić.

Przechodziliśmy skrajem Zwierówki. Bernát uprzedził nas, że jest tam niemiecki patrol. Dostrzegliśmy jednego Niemca i był to najbardziej niebezpieczny moment – na szczęście wiał wiatr i zagłuszył nasze kroki w głębokim śniegu. Niemiec nie zauważył nas.

Do szałasów dotarliśmy dopiero w nocy. Chwilę odpoczywaliśmy i zdecydowaliśmy się na ryzykowny wariant: przetransportujemy rannych Doliną Łataną, nie po stoku, którym szliśmy, gdyż nie byłibyśmy w stanie przeciągnąć obciążonych saní. W drogę powrotną wyruszyliśmy o trzeciej rano. Tobogany zwieźliśmy prosto do doliny i niecałe 120 m od patrolu niemieckiego przeszliśmy do Doliny Łatanej.

Gdy na drugi dzień, około czwartej po południu wróciliśmy do Doliny Chochołowskiej, całkowicie wyczerpany padłem na sanie i straciłem świadomość – dopiero w domu zbudziła mnie mama."

W kronice GOPR-u zapisano:

„Wszyscy ratownicy dali z siebie maksimum sił i energii – cała ekspedycja zawierała niezwykle dramatyczne momenty, była bardzo trudna, niebezpieczna i wyczerpująca.... Bez wątplenia była to najtrudniejsza i najniebezpieczniejsza wyprawa, jaką Pogotowie przeprowadziło.... Wyprawa trwała 48 godzin.... Szalas myśliwski, w którym był szpital partyzancki, w dwa dni później Niemcy spalili

Akcja sa začala, keď prišiel do Zakopaného Bernát prosiť o pomoc a prevoz ranených do nemocnice. Vedel, že Zakopané je už oslobodené, cestu nepoznal, nemal žiadnu mapu. Brodil sa hlbokým snehom kým prešiel cez Lúčne sedlo a Chochołowskú dolinu do Zakopaného. Jeho cesta trvala 60 hodín.

Keď nás vedúci zavolał a Bernát povedal o čo ide, prihlásilo sa nás viac, ako mohlo íť. Vybrali nás trinástich, štrnásty bol Bernát. Išli sme dobrovoľne. Nik nám to neprikázal. Považovali sme to za svoju ľudskú povinnosť, aj keď sme vedeli, že prekročíme frontovú líniu, že u nás v Zakopanem sú už Rusi, už je po vojne a my ideme cez frontovú líniu do Nemcami obsadeného územia. Že nám ide o život. Že riskujeme všetko.

Či som mal strach? Ani neviem – len viem, že som si uvedomil, že ak nepôjdeme, tí ľudia tam majú komplikované zranenia, prestrelené nohy a zahynú od hladu a vyčerpania.

V Chochołowskej doline boli ruské hliadky, legitymovali nás, museli sme vysvetľovať prečo tam ideme, do nebezpečenstva, prekročiť frontovú čiaru a z Nemcami obsadeného územia cez zasnežené vrchy previesť ranených partizánov. Slovákov a Rusa.

Vyšli sme v nocy, o piatej. Do Chochołowskej nás zaviezli na gazdovských saniach, potom sme ťahali tobogány, v nepredstaviteľne ťažkých podmienkach sme vystúpili na hrebeň v Lúčnom sedle; bolo tam snehu po plecía – povrch zľadovatelý, vyčnievali len vrcholky kosodreviny, často sa niektorý z nás preboril a spadol medzi kosodrevinu. Potom sme išli ponad Látanú dolinou cez rúbaniská a les úbočím Šindľovca, podmienky boli stále veľmi zlé – fúkal studený severák, sneh bol hlboký a ťažký. Najstarší zo skupiny nevládal a musel sa vrátiť.

My sme prechádzali okrajom Zverovky. Od Bernáta sme vedeli, že je tam nemecká hliadka. Zazreli sme Nemca na stráži. Vtedy to bolo najnebezpečnejšie – našťastie fúkal vietor, takže nebolo počuť ako sa plazíme v hlbokom snehu. Nemec nás nezbadal.

Do zrubu sme prišli až v nocy. Chvilu sme si oddychli, a prijali riskantný variant: previezť tobogány s ranenými partizánmi Látanou dolinou, nie vo svahu, ktorým sme prišli, tadiaľ by sa nedali transportovať obsadené sane. O tretej hodine ráno sme vyrazili na cestu nazad. Tobogány sme zviezli rovno do doliny a necelých 120 metrov od nemeckej hliadky sme prešli do Látanej doliny.

Keď sme sa na druhý deň okolo štvrtej popoludní vrátili do Chochołowskej doliny ja som padol do saní úplne vyčerpaný a stratil som vedomie – zobudila ma až doma moja mama."

V kronike TOPR je zapísané:

„Všetci záchrancovia vydali zo seba maximum síl a energie – celá expedícia obsahovala neobyčajne dramatické momenty, bola veľmi ťažká, nebezpečná a vyčerpávajúca.... Bola to nepochybne najťažšia a najnebezpečnejšia výprava, akú Pogotowie vykonalo.... Výprava trvala 48 hodín.... Poľovnícku chatu, v ktorej bola partizánska nemocnica o dva dni vypálili Nemci... Po vojne

li.... Po wojnie Słowacy postawili nowy szafas i umieścili na nim tablicę pamiątkową z napisem: *Z tego miejsca w dniach 11 i 12 lutego 1945 r., z narażeniem własnego życia polscy ratownicy uratowali rannych partyzantów rosyjskich i słowackich, transportując ich nieomal pod lufami niemieckich karabinów do Polski*".

Stanisław Gąsienica Wawrytko został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi.

tłumaczenie: Ryszard Juchniewicz

Vlado Medzihradský

Pamięci Ivana Krušínského

Losy życia Ivana Krušínského były związane z jego rodzinną krainą – Górą Orawą. Mocno odcisnęły się na nim wydarzenia, które przeżywało społeczeństwo słowackie. Zaczynał w 1960 r. jako nauczyciel wiejski, jednak w 1970 r., po lustracji w „okresie normalizacji”, musiał ze szkolnictwem się rozstać. Był taksówkarzem, następnie kierownikiem miejscowych warsztatów rzemieślniczych i zdolnym producentem tradycyjnych, drewnianych artykułów gospodarstwa domowego. Ale przez cały ten czas współpracował z teatrem amatorskim. Bo w gruncie rzeczy był aktorem.

Namiestowo otworzyło się przed nim po 1989 r. – jego niespełnione ambicje intelektualne i zdolności menedżerskie w pełni ujawniły się na stanowisku burmistrza miasta, na którym pozostawał w latach 1990 – 1998, a potem ponownie, od 2002 r. aż do śmierci – 09. 10. 2004. W 2001 r. został radnym żylińskiego sejmiku wojewódzkiego.

Razem z bratem architektem przygotował nową wersję planu zagospodarowania przestrzennego miasta, był przy narodzinach idei uczynienia z Placu Hviezdoslava galerii pochodzących z Górnej Orawy lub pracujących na jej terenie wybitnych działaczy słowackiej kultury i historii narodowej oraz przeniesienia do niej pomnika wieszca słowackiej poezji – Pavla Országha Hviezdoslava; przed kościołem, na nowym, nazwanym imieniem biskupa Vojtašáka placu, postawił jego pomnik, założył również fundację wspierającą budowę szpitala w Namiestowie.

Ale najważniejszy rozdział w jego życiu jest związany z działalnością w amatorskim ruchu teatralnym, któremu oddawał się bez reszty. Prowadził dziecięce i młodzieżowe kółka teatralne, reżyserował i grał

postavili Slováci nový zrub a umiestnili na ňom pamätnú tabuľu s nápisom: *Z tohto miesta v dňoch 11. a 12. februára 1945 s nasadením vlastných životov poľskí záchrancovia zachránili životy ranených partizánov ruských a slovenských, keď ich transportovali – takmer pod hlavňami nemeckých pušiek – do Polska*".

Stanisław Gąsienica Wawrytko je nositeľom štátneho vyznamenania Zlatého kríža Za zásluhy.

Vlado Medzihradský

Za Ivanom Krušínským

Životný príbeh Ivana Krušínského bol spätý s jeho rodným krajom – hornou Oravou a silno poznačený aj vývojom slovenskej spoločnosti. Začínal ako dedinský učiteľ v roku 1960, no v roku 1970 po previerkach v „normalizačných časoch” musel školstvo opustiť. Bol taxikár, neskôr vedúci miestnej remeselníckej prevádzkárne a zručný výrobca tradičných domácich potrieb z dreva. Stále sa však venoval ochotníckemu divadlu. Bol v podstate herec.

Námostovo sa mu otvorilo po roku 1989 – jeho nenaplnené intelektuálne ambície a manažérske schopnosti plne sa prejavili vo funkcii primátora Mesta Námestovo. Pracoval v nej v rokoch 1990 až 1998 a potom opäť od 2002 až do svojho skonu 09. 10. 2004. V roku 2001 ho zvolili za poslanca zastupiteľstva Žilinského samosprávneho kraja.

Spolu s bratom, architektom, prepracovali aj územný plán mesta. Krušínský bol pri tom, keď sa rodila myšlienka urobiť z Hviezdoslavovho námestia galériu významných dejateľov slovenskej národnej a kultúrnej histórie, ktorí sa narodili alebo pôsobili na hornej Orave a premiestniť na ňu sochu bar-

da slovenskej poézie Pavla Országha – Hviezdoslava; na piedestál privedol biskupa Vojtašáka – pred kostol, na nové Vojtašákovu námestie. Založil Nadáciu na podporu stavby nemocnice v Námestove.

Najvýznamnejšiu kapitolu v Krušínského živote naplnila ochotnícka divadelnícka práca. Bol ňou vari posadnutý. Viedol krúžky detí, školákov, mládeže, režíroval, hral. Aj v profesionálnych filmoch sa mu ušla rola. Bol pri zrode „Námestovských divadelných dní”, aj „Hudobného leta”. A čo bolo pre neho vari najtypickejšie – hrával rád Mikuláša – rád donášal a rozdával deťom darčeky.

Ivan Krušínský (1943 – 2004)
fot. Archivum

w przedstawieniach. Jako aktor wystąpił również w filmie profesjonalnym. Stał u kolebki „Dni teatru w Namiestowie” i „Muzycznego Lata”. Najtrafniej jego postać charakteryzuje rola św. Mikołaja, w którą chętnie wcielał się co roku, obdarowując dzieci prezentami.

Gdy podpisywał akt założycielski Euroregionu „Tatry”, miał już za sobą współpracę z przyjaciółmi z polskiej Orawy – jako działacz teatralny, reżyser, przyjaciel.

Nie zapomnimy o nim.

tłumaczenie: Ryszard Juchniewicz

Antoni Nowak

Jerzy Saba Dobrzański – niedoceniony badacz przeszłości

Po wojnie z bolszewikami w 1920 roku wiele polskich rodzin musiało uchodzić ze wschodnich kresów Rzeczypospolitej. Taki los spotkał również rodzinę Dobrzańskich z Winnicy, miasta malowniczo położonego na skalistych brzegach Bohu w województwie braclawskim na Podolu. Trafili oni do Nowego Targu i tu się osiedlili. W dzielnicy Kowaniec, która była wówczas modnym letniskiem i zimowiskiem, wybudowali drewnianą willę w stylu zakopiańskim. W domu tym zamieszkała wielopokoleniowa, ziemiańska rodzina.

Jerzy Dobrzański, urodzony 5 stycznia 1929 r., był synem Anny Dobrzańskiej, artystki rzeźbiarki, absolwentki Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu. W Nowym Targu spędził dzieciństwo i lata młodości. W 1948 r. zdał maturę w Liceum im. S. Goszczyńskiego w Nowym Targu. Ukończył studia na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. Z nakazem pracy wrócił na Podhalie i pracował w Nowym Targu i Zakopanem w budownictwie i biurach projektowych.

Jerzego poznałem na początku lat siedemdziesiątych, kiedy pracowałem w Powiatowym Domu Kultury. Był wtedy powiatowym konserwatorem zabytków. Z wielkim zaangażowaniem i profesjonalizmem próbował ratować dziedzictwo kulturowe Nowego Targu i Podhala. Na naszych oczach zniknęły wtedy szczytowe domy przy ulicach Długiej i Ogrodowej, w ruinę popadała nowotarska karczma, zaczęło się żywiołowo rozwijać bezstylowe budownictwo we wsiach podhalańskich, bezpowrotnie zostały zaburzone historyczne układy przestrzenne miasteczek i wsi. Kolekcjonerzy wykupywali masowo i wywozili z Podhala sztukę ludową, drewniane świątki, przedmioty codziennego użytku, a nawet całe chałupy góralskie. Jerzy Dobrzański z panią Hanną Pierńkowską, wówczas wojewódzkim konserwatorem zabytków, czynili starania na rzecz utworzenia skansenu budownictwa podhalańskiego. Pomysł upadł, ponieważ trwał niekończący się spór o lokalizację, a później brakło na ten cel odpowiednich funduszy. Nie został również zrealizowany pomysł Jerzego powołania w Nowym Targu państwowego muzeum, ratowania zabytkowego nowotarskiego zajazdu i kasztelu we Frydmanie. Wykonał szczegółową inwentaryzację tych obiektów i przedstawił interesujące koncepcje ich zagospodarowania.

Keď Ivan Krušínský podpísal zakladaciu listinu Euroregionu Tatry mal už za sebou spoluprácu s priateľmi z polskej Oravy – ako divadelník, režisér, priateľ. Nezabudnime na neho.

Antoni Nowak

Jerzy Saba Dobrzański – nedocenený bádateľ minulosti

Po vojne s boľševikmi v roku 1920 muselo veľa poľských rodín opustiť východné územia krajiny. Takýto osud stretol aj rodinu Dobrzańských z Winnice, mesta malebne položeného na skalnatých brehoch Bohu v braclavskom vojvodstve na Podolí. Dostali sa do Nového Targu a tu sa usadili. V miestnej časti Kowaniec, ktorá bola v tom čase módnym letoviskom i zimoviskom, postavili drevenú vilu v zakopanskom štýle. V tomto dome sa zabývala starobylá zemianska rodina.

Jerzy Dobrzański, narodený 5. januára 1929, bol synom Anny Dobrzańskiej, umeleckej sochárky, absolventky Akadémie výtvarných umení v Peterburgu. V Nowom Targu strávil detstvo i mládenecké roky. V roku 1948 zmaturoval na Lýceu S. Goszczyńského v Nowom Targu. Ukončil štúdiá na Fakulte architektúry krakovskej polytechniky. S pracovným príkazom sa vrátil na Podhalie a pracoval v Nowom Targu a Zakopanem v stavebníctve a projektových kanceláriách.

Juraja som poznal na začiatku sedemdesiatych rokov, keď som pracoval v okresnom dome kultúry. Bol v tom čase okresným pamiatkárom. S veľkým nasadením a profesionalizmom sa snažil zachraňovať kultúrne dedičstvo Nového Targu a Podhalia. Pred našimi očami vtedy mizli štítové domy na ulici Długiej a Ogrodowej, na ruínu sa menila nowotarská krčma, začalo sa živelne rozvíjať bezštýľové stavebníctvo v podhalských dedinách, nenávratne bola narušená historická zástavba mestečiek a dedín. Zberatelia masovo vykupovali a vyvážali z Podhalia ľudové umenie, drevené plastiky, predmety každodennej potreby, a dokonca celé goralské chaľupy. Jerzy Dobrzański s panią Hannou Pierńkowskou, v tom čase krajskou pamiatkarkou, podnikli kroky vo veci vytvorenia múzea ľudovej architektúry Podhalia. Z návrhu zišlo, pretože sa viedli nekonečné spory o jeho umiestnení, neskôr chýbali na realizáciu zámeru zodpovedajúce prostriedky. Neuskutočnili sa tiež Jurajove návrhy: založenie štátneho múzea v Nowom Targu, pamiatková záchrana nowotarského zájazdového hostinca a pevnosti vo Frydmane. Vykonal podrobnú inventarizáciu týchto objektov a predstaval zaujímavú koncepciu ich využitia.

Jednak jego największą pasją była starożytna i średniowieczna architektura obronna. W zaciszu swojego domu stworzył nowoczesny warsztat naukowy, pozwalający na zgłębianie zawichości i subtelności tego tematu. Był uczonym na miarę swojego czasu. Zgromadził wielki księgozbiór, śledził wszystkie nowości literatury światowej (wiele książek sprowadzał z zagranicy), przeprowadzał kwerendy w różnych bibliotekach, gdzie wykonywał tysiące mikrofilmów z interesujących go pozycji. Swoje przemyślenia i koncepcje spisywał na fiszkach, których wykonał tysiące. Marzył o wydaniu leksykonu architektury obronnej. Był perfekcjonistą, który nieustannie poprawiał i uzupełniał swoje teksty, dlatego publikował niewiele. Drukiem ukazały się opracowania: *Obóz warowny Achajów na przykładzie „Iliady” i „Odyssey”* oraz *Castrum. Problematyka badawcza*.

Wniósł też wkład naukowy do poznania dziejów najdawniejszych założeń obronnych w Dolinie Nowotarskiej. Prowadził badania terenowe z profesorem A. Żakiem w Czorsztynie i Szaflarach na Skalce. Efektem prowadzonych badań były dwa studia: *Ku początkom zamków w Karpatach Polskich (Szaflary i Czorsztyn w Kotlinie Nowotarskiej)* oraz *Uwagi o średniowiecznych założeniach obronnych w Kotlinie Nowotarskiej*.

Jerzy udostępnił mi też dwa bardzo interesujące i twórcze opracowania dotyczące zamku czorsztyńskiego i początków osadnictwa na Podhalu. Szczególnie ta druga praca, rzetelnie udokumentowana, rzuca nowe światło na problematykę akcji osadniczej Cystersów, lokalizacji Starego Cła i przebiegu średniowiecznych szlaków handlowych na Spisz i Orawę. Szkoda, że mimo moich próśb nie zgodził się na opublikowanie tych prac w monografii *Dzieje miasta Nowego Targu*.

Saba Dobrzański należał do wymierającego rodu intelektualistów, którzy nie akceptowali zachodzących przemian społecznych i kulturowych we współczesnym świecie. Był zatrwożony inwazją kultury masowej i zanikiem tradycyjnego systemu wartości. Nie rozumiał i nie akceptował współczesnego świata, dlatego uchodził za dziwaka. Można powiedzieć, że żył na emigracji wewnętrznej, w świecie książek, zajęty własnymi, rozległymi studiami naukowymi, z upływem czasu coraz bardziej oddalał się nawet od ludzi mu życzliwych. O jego wielkiej wrażliwości na klasyczne piękno oraz harmonię w sztuce i literaturze świadczą dokonane przez niego przekłady poezji greckiej, łacińskiej i francuskiej.

Kilka lat temu dotknięty prozą życia i konfliktami wśród spadkobierców zmuszony był sprzedać rodzinny dom na Kowańcu. W związku z przeniesieniem się do

Avšak jeho najväčšou vášňou bola staroveká a stredoveká obranná architektúra. V zátisí svojho domu vytvoril moderné vedecké pracovisko, umožňujúce prebádanie spletnosti a subtlítnosti tejto témy. Bol vzdelancom úrovne svojej doby. Zhromaždil veľkú knižnicu, sledoval všetky novinky svetovej literatúry (veľa kníh získaval zo zahraničia), uskutočňoval výskumy v rôznych knižniciach, kde vyhotovoval tisíce mikrofilmov z oblasti, o ktorú sa zaujímal.

Svoje úvahy a koncepcie spisoval na kartotekové lístky, ktorých vyhotovil tisíce. Túžil po vydaní lexikónu obrannej architektúry. Bol perfekcionistom, ktorý neustále upravoval a dopĺňal svoje texty a z tohto dôvodu veľa nepublikoval. Tlačou vyšli práce: *Obranný tábor Achajcov na príklade Iliady a Odsey*, ako aj *Castrum. Výskumná problematika*.

Prispel aj k poznaniu najstarších obranných zariadení v Nowotarskej doline. Uskutočňoval terénne výskumy s profesorom A. Žakym v Czorsztynie a Szaflarach na Skalke. Výsledkom uskutočnených výskumov boli dve štúdie: *K počiatkom hradov v poľských Karpatoch (Szaflary a Czorsztyn v Nowotarskej kotline)*, *Úvahy o stredovekých obranných zariadeniach v Nowotarskej kotline*.

Juraj mi ukázal tiež dve veľmi zaujímavé a prínosné práce týkajúce sa Czorsztyńského hradu a počiatkov osídlenia na Podhalí. Zvlášť druhá práca, dôkladne zdokumentovaná, vrhá nové svetlo na problematiku osídľovacích aktivít cisterciánov, lokalizáciu Starého Cła i priebehu stredovekých obchodných ciest na Spisz a Oravu. Škoda, že napriek mojim prosbám nesúhlasil s publikovaním týchto prác v monografii *Dejiny mesta Nowy Targ*.

Saba Dobrzański patril k vymierajúcemu rodu intelektuálov, ktorí neakceptovali prebiehajúce spoločenské a kultúrne zmeny v súčasnom svete. Bol znepokojený inváziou masovej kultúry a zánikom tradičného systému hodnôt. Nerozumel, neakceptoval súčasný svet, a preto ho pokladali za čudáka. Možno povedať, že žil vo vnútornej emigrácii, vo svete kníh, zaujatý vlastnými rozsiahlymi vedeckými štúdiami, s plynúcim časom sa čoraz viac uzatváral dokonca pred ľuďmi, ktorí mu žičili. O veľkej citlivosti voči klasickej kráse a harmónii v umení a literatúre svedčia jeho preklady gréckej, latinskej a francúzskej literatúry.

Pred niekoľkými rokmi, dotknutý prózou života i konfliktmi medzi dedičmi, bol nútený predať rodinný dom na Kowańci. V súvislosti s presťahovaním sa do malého blokového bytu sa zrútil jeho svet.

Jerzy Saba Dobrzański (1929–2005)
fot. Archiwum

małego mieszkania w bloku zawałił się jego świat. Rozproszył się księgozbiór, domowe pamiątki, rzeźby matki, nie było z nim już ulubionych kotów i ogrodu ocienionego starodrzewem.

Po ciężkiej chorobie zmarł 17 stycznia 2005 r.

W mojej pamięci pozostaną niekończące się rozmowy, te przy kawiarnianych stolikach i te w domowym zaciszu przy mocnej kawie i w kłębach dymu z wypalanych przez niego dziesiątek papierosów, czasem przy lampce koniaku. Urzekła mnie jego wielka erudycja, znajomość faktów i zdarzeń, filmowa wyobraźnia, która pozwałała mu na budowanie śmiały, a niekiedy fantazyjnych hipotez dotyczących przeszłości. I choć nieraz nasze rozmowy kończyły się kłótnią, to wracaliśmy do nich, a niejedna z nich była dla mnie inspiracją do moich działań i poczynań, jak chociażby organizacja wystaw: *Portrety Nowotarzan, Starej fotografii nowotarskiej, Pięćsetlecie drukarstwa*, jak również koncepcja *Szlaku historyczno-kulturowo-przyrodniczego dookoła Tatr*. Warto zadbać, aby wielki dorobek naukowy Jerzego Saby Dobrzańskiego został uporządkowany i opublikowany.

Agnieszka Pyzowska

Wspomnienia z dzieciństwa

Co z podróży do Polski mogło zapamiętać półtoraroczne dziecko? Może tylko miarowy stukot kół pociągu, przekraczającego polsko-słowacką granicę w Suchej Horze i cichy głos matki, powtarzającej, że to już niedaleko. Na stacji w Nowym Targu 6 lipca 1926 roku na swoją żonę i malariką córeczkę czekał trzydziestoletni mężczyzna. Od kilku miesięcy mieszkał i pracował w tym mieście. Wyuczony zawodu cukiernika, znając język angielski i niemiecki przez jakiś czas pracował jako czeladnik w Kieżmarku i skarbnik koła katolickiego w Starej Lubowli. Z powodu kryzysu gospodarczego, jaki ogarnął wtedy cały świat praca cukiernika nie przynosiła dochodów, które pozwoliłyby utrzymać rodzinę. Dlatego w 1925 roku postanowił wyjechać do Polski. W Nowym Targu Józef Maletz został wspólnikiem pana Reibajzera, z którym wyrabiał cukierki i ciastka. Po kilku miesiącach, gdy interesy zaczęły iść dobrze postanowił sprowadzić do siebie żonę i dziecko.

Taki właśnie obrót spraw spowodował, iż 6 lipca 1926 roku na stacji w Nowym Targu pojawiła się 23-letnia Emilia Maletz ze swoją 1,5-miesięczną córką Stefanią oraz bagażem najpotrzebniejszych rzeczy, które skrupulatnie i pieczołowicie zostały spisane w sporządzonym 20 czerwca 1926 roku przez starostę Starej Lubowli „Wykazie przedmiotów, które Emilia Maltzová z rodu Mertiňáková zabiera ze sobą do Polski”. Warto przytoczyć ten spis: 4 prześcieradła, 3 poszwy na kołdrę, 4 sztuki bielizny pościelowej, 1 kołdra, 7 poduszek, 1 pierzyna, 2 poszewki, 6 okryć, 2 komplety stołowe, 4 ręczniki, 12 chusteczek, 12 damskich koszul, 4 dam-

Rozptylili sa jeho knihy, domáce pamiatky, plastiky matky, neboli s ním už oblúbené mačky a záhrada zatienená starými stromami.

Po ťažkej chorobe zomrel 17. januára 2005.

V mojej pamäti zostanú nekonečné rozhovory: tie pri kaviarenských stolíkoch, i tie v domácom zátíší pri silnej káve a v kúdoch dymu z desiatok cigariet, ktoré vyfajčil, občas pri poháriku koňaku. Očarovala ma jeho veľká erudícia, znalosť faktov a udalostí, filmová predstavivosť, ktorá mu umožňovala vytvárať odvážne a niekedy fantazijné hypotézy týkajúce sa budúcnosti. A hoci sa neraz naše rozhovory končili sporom, vracali sme sa k nim. Nejedna z nich bol pre mňa inšpiráciou k mojej činnosti a počínom. Napríklad organizácia výstav: *Portréty obyvateľov Nového Targu, Stará nowotargská fotografia, Päťstoročnica tlačiarstva, ako aj koncepcia Historicko-kultúrno-prírodnej cesty okolo Tatier*. Treba sa postarať o to, aby rozsiahle výsledky vedeckého bádania Juraja Saby Dobrzaňského boli usporiadané a uverejnené.

preklad: Miroslav Števík

Agnieszka Pyzowska

Spomienky z detstva

Čo si z cesty do Polska mohlo zapamätat poldruharočné dieťa? Možno iba pravidelný klepot kolies vľaku prekračujúceho polsko-slovenskú hranicu v Suchej Hore a tichý hlas matky opakujúcej, že je to už neďaleko. Na stanici v Nowom Targu 6. júla 1926 na svoju ženu a malú dcérku čakal tridsaťročný muž. Niekoľko mesiacov býval a pracoval v tomto meste. Vyučený cukrárskemu remeslu, poznajúc anglický i nemecký jazyk, istý čas pracoval ako tovariš v Kežmarku a pokladník katolíckeho kruhu v Starej Lubovni. Z dôvodu hospodárskej krízy, ktorá zasiahla v tom čase celý svet, práca cukrára neprinášala príjmy, ktoré by uživilí rodinu. Z tohto dôvodu sa v roku 1925 rozhodol vycestovať do Polska. V Nowom Targu bol Jozef Maletz spoločníkom pána Reibajzera, s ktorým vyrábala cukrky a zákusky. Po niekoľkých mesiacoch, keď sa obchod úspešne rozvíjal, rozhodol sa priviesť k sebe ženu s dieťaťom.

Práve takýto vývoj záležitostí spôsobil, že 6. júla 1926 sa na stanici v Nowom Targu ocitla 23-ročná Emília Maltzová so svojou 1,5-ročnou dcérkou Štefániou, batožinou najpotrebnejších vecí, ktoré boli svedomito a starostlivo spísané dňa 20. júna 1926 richtárom Starej Lubovne vo „Výkaze predmetov, ktoré Emília Maltzová, rodená Mertiňáková, so sebou nese do Polska”. Je zaujímavé zaciťovať z tohto súpisu: 4 prestieradla, 3 prestieradla na paplóny, 4 postelne prádla, 1 paplón, 7 vankúšov, 1 duchna (perina), 2 pokrovce, 6 pokrývad, 2 stolné supravky, 4 uteráky, 12 kapesníkov, 12 dámskych košiel,

skie nocne koszule, 14 sztuk damskiej bielizny, 10 staników, 4 suknie, 3 bluzy, 4 fartuchy, 6 par pończoch, 3 męskie koszule, 9 par kołnierzyków, 43 sztuki bielizny dziecięcej, 15 ubranek dla dziecka, 5 ścierek kuchennych, 1 kozuch, 2 boa, 7 robótek ręcznych, 4 narzuty na kanapę, 4 nakrycia głowy, 1 chusta, 2 książki, 1 damski kapeluszek oraz 2 pary damskiego obuwia. Ten wykaz samych praktycznych i niezbędnych w każdym domu rzeczy dowodzi, iż Emilia Maltzowa musiała być dobrą i zaradną gospodynią.

30 lipca 1926 roku Emilia zgłosiła swój pobyt w Nowym Targu. Od tej pory na kolejnych stronach jej paszportu będą pojawiać się wydawane przez nowotarskich starostów wizy upoważniające do jednokrotnego opuszczenia granic Rzeczypospolitej. Pod nimi pieczęci z przejść granicznych w Suchej Horze, Piwnicznej i Mniszku nad Popradem. Każdego roku w lecie i na Boże Narodzenie cała rodzina odwiedzała rodziców i rodzeństwo matki Stefani w Starej Lubowli, w letnie miesiące podróżując pociągiem przez Kralovany, a w zimie obierając kierunek na Mniszek. Jedno z takich odwiedzin zakończyło się wizytą u lekarza i leczeniem zwichniętej rę-

4 damske nočné košele, 14 dámskych spodkov, 10 dámskych lajblikov, 4 sukne, 3 blúzy, 4 zástery (fortuchy), 6 párov punčoch, 3 panské košele, 9 golierov, 43 kusov detskej bielizne, 15 detských šiat, 5 kuchynských utierok, 1 kozuch, 2 nákrétniky (boa), 7 ručných prác, 4 kaprice na pohovku, 4 šatky na hlavu, 1 husla, 2 knihy, 1 dámsky klobúk a 2 páry ženske lopánky. Tento zoznam samých praktických a nevyhnutných vecí v každom dome dokazuje, že Emília Maltzová musela byť dobrou a poriadnou gazdinou.

30. júla 1926 Emília prihlásila svoj pobyt v Nowom Targu. Od tej doby sa na ďalších stranách jej pasu budú objavovať víza vydávané nowotargorskými starostami oprávňujúce na jednorazové prekročenie hraníc Poľska. Pod nimi sú pečiatky z hraničných priechodov v Suchej Hore, Piwnicznej i Mnišku nad Popradom. Každý rok v lete i na Vianoce celá rodina navštevovala rodičov i príbuzenstvo matky

Štefanie v Starej Lubovni, v letných mesiacoch cestujúc vlakom cez Kralovany a v zime sa ubierajúc smerom na Mniszek. Jedna z takýchto návštev sa skončila návštevou u lekára a liečením vyklbenej ruky

Stefania Maletz w 1927 roku.
Štefánia Maletzová v roku 1927.
fot. E. Morawetz

Reprodukcia paszportu Emilii Maletz. Na fotografii Emilia z malutką Stefką.
Reprodukcia pasu Emílie Maletzovej. Na fotografii Emília s malou Štefkou.

fot. Archiwum

ki małej Stefci, gdy podrzucana z radości przez swoich wujów pod sam sufit upadła.

Rodzina Maltzów mieszkała w Nowym Targu przez kilka lat, które osiemdziesięcioletnia dziś Stefania wspo-

małej Števky, ktorá spadla, keď ju strýkovia od radosti vyhadzovali až po strop.

Rodzina Maltzov bývala v Nowom Targu niekoľko rokov, na ktoré si dnes už 80-ročná pani Štefánia

mina z wielkim sentymentem, jako czas, gdy spełnił się sen jej rodziców o możliwości pracy w wyciecznym zawodzie. Na jarmarkach, na które zjeżdżali gospodarze z całego Podhala, Spisza i Orawy oraz na okolicznych odpustach Maltzowie sprzedawali wszystkie swoje wyroby cukiernicze. Powodziło się im dobrze, lepiej niż było to w tamtych latach możliwe w ich ojczystej Słowacji.

Mała Stefania chodziła do ochronki dla dzieci prowadzonej przez siostry serafitki. To od nich dostała książeczkę do nabożeństwa. Do dziś zachowała także fotografię zrobioną w uroczystość Bożego Ciała. Na niej czteroletnia Stefka z wielką kokardą we włosach stoi

spomína s veľkým sentimentom ako na čas, keď sa splnil sen jej rodičov o možnosti pracovať vo vyučenom odbore. Na jarmokoch, na ktorých sa schádzali gazdovia z celého Podhalia, Spiša, Oravy, ako aj na okolitých odpustoch Maltzovci predávali všetky svoje cukrárenské výrobky. Darilo sa im dobre, lepšie, ako to bolo možné v tých rokoch na ich rodnom Slovensku.

Malá Štefánia chodila do opatrovne pre deti prevádzkovanéj sestrami serafínkami. Práve od nich dostala modlitebnú knižku. Dodnes si uchovala aj fotografiu vyhotovenú na sviatok Božieho tela. Na nej štvorročná Štefka s veľkou mašlou vo vlasoch stojí uprostred

Uroczystość Bożego Ciała w 1929 roku.
Sviatok Božieho tela v roku 1929.
fot. Archiwum

wśród wystrojonych rówieśników. U góry sztandar, feretron i korony niesione na poduszkach przez dzieci w trakcie procesji eucharystycznej. Zresztą atmosfera uroczystości Bożego Ciała, w czasie których ulice miasta i okna domów przystrojone były w kwiaty, obrazy i wstęgi, a w procesji szli ubrani w galowe stroje uczniowie wszystkich szkół wyjątkowo mocno zapadła w pamięci dziewczynki. Zapamiętała również noce świętojańskie i pływające po Dunajcu, oświetlone lampionami barki. Mała Stefcia przyglądała się im z okien zakładu rodziców mieszczącego się przy ulicy Świętej Anny.

W roku 1930 rodzina Maltzów opuściła Nowy Targ i osiadła w Starej Lubowli. Jednak lata spędzone przez małą Stefkę w Polsce pozostawiły w jej pamięci ślady pewnych wydarzeń, uczuć, wrażeń, wszystkiego tego, co dziś otoczone mgiełką minionego czasu staje się mitologią dzieciństwa – prawdziwego, a przecież jakby nierealnego. I choć nie ma już przedwojennego Nowego Targu, nie ma dawnej Starej Lubowli, nie ma tej rzeczywistości z wypisywanymi pięknym pismem urzędowymi dokumentami, to warto wsłuchać się w historię, którą opowiadają karty paszportu i fotokopie zdjęć Stefanii Burianovej z domu Maletz.

vyparadených rovesníkov. Hore zástava, prenosný oltár a korony nesené na poduškách deťmi v priebehu eucharistickej procesie. Atmosféra slávností Božieho tela, počas ktorých boli ulice mesta i okná domov vyzdobené kvetmi, obrazmi i stuhami a v procesii išli oblečení v slávnostných krojoch študenti všetkých škôl, sa výnimočne silno vryla do pamäti dievčiny. Zapamätala si tiež svätojańske noci a lampionmi osvetlené loďky, plávajúce po Dunajci. Malá Štefka sa na ne dívala z okien výrobné rodičov nachádzajúcej sa na ulici Svätej Anny.

V roku 1930 rodina Maltzov opustila Nowy Targ a usadila sa v Starej Lubovni. Napriek tomu roky strávené v Poľsku zanechali v pamäti malej Števky stopy určitých udalostí, pocitov, dojmov, všetkého toho, čo sa teraz – obklopené hmlou uplynulého času, stáva určitou mytológiou detstva – pravdivého, predsa akoby nereálneho. I keď už nie je predvojnový Nowy Targ, nie je dávna Stará Lubovňa, nie je tá realita s pekným písmom vypísanými úradnými dokumentmi, treba sa započúvať do histórie, o ktorej vypovedajú strany pasu a fotokópie fotografií Štefanie Burianovej, rodenej Maltzovej.

Antoni Nowak

Ośrodek Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu

Wyjątkowym i ważnym wydarzeniem w dziesięcioletniej działalności Związku Euroregion „Tatry” było otwarcie *Ośrodka Współpracy Polsko-Słowackiej* w No-

Antoni Nowak

Stredisko polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu

Výnimočnou a dôležitou udalosťou v desaťročnej činnosti Združenia Euroregión Tatry bolo otvorenie Strediska polsko-slovenskej spolupráce

Otwarcie Ośrodka Współpracy Polsko-Słowackiej. Symboliczną wstęgę przecięli Dyrektor Grażyna Węcłewska, Przewodniczący Wendelin Haber oraz Minister Martin Pado.

Otvorenie Strediska polsko-slovenskej spolupráce. Symbolickú stuhu prestrihli riaditeľka Grażyna Węcłewska, predseda Wendelin Haber a minister Martin Pado.

fot. St. Budzyński

wym Targu w dniu 12 lutego 2004 roku. Uroczystość tę zaszczycili swoją obecnością liczni goście, a wśród nich: Sekretarz Stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Republiki Słowackiej Martin Pado, Senator RP Franciszek Bachleda-Księdzularz, Konsul Generalna Republiki Słowackiej w Krakowie Janka Burianova, Konsul Honorowy RP w Liptowskim Mikulaszu Tadeusz Frackowiak, Attaché Handlowy i I Sekretarz Ambasady RP w Bratysławie Milan Wenit, Zastępca Dyrektora Departamentu Współpracy Międzynarodowej MSWiA Joanna Kapuścińska, Zastępca Dyrektora Departamentu Unii Europejskiej MSZ Zbigniew Krużyński, Olga Marhulíková z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Słowackiej, Stanisław Hodorowicz Rektor Podhalańskiej Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Targu, a także gospodarze miasta i członkowie Euroregionu „Tatry”.

v Nowom Targu dňa 12. februára 2004. Spomínanú slávnosť poctili svojou účasťou viacerí vzácní hostia: štátny tajomník Ministerstva vnútra Slovenskej republiky Martin Pado, senátor PR Franciszek Bachleda-Księdzularz, generálna konzulka Slovenskej republiky v Krakove Janka Burianová, honorárny konzul PR v Liptovskom Mikuláši Tadeusz Frackowiak, obchodný atašé a prvý tajomník veľvyslanectva PR v Bratislave Milan Wenit, zástupkyňa riaditeľa departementu medzinárodnej spolupráce MV Joanna Kapuścińska, zástupca riaditeľa departementu Európskej únie MZV Zbigniew Krużyński, Olga Marhulíková z Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, rektor Podhalskej štátnej odbornej vysokej školy v Nowom Targu Stanisław Hodorowicz, a tiež zástupcovia mesta a členovia Euroregiónu Tatry.

Zabiegi wokół realizacji Ośrodka trwały cztery lata, licząc od przyjęcia przez Kongres uchwały w tej sprawie. Najtrudniejszym zadaniem było pozyskanie funduszy na remont przekazanych przez władze miasta pomieszczeń na pierwszym piętrze budynków nr 6 i 7 przy nowotarskim rynku. Największą pomoc w wysokości 561.230,96 PLN otrzymaliśmy z unijnego Funduszu Małych Projektów Infrastrukturalnych Phare Polska-Słowacja 2000, a także z Programu Wsparcia dla Województwa Małopolskiego w kwocie 118.600 PLN. Przeznaczaliśmy też na ten cel środki własne w wysokości

Úsilie ohľadom realizácie Strediska trvalo štyri roky. Začalo sa prijatím uznesenia kongresom v tejto záležitosti. Najťažšou úlohou bolo získanie prostriedkov na úpravu priestorov (prvé poschodie objektov 6 a 7 na nowotarskom námestí), ktoré odovzdal pre tento účel mestský úrad. Najväčšiu pomoc vo výške 561 230,96 PLN sme získali z úniového Fondu malých infraštrukturalných projektov Phare Poľsko-Slovensko 2000, a tiež z Programu podpory pre Malopolské vojvodstvo vo výške 118 600 PLN. Vyčlenili sme na tento cieľ aj vlastné prostriedky v hodnote 142 904,33 PLN. Vďaka

Wręczenie Statuetek za zasługi dla Euroregionu „Tatry”. Od lewej stoja: Marszałek Jan Bereza, Burmistrz Nowego Targu Marek Fryzlewicz, Dyrektor Grażyna Węclewska, Dyrektor Antoni Nowak, Przewodniczący Wendelin Haber. Odovzdanie sošiek za zásluhy o Euroregión Tatro. Zľava stoja – maršalek Jan Bereza, primátor Noweho Targu Marek Fryzlewicz, riaditeľka Grażyna Węclewska, riaditeľ Antoni Nowak, predseda Wendelin Haber.

fol. St. Budzyński

142.904,33 PLN. Dzięki wielkiej determinacji i zaangażowaniu personelu Euroregionu, życzliwości samorządów miejskiego i wojewódzkiego, Władzy Wdrażającej Program Współpracy Przygranicznej Phare oraz wielu osób dobrej woli udało się doprowadzić do końca tę ważną i strategiczną dla Euroregionu „Tatry” inwestycję.

Roboty budowlane i dostawy w sposób zadowalający w ciągu 6 miesięcy wykonało wyłonione w drodze przetargu Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowo-Usługowe ERBET z Nowego Sącza. Pieczę nad właściwym przebiegiem robót pełnił inspektor nadzoru budowlanego Ireneusz Czarnik, natomiast wizję architektoniczną Ośrodka zaprojektował inżynier Marek Stopka, doskonale nawiązując do zabytkowej struktury tego budynku.

Kamienice te mają swoją bogatą, liczącą 200 lat historię i niezwykle *genius loci*. Przez wiele pokoleń należały one do mieszczańskiego rodu Herzów i Laurów. Były świadkami ważnych wydarzeń, które kształtowały niepowtarzalny klimat kresowego miasteczka. Tutaj mieściła się przed laty oberża, a później restauracja i hotel. Prowadzony był handel uniwersalny, a piwnice z winem sprowadzanym z Węgier i Austrii cieszyły się dobrą sławą w całej Małopolsce. Liczni badacze, odkrywcy i poszukiwacze skarbów w *gorach tatrzańskich* zatrzymywa-

veľkému odhodlaniu a zaangażovanosti personálu Euroregiónu, podpore mestskej a vojvodskej samosprávy, Úradu implementujúceho Program prihraničnej spolupráce Phare, ako aj mnohých osôb dobrej vôle sa podarilo zrealizovať túto dôležitú a pre Euroregión Tatro strategickú investíciu.

Stavebné a dodávateľské práce uspokojivým spôsobom počas šiestich mesiacov vykonal na základe výberu vo verejnej súťaži Podnik výroby, obchodu a služieb ERBET z Nowého Sącza. Dohľad nad správnym priebehom prác plnil inšpektor stavebného dozoru Ireneusz Czarnik. Na druhej strane architektonickú víziu Strediska zaprojektował inżynier Marek Stopka, znamenite nadväzujúci na starobylú štruktúru tohto objektu.

Tieto domy majú svoju bohatú 200 ročnú históriu, ako aj neobyčajné *genius loci*. Počas mnohých pokolení patrili meštianskym rodom Herzovcov a Laurovcov. Boli svedkami dôležitých udalostí, ktoré vytvárali neopakovateľnú klímu pohraničného mesta. Pred rokmi tu bola umiestnená krčma, neskôr reštaurácia a hotel. Uskutočňoval sa tu všestranný obchod. Pivnice s vínom privázaným z Maďarska a Rakúska boli veľmi obľúbené v celom Malopolsku. Mnohí bádatelia, objavitelia a vyhladávači i pokladov v tatranských horách sa

li się w hotelu Herza w czasie swoich wypraw w Tatry, Pieniny i Gorce. Wspomnę tylko niektórych z nich: Ambroży Grabowski, Ludwik Zejszner, Józef Łepkowski, Józef Jerzmanowski, Maria Steczkowska, Jadwiga Łuszczewska, Deotyma i wielu innych. W roku 1823 w czasie wyprawy w Tatry gościł tutaj ze swoim dworem Arcyksiążę Franciszek Karol, ojciec późniejszego cesarza Austro-Węgier Franciszka Józefa. W 1873 roku w zachowanej do dziś sali kominkowej spotkali się założyciele Galicyjskiego Towarzystwa Naukowego. Natomiast w roku 1904 rozpoczęło tu działalność CK Gimnazjum.

ubytovávali v hoteli Herza v čase svojich výprav do Tatier, Pienin a Gorcov. Spomeniem iba niekoľkých z nich: Ambroży Grabowski, Ludwik Zejszner, Józef Łepkowski, Józef Jerzmanowski, Maria Steczkowska, Jadwiga Łuszczewska, Deotyma a veľa iných. V roku 1823 v čase výpravy do Tatier pobýval tu so svojím dvorom arciknieža František Karol, otec neskoršieho cisára Rakúsko-Uhorska Františka Jozefa. V roku 1873 v dosiaľ zachovanej krbovej sále sa stretli zakladatelia Haličského vedeckého spolku. V roku 1904 tu započalo činnosť CK (cisársko-kráľovské) gymnázium. V čase I.

Uroczystość uświetnił koncert w wykonaniu profesorów Państwowej Szkoły Muzycznej im. F. Chopina w Nowym Targu oraz zespołu folklorystycznego Magura z Kieżmarku.
Slávnosť obohatil koncert uskutočnený profesormi Štátnej hudobnej školy F. Chopina v Nowom Targu a vystúpenie folklórneho súboru Magura z Kežmarku.
fot. St. Budzyński

W czasie I wojny światowej, w 1914 roku zjechała tutaj kwatery wojenna CK dworu panującego na czele z Arcyksięciem Leopoldem Salvatorem. Bywali tu również liczni politycy i artyści. Jan Kasprowicz inspirowany atmosferą wielokulturowego wówczas Nowego Targu napisał wiersz *Szaja Ajzenszok*. Niestety, na początku lat 40-tych w wyniku holokaustu w Nowym Targu i jego okolicach przestała istnieć społeczność żydowska.

Po II wojnie światowej w budynku tym miał swoją siedzibę Powiatowy Dom Kultury. Tu na początku lat 60-tych, jako uczeń liceum, rozpoczął swoją przygodę artystyczną znany dziś kompozytor Jan Kanty Pawluśkiewicz. Natomiast w latach 1971-1972 tłumy fanów gromadziły koncerty Janusza Stokłosa z zespołem *Viola*. Od połowy lat 70-tych pomieszczenia te zajmowało Muzeum Podhalańskie, instytucja wielce zasłużona dla kultury Nowego Targu.

Dziś w tym niezwykłym miejscu, w pieczołowicie odrestaurowanych salach ma swoją siedzibę Ośrodek Współpracy Polsko-Słowackiej, jedyna tego typu placówka na pograniczu Polski i Słowacji.

Westybul Ośrodka zdobi popiersie Adama Mickiewicza z roku 1898 dłuta artysty Juliusza Bełtowskiego, odrestaurowane przez rzeźbiarza Piotra Chodorowicza. Na piętro prowadzą zabytkowe kamienne schody z sece-

svetovej vojny, v roku 1914 tu bola umiestnená vojenská ubytovňa CK panovníckeho dvora na čele s arcikniežatom Leopoldom Salvatorom. Bývali tu tiež rôzni politici a umelci. Jan Kasprowicz inšpirovaný atmosférou v tom čase mnohokultúrneho Nového Targu napísal báseň *Šaja Ajzenšok*. Bohužiaľ, na začiatku 40. rokov v dôsledku holokaustu v Nowom Targu a jeho okolí prestala existovať židovská komunita.

Po II. svetovej vojne v objekte sídlil Okresný dom kultúry. Na začiatku 60. rokov, ako študent lýcea, tu začal svoju umeleckú dráhu v súčasnosti známy skladateľ Jan Kanty Pawluśkiewicz. V rokoch 1971-1972 sa davy fanúšikov schádzali na koncerty Janusza Stokłosa so súborom *Viola*. Od polovice 70. rokov tieto miestnosti slúžili Podhalskému múzeu, inštitúcii, ktorá sa veľmi zaslúžila o kultúru Nového Targu.

Teraz, na tomto nezvyčajnom mieste, v starostlivo zreštaurovaných miestnostiach má svoje sídlo Stredisko poľsko-slovenskej spolupráce, jediné pracovisko svojho druhu na pohraničí Polska a Slovenska.

Vestibul Strediska zdobí busta Adama Mickiewicza z roku 1898 – práca umelca Juliusza Bełtowského, zreštaurovaná sochárom Piotrom Chodorowiczom. Na poschodie vedú starobylé kamenné schody so sece-

cesyjną balustradą z XIX wieku. Tutaj na powierzchni 460 m² znajduje się sala konferencyjna na 120 osób wyposażona w projektor multimedialny, sprzęt audiowizualny i system do tłumaczeń symultanicznych, przestronne pomieszczenie recepcyjne, spełniające również funkcje wystawiennicze, historyczna sala z zabytkowym XIX-wiecznym piecem i sosenbodem z 1867 roku, biura, archiwum, biblioteka i zaplecze socjalne.

Powstanie Ośrodka otwiera przed Euroregionem „Tatry” nowe możliwości. Pozwala na organizowanie konferencji, warsztatów, seminariów, wystaw, spotkań

snou balustrádou z XIX. storočia. Tu, na ploche 460 m², sa nachádza konferenčná sála pre 120 osôb vybavená multimedialným projektorom, audiovizuálnou technikou a systémom simultánneho prekladania, priestranné recepčné miestnosti, plniace taktiež výstavnú funkciu, historická sála so starou pecou z XIX. storočia a trámom z roku 1867, kancelárie, archívy, knižnica a sociálne zariadenie.

Vznikom Strediska sa otvárajú pre Euroregión Tatry nové možnosti. Umožňuje organizovať konferencie, semináre, tvorivé dielne, výstavy, autorské stretnutia

Karta pocztowa z 1903 roku. W głębi kamienica Herza.
Pohľadnica z roku 1903. Vzádu dom Herza
Zbiory / Zbierka Antoniego Nowaka

autorskich i koncertów. Jest to swoiste centrum kultury i sztuki pogranicza polsko-słowackiego, które będzie koordynatorem i organizatorem wielu wydarzeń kulturalnych, m. in.: Biennale Kultur Pogranicza Polsko-Słowackiego pt. *Od Mistrza Pawła z Lewoczy do Jana Kantego Pawлуśkiewicza*. W 2004 roku zapoczątkowano cykl *Panorama miast Euroregionu „Tatry”*, który pozwoli na bliższe poznanie historii, kultury i dzisiejszych walorów krajobrazowych i turystycznych, a także dokonań mieszkańców miejscowości położonych po drugiej stronie Tatr. Funkcje promocyjne i informacyjne pełni *Internetowy System Informacyjny INFOTATRY*, który umożliwi szybkie znalezienie informacji o aktualnych wydarzeniach kulturalnych, sportowych czy przedsięwzięciach w Euroregionie „Tatry”. Ośrodek prowadzi także działalność wydawniczą, publikując m. in. dwujęzyczny rocznik *Pogranicze polsko-słowackie*, mapy Euroregionu „Tatry”, biuletyny, foldery. Systematycznie gromadzony jest również księgozbiór słowacki. Realnych kształtów nabiera powołanie Polsko-Słowackiej Izby Gospodarczej. Preludium do tego było spotkanie z Attaché Handlowym i I Sekretarzem Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Bratysławie Milanem Wenitem, które odbyło się w listopadzie 2004 roku. Oczekujemy, że animatorem tego przedsięwzięcia będzie Nowotarska Izba Gospodarcza, której siedziba od początku 2005 roku mie-

skony. Je to špecifické centrum kultúry a umenia polsko-slovenského pohraničia, ktoré bude koordinátorom a organizátorom mnohých kultúrnych podujatí, o. i.: Bienále kultúr polsko-slovenského pohraničia pod názvom *Od majstra Pavla z Levoče po Jana Kanteho Pawлуśkiewicza*. V roku 2004 sa začal cyklus *Panorama miest Euroregionu Tatry*, ktorý umožní bližšie spoznanie histórie i súčasných krajinárskych a turistických hodnôt, a tiež výsledky práce obyvateľov sídiel nachádzajúcich sa na druhej strane Tatier. Funkcie prezentačné a informačné plní *Informačný internetový systém INFOTATRY*, ktorý umožňuje rýchle nájdenie informácií o aktuálnych kultúrnych a športových podujatiach, či zámeroch v Euroregióne Tatry. Stredisko uskutočňuje taktiež vydavateľ skúčinnosť, publikujúc o. i. dvojjazyčnú ročenku *Pohranicie polsko-slovenské Pohranicie*, mapy Euroregionu Tatry, bulletiny, brožúrky. Systematicky sa zhromažďuje aj slovenská knižnica. Reálne kontúry naberá ustanovenie Polsko-slovenskej hospodárskej komory. Úvodom k tomu bolo stretnutie s obchodným atašé a prvým tajomníkom veľvyslanectva Poľskej republiky v Bratislave Milanom Wenitom, ktoré sa uskutočnilo v novembri roku 2004. Očakávame, že hybnou silou tohto zámeru bude Nowotargská obchodná komora, ktorej sídlo sa od začiatku roku 2005 nachádza v Stredisku. A keďže sa otvára nielen pre polsko-slovenskú

ści się w Ośrodku. A ponieważ otwiera się on nie tylko na współpracę polsko-słowacką, ale również ogólnoeuropejską od grudnia 2004 roku Poseł do Parlamentu Europejskiego Bogdan Klich ma tu swoje biuro poselskie.

Ponieważ trwała i owocna współpraca pomiędzy mieszkańcami pogranicza Polski i Słowacji opiera się na działaniach po obu stronach granicy, sens istnienia *Ośrodka Współpracy Polsko-Słowackiej* w Nowym Targu nabierze pełnego wymiaru, gdy w Keżmarku, siedzibie Stowarzyszenia Region „Tatry” powstanie bliźniaczy *Dom Słowacko-Polskich Spotkań*. Jest to możliwe jeszcze w 2005 roku, jeśli nasz słowacki partner otrzyma dofinansowanie z Funduszu Małych Projektów Infrastrukturalnych Phare.

Ján Bencúr

Wspomnienie sprzed 10 lat

Wydarzenia z końca lat 80. i początku lat 90. ubiegłego wieku stworzyły przyjazny klimat dla rozwoju wzajemnych kontaktów transgranicznych. Oprócz oficjalnych kontaktów państwowych, zaczęły rozwijać się kontakty sąsiednich miast partnerskich i gmin po obydwu stronach granicy. Początkowo były to kontakty nieformalne, takie bardziej „osłuchiwanie” sąsiadów. Urzędy lokalnej administracji państwowej były bardziej wstrzemięźliwe, gdyż musiały kopiować politykę rządu, a okres lat 1992 – 1994 nie sprzyjał tworzeniu nowych jednostek, euroregionów. Po zmianie rządu w 1994 r., doszło do częściowego rozluźnienia, ale wśród urzędników panowała nadal pewna ostrożność i bierność.

W takiej atmosferze przebiegały przygotowania do kongresu założycielskiego Euroregionu „Tatry”. W tym czasie byłem przewodniczącym urzędu powiatowego w Dolnym Kubinie. Podobnie jak prezydent miasta, otrzymałem zaproszenie na kongres założycielski. Mimo że nie zdefiniowano wyraźnie przedmiotu działalności Euroregionu, to zasada reaktywowania współpracy transgranicznej bardzo mi się spodobała, chodziło bowiem o ściślejszą współpracę partnerską, o nawiązanie do trwających od stuleci kontaktów i wspólnych działań. Ponadto, po drugiej stronie granicy są miejscowości, będące częścią historycznego regionu Orawa, który granica sztucznie podzieliła.

Zakres działalności Euroregionu traktowano jednak szerzej – obejmował on Orawę, Liptów, Spisz, a po drugiej stronie Podhalie, czyli bardzo duży obszar Tatr. W ten sposób wyznaczony region odpowiadał istniejącym regionom przygranicznym w Europie.

Było to wyzwanie, na które zdecydowałem się odpowiedzieć. Sondowałem w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, czy jego przedstawiciel będzie uczestniczył w kongresie założycielskim. Odpowiedź była niezdecydowana, z tym, że oficjalnie nikt nie będzie obecny, a ja, jako niedawno jeszcze wiceminister spraw wewnętrznych odpowiedzialny za administrację państwa, mogę nieoficjalnie reprezentować ministerstwo.

spoluprácu, ale rovnako celoeurópsku, od decembra 2004 poslanec Európskeho parlamentu Bogdan Klich tu má svoju poslaneckú kanceláriu.

Pretože stála a plodná spolupráca medzi obyvateľmi pohraničia Poľska a Slovenska vychádza z diania po oboch stranách hranice, zmysel existencie *Strediska polsko-slovenskej spolupráce* v Nowom Targu nadobudne plný rozmer vtedy, keď v Kežmarku, sídle Združenia Región Tatry, vznikne podobný *Dom slovensko-poľských stretnutí*. Je to možné ešte v 2005 roku, ak náš slovenský partner získa dofinancovanie z Fondu malých infraštruktúrnych projektov Phare.

preklad: Miroslav Števík

Ján Bencúr

Spomienka pred 10-tich rokov

Udalosti konca 80. a začiatku 90. rokov 20. storočia otvorili priestor pre rozvoj vzájomných cezhraničných vzťahov. Okrem oficiálnych štátnických kontaktov sa začali rozvíjať vzťahy susedných partnerských miest a obcí na oboch stranách hraníc. Boli to spočiatku neformálne vzťahy a skôr partnerské „otúkavanie” susedov. Úrady miestnej štátnej správy boli v tomto trochu zdržanlivejšie, nakoľko museli kopírovať politiku vlády a obdobie 1992 až 1994 nebolo priaznivo nakolonené na vytváranie nových útvarov, euroregionov. Po zmene vlády v roku 1994 došlo k určitému uvoľneniu, no bola tu určitá zotrvačnosť a opatrnosť úradníkov v smerovaní k vytváraniu euroregionov.

V takejto atmosfére boli robené prípravy na ustanovujúci kongres Euroregionu Tatry. V tom čase som bol predsedom Okresného úradu v Dolnom Kubíne. Dostal som pozvánku na ustanovujúci kongres, tak ako aj primátor mesta. Hoci nebolo jasne zdefinované čo by malo byť predmetom aktivít euroregionu, voľný princíp obnovenia cezhraničnej spolupráce sa mi veľmi zapáčil, veď ide o užšiu partnerskú spoluprácu, o nadviazanie na aktivity, ktoré tu boli po stáročia. Navyše, na druhej strane hranice sú obce, ktoré sú súčasťou historického regiónu Orava. Hranica umelo rozdelila historický región.

Chápanie euroregionálnych aktivít bolo však v širších rozmeroch – zaberalo regióny Orava, Liptov, Spiš a na druhej strane Podhalie, čiže veľké teritórium Tatier. Takto definovaný región zodpovedal existujúcim prihraničným regiónom v rámci Európy.

Bola to výzva, na ktorú som sa rozhodol reagovať. Overoval som si na Ministerstve vnútra SR, či od nich sa niekto zúčastní ustanovujúceho kongresu. Odzva bola rozpačitá s tým, že oficiálne sa nikto nezúčastní a ja – vzhľadom na to, že som bol v nedávnej minulosti námestníkom ministra vnútra SR práve pre oblasť verejnej správy, môžem neoficiálne zastupovať i ministerstvo.

Ze strony słowackiej kongres założycielski był właściwie sprawą samorządu. Oczywiście, wzięli w nim udział posłowie do parlamentu Republiki Słowackiej, ale nieobecni byli przedstawiciele administracji państwowej. Z polskiej strony reprezentacja administracji była znacznie mocniejsza. Po czasie okazało się, że euroregion, to problem samorządu i jego kompetencji. Zajmuje się bowiem potrzebami mieszkańców – obywateli żyjących w danym regionie, rozwiązuje ich żywotne problemy i tworzy warunki do rozwoju regionu niezależnie od granic. Zbliża ludzi, języki i tworzy bazę pod przyszły trwały rozwój. Wybiegając w przyszłość, można powiedzieć, że euroregiony, usuwając bariery etniczne, narodowościowe i językowe, stanowią fundament nowego kształtu Europy.

Organizatorzy i uczestnicy kongresu założycielskiego Euroregionu „Tatry” okazali się wizjonerskimi nosicielami idei zjednoczonej Europy. Dzisiaj już wiadać, że dla przyszłości ludzi żyjących pod Tatrami, ten krok był krokiem szczęśliwym.

tłumaczenie: Ryszard Juchniewicz

Emil Kowalczyk

(...) Ojczyzna to czynnik ludzki i emocjonalny, a Europę można budować na czynnikach działania, autorytetie i odpowiedzialności.

(Charles de Gaulle)

Euroregion bez granic i Święto pasterskie

Euroregion bez granic – to reprezentacyjna impreza organizowana przez Transgraniczny Związek Euroregion „Tatry” od roku 1996. Jej zasadniczym celem było zaprezentowanie wszechstronnego dorobku artystycznego ludów mieszkających po obu stronach Tatr, a nade wszystko wzajemne poznanie twórców nadgranicznych terenów. Wbrew pozorom długoletnie sąsiedztwo – przegrodzone dość szczelną granicą (na ironię nazwaną w minioniej epoce granicą przyjaźni) nie sprzyjało nawiązywaniu bliższych i naturalnych kontaktów żyjących wokół Tatr społeczności. Nazwa imprezy i jej zasadnicze przesłanie bardzo korespondowały ze współczesnymi ogólnoeuropejskimi tendencjami zjednoczeniowymi i niejako wyprzedzała mające wkrótce nastąpić wejście obydwu naszych krajów do Unii Europejskiej. Impreza ta była tak zaplanowana, by w jej organizację i przebieg rzeczywiście włączać poszczególne samorządy oraz ich mieszkańców, a te z kolei miały zasadniczo i wielostronnie się zaprezentować, no i oczywiście promować swoje okolice. Ów Festyn zadebiutował w Pieninach, następnie był Spisz i trzykrotnie Podhale z Liptowem, by wreszcie dotrzeć na Orawę.

U podnóża „Królowej Beskidów” już od trzydziestu lat obchodzona jest doroczna i zyskująca sobie coraz większą popularność impreza *Święto pasterskie – Letni kiermas*, która w tym roku stanowiła integralną część

Ustanowujący kongres Euroregionu Tatry bol zo slovenskej strany vlastne záležitosťou samosprávy. Samozrejme, zúčastnili sa ho aj poslanci Národnej rady SR, no oficiálni predstavitelia štátnej správy chýbali. Z polskej strany bolo zastúpenie predstaviteľov štátnej správy podstatne silnejšie. Po čase sa ukázalo, že euroregion je vlastne záležitosť samosprávy a jej kompetencií. Vychádza z potrieb obyvateľov – občanov žijúcich v danom regióne, rieši problematiku ich života a vytvára podmienky pre rozvoj regiónu nezávisle od hraníc. Zblízuje ľudí, jazyky a tvorí základ budúcej udržateľnosti rozvoja. Vizionársky sa dá povedať, že euroregiony sú základom nového usporiadania Európy s odstránenými etnickými, národnostnými a jazykovými bariérami.

V tomto boli organizátori a účastníci ustanovujúceho kongresu Euroregionu Tatry nadčasoví nositelia myšlienky jednotnej Európy. Už súčasnosť ukazuje, že tento krok bol šťastným krokom pre budúcnosť ľudí, bývajúcich pod Tatrami.

Emil Kowalczyk

... Vlast je činiteľom ľudským i emocionálnym a Európu možno budovať na činiteľoch činnosti, autority a zodpovednosti.

(Charles de Gaulle)

Euroregion bez hraníc a pastiersky sviatok

Euroregion bez hraníc je reprezentačné podujatie organizované cezhraničným Združením Euroregion Tatry od roku 1996. Jeho hlavným cieľom je prezentácia mnohostranných umeleckých výsledkov ľudí bývajúcich po oboch stranách Tatier, a predovšetkým vzájomné spoznanie sa tvorcov z prihraničných území. Napriek zdaniu dlhoročné susedstvo – oddelené takmer nepriepustnou hranicou (je ironiou, že ju nazývali v bývalom režime hranicou priateľstva), nepriala nadviazaniu bližších a bezprostrednejších kontaktov spoločenstiev žijúcich okolo Tatier. Názov podujatia i jeho hlavné poslanie veľmi dobre korespondovali so súčasnými celoeurópskymi zjednocujúcimi tendenciami a akosi predstihovali vstup oboch našich krajín do Európskej únie, ktorý sa mal za krátky čas udiť. Podujatie bolo plánované tak, aby sa do jeho organizácie i priebehu zapojili jednotlivé samosprávy, resp. ich obyvatelia. Tieto sa mali zasa principiálne a mnohostranne prezentovať a, samozrejme, predstaviť aj svoje okolie. Tento festival debutoval v Pieninách, nasledoval Spiš a trikrát Podhale s Liptovom, aby sa nakoniec dostal na Oravu.

Na úpäť „Kráľovnej Beskyd” sa už tridsať rokov každoročne uskutočňuje, tešiť sa stále väčšej popularite, podujatie *Pastiersky sviatok – Letný kermeš*, ktorý sa v tomto roku stal integrálnou súčasťou Goralského

Góralskiego Festynu Euroregion bez granic, a odbywa się ono zgodnie z prastarą tradycją pasterską, co roku w pierwszą niedzielę lipca w Lipnicy Wielkiej na Przywarówce oraz w tym roku również w zaprzyjaźnionym Namiestowie – *Spotkania nad priehradą*. To niewątpliwie podniosło rangę i prestiż owej imprezy, prowadzonej w ramach realizowania Wspólnego Funduszu Małych Projektów Polska – Słowacja 2000, w którym to program przygotowany przez Gminny Ośrodek Kultury w Lipnicy Wielkiej został nagrodzony grantem. Honorowy patronat nad imprezą objął Marszałek Województwa Małopolskiego Janusz Sepioł. Zaś mecenat medialny tworzyły – Telewizja Polska S. A. Oddział w Krakowie, Radio Kraków-Małopolska, *Gazeta Krakowska i Moja Orawa* oraz zaprzyjaźniony Euroregion Szprewa-Nysa-Bóbr.

Głównym organizatorem imprezy był Gminny Ośrodek Kultury w Lipnicy Wielkiej, a współorganizatorami Fundacja Księżnej Yorku *Childrens in crisis*, Babiogórski Park Narodowy w Zawoi, Związek Hodowców Owiec i Kóz w Nowym Targu, Ochotnicza Straż Pożarna w Lipnicy Wielkiej, Oddział Górali Orawskich Związku Podhalan w Lipnicy Wielkiej oraz oczywiście Euroregion „Tatry”. Sponsorami – Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Bank Spółdzielczy w Jabłonce, Firma STESKAL z Jabłonki, Małopolska Izba Rolnicza z Krakowa, a także inni miejscowi przedsiębiorcy.

To jakże wymowne święto poprzedzone zostało międzynarodową konferencją, która odbyła się w przeddzień imprezy 5 lipca 2003 roku, a jej tytuł brzmiał: *Twórczość ludowa a agroturystyka na Górnjej Orawie*. To nieco prowokacyjne zestawienie tematyki miało uzmysłowić zmiany zachodzące współcześnie w ludowej kulturze i wzrastającą rolę tejże kultury w rozwoju agroturystyki, która po obydwu stronach granicy stanowi jeden z ważniejszych czynników rozwojowych tego nadgranicznego regionu. Interesujące referaty wygłosili: prof. dr hab. Zygmunt Klódnicki z Uniwersytetu Śląskiego – *Twórczość ludowa na Górnjej Orawie*; mgr Marcin Kowalczyk z Muzeum Etnograficznego w Zubrzycy Górnej – *Współczesna twórczość ludowa Górnjej Orawy*; prof. dr hab. Jerzy Gruszczyński z Akademii Rolniczej w Krakowie – *Agroturystyka na Górnjej Orawie*; inż. Katarína Turácová z Rabczyc – *Możliwości rozwoju agroturystyki na Górnjej Orawie* i dr Rastislava Stoličná ze Słowackiej Akademii Nauk z Bratysławy – *Dynamika kultury Górnjej Orawy*.

Następnie odbył się wernisaż wysoce interesującego i stojącego na wyższym poziomie artystycznym konkursu fotograficznego: *Górna Orawa – krajobraz i człowiek*, w którym wzięli udział fotografowie z Polski i Słowacji. I miejsca zajęli – Józef Omylak (Zubrzyca Górna) – *Przedwiośnie*; Aneta Pieróg (Nowy Jork) *Pejzaż z kościołem* i Jaro Sýkora (Namiestowo) *Droga do dziedzińca*. II miejsce Vlado Medzihradský (Dolny Kubin) *Z ziemi suchohorskiej*; Michał Mikłusiak (Lipnica Wielka) *Tatry w tle* i Marcin Pieróg (Jablonka) *Dwa pasma – zimowe kaprysy*. III miejsce Anna Bogucka (Zakopane) *Chata przed wsiami*; Eugeniusz Bogucki (Zakopane) *Bolesna kapliczka*; Bronisław Kowalczyk (Lipnica Wielka) *Stuchy owsa*; Róbert Trnka (Namestowo) *Życie między*

festiwalu Euroregion bez hranic a uskutočňuje sa v súlade s prastarou pastierskou tradíciou každoročne prvú júlovú nedeľu vo Veľkej Lipnici na Przywarówce a v tomto roku tiež v partnerskom Námestove – *Stretnutia nad priehradou*. Toto nesporné zvýšilo úroveň i prestíž spomínaného podujatia, uskutočňovaného v rámci realizácie Spoločných fondov malých projektov Poľsko – Slovensko 2000, v ktorých program pripravený Obecným (gminným) strediskom kultúry vo Veľkej Lipnici bol podporený grantom. Čestný patronát nad podujatím prijal maršálek Malopolského vojvodstva Janusz Sepioł. Mediálnymi partnermi zasa boli: Poľská televízia S. A., pobočka v Krakove; Rádio Krakov – Malopolsko; *Gazeta Krakowska a Moja Orawa*; ako aj partnerský Euroregion Spréva-Nysa-Bóbr.

Hlavným organizátorom podujatia bolo Obecne (gminné) kultúrne stredisko vo Veľkej Lipnici a spoluorganizátormi Nadácia kňaznej Yorku *Children in Crisis*, Babiohorský národný park v Zawoi, Spolok chovateľov oviec a kôz v Nowom Targu, Dobrovoľný hasičský zbor vo Veľkej Lipnici, Oddiel oravských goralov Zväzku Podhalanov vo Veľkej Lipnici a, samozrejme, Euroregion Tatry. Sponzormi – Úrad maršálka Malopolského vojvodstva, Družstevná banka v Jablonke, Firma STESKAL z Jablonky, Malopolská roľnícka komora z Krakova, tiež iní miestni podnikatelia.

Spomínanému sviatku predchádzala medzinárodná konferencia, ktorá sa uskutočnila v predvečer podujatia, 5. júla 2003 a jej titul znel: *Ludová tvorivosť a agroturistika na hornej Orawe*. Toto tak trochu provokatívne stanovenie tematiky malo poukázať na súčasné zmeny prebiehajúce v ľudovej kultúre i vzrastajúcu úlohu tejto kultúry v rozvoji agroturistiky, ktorá po oboch stranách hranice tvorí jeden z dôležitých rozvojových činiteľov tohto prihraničného regiónu. So zaujímavými referátmi vystúpili: prof. dr. hab. Zygmunt Kowalczyk z Etnografického múzea v Hornej Zubrici (Súčasná ľudová tvorivosť hornej Oravy), prof. dr. hab. Jerzy Gruszczyński z Roľníckej akadémie v Krakove (Agroturistika na hornej Orave), Ing. Katarína Turácová z Rabčíc (Možnosti rozvoja agroturistiky na hornej Orave) a Dr. Rastislava Stoličná zo Slovenskej akadémie vied z Bratislavy (Dynamika kultúry hornej Oravy).

Následne sa uskutočnila vernisáž veľmi zaujímavej fotografickej súťaže so znamenitou umeleckou úrovňou: *Horná Orawa – krajina a človek*. Zúčastnili sa na nej fotografi z Poľska i Slovenska. Prvé miesta obsadili: Jozef Omylak (Horná Zubrica) – *Predjari*, Aneta Pieróg (New York) – *Krajina s kostolom* a Jaro Sýkora (Námestovo) – *Cesta do dediny*. Druhé miesta: Vlado Medzihradský (Dolný Kubín) – *Zo suchohorskej krajiny*, Michał Mikłusiak (Veľká Lipnica) – *Tatry na pozadí* a Marcin Pieróg (Jablonka) – *Dve pásma – zimné rozmazy*. Tretie miesta: Anna Bogucka (Zakopane) – *Chata pred dedinou*, Eugeniusz Bogucki (Zakopane) *Bolesná kaplnka*, Bronisław Kowalczyk (Veľká Lipnica) – *Snopky ovsu*, Róbert Trnka (Námestovo) – *Život medzi skalami na Babej hore* a Bohdan Seweryn (Nowy Targ) – *Pod Babou horou*. Výsledkom tejto výstavy bolo aj vydanie farebného katalógu pod názvom *Horná Orawa – krajina a človek*,

skalami na Babiej Górze i Bohdan Seweryn (Nowy Targ) *Pod Babią Górą*. Plonem tejże wystawy było wydanie kolorowego folderu pt. *Górna Orawa – krajobraz i człowiek*, w którym zamieszczono wszystkie nagrodzone fotografie oraz słowo wstępne pióra niżej podpisanego w trzech wersjach językowych: polskim, słowackim i angielskim. Był on rozprowadzany zarówno po naszej, jak i sąsiadów stronie, ciesząc się sporą popularnością.

w ktorom boli umiestnené všetky odmenené fotografie, resp. úvodné slovo z pera autora tohto príspevku v troch jazykových verziách: poľskej, slovenskej, anglickej. Katalóg bol distribuovaný po oboch stranách hranice, tešiaca sa veľkému záujmu.

Patrí už k tradícii, že v deň podujatia musí pršať. O tom už kolujú rôzne anekdoty. Údajne, *predpoveďači* počasia v Zakopanom sa odvolávali na tento

Otvorenie imprezy na Polanie Przywarówka w Lipnicy Wielkiej.
Otvorenie podujatia na Polane Przywarówka vo Veľkej Lipnici.

fol. M. Kossakowska

Festyn zgromadził liczną publiczność z Polski i Słowacji.
Slávnosť prilákala veľa návštevníkov z Poľska i Slovenska.

fol. St. Budzyński

Do tradycji już należy, iż w tym dniu musi padać. Nawet krążą różne na ten temat anegdoty. Ponoć *przepowiadace* pogody w Zakopanem powoływali się na to święto, twierząc – *Na pewno będzie lato, bo na Lipnicy mo sie odbywać Letni kiermas*. Zaś jabłonczanie- właściciele

sviatok tvrdiac: *Určite bude pršať, lebo na Lipnici sa má uskutočniť Letný kermeš*. Jablončania – majitelia vodovodnej siete, kde chýbala voda, sa nemohli dočkať veľkolipnického podujatia, aby sa zrážkami naplnil rezervoár vody. Samozrejme, v tento deň od

spółki wodnej, w której zabrakło wody, nie mogli się doczekać wielkolipnickiej imprezy, by opadami podratować zbiornik wody. I rzeczywiście w tym dniu od rana padało. Na szczęście po południu trochę się przejaśniło, a nawet zaświeciło słończko, ale niski pułap chmur nie pozwolił na wykonanie pokazowych skoków spadochronowych przez skoczków z Aeroklubu z Nowego Targu. Mimo kapryśnej pogody pod Babią Górę przybyło kilka

rána pršalo. Našťastie sa napoludnie trochu vyjasnilo, dokonca zasvietilo slnko, ale nízka výška oblakov neumožnila vykonať ukázkové skoky parašutistov z Aeroklubu z Nového Targu. Napriek vrtošivému počasiu pod Babou horou prichádzali tisíce divákov, a to už od samotného rána, keď sa v rámci tohto podujatia organizovali atraktívne preteky v horskej cyklistike – Euroliga MTB Tatry roku 2003.

Występy na scenie w Namestowie.
Vystúpenia na scéne v Námestove.
fot. St. Budzyński

Jury konkursu na najlepszy oscypek.
Porota súťaže o najlepší oštiepok.
fot. M. Kossakowska

tyścy widzów i to już od samego rana, gdyż w ramach tej imprezy odbywały się także pasjonujące zawody w kolarstwie górskim – Euroliga MTB Tatry 2003 r.

Trzeba z satysfakcją podkreślić, że impreza od strony organizacyjnej spełniła najwyższe wymogi europejskie.

So satisfakciou treba podčiarknuť, že podujatie po stránke organizačnej splnilo najvyššie európske požiadavky. Polana na Przywarówce – nazývaná pravými turistami „Slnčný ostrov“ (keďže sa nachádza v tzv. zrážkovom tieni Babej hory – na Meszkowym

Polana na Przywarówce – zwana przez rasowych turystów „Słoneczna Wyspa”, gdyż znajduje się w tzw. cieniu opadowym Babiej Góry – na *Meszkowym Borze*, która tworzy naturalny amfiteatr leśny, została znakomicie przygotowana. Cofnięto tam stragany i stoiska nieco do tyłu, co powiększyło plac. W efekcie zmieściło się znacznie więcej widzów i mieli oni dużo lepsze warunki do oglądania naprawdę urozmaiconych, zachwycających i prowadzonych w dobrym tempie występów artystycznych. Także dla zmotoryzowanych zapewniono odpowiednią ilość parkingów i nie było żadnych kłopotów z postawieniem auta. Dzięki temu nie dochodziło do zakorkowania ruchu drogowego na wąskiej przeciw jezdni. Było to niezwykle ważne ze względów bezpieczeństwa, a także faktu odbywania się imprezy po obu stronach granicy, a to wymagało ciągłych przejazdów widzów, zespołów i oficyli.

Imprezę tę swoją obecnością zaszczytili m. in. dr Olga Marhulíková z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Słowacji, Jozef Repaski wiceprimator Liptowskiego Mikuláša i równocześnie członek Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” oraz wielu primatorów i starostów samorządów słowackich. Z polskiej strony Marszałka reprezentował Szymon Gatlík – z Departamentu Promocji i Współpracy Międzynarodowej Urzędu Marszałkowskiego, Wendelin Haber – przewodniczący Euroregionu „Tatry” oraz wielu burmistrzów i wójtów (m. in. Zakopanego, Suchej Beskidzkiej, Bukowna, Jablonki), dyrektor Orawskiego Muzeum Etnograficznego w Zubrzycy Górnej mgr Emilia Rutkowska, Dyrektor Banku Spółdzielczego w Jablonce mgr inż. Józef Szperlak, Prezes Gminnej Spółdzielni Samopomoc Chłopska z Jablonki mgr Tadeusz Pakos, dyrektor ZSO mgr inż. Jan Kuliga. Przybyli też księża, w tym wielu naszych rodaków m. in. ks. Władysław Pilarczyk – honorowy Prezes Towarzystwa Przyjaciół Orawy, Ojciec Tadeusz Janowiak, ks. Franciszek Kuliga, były też siostry albertynki oraz miejscowi duszpastarze z księdzem proboszczem na czele.

Jak już wspomniałem bogaty, atrakcyjny i zróżnicowany program mógł właściwie zadowolić każdego widza. Przez scenę przewinęło się bowiem około 300 artystów-amatorów, którzy występowali w zespołach folklorystycznych, folkowych, rockowych, orkiestrach dętych, kabaretach itp. Repertuar był więc niezwykle urozmaicony, barwny i wielopłaszczyznowy. Potwierdził on ogromne zdolności i utalentowania artystyczne ludów zamieszkujących podtatrzarskie subregiony. Pokrewne języki, a nade wszystko góralska gwara znacznie ułatwiały porozumienie. Święto to stanowiło kolejną i wymienitą okazję do bliższego poznania się nie tylko twórców ludowych i innych artystów, czy też samorządowców, ale także zwykłych ludzi, co zaowocowało nawiązaniem serdecznych, szczerych i autentycznych kontaktów oraz wzajemną współpracą na różnych polach, która z powodzeniem jest kontynuowana. Wbrew pozorom ciągle jeszcze zbyt mało wiemy o sobie, o życiu w naszych krajach, powinnościach obywatelskich, a zwłaszcza twórców i animatorów kultury w integracji między naszymi tak przecież sobie bliskimi narodami.

Jak zwykle niesamowitym zainteresowaniem cie-

Borze), tworiaca prírodný lesný amfiteáter, bola znamenite pripravená. Posunutím tunajších obchodíkov a stánkov dozadu sa zväčšil priestor. Výsledkom bolo, že sa tu pomestilo oveľa viac návštevníkov, ktorí mali oveľa lepšie podmienky sledovať skutočne rôznorodé a atraktívne umelecké vystúpenia, časovo vhodne naplánované. Pre motorizovaných návštevníkov bol zabezpečený zodpovedajúci počet parkovacích miest, nevyskytli sa žiadne problémy so zaparkovaním áut. Vďaka tomu nedochádzalo k zápcham cestnej premávky na pomerne úzkej vozovke. Bolo to neobyčajne dôležité z hľadiska bezpečnosti. Najmä ak uvážime, že podujatie sa uskutočňovalo po oboch stranách hranice. Toto si vyžadovalo stále presuny návštevníkov, súborov, hostí.

Podujatie svojou prítomnosťou zaštili o. i.: Dr. Olga Marhulíková z Ministerstva vnútra Slovenskej republiky; Jozef Repaský, viceprimátor Liptovského Mikuláša a člen Rady cezhraničného združenia Euroregión Tatry; ako aj veľa primátorov a starostov slovenských samospráv. Z polskej strany maršálka reprezentoval Szymon Gatlík z Departamentu promocje a międzynarodnej spolupráce Úradu maršálka, Wendelin Haber – predseda Euroregiónu Tatry a veľa primátorov a starostov (o. i. zo Zakopaného, Suchej Beskidzkiej, Bukowna, Jablonky), riaditeľka Oravského etnografického múzea v Hornej Zubrici Mgr. Emilia Rutkowska, riaditeľ Družstevnej banky v Jablonke Mgr. Ing. Józef Szperlak, predseda Obecnej (gminnej) družstevnej roľníckej svojpomoci z Jablonky Mgr. Tadeusz Pakos, riaditeľ ZSO Mgr. Ing. Jan Kuliga. Prišli aj kňazi, vrátane mnohých našich rodákov, o. i. Władysław Pilarczyk – čestný predseda Spolku priateľov Oravy, otec Tadeusz Janowiak, Franciszek Kuliga, boli tiež sestry albertínky a miestni dušpastieri s farárom na čele.

Ako som už uviedol, bohatý, atraktívny a rôznorodý program mohol naozaj uspokojiť každého návštevníka. Na scéne sa vystriedalo asi 300 umelcov – amatérov, ktorí vystupovali v súboroch folklórnych, folkových, rokových, dychovkách, kabaretoch a pod. Repertoár bol neobyčajne pestrý, zaujímavý a veľkoplôšný. Potvrdil obrovské umelecké schopnosti a talent ľudí obývajúcich podtatranské subregiony. Prífužné jazyky a navyše, goralské nárečie značne uľahčovali vzájomné porozumenie. Tento sviatok vytvoril ďalšiu skvelú príležitosť k bližšiemu spoznaniu sa nielen ľudových tvorcov a iných umelcov, či predstaviteľov samosprávy, ale tiež obyčajných ľudí, čo prinieslo nadviazanie srdečných, otvorených a autentických kontaktov, resp. vzájomnú spoluprácu v rôznych oblastiach, v ktorej sa s úspechom pokračuje. Napriek zdaniu stále ešte vieme o sebe príliš málo, o živote v našich krajoch, občianskych povinnostiach a najmä tvorcoch a animátoroch kultúry v integrácii medzi našimi tak jeden druhému blízkymi národmi.

Ako zvyčajne, obrovskému záujmu sa tešili súťaž a pastierske zábavy, ktoré poskytli veľa zážitkov návštevníkom, aj účastníkom. Okrem toho autentickým spôsobom pripomínali dávnu atmosféru pastierskeho sveta, obohatenú najskutočnejším košiarom s ovcami

szły się konkursy i zabawy pasterskie, które dostarczały sporo emocji zarówno widzom, jak i uczestnikom. Poza tym w sposób niejako autentyczny przypominały dawną atmosferę pasterskiego świata, wzbogaconą najprawdopodobniej *kosorem* z owcami i psami owczarskimi oraz oczywiście bacą, u którego można było nabyć wszystkie smakołyki wytwarzane z owczego mleka. Po raz pierwszy zorganizowano na tym święcie konkurs na najlepszy oscypek – produkt tak charakterystyczny dla naszego regionu, który ma niemałe szanse stać się przebojem na rynku żywnościowym we wspólnocie europejskiej. Tę konkurencję wygrał Franciszek Stoch (bacówka Jaworki) przed Stefanem Janeczkiem (bacówka Kacwin), Jackiem Wolskim (bacówka Nowy Targ) i Władysławem Strączkiem (bacówka Wróblówka). Komisja oceniła osczypki 16 baców, biorąc pod uwagę: kształt i wygląd, skórę, oczkowanie, smak, a także zapach oraz barwę osczypka.

Szkoda, że w tym programie wypadło nieco mniej aktywnie. Być może sprawiła to ślapiąca od rana na jeziorze mżawka oraz ciągle jeszcze małe zainteresowanie mieszkańców tego miasta folklorem. Chociaż – jak już zaznaczyłem – program imprezy nie był oparty li tylko na kulturze ludowej i naprawdę mógł zadowolić najwybredniejsze gusta widzów. Natomiast udanie i składnie została przez naszych południowych partnerów przygotowana konferencja prasowa z udziałem przedstawicieli słowackiego parlamentu i władz wojewódzkich oraz powiatowych, a także oczywiście samorządowców z rejonu Białej Orawy. Z naszej strony przybyli tam członkowie Rady Euroregionu na czele z Wendelinem Haberem i dyrektorem biura Antonim Nowakiem, który swoim olbrzymim doświadczeniem cały czas z oddaniem i dyskretną doradą praktyka służył organizatorom gorliwą pomocą. Zaś naszych samorządowców reprezentował Przewodniczący Rady Gminy dr Emil Kowalczyk, który w imieniu Lipnicy pozdrowił widzów w namiestowskim amfiteatrze. Spotkał go też niemały zaszczyt, gdyż dokonał chrztu książki Petera Huby pt. *Górwelas i księżna*, która została napisana w dwóch językach: polskim i słowackim. Książka ta ma ciekawą genezę – syn autora w czasie studiów w Niemczech poznał śliczną Polkę z Zielonej Góry, z którą zawarł związek małżeński, no i urodziła się im córeczka Natalka. To właśnie swojej wnuczce poświęcił autor tę fascynującą baśń. Ojciec chrzestny – chrzcząc tę kolorową książeczkę wodą z Orawskiego Jeziora powiedział m. in.: *Mam nadzieję, iż czytać ją będzie nie tylko Natalka, ale wiele innych dzieci ze Słowacji i Polski oraz innych krajów unijnych.*

Nadspodziewanie sporym powodzeniem cieszył się konkurs na temat wiedzy o partnerskich województwach – małopolskim i żylińskim, prowadzony równoległe u nas i w Namiestowie. Wprawdzie na Przywarówce zgłosiły się do konkursu tylko trzy osoby (podobnie było u sąsiadów), ale wykazały się one naprawdę dobrą znajomością tych zagadnień. Potwierdza to, iż działalność Euroregionu zatacza coraz szersze kręgi i trafia do różnych sfer oraz grup. Za każdą poprawną odpowiedź uczestnik otrzymywał punkt w formie kwiatka. Najwięcej takich kwiatków – punktów zebrała Bogusława Górnicka. Wszyscy uczestni-

a owczarskimi psami a, samozrejme, bačom, u ktorého bolo možné získať všetky pochúťky vyrábané z ovčieho mlieka. Po prvýkrát sa na tomto sviatku usporiadala súťaž o najlepší oštiepok – produkt tak charakteristický pre náš región, ktorý má nemalé šance stať sa šlágram na potravinárskom trhu Európskeho spoločenstva. Túto súťaž vyhral Franciszek Stoch (salaš Jaworki) pred Stefanem Janeczkiem (salaš Kacvín), Jackiem Wolskim (salaš Nowy Targ) a Władysławem Strączkiem (salaš Wróblówka). Porota oceniła oštiepky 16 bačov berúc do úvahy formu a vzhľad, kožu, očkovanie, chuť, a tiež vôňu a farbu oštiepku.

Škoda, že Námestovo sa do tohto programu nezapojila aktívnejšie. Možno to spôsobil nad jazerom od rána mrholiaci drobný dážď alebo stále ešte malý záujem obyvateľov tohto mesta o folklór. Hoci – ako som už poznamenal – program podujatia sa nezakladal iba na ľudovej kultúre a skutočne mohol uspokojiť aj náročnejšieho diváka. Na druhej strane úspešne bola našimi južnými partnermi pripravená tlačová konferencia za účasti zástupcov slovenského parlamentu a krajských či obvodných úradov, a tiež, samozrejme, zástupcov samospráv z regiónu Bielej Oravy. Z našej strany sa zúčastnili členovia Rady Euroregionu na čele s Wendelinom Haberom a riaditeľom kancelárie Antonom Nowakom, ktorý svojimi nesmiernymi skúsenosťami celý čas s obetavosťou a diskretnou radou praktika poskytoval organizátorom výraznú pomoc. Našich zástupcov samosprávy reprezentoval predseda Rady obce Dr. Emil Kowalczyk, ktorý v mene Lipnice pozdravil návštevníkov v námestovskom amfiteátri. Dostalo sa mu tiež nemalej pocty, keď vykonal krst knihy Petra Hubu pod názvom *Górwelas a kňazná*, ktorá bola napísaná v dvoch jazykoch: poľskom a slovenskom. Táto knižka má zaujímavú genézu: syn autora v čase štúdií v Nemecku spoznal peknú Polku zo Zielonej Góry, s ktorou uzavrel manželský zväzok, narodila sa im dcérka Natálka. A práve svojej vnučke venoval autor túto fascinujúcu rozprávku. Krstný otec – krstiac túto farebnú knižočku vodou z Oravskej priehrady povedal o. i.: „Nádej sa, že čítať ju bude nielen Natálka, ale veľa iných detí zo Slovenska i Polska, ako aj iných krajín únie“.

Nad očakávanie veľkému záujmu sa tešila súťaž na tému vedomostí o partnerských krajoch – małopolskom a žilinskom, uskutočnená zároveň u nás i v Námestove. Síce v Przywarówke sa prihlásili do konkurzu iba tri osoby (podobne tak bolo aj u susedov), ale títo sa preukázali skutočne dobrými vedomosťami z danej problematiky. Potvrďuje to, že činnosť Euroregionu má čoraz väčší záber a zasahuje do rôznych sfér a skupín. Za každú správnu odpoveď účastník získal bod vo forme kvetu. Najviac takýchto kvetov – bodov získala Bogusława Górnicka. Všetci účastníci získali praktické vecné ceny venované maršalkom Małopolského vojvodstva.

Podujatie sprevádzala rôznorodá výstava prác miestnych ľudových tvorcov. V štýlových stánovištiach svoje práce prezentovali: Celina a Agnieszka

cy otrzymali praktyczne nagrody rzeczowe ufundowane przez Marszałka Województwa Małopolskiego.

Imprezie towarzyszyła różnorodna wystawa prac miejscowych twórców ludowych. Na stylowych stanowiskach swoje prace prezentowali: Celina i Agnieszka Mastelówny, Marta Kucek i Urszula Mastela, Stanisław Symalczyk, Eugeniusz Lichosyt, Piotr Mucha, Piotr Biłak oraz Magdalena i Marian Smreczak z Lipnicy Małej. Swoje stoiska miał też Ośrodek Księżnej Yorku *Children in Crisis*, Babiogórski Park Narodowy oraz Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości w Warszawie Filia w Krakowie.

Zaś po stronie słowackiej swoje prace pokazywali miejscowi artyści tacy jak Jaro Sýkora, Stefan Sivan, Ludovít Országh i wielu innych. Należy zaznaczyć, iż prace te cieszyły się naprawdę sporym zainteresowaniem widzów, którzy wiele z nich nabywali na pamiątkę do swoich prywatnych kolekcji.

Jak zwykle na wysokości zadania stanęła gastronomia, która *podnukęła* smakowite potrawy oraz napoje. Na szczęście tego roku nie widać było zbyt dużo podchmielonych, co świadczy o wzrastającej kulturze uczestników tego święta. Wyróżniły się w tej ofercie gastronomicznej – bogatej w regionalne dania – nasze gaździny z Koła Galicyjskich Gospodarstw Gościnnych (szkoda, że nie wszystkie odziane w stroje orawskie) oraz stoisko baców.

Organizatorzy imprezy składają najserdeczniejsze podziękowania wszystkim tym, którym ten festyn przebiegał sprawnie i udanie, bez poważniejszych zakłóceń oraz potknięć. Szczególnie dziękują oni: Kierownikowi SP ZOZ w Lipnicy Wielkiej doktorowi Janowi Grygierczykowi, który zapewniał opiekę medyczną, funkcjonariuszom Komisarjatu Policji z Jabłonki, Straży Granicznej z Lipnicy Wielkiej i druhom OSP z Lipnicy Wielkiej, pracownikom Urzędu Gminy w Lipnicy Wielkiej oraz pracownikom kuchni z „Przystani Górskiej” na Przywatorówce, a nade wszystko szefowym euroregionalnej Komisji Kultury Gabrieli Kantorkovej i Stanisławie Obrzut, które włożyły wiele serca oraz bezinteresownego zaangażowania w przygotowanie programu artystycznego i pomoc w jego wyreżyserowaniu. Myślę, iż impreza ta na długo zostanie w pamięci widzów nie tylko ze względu na jej historyczność (ostatnia z tego cyklu przed wstąpieniem obydwu naszych krajów do Unii Europejskiej), ale nade wszystko ze względu na kunsztowny program artystyczny, niepowtarzalny nastrój i wysoki poziom organizatorski. Winna być nadal kontynuowana, ale rzecz oczywista w nieco innej już konwencji i formie.

Mastelówne, Marta Kucek i Urszula Mastela, Stanisław Symalczyk, Eugeniusz Lichosyt, Piotr Mucha, Piotr Biłak a Magdalena a Marian Smreczak z Małej Lipnicy. Swoje stánky malo tiež Stredisko kňažnej Yorku Children in crisis, Babiogorský národný park a Vysoká škola riadenia a podnikania vo Varšave, po- bočka v Krakove.

Na slovenskej strane svoje práce prezentovali miestni umelci ako Jaro Sýkora, Štefan Siván, Ludovít Országha mnoho iných. Treba poznamenať, že tieto práce sa tešili veľkému záujmu návštevníkov, ktorí viaceró z nich získali na pamiatku do svojich súkromných zbierok.

Ako zvyčajne, dobre sa zhostila svojej úlohy gastronómia, ktorá ponúkla chutné jedlá a nápoje. Našťastie, tohto roku nebolo vidieť príliš veľa podgurážených, čo svedčí o vzrastajúcej kultúre účastníkov tohto sviatku. V gastronomickej ponuke bohatej na regionálne jedlá sa vyznamenali naše gazdinky z Haličského klubu pohostinských zariadení (škoda, že nie všetky boli odeté do oravského kroja), ako aj stánok bacov.

Organizátori podujatia vyjadrujú srdečné poďakovanie všetkým, vďaka ktorým tento festival prebiehal úspešne, bez vážnejších rušivých momentov či chýb. Zvlášť dakujú: Vedúcemu SP ZOZ vo Veľkej Lipnici doktorovi Janovi Grygierczykovi, ktorý zabezpečil zdravotnú službu; funkcionárom komisariátu polície z Jablonky; pohraničnej stráži z Veľkej Lipnice a kolegom OSP z Veľkej Lipnice; pracovníkom Obecného úradu vo Veľkej Lipnici a pracovníkom kuchyne z *Horského prístavu* na Przywatorówke, a predovšetkým predsedom euroregionalnej komisie kultúry Gabriele Kantorkovej a Stanisławovi Obrzutovi, ktorí vložili veľa srdca a nesmiernu zaangażovanosť do prípravy umeleckého programu a pomáhali v jeho režírovaní. Myslím, že toto podujatie zostane nadhlo v pamäti návštevníkov nielen z hľadiska jeho historickosti (posledné z tohto cyklu pred vstupom oboch našich krajín do Európskej únie), ale najmä z hľadiska majstrovského programu, neopakovateľnej nálady a vysokej organizačnej úrovne. Malo by sa v nich pokračovať; samozrejme, na základe inej dohody a v trochu inej forme.

preklad: Miroslav Števík

Orava-Podhale 2004 – wypowiedzi autorów

Wystawa „Orawa – Podhale 2004” w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu została przygotowana z okazji prezentacji regionów, którą na zakończenie swojej działalności razem z Euroregionem „Tatry” w Nowym Targu zorganizował Kanadyjski Instytut Urbanistyczny w Toronto, filia w Dolnym Kubinie.

Orava-Podhale 2004 – vyznanie autorov

Výstava „Orava – Podhale 2004” bola inštalovaná v Stredisku polsko – slovenskej Spolupráce v Novom Targu pri príležitosti prezentácie regiónov, ktorú organizoval na záver svojej činnosti Kanadský urbanistický inštitút Toronto, pracovisko Dolný Kubín spolu s Euroregiónom Tatry Nový Targ. Vystavený

Pokazany zestaw fotografii jest dziełem dwóch autorów, tworzących samodzielnie i samodzielnie, bez wcześniejszych kontaktów przemierzających swoje ulubione kraje. Podczas gdy Vlado Medzihradský ponad 45 lat konsekwentnie fotografuje Orawę, wystawia swoje obrazy fotograficzne i odnajduje się dopiero na granicy artystycznego zbliżenia się do pierwowzoru, Juraj Langer otoczenie Tatr polubił za jego swoisty ludzki, człowieczy wyraz, a krajinę za to, „że tam zawsze coś z ziemi wystaje”. Dlatego jego przedstawiony w graficznym skrócie i pełen dramatyzmu krajobraz znakomicie oddaje rzeźbę i jej odbicie w wyobraźni autora; jego rysunki są spojrzaniem na człowieka, w całej pałecie jego życiowych sytuacji. Wystawa trwała od maja do września 2004.

Oto wypowiedzi autorów.

Juraj Langer

Mój góralski świat

Świat górali zacząłem poznawać od 1952 r., z Zuberca. Wówczas na rohackich szałasach pasali poważnie chłopcy z Suchej Hory, Głodówki i Witanowej. Chodzili w cyfrowanych portkach i serdakach, a młodzieńcy za kapeluszem nosili orle pióra. I to przepiękne śpiewanie, które niekiedy niosło się po halach!

Chętnie rysowałem i z pasją oddawałem się poznawaniu sposobu życia tych ludzi. Na zubereckim szałasie przez długie lata bacował Jacek Blaśński z Suchej Hory, krajan z polskiego Dzianiszca. On był moim nauczycielem, mimo że nie umiał ani pisać ani czytać. Ale wiedział gdzie, którego dnia należy paść owieczki aby miały najtłustsze mleko. Nie były to czary, ale genialny talent, połączenie doświadczenia i wyczucia, zrozumienie takich szczegółów przyrody, których nawet wyuczony owczarz nie zauważy. Powoli w swoich rysunkach zacząłem odbierać góry z punktu widzenia człowieka, który musi w nich pracować.

Do Suchej Hory chodziłem na festyny, nasiąkałem grą znakomitego prymisty Jána Červeňa i jego grupy, chłonałem śpiewy i tańce. Z Suchej Hory do Zakopanego nie było daleko. Przez Dzianisz jeździłem na Gubałówkę, aby stale mieć przed oczami wspaniałą Giewont. Ciekawość zaprowadziła mnie do Muzeum Tatrzańskiego, na targ, do drewnianego kościoła i do okolicznych wiosek. Imponowała mi odwaga przemytników, gdyż wówczas na granicy także strzelano... Aby chociaż trochę zbliżyć się do chłopców, z którymi się zaprzyjaźniłem, próbowałem przenosić wówczas bardzo poszukiwane w Polsce buty – pionierki.

súbor vznikol z tvorby dvoch autorov, samostatne tvoriacich a samostatne, bez predbežných autorských kontaktov sa pohybujujúcich po svojich obľúbených krajinách: kým Medzihradský vytrvale vyše 45 rokov fotografuje Oravu, vystavuje svoje krajinárske fotoobrazy a ocitá sa až na hranici výtvarného uspôsobenia predlohy, Langer si okolie Tatier obľúbil pre jeho svojrázny prejav ľudský, človečenský a krajinu „pretože tam vždy niekde niečo zo zeme vyčnieva”. Preto jeho krajina je dramaticky vyjadrená v grafickej skratke, vynikajúco vystihujúcej reliéf krajiny a jej reflex v autorovi; jeho kresby sú pohľadom na prejavy človeka v celej škále životných polôh. Výstava trvala od mája do septembra 2004.

Tu sú ich výpovede.

Juraj Langer

Môj goralský svet

Goralský svet som začal poznávať od roku 1952 zo Zuberca. Vtedy na roháčskych salašoch pásli väčšinou chlapci zo Suchej Hory, Hladovky a z Witanovej. Chodili vo vyšívanych portkách a serdakoch, mládenci mali za klobúkom orlie péra. A tie nádherné spevy, ktoré sa niekedy po holiach niesli!

Rád som kreslil a mal som pasiu dozvedieť sa všetko o spôsobe života týchto ľudí. Na zubereckom salaši dlhé roky bačoval Jacek Blaśński zo Suchej Hory, rodák z polského Dzianiszca. Ten mi bol učiteľom, aj keď sám nevedel písať a čítať. Ale vedel, kde, v aký deň, treba pást, aby mali ovečky najtučnejšie mlieko. Neboli to čary, ale geniálny talent, kombinácia skúsenosti a citu, ponímanie takých prírodných detailov, akých si ani vyškolení ovčiar nevšimne. Pomaly som v svojich kresbách začal vnímať vrchy z pohľadu človeka, ktorý v nich musí pracovať.

Do Suchej Hory som chodil na sviatočné muziky, nasával som hru vynikajúceho predníka Jána

Červeňa a jeho skupiny, spevy a tance. Zo Suchej Hory do Zakopaného nebolo daleko. Chodil som cez Dzianisz na Gubałówku, aby som mal nádherný Giewont stále pred očami. Zvedavosť ma zavedla do Muzea Tatrzańskiego, na trh, do dreveného kostola a do okolitých dedín. Imponovalo mi aj hrdinstvo pašerákov, lebo vtedy sa na hranici aj strieľalo... Aby som sa aspoň trochu priblížil chlapcom, s ktorými som sa spriatelil, sponoval som tiež prenášať vtedy v Poľsku žiadané topánky – pionierky.

Góral / Goral.
rys / kresba: J. Langer

Góralaska muzyka / Goralská muzika
rys / kresba: J. Langer

W 1957 r., chcąc poznać ludzi także z drugiej strony gór, zdecydowałem się obejść Tatry dookoła. W moim porównywaniu zdecydowanie zwyciężyło pogranicze orawsko-podhalańskie i dlatego stąd mam chyba najwięcej rysunków. Studia historyczne w Pradze i późniejszą pracę wykorzystywałem do poznania przeszłości tej krainy, którą tak umiłowalem. Chciałem lepiej poznać sposób życia jej mieszkańców, z którym zetknąłem się w latach 50-tych ubiegłego wieku.

Vlado Medzihradský

Dzień dobry, moja Orawo

Zawsze interesowało mnie, co powoduje człowiekiem, co takiego w nim się zakorzeniło, że – mimo iż robi dziennikarskie fotografie reportażowe i dokumentalne, fotografuje na drogach Europy, nigdy i nigdzie tego nie wystawia, ale pokazuje jedynie „fotobrazy z Orawy”. W dodatku, rezygnując z atrakcyjnej pracy w stolicy, wraca do domu, na Orawę, do Medzihradnego...

Fotografii poświęciłem się stosunkowo późno, dopiero w Pradze, gdzie studiowałem i pracowałem. Pierwszą, ogólnokrajową nagrodę za fotografię w plenerze „Horyzonty orawskie” otrzymałem w 1961 r. w Brnie. Była to czarno-biała fotografia, ujęcie ze wzniesienia powyżej Medzihradnego: panorama Gór Choćzańskich z Ostrą, wyżnokubirską skałą. Trzydzieści osiem lat później, w 1999 r., w organizowanym przez oddział Macierzy Słowackiej w Komarnie ogólnosłowackim konkursie „Moja Słowacja”, pierwszą nagrodę zyskała fotografia barwna, z tym samym motywem, ujętym z tego samego miejsca. Przypadek? Chyba nie.

Krajina nie zmienia się, krajina jest piękna i swoja, i wystawia swoje wdzięki przed fotografa – i tylko od

V roku 1957 som sa rozhodol obísť dookola Tatry, aby som spoznal ľudí aj na druhej strane pohoria. V mojom porovnávaní jednoznačne zvíťazilo oravsko – podhalańské pomedzie, preto mám odtiaľ zďaďa najviac kresieb. Vysokoškolské štúdiá histórie v Prahe a ďalšie moje zamestnania som využíval na to, aby som aj vedecky poznával minulosť tohto kraja, do ktorého som sa tak zaľúbil. Chcel som lepšie porozumieť spôsobu života jeho obyvateľov, aký som v 50. rokoch minulého storočia poznával.

Vlado Medzihradský

Dobrý deň, Orava moja

Vždy ma zaujímal, čo to lomcuje človekom, čo sa to v ňom zahniezdilo, že – hoci robí novinárske reportáže a dokumentárne fotografie, fotografuje na cestách po Európe, nikdy ich nikde nevystavil, ale vystavuje len „fotobrazy z Oravy”. Dokonca vráti sa z hlavného mesta, z atraktívneho zamestania domov, na Oravu, do Medzihradného...

Fotografii som sa upísal pomerne neskoro, až v Prahe, kde som študoval a pracoval. Prvú celoštátnu cenu za fotografiu v plenéri „Oravské horizonty” mi udelili v Brne v roku 1961. Bola to čiernobiela fotografia snímaná z vršku powyše Medzihradného: panorama Choćských vrchov s Ostrou vyšnokubínskou skalou. – O 38 rokov neskoršie, v roku 1999 na celoslovenskej súťaži „Slovensko moje”, ktorej vyhlasovateľom bol Odbor Matice slovenskej v Komárne, farebnú fotografiu rovnakého motívu, fotografovanú z toho istého miesta, ocenili prvou cenou. Náhoda? Asi nie.

Krajina sa nemení, krajina je krásna a svoja a vyklápa svoje vňady pre fotografa – a len na ňom

niego zależy, jak ją postrzega, jak pogłodzi, jak przetworzy i na co da się jej nabrać...

Mówię – kolor w fotografii zrozumiałem wtedy, gdy przestałem postrzegać barwy i tak mocno opętało mnie słońce, że nie powstrzymałem się i wymierzyłem obiektyw wprost przeciwko niemu.

Jest to nierealne – ale tak jest.

Wówczas kraina otworzy się przed tobą w całym swoim pięknie i intymności, odsłoni zakątki i najtajniejsze zakamarki – i to jest ta uroda, istnienia której nawet

zależy, ako ju vníma, ako pohľadká, ako spracuje; na čo jej – naletí...

Hovorím – vtedy som pochopil farbu vo fotografii, keď som prestal vnímať farby a dal som sa opantať slnkom tak tuho, že som neodolal a namieril objektív priamo proti nemu.

Je to neskutočné – je to tak.

Vtedy sa ti krajina otvorí vo svojej kráse a intimite, odhalíš zákutia, najtajnejšie kútiky – a to je tá nádhera, o existencii ktorej si ani len netušil. To je tá kresba tvr-

Widok z Babiej Góry / Z Babej hory.
fot. V. Medzihradský

Oravské horizonty / Oravské horizonty.
fot. V. Medzihradský

nie domyślałeś się. To jest ten rysunek twardą, czarną kreską, konturem i delikatną płaszczyzną koloru – właściwie kompozycji kolorów; nieskończenie różnorodnych, niezmiernie pięknych w nieograniczonej rozpiętości.

Mówią o mnie – fotograf Orawy. Ale – niech mówią za mnie specjaliści.

Gdy w 1982 r. w Domu Pisarzy Słowackich w Bratysławie miałem wystawę autorską zatytułowaną „Prechádzky Oravou” („Spacery po Orawie”), teoretyk fotografii Ladislav Noel napisał w katalogu:

„Wystawa prezentuje krajobrazowe motywy panoramy Orawy, z charakterystycznym dla niej urokiem i delikatnością, które odkrył dla siebie i we własnej stylizacji przedstawił autor. Wzbogacił je głównie ciepłem słonecznej sielanki, tarczą i blaskiem słońca jako symbolem życia i radości. Charakter pierwowzoru przełożył na styl obrazu, przy czym musiał go wpiąć w rozumieć, a sam styl obrazu ze świadomością celu stworzyć, aby został naznaczony jego duchem i osadzony w teraźniejszości. Przez te

dou čiernou linkou, kontúrou a jemnohrovou plochou farby – vlastne zmesi farieb; nekonečne pestrých, neskutocne nádherných v nekonečnom spektre.

Hovoria mi – fotograf Oravy. Ale – nech za mňa hovoria odborníci.

Keď som v roku 1982 v Dome slovenských spisovateľov v Bratislave mal autorskú výstavu „Prechádzky Oravou” fotografický teoretik Ladislav Noel, Hon. EFIAP do katalógu napísal:

„Výstava predstavuje krajinné motivické panorámy Oravy vlastného kúzla a nehy, ktoré si objavil a stvárnil autor v predstave vlastnej stylizácie. Obohatil ich prevažne teplom slnečnej pohody, kotúčom a žiarou slnka ako symbolom života a radosti. Charakter predlôh pretlmočil do štýlu obrazu, pričom tento musel najprv pochopiť a sám štýl obrazu cielavedome vytvoriť, aby bol poznačený jeho duchom a zakotvený v dnešku. V tom osobitne cez tieto panorámy oravskej krajiny s hĺbkou ich plánov vedel vyjadriť vzdialenosti a rozloženie objektov v priestoroch

panoramy krajobrazu orawskiego, z głębokością ich planów, potrafił wyrazić odległość i umiejscowienie obiektów w przestrzeni terenu, dzięki czemu taki obraz staje się prawdziwym przeżyciem. Wspiera to kompozycja obrazów, która sprawia, że każde miejsce płaszczyzny jest tutaj aktywne, wyraźnie i celowo ożywione, a w konsekwencji urzekające”.

A Peter Škrabák, pedagog, działacz kultury i wówczas dyrektor Muzeum Orawskiego P. O. Hviezdoslava, które pod patronatem Rady ds. Ruchu Turystycznego Ministerstwa Handlu i Ruchu Turystycznego wystawę organizowało, dodał:

„Uczucie miłości i szacunku dla ziemi rodzinnej, z której i z którą jesteś. Nadstawisz dłonie i między palcami przepływa odwieczny nurt życia w twojej ziemi: słońce i ziemia, praca i chleb, noc i spokój, kwiat i miłość. A wszystko to znowu i od początku.”

Jak nie ustający szum jodeł, szmer potoków, jak nie kończący się śpiew ptaków i cisza nocnego spoczynku. – To wszystko tam jest. – Patrz i słuchaj. Przepiękna pieśń o kraju rodzinnym. Pieśń urody i miłości o tysiącach zwrotek i niezliczonych obrazach. Pieśń, która może się narodzić jedynie w kochającym sercu.”

tlumaczenie: Ryszard Juchniewicz

Teresa Siaszkiewicz

Znaczenie małych projektów euroregionalnych w dziesięcioletniej współpracy transgranicznej Euroregionu „Tatry”

Rok 2004 był jubileuszowym rokiem działalności Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”. Skłaniało to do wszelkiego rodzaju podsumowań działań realizowanych przez polskie i słowackie stowarzyszenia wchodzące w jego skład. Jedną z najistotniejszych funkcji jaką pełnił Związek Euroregion „Tatry” w Nowym Targu była funkcja sekretariatu Funduszu Małych Projektów w ramach pięciu edycji Programu Współpracy Przygranicznej Phare realizowanych na granicy polsko-słowackiej. W latach 1999-2004 po podpisaniu stosownych umów z Władzą Wdrażającą Program Współpracy Przygranicznej Phare polska strona Euroregionu „Tatry” była odpowiedzialna za zarządzanie Funduszem Małych Projektów w ramach przekazanych uprawnień w tym między innymi za:

- ogłaszanie procedury zaproszenia do składania wniosków,
- proponowanie członków komisji oceniającej projekty,
- pełnienie funkcji informacyjnej dla wnioskodawców (organizowanie szkoleń, prowadzenie konsultacji),
- gromadzenie wniosków projektów,
- zawieranie umów z beneficjentami na wykonanie zatwierdzonych projektów,
- nadzorowanie i monitorowanie realizacji projektów,

terenu, čím sa takýto obraz stáva skutočným zážitkom. Podporuje to obrazová kompozícia, zásluhou ktorej každé miesto plochy je tu aktívne, výrazne zámerne prebudené, a v dôsledku pôsobivé.”

A Peter Škrabák, pedagóg, kultúrny dejateľ a vtedy riaditeľ Oravského múzea P. O. Hviezdoslava, ktoré so zážitovou výboru výboru pre cestovný ruch Ministerstva obchodu a cestovného ruchu výstavu usporiadalo, dodal:

„Pocit lásky a úcty k rodnej zemi z ktorej a s ktorou si. Nastavíš priehľad a medzi prstami ti tečie ten večný kolobeh života v tvojej zemi: slnko a zem, práca a chlieb, noc a pokoj, kvet a láska. A všetko to znovu a odznova.”

Ako neustály šum jedlí a žblnkot potokov, ako nekoňčný spev vtákov i ticho nočného spánku. – To všetko tam je. – Dívaj sa a počúvaj. – Prelestnú pieseň o rodnom kraji. Pieseň krásy a lásky o tisíciach slohách a nespočetných obrazoch. Pieseň, ktorá sa môže zrodit len v milujúcom srdci.”

Teresa Siaszkiewicz

Význam malých euroregionálnych projektov v desaťročnej spolupráci cezhraničného Euroregionu Tatry

Rok 2004 bol jubilejným rokom činnosti cezhraničného združenia Euroregión Tatry. Stal sa príležitosťou k rôznym druhom rekapitulácií aktivít realizovaných poľským i slovenským združením, ktoré sú jeho súčasťou. Jednou z najpodstatnejších funkcií, akú plnilo združenie Euroregión Tatry v Nowom Targu, bola funkcia sekretariátu Fondu malých projektov v rámci piatich vydaní Programu prihraničnej spolupráce Phare realizovaných na poľsko-slovenskej hranici. V rokoch 1999–2004, po podpísaní príslušných dohôd s Úradom implementujúcim Program prihraničnej spolupráce Phare, bola poľská strana Euroregiónu Tatry zodpovedná za spravovanie Fondu malých projektov v rámci odovzdaných právomocí, okrem iného za:

- oznámenie procedúry pozvania k predkladaniu návrhov,
- navrhovanie členov komisie posudzujúcej projekty,
- plnenie informačnej funkcie pre navrhovateľov (organizovanie školení, uskutočňovanie konzultácií),
- zhromažďovanie projektových návrhov,
- uzatváranie dohôd s beneficiármi o realizácii schválených projektov,
- dohľad a monitorovanie realizácie projektov,

- przyjmowanie i rozliczanie środków finansowych Phare otrzymanych od Władzy Wdrażającej,
- przestrzeganie terminowości wykonania projektów,
- gromadzenie raportów od beneficjentów,
- sporządzanie raportów podsumowujących wykorzystanie poszczególnych transz na potrzeby Władzy Wdrażającej oraz Komisji Europejskiej.

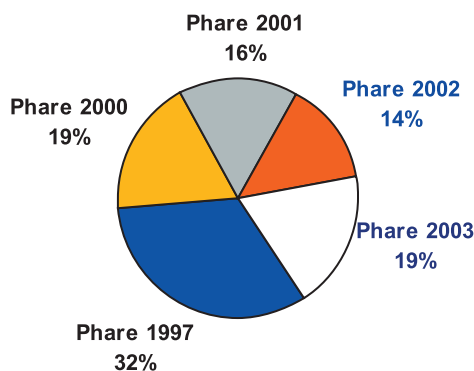
Procedurę naboru projektów ubiegających się o dofinansowania z SPF Phare CBC Związek Euroregion „Tatry” prowadził czterokrotnie. Spośród 162 wniosków złożonych do Euroregionu „Tatry” dofinansowanie w ramach pięciu edycji Funduszu zatwierdzono dla 80 projektów (patrz tabela nr 1), których globalna kwota przyznanego dofinansowania wynosi ok. 635.000 EUR. Najwięcej ilościowo projektów dofinansowano w pierwszej edycji Funduszu realizowanej na granicy polsko-słowackiej – Phare 1997, bo aż 26 co stanowi 32% liczby wszystkich zatwierdzonych projektów.

- prijímanie a rozdeľovanie finančných prostriedkov Phare získaných od Úradu implementujúceho Program,
- dodržiavanie termínov vykonania projektov,
- sústredovanie hlásení od beneficentov,
- spísanie hlásení rekapitulujúcich využívanie jednotlivých položiek pre potreby Úradu implementujúceho Program, resp. Európskej komisie.

Procedúru získavania projektov uchádzajúcich sa o dofinancovanie zo SPF Phare CBC uskutočnilo Združenie Euroregión Tatry štyrikrát. Spomedzi 162 návrhov predložených Euroregiónu Tatry sa dofinancovanie v rámci piatich vydaní Fondu potvrdilo pre 80 projektov (pozri tabuľku č. 1), ktorých celková hodnota priznaného dofinancovania dosiahla okolo 635 000 EUR. Najväčší počet projektov bol dofinancovaný v prvej edícii Fondu realizovanej na polsko-slovenskej hranici – Phare 1997, pretože ich bolo až 26, čo tvorí 32% počtu všetkých potvrdených projektov.

Tabela nr 1. Ilościowy i procentowy podział projektów wg edycji Funduszu Małych Projektów
Tabuľka č. 1: Kvantitatívny a percentuálny podiel projektov podľa edícií Fondu malých projektov

Program Współpracy Przygranicznej Phare Program prihraničnej spolupráce Phare	Liczba projektów Počet projektov
Edycja / Edícia 1997	26
Edycja / Edícia 2000	15
Edycja / Edícia 2001	13
Edycja / Edícia 2002	11
Edycja / Edícia 2003	15
Razem / Spolu	80

Na podstawie analizy zatwierdzonych do realizacji projektów należy stwierdzić, że najskuteczniej o środki unijne zabiegały organizacje czy instytucje z siedzibami na terenie Nowego Targu (14 projektów, w tym 5 realizowanych przez Związek Euroregion „Tatry”, 3 przez Urząd Miasta, 6 przez inne organizacje), Zakopanego (14, w tym 8 Urzędu Miasta), gminy Łapsze Niżne (7, w tym 4 projekty Urzędu Gminy) i Szczawnicy (6 projektów Urzędu Miasta). Ponadto 4 projekty realizowano na terenie powiatu gorlickiego, powiatu nowosądeckiego, gminy Bukowina Tatrzańska, gminy Lipnica Wielka, gminy Uście Gorlickie, a 3 projekty w gminie Krościenko n. Dunajcem. Dwa projekty realizowano na terenie miasta i gminy Muszyna,

Na základe analýzy potvrdených projektov možno konštatovať, že najúspešnejšie sa o úniové prostriedky uchádzali organizácie či inštitúcie so sídlami na území Nového Targu (14 projektov, z toho 5 realizovaných Združením Euroregión Tatry, 3 Mestským úradom, 6 inými organizáciami), Zakopaného (14, z toho 8 Mestského úradu), gminy Łapsze Niżne (7, z toho 4 projekty Úradu gminy) a Szczawnicy (6 projektov Mestského úradu). Okrem toho 4 projekty boli realizované na území gorlického okresu, nowosądeckého okresu, gminy Bukowina Tatrzańska, gminy Lipnica Wielka, gminy Uście Gorlickie a 3 projekty w gminie Krościenko n. Dunajcem. Dva projekty boli realizované na území mesta a gminy Muszyna, gminy Czarny Dunajec, gminy

gminy Czarny Dunajec, gminy Raba Wyżna i powiatu nowotarskiego. Doświadczenie w realizacji tego typu projektu mają również instytucje bądź organizacje z terenu powiatu tatrzańskiego, Limanowej, Rabki oraz gmin Czorsztyn, Jabłonka, Kamienica, Nowy Targ i Ochotnica Dolna.

Euroregion „Tatry” nie tylko inspirował niedochodowe instytucje i samorządy lokalne do ubiegania się o środki unijne, ale i sam pięciokrotnie był beneficjentem tego funduszu, realizując następujące projekty o łącznej kwocie dofinansowania ze środków Phare **41.688 EUR**:

- Promocja Euroregionu „Tatry” (dofinansowanie 13.999,95 EUR)
- Zawody w kolarstwie górskim – Euroliga Tatry 99 (dofinansowanie 945,86 EUR)
- „Łączą nas Tatry” (dofinansowanie 6.156 EUR)
- Polsko-słowacki system informacyjny Euroregionu Tatry (dofinansowanie 7.646,88 EUR)
- 10 lat współpracy transgranicznej Euroregionu „Tatry” – próba syntezy (grant 12.939 EUR)

Spółród osiemdziesięciu zakontraktowanych przez Euroregion „Tatry” projektów do końca 2004 r. zrealizowano i rozliczono **54** projekty w ramach trzech edycji FMP 1997, 2000 i 2001 (o łącznej kwocie dofinansowania: **344.337,26 EUR**). Cztery z nich były projektami komplementarnymi do tych, które ze słowackich środków w tym samym czasie realizowali partnerzy słowaccy.

Największą grupę beneficjentów stanowiły jednostki samorządu terytorialnego (miasta, gminy, powiaty) – 27, organizacje pozarządowe (stowarzyszenia, fundacje itp.) – 13 oraz placówki oświaty (szkoły) – 7. Szczegóły obrazuje tabela nr 2.

Tabela nr 2. Projekty wg kategorii beneficjentów
Tabulka č. 2: Projekty podľa kategórie beneficentov

Rodzaj beneficjenta Druh beneficjenta	Liczba projektów Počet projektov
Jednostki samorządu / Jednotky územnej samosprávy	27
Organizacje pozarządowe / Mimovládne organizácie	13
Placówki oświaty / Vzdelávacie pracoviská	7
Placówki kultury / Kultúrne ustanovizne	3
Euroregion / Euroregión	4
Razem / Spolu	54

Dokonanie jednoznacznego podziału projektów według charakteru działań zrealizowanych projektów jest niezmiernie trudne, gdyż przeważająca część projektów nosiła znamiona dwóch lub więcej typów. Były w nich realizowane działania np. z zakresu wymiany kulturalnej, jak i przyczyniające się do rozwoju gospodarki i turystyki itd. Po dokonaniu arbitralnego podziału ze względu na przeważający typ działań w poszczególnych projektach okazało się, że najliczniej dofinansowane zostały projekty dotyczące wymiany kulturalnej, sportu oraz rozwoju gospodarczego i turystyki. Szczegóły przedstawia tabela nr 3.

Raba Wyżna a nowotarskiego okresu. Skúsenosti z realizácie projektu tohto typu majú taktiež inštitúcie, resp. organizácie z územia tatrzańskiego okresu, Limanowej, Rabki, ako aj gmín Czorsztyn, Jabłonka, Kamienica, Nowy Targ a Ochotnica Dolna.

Euroregión Tatry nielenže inšpiroval príspevkové inštitúcie a miestne samosprávy k uchádzaniu sa o úniové prostriedky, ale i sám v piatich prípadoch bol beneficentom tohto fondu realizujúc nasledujúce projekty v celkovej hodnote dofinancovania z prostriedkov Phare **41 688 EUR**:

- Prezentácia Euroregiónu Tatry (dofinancovanie 13 999, 95 EUR),
- Preteky v horskej cyklistike – Euroliga Tatry 99 (dofinancovanie 945, 86 EUR),
- Spájajú nás Tatry (dofinancovanie 6 156 EUR),
- Poľsko-slovenský informačný systém Euroregiónu Tatry (dofinancovanie 7 646, 88 EUR),
- 10 rokov cezhraničnej spolupráce Euroregiónu Tatry – pokus o syntézu (grant 12 939 EUR).

Spomedzi osemdesiatich zmluvne uzatvorených projektov Euroregiónom Tatry do konca roku 2004 sa zrealizovalo a vyúčtovalo **54** projektov v rámci troch edícií FMP 1997, 2000 a 2001 (s celkovou hodnotou dofinancovania: **344 337, 26 EUR**). Štyri z nich boli projektami komplementárnymi k tým, ktoré zo slovenských prostriedkov v tom istom čase realizovali slovenskí partneri.

Najväčšiu skupinu beneficentov tvorili jednotky územnej samosprávy (mestá, gminy, okresy) – 27, mimovládne organizácie (združenia, nadácie a pod.) – 13 a vzdelávacie pracoviská (školy) – 7. Podrobnosti predstavuje tabuľka č. 2.

Určenie jednoznačného podielu projektov podľa charakteru činností zrealizovaných projektov je nesmierne ťažké, keďže prevažná časť projektov obsahovala prvky dvoch či viacerých typov. Boli v nich realizované činnosti napr. z oblasti kultúrnej výmeny, resp. podporujúce rozvoj hospodárstva a turizmu, atď. Po zhodnotení rozhodujúceho podielu z pohľadu prevažujúceho typu činnosti v jednotlivých projektoch sa ukázalo, že najväčšími boli dofinancované projekty týkajúce sa kultúrnej výmeny, športu, resp. rozvoja hospodárstva a turizmu. Podrobnosti predstavuje tabuľka č. 3.

Tabela nr 3. Podział projektów wg typów działań
Tabuľka č. 3: Podiel projektov podľa typov činnosti

Typy projektów Typy projektov	Liczba projektów Počet projektov
Wymiana kulturalna / Kultúrna výmena	20
Rozwój gospodarczy i turystyka / Hospodársky rozvoj a turistika	14
Sport / Šport	7
Zasoby ludzkie / Ludské zdroje	7
Demokracja lokalna / Miestna demokracia	4
Transgraniczne studia i koncepcje rozwojowe / Cezhraničné štúdie a rozvojové koncepcie	2
Razem / Spolu	54

Najwięcej projektów o niskim progu dofinansowania było realizowanych w edycji 1997, gdyż przeszło w 92% projektów dofinansowanie ze środków unijnych nie przekraczało 5 tys. EUR (patrz tabela nr 4). W edycjach 2000 i 2001 przeważały projekty o wysokości grantu od 5 do 10 tys. EUR. Dotychczas jedynie 2 projekty skorzystały z dofinansowania Funduszu w kwocie wyższej niż 15 tys. Euro. Globalnie wśród zrealizowanych projektów najwięcej – 57% to projekty o dofinansowaniu do 5 tys. EUR.

Najviac projektov s nízkym prahom dofinancovania bolo realizovaných v edícii 1997, keď prešlo v 92% projektov dofinancovanie z úniových prostriedkov nepresahujúce 5 tisíc EUR (pozri tabuľku č. 4). V edíciách 2000 a 2001 prevažovali projekty s výškou grantu od 5 do 10 tisíc EUR. Dosiaľ iba 2 projekty využili dofinancovanie Fondu v hodnote vyššej než 15 tisíc EUR. V globále spomedzi zrealizovaných projektov najviac – 57% sú projekty s dofinancovaním do 5 tisíc EUR.

Tabela nr 4. Podział projektów wg wartości dofinansowania z Funduszu Phare
Tabuľka č. 4: Podiel projektov podľa výšky dofinancovania z Fondu Phare

Program Współpracy Przygranicznej Phare Program prihraničnej spolupráce Phare	Dofinansowanie do 5 000 EUR Dofinancovanie do 5 000 EUR	Dofinansowanie od 5 000 do 10 000 EUR Dofinancovanie od 5 000 do 10 000 EUR	Dofinancovanie od 10 000 do 15 000 EUR Dofinancovanie od 10 000 do 15 000 EUR	Dofinansowanie powyżej 15 000 EUR Dofinancovanie nad 15 000 EUR
Edycja / Edícia 1997	24	1	1	0
Edycja / Edícia 2000	4	7	4	0
Edycja / Edícia 2001	3	5	3	2
Razem / Spolu	31	13	8	2

Największy odsetek wykorzystania przyznanych środków z Funduszu Phare, bo prawie 100 % przypada na edycję 1997. Natomiast najskromniej skorzystano z przyznanych środków pomocowych przy realizacji FMP Phare 2000 (co obrazuje tabela nr 5).

Najväčšie percento využitia priznaných prostriedkov je z Fondu Phare, pretože takmer 100% pripadá na edíciu 1997. Na druhej strane najmenšie percento sa využilo z priznaných podporných prostriedkov pri realizácii FMP Phare 2000 (čo dokumentuje tabuľka č. 5).

Tabela nr 5. Efektywność wykorzystania środków Phare w Euroregionie „Tatry”
Tabuľka č. 5: Efektívnosť využívania prostriedkov Phare v Euroregióne Tatry

Program Współpracy Przygranicznej Phare Program prihraničnej spolupráce Phare	Kwota Phare przyznana w EUR Suma Phare priznaná v EUR	Kwota Phare wykorzystana w EUR Suma Phare využitá v EUR	% wykorzystania % využívania
Edycja / Edícia 1997	120 000,00	119 536,197	99,61
Edycja / Edícia 2000	147 195,42	121 203,92	82,34
Edycja / Edícia 2001	133 436,20	122 361,08	91,70
Razem / Spolu	400 631,62	363 101,19	90,63

O niewykorzystaniu całości środków w głównej mierze zadecydował dynamiczny wzrost kursu euro (z około 3,80 PLN przy planowaniu budżetów projektów do 4,55 PLN przy ich rozliczaniu) oraz problemy z zabezpieczeniem środków własnych na realizację projektów. Nie bez znaczenia jest również odmienny sposób rozliczania projektów pierwszej edycji w zakresie stosowania różnych kursów euro. Jednak globalny wskaźnik wykorzystania środków Phare w trzech zakończonych edycjach jest wysoki i wynosi około 91%.

O nevyžití celkových prostředků v hlavní míře rozhodol dynamický vzrast kurzu eura (z asi 3,80 PLN pri plánovaní rozpočtov projektov na 4,55 PLN pri ich vyúčtovaní), ako aj problémy so zabezpečením vlastných prostriedkov na realizáciu projektov. Nie bevyznamný je tiež odlišný spôsob vyúčtovania projektov prvej edície v oblasti používania rôznych kurzov eura. Napriek tomu globálny ukazovateľ využívania prostriedkov Phare v troch zakončených edíciách je vysoký a dosahuje okolo 91%.

Festyn góralski „Euroregion bez granic”, Lipnica Wielka – Namestovo, lipiec 2003.
Goralská slávnosť „Euroregión bez hraníc”, Veľká Lipnica – Namestovo júl 2003.
fot. M. Kossakowska

W roku 2004 Euroregion „Tatry” zakontraktował dwie ostatnie edycje Funduszu Małych Projektów, w ramach których do końca 2005 roku zostanie zrealizowanych 26 projektów. Niemniej jednak już dziś, na podstawie dotychczasowych doświadczeń, stwierdzamy, że zarządzanie Funduszem Małych Projektów odegrało kluczowe znaczenie dla funkcjonowania Euroregionu „Tatry”. W ciągu tego okresu powstała solidna, pozarządowa struktura organizacyjna z profesjonalnym biurem przygotowującym do zarządzania, monitorowania, opracowywania i realizacji oraz rozliczania projektów ze środków Unii Europejskiej. Euroregion „Tatry” przygotował własny *Podręcznik Procedur Wdrażania Programu Phare*, niezbędny do uzyskania uprawnień jednostki płatniczej Funduszu Phare, dzięki któremu wdrażanie projektów odbywało się sprawniej, według czytelniejszych i bardziej precyzyjnych reguł.

Specyfiką realizacji małych projektów jest fakt, że są one projektami typu ludzie dla ludzi, służącymi zbliżeniu i lepszemu wzajemnemu poznaniu się społeczności lokalnych po obu stronach polsko-słowackiej granicy. Stąd też charakter przedsięwzięć realizowanych w ramach tych projektów powoduje, że rezultaty wydają się trudne do zmierzenia. Niemniej jednak po realizacji tego typu projektów oprócz nawiązanych kontaktów i przyjaźni polsko-słowackich, niezapomnianych wrażeń z uczestnictwa w różnorodnych przedsięwzię-

V roku 2004 Euroregión Tatry uzavrel dve posledné edície Fondu malých projektov v rámci ktorých do konca roku 2005 bude zrealizovaných 26 projektov. Predsa len už dnes, na základe doterajších skúseností môžeme konštatovať, že spravovanie Fondu malých projektov zohralo kľúčovú úlohu pri fungovaní Euroregiónu Tatry. Počas tohto obdobia vznikla solídna, mimovládna organizačná štruktúra s profesionálnou kanceláriou pripravenou spravovať, monitorovať, spracovávať a realizovať, resp. vyúčtovať projekty z prostriedkov Európskej únie. Euroregión Tatry pripravil vlastnú *Príručku procedúr implementácie programu Phare*, nevyhnutnú k získaniu právomoci platobnej jednotky Fondu Phare, vďaka ktorej sa implementácia projektov uskutočňovala zručnejšie, podľa prehľadnejších a precíznejších pravidiel.

Špecifikom realizácie malých projektov je fakt, že sú projektami typu ľudia ľuďom, slúžiacimi k zbliženiu a lepšiemu vzájomnému spoznaniu sa lokálnych spoločenstiev po oboch stranách polsko-slovenskej hranice. Takýto charakter podujatí realizovaných v rámci spomínaných projektov spôsobuje, že výsledky sú ťažko merateľné. Predsa len po realizácii tohto typu projektov okrem nadviazania polsko-slovenských kontaktov a priateľstiev, nezabudnuteľných zážitkov z účasti na rôznych podujatiach

ciach (festyny, festiwale, zawody, konkursy, wycieczki, konferencje, seminaria, warsztaty, koncerty itp.) pozostały także materialne ślady: mierzone w tysiącach egzemplarzy różnego rodzaju wydawnictw (foldery, przewodniki, mapy, materiały pokonferencyjne), wytyczone szlaki rowerowe, uruchomione strony internetowe i systemy informacyjne, nagrane utwory muzyczne nieznanych dotąd szerzej kompozytorów oraz sprzęt, który zakupiono na potrzeby realizacji tych projektów: komputery wraz z oprogramowaniem, laptopy, modemy, skanery, system nawigacji satelitarnej GPS, sprzęt nagłośnieniowy, stoiska wystawowe, antyramy, mikrofalówki, termosy, kajaki, stoły do tenisa stołowego itp.

Zatem realizacja małych projektów przez Euroregion „Tatry” była bardzo istotnym impulsem do poszerzenia współpracy transgranicznej, a ich efekty są następujące:

- nauczenie się nieznanych dotąd procedur konceptualizacji, przygotowania, realizacji i rozliczania projektów Phare Unii Europejskiej,
- zbliżenie ludzi po jednej i po drugiej stronie granicy z różnych środowisk społecznych i zawodowych oraz przełamanie wzajemnych uprzedzeń i animozji,
- masowy i spontaniczny udział mieszkańców pogranicza w licznych wydarzeniach i imprezach,
- dalszy rozwój współpracy bilateralnej samorządów lokalnych, organizacji społecznych, instytucji kultury, szkół, klubów sportowych itp.
- podpisanie wielu porozumień i deklaracji współpracy pomiędzy podmiotami,
- promocja regionu poprzez filmy, publikacje, wydarzenia i imprezy, systemy informacyjne, studia i projekty,
- promocja Unii Europejskiej.

(ślawnosti, festiwale, preteky, súťaže, výlety, konferencie, semináre, tvorivé dielne, koncerty a pod.) zostali tiež materiálne stopy: merané v tisícoch exemplároch rôzneho druhu tlačovín (brožúrky, sprievodcovia, mapy, pokonferenčné materiály), vytýčené cyklistické cesty, spustené internetové strany a informačné systémy, nahrané hudobné kompozície dosiaľ širšej verejnosti neznámych skladateľov, ako aj zariadenia, ktoré boli zakúpené na realizáciu týchto projektov: počítače s programami, laptopy, modemy, skenery, systém satelitnej navigácie GPS, ozvučovacia technika, výstavné stánky, antiramy, mikrovlnky, termosky, kajaky, stolnotenisové stoly a pod.

Realizácia malých projektov Euroregiónom Tatry teda bola veľmi dôležitým impulzom k rozšíreniu cezhraničnej spolupráce a ich efekty sú nasledujúce:

- osvojenie si dosiaľ neznámych procedúr konceptualizácie, prípravy, realizácie a vyúčtovania projektov Phare Európskej únie,
- zbliženie ľudí z jednej i druhej strany hranice z rôzneho spoločenského a pracovného prostredia, ako aj odstránenie vzájomných predsudkov a animozít,
- masová a spontánna účasť obyvateľov pohraničia na mnohých podujatiach,
- ďalší rozvoj bilaterálnej spolupráce miestnych samospráv, spoločenských organizácií, inštitúcií kultúry, škôl, športových klubov a pod.,
- podpísanie mnohých dohôd a deklarácií spolupráce medzi rôznymi subjektami,
- prezentácia regiónu prostredníctvom filmov, publikácií, podujatí, informačných systémov, štúdií a projektov,
- propagácia Európskej únie.

preklad: Miroslav Števík

Lubomir Bláha

Dolny Kubin – Limanowa = 35

Gdy przed sześciu laty przystępowałem do pracy na stanowisku primatora (burmistrza) Dolnego Kubina, nie miałem świadomości z iloma miastami mamy podpisane umowy o współpracy i przyjaźni: w Czechach – z Pelhřimovem, na Węgrzech – z Egerem, w Austrii ze Schladmingiem, w Danii ze Egebjergiem, we Francji z Montpellier, we Włoszech z Citadellą, na Ukrainie z Kamieńcem Podolskim, w Rosji z Tułą. Ale jedno wiedziałem na pewno, że najtrwalsza jest podpisana już w 1969 r. umowa z Limanową.

Początek dali uczniowie z Dolnego Kubina, którzy jako reprezentacja Orawy rozegrali mecz piłki nożnej w Limanowej, z rewanżem w Dolnym Kubinie. Współpraca była kontynuowana z powodzeniem, a międzynarodowy turniej juniorów „Football bez granic” dosłownie przekroczył nasze granice. Co roku bowiem zmieniają się organizatorzy nie tylko z Polski i Słowacji, ale także z Czech, Austrii i Niemiec. Wielu z młodych zawodników przebiło się do reprezentacji Czechosłowacji i Słowacji. Pracy z młodzieżą oddawało się wielu ofiarnych i znakomitych organizatorów i trenerów

Lubomir Bláha

Dolný Kubín – Limanowa = 35

Keď pred šiestimi rokmi som nastupoval do práce na poste primátora Mesta Dolný Kubín, ani som si neuvedomil, s koľkými mestami máme zmluvnú spoluprácu – družbu: V Čechách Pelhřimov, v Maďarsku Eger, v Rakúsku Schladming, v Dánsku komúna Egebjerg, vo Francúzsku GAP, Montpellier, v Taliansku Citadella, na Ukrajine Kamenec Podolský, v Rusku Tula – ale isto-iste som vedel, že najtrvácnejšia je s poľským mestom Limanová. Podpísaná bola už v roku 1969.

Začali to žiaci z Dolného Kubína, ktorí ako výber Oravy zohrali futbalový zápas v Limanovej a potom odvetu v Dolnom Kubíne. Spolupráca plodne pokračovala, veď medzinárodný turnaj žiakov „Futbal bez hraníc” doslova prerástol naše hranice. Každoročne sa striedajú usporiadatelia nielen z Poľska a Slovenska, ale aj Čiech, Rakúska a Nemecka. Mnohí z mladých hráčov sa vypracovali až na reprezentantov Československa a Slovenska. Na tejto práci sa podieľalo veľa obetavých a výborných organizátorov a trénerov z oboch našich miest. Keď

z obydwu naszych miast. Gdy w sierpniu ubiegłego roku organizowano w Limanowej Dzień Dolnego Kubina, mój kolega, burmistrz Limanowej, pan Marek Czczótka, przypomniał, że także on grał w pierwszym meczu.

Z czasem współpraca rozwinęła się – w ramach organizacji społecznych, w dziedzinie kultury, ale głównie w turystyce i sporcie. Tradycyjne, bo trwające od 1972 r. stały się spotkania turystów na Babej Górze, którzy poza tym odwiedzili stolice naszych krajów, poznali zabytki kultury i pamiątki historii, zamki, galerie, jaskinie, wzięli udział w narodowym wejściu na Krywań i, oczywiście, przewędrowali wszystkie okoliczne góry. Zawody lekkoatletyczne i w narciarstwie biegowym odbywały się na przemian w Limanowej i Dolnym Kubinie. Kontakty sportowe stały się bardziej intensywne po 1976 r., a to za sprawą współzawodnictwa w ramach odbywającej się w Czechosłowacji w 1980 r. spartakiady. Zorganizowano wówczas turnieje także w tenisie stołowym i piłce ręcznej dziewcząt oraz europejski turniej siatkówki kobiet.

Po owocnej współpracy sportowców, po 1985 r. zaczęła się rozwijać niemniej owocna współpraca na polu kultury. Już wtedy na czele delegacji limanowskiej stał pan Stanisław Strug, do dzisiaj aktywny świadek tej pozytywnej współpracy naszych miast, animator i twórca wielu przedsięwzięć. Wspomnę festiwal folklorystyczny „Limanowskie Slazy” czy też nasz ogólnokrajowy konkurs recytatorski poezji i prozy „Kubin Hviezdoslava”, wiele wzajemnych prezentacji i występów orkiestr, zespołów teatralnych i folklorystycznych, wystawy uczniów szkół artystycznych, współpracę galerii i muzeów. Znałe są też, dzisiaj już międzynarodowe, tradycyjne imprezy, jak dziecięcy festiwal muzyczny „Nagroda Ivana Balli”, organizowany wspólnie z polskimi pedagogami szkół artystycznych konkurs młodych artystów „Paleta Bohúňa” oraz konkurs i warsztaty twórcze dla muzyków grających na instrumentach smyczkowych „Szlifowanie talentów – przesłanie Bohdana Warchala”. Kontynuowana jest i z powodzeniem rozwijana współpraca z organizacjami społecznymi, stowarzyszeniami obywatelskimi i kościelnymi.

Do historycznych tradycji naszego miasta chcemy nawiązać projektem „Dolny Kubin – miasto kultury”. W ten sposób rozwiążemy problem rewitalizacji historycznego rynku i przywrócimy mu wygląd z połowy XIX w., kiedy to Dolny Kubin był wylęgarnią działaczy kulturalnych i narodowych, pedagogów i pisarzy. Stąd wywodzi się Hviezdoslav – wieszcz narodowy, Jégé i Kukučín – wybitni prozaicy, Janko Matúška – autor tekstu słowackiego hymnu narodowego, Samuel Novák – członek założyciel Macierzy Słowackiej i wielu innych.

Nasze miasto ma znakomite warunki do uprawiania narciarstwa i turystyki. Dlatego opracowaliśmy program „Dolny Kubin – celem i bazą wypadową dla turystyki”, który wykorzystuje istniejącą potencjał środowiska i pomnaża go zespołem projektów „We wszystkie strony świata”. Z tej podstawowej kompozycji są już przygotowane projekty: „Turystyczne i sportowe centrum Kubin”, z trasą regeneracyjną „vitaparcour” i „MiniEuropa, ekspozycja miniatur tradycyjnej i stylowej architektury europejskiej, piękna przyrody i dzieł umysłu ludzkiego”. Był to główny projekt Euroregionu „Tatry” na 2004 rok.

bol v auguste tohto roku v Limanovej Deň Dolného Kubína, môj kolega, primátor pán Marek Czczótka si zaspomínal, že aj on bol hráčom v prvom futbalovom stretnutí.

Postupne a rozvinula široká spolupráca – v spoločenských organizáciách, v kultúre, ale najmä v turistike a športoch. Intenzívne pracovali turisti – ich stretnutia na Babej hore v lete i v zime sú už tradičné od roku 1972. Spoločne navštívili naše hlavné mestá, kultúrne a historické pamiatky, hrady, múzeá, galérie, jaskyne, zúčastnili sa národného výstupu na Kriváň. A pravdaže – pochodili všetky okolité kopce. Lahkoatletické a lyžiarske bežecké súťaže sa konali striedavo v Limanovej a v Dolnom Kubíne. Po roku 1976 sa zintenzívnili vďaka súťažiam v rámci Česko-slovenskej spartakiády 1980. Uskutočnili sa turnaje aj v stolnom tenise a dievčenskej hádzanej, aj európsky TOP volejbalový turnaj žien.

Po úspešnej spolupráci športovcov, začala sa od roku 1985 rozvíjať nie menej úspešná spolupráca na poli kultúry. Už vtedy bol na čele limanovskej delegácie pán Stanislav Strug, dodnes aktívny pamätník plodnej a užitočnej spolupráce našich miest, motivátor a tvorca podujatí. – Spomeňme na folklórny festival Liamowskie Slazy, či našu celoštátnu prehliadku prednesu poézie a prózy Hviezdoslav Kubín, množstvo vzájomných prezentácií, vystúpenia hudobných telies, divadelných a folklórnych súborov, výstavy žiakov umeleckých škôl, spolupráce múzeí a galérií. Dnes sú už medzinárodne známe tradičné podujatia ako detský hudobný festival „Cena Ivana Ballu”, spoluprácou s poľskými pedagógmi umeleckých škôl súťaž mladých výtvarníkov „Bohúňova paleta”, aj súťaž a tvorivé dielne v hre na sláčikových nástrojoch „Čírenie talentov – posolstvo Bohdana Warchala”. Úspešne pokračujú a rozvíjajú sa spolupráce so spoločenskými organizáciami, občianskymi združeniami a cirkvami.

K historickým tradíciám nášho mesta sa chceme prihlásiť projektom „Dolný Kubín – mesto kultúry”. Takto riešime revitalizáciu historického námestia do zvlhdu z polovice 19. storočia, kedy Dolný Kubín bol liahňou národných a kultúrnych dejateľov, pedagógov a spisovateľov: Hviezdoslav – bard slovenskej poézie, Jégé aj Kukučín – špičkoví prozaici, Janko Matúška – autor slovenskej národnej hymny, Samuel Novák – zakladajúci člen Matice slovenskej a mnohí ďalší.

Nasze mesto má vynikajúce prostredie pre pestovanie najmä lyžovania a turistiky. Preto sme vypracovali program rozvoja turizmu „Dolný Kubín – cieľ a východisko turistiky”, ktorý využíva existujúci potenciál prostredia a znásobuje ho nadväzujúcimi súbormi projektov „Na všetky strany sveta”. Z tejto základnej kompozície sú už pripravené projekty Turistické a športové centrum Kubín s regeneračnou trasou „vitaparcour” a „MiniEuropa, expozícia miniatúr tradičnej aj slohovej európskej architektúry”, krás prírody a diel ľudského umu. Táto sa stala hlavným projektom Regiónu Tatry pre rok 2004. Základný kameň sme položili spolu s predstaviteľmi Euroregionu

Kamień węgielny razem z przedstawicielami Euroregionu położyliśmy w przeddzień wstąpienia Słowacji i Polski do Unii Europejskiej. Projekt ten jest interesujący także i z tego powodu, że realizujemy go wraz z zaprzyjaźnionym miastem, Limanową, gdzie proponujemy stworzenie ekspozycji uzupełniającej pod tytułem „Drewniane kościoły w Euroregionie Tatry”. Wierzę, że projekty te przyczynią się do dalszego rozszerzenia naszej współpracy i upowszechnienia dobrego imienia nie tylko naszych miast, ale i całego Euroregionu „Tatry”.

Ważnym rozdziałem naszej współpracy były i są regularne spotkania radnych i pracowników urzędów miejskich, podczas których wymieniamy doświadczenia i zapoznujemy się z organizacją administracji państwowej i lokalnej w naszych krajach. Tradycyjne już stały się intensywne kontakty przy okazji przygotowań i realizacji Dni Dolnego Kubina w Limanowej i Dni Limanowej w Dolnym Kubinie. Uczestniczą w tym nie tylko pracownicy urzędów miejskich, ale również instytucje i organizacje, grupy zainteresowań i stowarzyszenia obywatelskie. Naszym wspólnym życzeniem jest, abyśmy w dobrym, przyjacielskim otoczeniu i dzięki owocnej współpracy dostarczali mieszkańcom naszych miast nowych i coraz lepszych usług, tworzyli klimat dla rozwoju kultury i sportu, poszukiwali i znajdowali sposobności do spotkań i wzajemnego poznawania, odkrywali swoje zainteresowania i stworzyli dzięki temu środowisko, w którym z radością chce się żyć, pracować, do którego chętnie się wraca i w którym dobrze się czujemy.

Trzydzieści pięć lat naszej dwustronnej współpracy stanowi dobry fundament i przesłankę do rozwinięcia jeszcze szerszych kontaktów, tworzenia wspólnych planów, dzieł i projektów. Tym bardziej, że oba nasze narody już żyją we wspólnej przestrzeni europejskiej – gdzie nie tylko nasz turniej młodzieżowy „Football bez granic” nie zna granic, ale również nas, obywateli państw i mieszkańców miast nie rozdzielają granice. Dają nam wielką szansę wzajemnego poznania się, poszukiwania form wszechstronnej, także gospodarczej i handlowej współpracy. Fundamenty bowiem mamy dobre i przez lata wypróbowane. Jest na czym budować.

tłumaczenie: Ryszard Juchniewicz

Juraj Izsóf

Od osady ziemiańskiej po MiniEuropę

Gäcel jest wzmiankowany w XIV w. jako osada wchodząca w skład dominium orawskiego. Od 1415 r. należał do Vavrinca Jarabka i jego potomków. W 1573 r. jako donację króla węgierskiego Maksymiliana Gäcel otrzymał Sebastian Bajcsy. Z jego rodziny pochodzili dostojnicy żupni, którzy mieli znaczący udział w kształtowaniu polityki i życia kościelnego na Dolnej Orawie. W Gäcelu żyli również inni wybitni przedstawiciele orawskich rodów ziemiańskich, jak Zmeškalowie, Dávidowie, Csilaghyowie i Csaplovicsowie.

Tatry w predvečer vstupu Slovenska a Poľska do Európskej únie. Tento náš projekt je zaujímavý aj tým, že ho riešime spolu s našim spriatelneným mestom Limanová, kde navrhujeme vybudovať pendant – expozíciu Drevené kostoly v Euroregióne Tatry. Verím, že tieto projekty ešte viac rozšíria našu spoluprácu a tak prispievajú k šíreniu dobrého mena nielen obidvoch našich miest, ale celého Euroregiónu Tatry.

Dôležitou kapitolou v našej spolupráci boli a sú pravidelné stretnutia poslancov našich mestských zastupiteľstiev a pracovníkov mestských úradov, kde si vymieňame skúsenosti a zoznamujeme sa s procesom organizácie štátnej a miestnej správy v oboch našich krajinách.

Intenzívna spolupráca počas prípravy a realizácie každoročných Dní Mesta Dolný Kubín v Limanovej a Dní Mesta Limanová v Dolnom Kubíne je už tradičnou; na ich realizácii sa podieľajú okrem pracovníkov mestského úradu aj občianske združenia, zájmové skupiny, inštitúcie a organizácie. Naším spoločným želaním je, aby v dobrom priateľskom prostredí a plodnej spolupráci sme prinášali obyvateľom oboch našich miest nové a dobré služby, vytvárali priaznivú spoločenskú, kultúrnu aj športovú klímu, hľadali a nachádzali podmienky pre stretávanie a poznávali sa, objavovali vzájomné vlastností a záujmy – aby sme tak mohli dosiahnuť prostredie, v ktorom je radosť žiť, pracovať, do ktorého sa radi vraciame, kde sa dobre cítime.

Tridsaťpäť rokov v našej obopolnej spolupráci je dobrý základ a predpoklad pre rozvinutie širších kontaktov, vytváranie spoločných plánov, diel aj projektov. O to viac, že oba naše narody už žijú v spoločnom európskom prostredí – kde nielen náš žiacky turnaj „Futbal bez hraníc” nepozná hranice, ale ani nás, občanov, obyvateľov našich miest a štátov hranice už nerozdeľujú. Dávajú nám veľkú šancu na vzájomné spoznávanie sa, hľadanie foriem všestrannej, aj hospodárskej, obchodnej a podnikateľskej spolupráce. – Lebo základy máme dobré, rokmi vyskúšané. Máme na čom stavať.

Juraj Izsóf

Od zemianskej osady po MiniEurópu

Gäcel sa spomína v 14. storočí ako osada na území Oravského panstva. Od roku 1415 užívateľom bol Vavrinec Jarábek a jeho potomkovia. V roku 1573 dostal Gäcel Sebastian Bajcsy donáciou od uhorského kráľa Maximiliána. Z jeho rodiny pochádzali stoliční hodnostári, ktorí sa významne podieľali na stvárňovaní politického aj cirkevného života na dolnej Orave. V Gäceli žili aj ďalší významní predstavitelia oravských zemianskych rodov, ako Zmeškalovci, Dávidovci, Csilaghyovci a Csaplovicsovci.

Gdy na początku drugiej połowie XIX w. wymarł po mieczu ród Bajcsyów, jedną z ostatnich przedstawicielek tego rodu, Teresę, pojął za żonę Elek Csaplovics z Jasenovej. Z tego małżeństwa urodził się Simon Csaplovics, późniejszy żupan orawski i turczański. To za jego czasów miejscowy park przeżywał największy rozkwit, gdyż jako żupan dwóch żup zadbał o reprezentacyjne otoczenie swojej siedziby.

Po śmierci w 1928 r. Simona Csaplovicsa, zgodnie z zapisem testamentu, właścicielem Gäcela staje się Franciszek Izsóf z siostrą Elżbietą, wydaną za Stanisława Dziewicza, byłego oficera c. k. armii, rodaka z Ołomuńca, którego rodzina pochodziła z Polski. W nowych warunkach społecznych i gospodarczych właścici-

el po meci rod Bajcsyovcov, jednu z posledných členiek rodu Teréziu si zobral za manželku Elek Csaplovics z Jasenovej. Z tohoto manželstva sa narodil Simon Csaplovics, neskorší turčiansky a oravský župan. Ten, ako župan dvoch žúp, potreboval mať reprezentatívne okolie svojho sídla. Vtedy park dosiahol najväčšieho rozkvetu.

Po smrti Simona Csaplovicsa v roku 1928 na základe testamentu vstupuje do vlastníctva Gäcele František Izsóf so sestrou Alžbetou, vydatou za Stanislava Dziewicza, bývalého c. a k. dôstojníka, rodáka z Olomouca, ktorého rodina pochádzala z Poľska. Majitelia v nových spoločenských a hospodárskych pod-

Widok na park, lata 20-te XX wieku / Interiér pôvodného parku.
fot. Zbiory rodziny Izsófov / Zo zbierok rod. Izsófov

ciele dbali o park tylko w takim zakresie, który zapewnił jedynie zachowanie podstawowej kompozycji, utrzymanie ścieżek i trawników.

W drugiej połowie lat 50. ubiegłego wieku park przejęła Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna Orawska Poruba, która swoją troskę o ogród ograniczyła wyłącznie do koszenia trawników. W tych warunkach nastąpiła naturalna ekspansja dzikich krzewów i zarośli, które niszczyły pierwotną kompozycję gatunkową i przestrzenną parku. Doszło również do zachwaszczenia trawników i zaniku sieci ścieżek.

W 1973 r. Dziewiczowie i Izsófwie park, dwór i część folwarku sprzedali Związkowi Cyganów – Romów „BUTIKER”. Po rozwiązaniu „BUTIKERA” Gäcel kupiło miasto i przekazało w administrację ówczesnemu miejskiemu biurowi turystycznemu „Slovakotour”, z którego w 1974 r. powstał Powiatowy Zarząd Ruchu Turystycznego. Wówczas dopiero przystąpiono do odnowy parku. W latach 1976 – 1978 dokonano jego rekonstrukcji według projektu Gustáva Čejki, dyrektora Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Komenského w Bratysławie. Jej celem było uratowanie tego wyjątkowego kompleksu zieleni oraz stworzenie ośrodka ruchu turystycznego i podmiejskiej strefy rekreacyjnej dla mieszkańców

mienkach dávali parku len základnú údržbu, zameranú na zachovanie základnej kompozície, údržbu chodníkov a trávnatých plôch.

V druhej polovici 50. rokov 20. storočia sa park dostáva do užívania Jednotného roľníckeho družstva Oravská Poruba. Údržba sa obmedzila len na extenzívne kosenie trávnatých plôch. V týchto podmienkach nastúpili v parku prirodzené procesy expanzie burinných drevín, ktoré potláčali a stierali pôvodnú druhotnú a priestorovú kompozíciu. Došlo aj k zaburineniu trávnatých plôch a zániku siete chodníkov.

V roku 1973 Dziewiczovci a Izsófvci park, kúriu a časť majera predali organizácii Zväzu Cigánov – Romov BUTIKER. Po zrušení BUTIKERU Gäcel kúpilo Mesto Dolný Kubín a zverilo ho do spravovania vtedajšej miestnej prevádzkárne cestovného ruchu „Slovakotour”, z ktorého v roku 1974 vznikla Okresná správa cestovného ruchu (OSCR). Vtedy nastala renesancia parku. Podľa projektu Gustáva Čejku, riaditeľa Botanickej záhrady UK Bratislava urobila OSCR v rokoch 1976 – 1978 jeho rekonštrukciu. Zmyslom bolo zachránenie jedinečného parku, vytvorenie strediska cestovného ruchu a prímestskej rekreačnej zóny pre obyvateľov

Dolnego Kubina i okolicznych miejscowości. Dyrekcja zlikwidowała spustoszony folwark, a na jego miejscu powstał „Tiliakemp Gäcel”. Dwór adaptowano na restaurację ogrodową „Pod lipami”, wybudowano przystań i tor slalomu wodnego, z którego korzystał także wicemistrz Europy i olimpijczyk Miroslav Stanovský.

W 1974 r. dawna Powiatowa Rada Narodowa w Dolnym Kubinie uznała park za chroniony wytwór przyrody. Decyzję tę uzasadniono obecnością interesujących pod względem dendrologicznym obiektów, organicznie połączonych w jednym miejscu. Jest to jedyne tego rodzaju miejsce na Orawie.

Po zniesieniu rad narodowych, Powiatowy Zarząd Ruchu Turystycznego przekazał Gäcel miejscowości

Dolného Kubína a okolitých obcí. OSCR zlikvidovala spustošený majer a na jeho mieste vystavila „Tiliakemp Gäcel”, zemiansku kúriu prestavala na záhradnú reštauráciu „Pod lipami”, vybudovala lodenicu a areál vodného slalomu, kde vyrástol aj vicemajster Európy a olympionik Miroslav Stanovský.

V roku 1974 bývalý Okresný národný výbor v Dolnom Kubíne vyhlásil park za chránený prírodný výtvor. Dôvodom bol výskyt dendrologicky zaujímavých objektov, synteticky spojených v parkovej a prírodnej úprave. Je to jediná lokalita svojho druhu na Orave.

Pri rušení organizácií národných výborov v roku 1991 OSCR odovzala Gäcel do majetku príslušnej obce

Kamień węgielny pod ekspozycję „MiniEuropa Orawa / Tatry” w Parku Gäcel.
Základný kameň expozície „MiniEurópa Orava / Tatry” v parku Gäcel.
fot. Š. Dauda

Orawska Poruba. Zanedbania w konserwacji i utrzymaniu parku, które się potem pojawiły, należy przypisać brakowi środków finansowych, jak również przyczynom i interesom subiektywnym.

Dawna dokumentacja fotograficzna, jak również informacje świadków dowodzą, że w latach 20. ubiegłego wieku park stanowił piękny przykład parku krajobrazowego w stylu angielskim. Zasadą, którą kierowali się jego twórcy, było wykorzystanie walorów przyrodniczych, z podkreśleniem specyfiki terenu – powierzchnie trawiaste korespondowały z drzewostanem, który dzielił i kształtował przestrzeń. Drzewa tworzyły aleje: tujową, lipową, brzożową, kasztanową. Wśród soliterów przeważały drzewa egzotyczne. Ścieżki wiły się łagodnymi zakosami i łączyły najciekawsze miejsca w parku. Istotny element krajobrazowy parku stanowił potok i przerzucone nad nim mostki z drewna brzożowego oraz naturalne jezioro.

Oś kompozycyjną założenia parkowego tworzyła prowadząca do grobowca ścieżka w alei tujowej. Dodatkowych wrażeń dostarczały założone boskiety – grupy krzewów, wśród których spotkać było można m. in. tawułę wierzboлистną (*Spirea salicifolia*) i śnieguliczkę białą (*Symphoricarpos albus*). Przestrzeń ze względów este-

Oravská Poruba. Následnú absenciu údržby parku treba pripísať nedostatku peňazí, ale aj subjektívnym príčinám a záujmom.

Pôvodná fotodokumentácia ako aj informácie od pamätníkov hovoria, že v 20. rokoch 20. storočia park predstavoval slohovo pekný príklad anglického prírodne – krajinnárskeho parku: zásadou tvorcu bolo dokonalé uplatnenie prírodných krás so zdôraznením špecifík terénu – trávnaté plochy vyvažovali porasty stromov, ktoré členili a modelovali priestor. Tvorili aleje tujovú, lipovú, brezovú, gaštanovú. Solitéry tvorili najmä cudzokrajné dreviny. Chodníky sa vinuli v miernych zákrutách a spájali najzaujímavejšie časti parku. Vodou, ako prírodný krajinný prvok, predstavoval potok s mostíkmi z brezového dreva a prírodné jazierko.

Kompozičnú os tvoril chodník vedúci ku hrobke, zvýraznený alejou tují riasnatých. Pre spestrenie vnemov zblízka boli založené boskiety – skupiny krov tvorené *Spirea salicifolia* – tavolníkom vrboлистým, v jeseňom aspekte *Symphoricarpos albus* – imelovcom bielym a ďalšími. Priestory boli účelne a pre estetický vnem členené skupinami *Thuja occidentalis* – tujou západnou pred kúriou, a najmä skupinou drevín pri kúrii a veži;

tycznych i funkcjonalnych była podzielona grupami krzewów żywotnika zachodniego (*Thuja occidentalis*) przed dworem, a zwłaszcza grupą krzewów obok dworu i wieży. Aleja brzozowa wyraźnie kontrastowała z ciemnym tłem lasu iglastego na stoku Zabrzeskiej Równi. Interesujące było wnętrze alei lipowej i kasztanowcowej, z fantastycznymi formami pni drzew. Aleje te łączyły otoczenie z bardziej odległymi częściami parku.

Po analizie ogrodniczej i artystyczno-historycznej możemy stwierdzić, że park nie składał się i nie składa z przypadkowego zbiorowiska drzew i ich grup, ale stanowi przemyślane i jednolite dzieło nieznanego, ale wykształconego architekta ogrodowego. W skromnej kulturze ogrodowej Orawy park w Gäcelu ma miejsce nie do zastąpienia i należy do dziedzictwa kulturowego naszego regionu.

Dlatego też dyrektor byłego Zarządu Powiatowego Ruchu Turystycznego pan Medzihradský zyskał poparcie ówczesnego Ministerstwa Handlu i Ruchu Turystycznego, a także komisji rządowej i razem z Instytutem Naukowym Ruchu Turystycznego już w 1985 r. przygotowywał projekt „Minimundus”, przewidując jego realizację właśnie tutaj, w niepowtarzalnym i starannie pielęgnowanym środowisku naturalnym. Po zmianie w 1989 r. stosunków politycznych i gospodarczych oraz braku możliwości finansowania projektu z centralnego Funduszu Ruchu Turystycznego, całe przedsięwzięcie okazało się nie do zrealizowania.

Do dawnej idei autorzy wrócili na początku 2002 r. Dostosowali ją do obecnej sytuacji społecznej, politycznej i ekonomicznej i w ten sposób powstał projekt „MiniEuropa Orava/Tatry”. Cieszę się, że jako potomek dawnych właścicieli znalazłem się przy ponownych narodzinach projektu. W studium urbanistycznym zachowaliśmy część pierwotnego parku. Najcenniejsze obiekty dendrologiczne będziemy chronić i popularyzować dzięki formule otwartego arboretum. Równocześnie zachowamy warunki dla strefy rekreacyjnej i ośrodka turystycznego. A w związku z tym, że projekt transgraniczny jest zlokalizowany w Limanowej, pragniemy, aby symbolizował nowe stosunki nie tylko między naszymi narodami, ale również narodami całej Europy.

tłumaczenie: Ryszard Juchniewicz

brezová aleja markantne kontrastovala s tmavým pozadím ihličnatého lesa na svahu Zábřežskej rovne. Zaujímavý bol interiér alejí lipovej a pagaštanovej s bizarnými formami kmeňov. Tieto aleje spájali okolie s odľahlejšími časťami parku.

Po analýze sadovníckej a umelecko-historickej môžeme konštatovať, že park nepozostával a nepozostáva z náhodných zhlukov jednotlivých drevín a ich skupín, ale že je premysleným a komplexne uceleným dielom neznámeho, ale o to erudovanejšieho záhradného architekta. V skromnej záhradnej kultúre Oravy má park v Gäceli svoje nenahraditeľné miesto a patrí do kultúrneho dedičstva nášho regiónu. To treba mať na zreteli pri vytváraní nových aktivít na jeho území.

Preto riaditeľ bývalej OSCR pán Medzihradský získal podporu vtedajšieho Vládneho výboru pre cestovný ruch Ministerstva obchodu a cestovného ruchu a spolu s Výskumným ústavom cestovného ruchu koncipovali projekt „Minimundus” práve tu, v neopakovateľnom prírodnom a citlivo kultivovanom prostredí už v roku 1985. Po zmene politických a hospodárskych pomerov v roku 1989 a zánikom možnosti financovania z centrálneho Fondu cestovného ruchu, stala sa rozpracovaná akcia nerealizovateľnou.

Autori sa vrátili k pôvodnej myšlienke začiatkom roku 2002. Adaptovali ju do súčasnej spoločenskej, politickej a ekonomickej realit. Tak vznikol projekt „MiniEurópa Orava/Tatry”. Som rád, že ako potomek bývalých majiteľov som pri znovuzrození projektu. V urbanistickej štúdii sme zachovali časť pôvodného parku. Najcennejšie dendrologické objekty budeme chrániť a popularizovať formou voľného arboréta. Súčasne zachováme aj podmienky pre rekreačnú zónu a stredisko turizmu. A pretože cezhraničný projekt máme v Limanovej, želajme si, aby symbolizoval nové vzťahy medzi národmi nielen našimi, susednými, ale celej Európy.

Mieczysław Mantyka

Witryna tatrzańska

Na rynku tzw. literatury tatrzańskiej już od kilku lat jest ciasno i kolorowo. Rocznie ukazuje się kilkanaście tytułów. Większość z nich po przekartkowaniu odkłada się na półkę bez potrzeby zaglądania do nich kiedykolwiek. Oprócz tych pięknych i kolorowych książek ukazują się pozycje, wydane w małych nakładach, o których wielu czytelników może się dowiedzieć dopiero z katalogów bibliotek naukowych. Często są to dzieła znaczące, stanowiące bogate źródło wiedzy dla tych, którzy interesują się regionem podtatrzańskim na polsko-słowackim pograniczu.

Witryna tatrzańska ma za zadanie przybliżyć czytelnikom książki wydane w ostatnich latach, ale zamierzamy również omawiać ciekawe tytuły, które wyszły spod pióra autorów piszących na przełomie XIX i XX wieku.

Ks. Walenty Gadowski, **Wspomnienia katechety**, Papieška Akademia Teologiczna, Kraków 2002, ss. 320.

Walenty Gadowski (1861–1956) – to postać zasłużona i dla Kościoła i dla Tatr. Profesor w seminarium nauczycielskim w Tarnowie. Katecheta szkolny w Nowym Sączu i Bochni. Autor podręczników do nauczania religii. Tatarnik i działacz turystyczny. Swoje *Wspomnienia* spisał ok. 1950 r., mieszkając w Bochni. Sam tytuł może wielu zawieść, a innych odstraszyć. Gadowski swoje wspomnienia pisze z werwą, z precyzją. Obdarzony jest szczególnym darem spostrzegawczości. Sprawy kościelne opisuje ze spokojem, z powagą przynależną osobie duchownej. Książka ma wielkie znaczenie religijno-społeczne, gdyż oparta jest na głębokiej znajomości ludzkiej psychiki. Ks. Gadowski uważał, że należy pogłębić oświatę religijną, a więc szerzyć nie dewocję powszechną, a zrozumienie nauki chrześcijańskiej, która jest podstawą i źródłem prawdziwej pobożności.

Wspomnienia zawierają wiele ciekawych informacji dotyczących Podhala, Tatr i Zakopanego. Na Podhalu i w Tatrach Gadowski był po raz pierwszy w 1881 r. Tak o tym pisze:

„Na tej wycieczce po raz pierwszy zetknąłem się z Podhalanami. Podoba mi się ich otwartość. [...] Na dłuższy pobyt przeniosłem się do kolegi Wojtusia Tylki w Bystrom. Matka jego, z domu Wirmańska, siostra trzech księży zapiekowała się mną serdecznie, a była wyborną kucharką. O wycieczkach w głąb Tatr nie mogło być mowy, bo byłem zbyt osłabiony, ale Wojtuś przeprowadził mnie do Kuźnic, gdzie praca młotów odbywała się jeszcze w pełni. Wystarczyło przejeść przez wzgórza gubałowskie, by znaleźć się w Zakopanem, a następnie w Kuźnicach. Kamienic wówczas w Zakopanem nie było.”

Od 1890 r. przyjeżdżał do Zakopanego.

„Mieszkaliśmy na ul. Kościeliskiej u Sobczaków, zwanych cekusami [...]. Chodziliśmy często na kazania ks. Stolarczyka, pierwszego proboszcza miejscowego. Który miał nadzwyczajny dar popularyzowania praw teologicznych. Dla tego daru, a przy tym dla wzrostu i siły fizycznej, nadał się wybornie na duszpasterstwo dawnych zbrojników.”

Mieczysław Mantyka

Tatranská vitrína

Na trhu tzv. tatranskej literatúry je už niekoľko rokov tesno a farebne. Ročne vychádza niekoľko titulov. Väčšina z nich sa po prelistovaní odkladá na poličku bez toho, aby človek pocítoval potrebu vrátiť sa k nim. Okrem tých pekne farebne vydaných knižiek sa objavujú publikácie, vydávané v malých nákladoch, o ktorých sa mnoho čitateľov môže dozvedieť až z katalógov vedeckých knižníc. Často ide o diela významné, tvoriace bohaté zriedlo poznatkov pre tých, ktorí sa zaujímajú o podtatranský región na polsko-slovenskom pohraníčí.

Tatranská vitrína má za úlohu priblížiť čitateľom knižky vydané v posledných rokoch, plánujeme však priblížiť i zaujímavé tituly, ktoré vyšli od autorov pšúcich na prelome XIX. a XX. storočia.

Walenty Gadowski: **Spomienky katechéty**, Pápežská teologická akadémia, Krakov 2002, strán 320.

Walenty Gadowski (1861–1956) je významnou osobnosťou i pre cirkev i pre Tatry: profesor učiteľského seminára v Tarnove, školský katechéta v Nowom Sączu a Bochni, autor príručiek vyučovania náboženstva, Tatranec a turistický aktivista. Svoje *Spomienky* napísal okolo roku 1950, keď býval v Bochni. Samotný titul môže mnohých sklamať, iných odradiť. Gadowski svoje spomienky píše so zápalom, s precíznosťou. Je obdarený zvláštnou pozorovacou schopnosťou. Cirkevné záležitosti opisuje s pokojom, vážnosťou, ktorá prináleží duchovnej osobe. Knižka má veľký nábožensko-spoločenský význam, keďže sa opiera o hlbokú znalosť ľudskej psychiky. Gadowski bol toho názoru, že netreba šíriť všeobecnú bigotnosť, ale prehĺbiť náboženskú osvetu a pochopenie kresťanskej náuky, ktorá je základom i prameňom skutočnej zbožnosti.

Spomienky obsahujú mnoho zaujímavých informácií o Podhalí, Tatrách a Zakopanom. Na Podhalí a v Tatrách bol Gadowski po prvýkrát v roku 1881. Takto o tom píše:

„Na tomto výlete som sa po prvýkrát zoznámil s Podhalcami. Páči sa mi ich otvorenosť... Na dlhší pobyt som prišiel ku kolegovi Wojtusovi Tylkovi v Bystrom. Jeho matka, rodená Wirmańska, sestra troch kňazov, sa o mňa starala srdečne a bola výbornou kucharkou. O výletoch do hĺb Tatr nemohlo byť ani reči, pretože som bol celkom oslabený, ale Wojtuś ma sprevádzal do Kuźnic, kde práca kladív prebiehala ešte naplno. Vystačilo prejsť Gubaľovským vrchom, aby sme sa ocitli v Zakopanem a následne v Kuźniciach. Murovaných domov v tom čase ešte v Zakopanem nebolo.”

Od roku 1890 chodieval do Zakopaného.

„Bývali sme na ulici Kościeliskiej u Sobczakovcov, nazývaných cekusami... Chodili sme často na kázne kňaza Stolarczyka, prvého miestneho farára. Mal neobyčajný dar popularizovania teologických právd. Pre tento dar, popritom i vzrast a fyzickú silu sa výborne hodil na dušpastierstvo bývalých zbrojníkov.”

W roku 1900 zamieszkał w Bukowinie:

„Lasy obok Bukowiny należały częściowo do hr. Władysława Zamoyskiego. Hrabia przyjechał do Bukowiny na odpust 15 sierpnia i był moim gościem. Spodobały mu się nowe stosunki i zapropomował mi, że gotów dać materiały budowlane i głównego majstra i wybudować mi domek, a kosza zwrócić mu w dowolnych ratach bez procentu.”

Przez wiele lat ks. Gadowski organizował i osobiście prowadził zbiorowe wycieczki młodzieży tarnowskiej w Tatry.

„Tatry nie są rozległe. Ponieważ co rok, a czasem po dwukroć i trzykroć w sezonie trzeba było wychodzić w sezonie na te same szczyty, przeto starałem się o urozmaicenia, przez obieranie coraz innych dróg na szczyty. Raz np. zwiedziliśmy urocze ruiny zamki doliny Wagu i od Orawskiego zamku zmierzaliśmy ku Tatrom przez Rohacze. Innym razem zdobyliśmy najpierw szczyt Osobitę i przez Dolinę Łataną wdarliśmy się w Tatry Zachodnie. To znów zaczęliśmy od wspaniałej katedry koszyckiej i przez zamki spiskie, Lewoczę i Kesmark dotarliśmy do Tatr Wschodnich.”

Jego to zasługą była idea wspaniałego szlaku górskiego nazywanego przezeń poetycko „Orlą Percią”, wiążącego wszystkie szczyty Tatr Polskich w otoczeniu Hali Gąsienicowej – od Świnicy po Wołoszyn. Trudny ten szlak, wykonał sam z grupą wybranych przez siebie górali, przeważnie na własny koszt.

„Z węgierskich szczytów imponował zwalisty łańcuch turni, zwany Tatrmi Polskimi. [...] Zapragnąłem udostępnić ten szlak dla wszystkich. Zapalił się do tej myśli również prof. Franciszek Nowicki, Antoni Panek i inni. Wiedziałem, że nie obejdzie się tam bez sztucznych ułatwień, więc udałem się do Towarzystwa Tatrzańskiego o pomoc. Wymówiono się znacznymi kosztami i nie pozwolono mi nawet składować materiałów w schroniskach TT, ale musiałem płacić od ich przechowywania w szalasy górskim. Rozpocząłem roboty w nadziei, że TT wreszcie chociaż częściowo mnie poprze. Jakoż nie zawiodłem się w oczekiwaniu, a odwzajemniłem się Tatrom za zdrowie, jakie mi dały.”

Ks. Gadowski ogłosił w czasopiśmie wiele artykułów o swych wycieczkach tatrzańskich. Jego *Wspomnienia* ukazały się w 2002 r. Jakież ciepło, gorące umiłowanie ludzi wieje z tej książki i udziela się czytelnikom. *Wspomnienia katechety* poprzedzone są słowem wstępnym biskupa tarnowskiego, ks. Wiktora Skworca, i uzupełnione dodatkami, których autorami są księża: Józef Stala, Adam Solak i Janusz Królikowski.

Książka nie jest wolna od drobnych usterek, brak przypisów i not biograficznych oraz indeksu nazwisk i miejscowości.

Janek Kolbuszewski, **Na południe od Tatr. Studia o literaturze słowackiej**, Oficyna Wydawnicza „Sudety”, Wrocław 2003, ss. 316.

Pod powyższym tytułem ukazała się książka prof. dra hab. Jacka Kolbuszewskiego – historyka literatury polskiej i literatur zachodnio-słowiańskich, profesora Uniwersytetu Wrocławskiego. Kolbuszewski jest między innymi przewodniczącym kolegium redakcyjnego „Wierchów” i rady Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem. Debiutował w „Taterniku” w 1961 r. Do ważniejszych jego książek należą: *Góry takie kamienne* (1972), *Skarby króla Gregoriusa* (1972), *Model estetyczny liryki słowackiej romantycznego przełomu* (praca habilitacyjna, 1974), *Poezja prawdy a prawda poezji* (1978), *Tatry w literaturze polskiej* (1982), *Krajobraz i kultura* (1985), *Wiersze z cmentarza* (1985), *Ochrona przyrody a kultura* (1990, 1992), antologia *Tatry i górale w literaturze polskiej* (1992),

V roku 1900 býval v Bukovine:

„Lesy okolo Bukoviny patrili čiastočne grófovi Władysławovi Zamoyskému. Gróf prišiel do Bukoviny na odpust 15. augusta a bol mojim hosťom. Páčili sa mu nové pomery. Navrhol mi, že je pripravený dať stavebný materiál i hlavného majstra a postaviť mi domček, pričom náklady mu vrátim v ľubovoľných splátkach bez úrokov.”

Mnoho rokov kňaz Gadowski organizoval a osobne sprevádzal hromadné výlety mládeže do Tatier.

„Tatry nie sú rozľahlé. Keďže každoročne a časom dvakrát i trikrát v sezóne bolo potrebné vystúpiť na tie isté štíty, snažil som sa o rozmanitosť, absolvujúc pri výstupoch stále iné trasy. Raz sme napríklad spoznali čarovné ruiny hradov doliny Váhu a od Oravského hradu sme sa vybrali k Tatrám cez Roháčce. Inokedy sme vystúpili na štít Osobitú a cez Látanú dolinu sme sa vydali do Západných Tatier. A znovu sme začali od nádhernej košickej katedrály, cez spišské hrady, Levoču a Kežmarok sme sa dostali do Východných Tatier.”

Jeho nápadom bola idea nádhernej horskej trasy, ktorú poieticky nazval Orľí horský chodník. Spájal všetky štíty poľských Tatier v okolí Hali Gąsienicowej – od Świnicy po Wołoszyn. Túto ťažkú trasu upravil so skupinou goralov, ktorých sám vybral, prevažne na vlastné náklady.

„Z uhorských štítov imponoval mohutný pás skalných útesov, nazývaný poľské Tatry... Zatúžil som sprístupniť túto trasu všetkým. Myšlienkou sa nadchli aj prof. Franciszek Nowicki, Antoni Panek a iní. Vedel som, že sa tam nezaobídem bez určitých pomôcok (refaze a pod.) a tak som sa obrátil na Tatranský spolok (TS) so žiadosťou o pomoc. Vyhovorili sa na značné náklady a dokonca mi nedovolili skladovať materiál v chatách TS, ale musel som platiť za jeho uskladnenie v goralskom salaši. Započal som práce v nádeji, že ma TS nakoniec aspoň čiastočne podporí. Nesklamal som sa v očakávaní a odvdáčil som sa Tatrám za zdravie, aké mi dali.”

Gadowski uverejnil v časopisoch mnoho článkov o svojich tatranských výletoch. Jeho *Spomienky* vyšli v roku 2002. Akési teplo, vrúcne zamilovanie si ľudí sála z tejto knižky a zmocňuje sa čitateľov. *Spomienkam katechéty* predchádza úvodné slovo tarnovského biskupa Wiktora Skworca. Doplnené sú dodatkami. Ich autorami sú kňazi: Józef Stala, Adam Solak a Janusz Królikowski.

V knižke sa vyskytujú drobné nepresnosti, chýbajú poznámky a životopisné údaje, ako aj menný a miestny register.

Janek Kolbuszewski: **Na juh od Tatier. Štúdie o slovenskej literatúre**, Vydavateľstvo „Sudety”, Wrocław 2003, strán 316.

Pod horeuvedeným titulom vyšla knižka prof. dra hab. Jacka Kolbuszewského – historika poľskej literatúry a západo-slovanských literatúr, profesora Wroclawskej univerzity. Kolbuszewski je o. i. vedúci redakčného kolektívu „Wierchów” a rady Tatranského múzea v Zakopanem. Debutoval v „Taterniku” v roku 1961. K jeho významnejším knižkám patria: *Také kamenné hory* (1972), *Poklady kráľa Gregoria* (1972), *Estetický model slovenskej liryky romantického prelomu* (habilitačná práca, 1974), *Poezia pravdy a pravda poezie* (1978), *Tatry v poľskej literatúre* (1982), *Krajina a kultúra* (1985), *Verše z cintorína* (1985), *Ochrana prírody a kultúra* (1990, 1992), antológia *Tatry a goralí v poľskej literatúre*

Przestrzeń i krajobraz (1994), *Krajobraz literatury popularnej* (1994), *Tatry: literacki motyw gór* (1995), *Kresy* (1995), *Cmentarze* (1996), *Literatura wobec historii* (1997), *Znaczenie i wartość przyrody polskiej* (2000).

W 1967 r., szkicem opublikowanym w miesięczniku „Slovenská literatura”, rozpoczął Kolbuszewski współpracę z naukowcami słowackimi. Dzięki inicjatywie dra Jozefa

(1992), *Priestor a krajina* (1994), *Krajina populárnej literatúry* (1994), *Tatry: literárny motív hôr* (1995), *Pohraničie* (1995), *Cintoríny* (1996), *Literatúra voči dejinám* (1997), *Význam a hodnota poľskej prírody* (2000).

V roku 1967 skicou uverejnenou v mesačníku „Slovenská literatúra” započal Kolbuszewski spoluprácu so slovenskými vedcami. Vďaka iniciatíve Dr. Jozefa Hvišča

Hvišča otrzymał zaproszenie do udziału w zajęciach szkoły letniej języka i literatury słowackiej. Szkoda, że współpraca ta zakończyła się w 1980 r.

Recenzowana książka zawiera zbiór 23 studiów publikowanych wcześniej w czasopismach naukowych polskich i słowackich (m. in. w: „Acta Universitatis Wratislaviensis”, „Pamiętniku Stowiańskim”, „Slavia”, „Slavia Occidentalis”, „Wierchach”), rozproszonych, a nadto pisanych w znacznych odstępach czasu, często ginących, nawet nie zauważonych, a zawierających mnóstwo ciekawych informacji. Z wielką przyjemnością ujrzeliśmy je w zbiorowej a systematycznej edycji, zwłaszcza iż opublikowane artykuły są jedyną w naszym piśmiennictwie. Układ ich w książce jest chronologiczny. Są to rzeczy różne, które zainteresują szersze rzesze czytelników i takie, które mają duże znaczenie dla specjalistów jako przyczynki źródłowe. Szkoda, aby prace źródłowe były znane tylko specjalistom.

Choćby pobieżne tylko sprawozdanie rzeczowe z tego tomu, wobec jego wielotematyczności, zając by tu musiało zbyt wiele miejsca. Tematyce pogranicza poświęcone są dwa szkice: *Romantyczna poetyka przestrzeni. Tatry w literaturze czeskiej, słowackiej i polskiej* i *Orawa w literaturze słowackiej*.

W sumie otrzymaliśmy dzieło wartościowe, które winno stać się podstawową lekturą dla badaczy historii literatury słowackiej, a także literatury i kultury krajów słowiańskich. Znajdą tu oni wiele bardzo cennych informacji. Wypada zatem wyrazić podziękowanie wrocławskiej Oficynie Wydawniczej „Sudety” za podjęcie się trudu wydania tak potrzebnej publikacji.

získal pozvanie na prednášky letnej školy slovenského jazyka a literatúry. Škoda, že sa táto spolupráca ukončila v roku 1980.

Recenzovaná knižka obsahuje súbor 23 štúdií publikovaných predtým vo vedeckých slovenských a poľských časopisoch (o. i. v: „Acta Universitatis Wratislaviensis”, „Pamiętniku Stowiańskim”, „Slavia”, „Slavia Occidentalis”, „Wierchach”), rozptýlených a okrem toho písaných v značných časových odstupoch; často stratených, dokonca nepovšimnutých. Obsahujú množstvo zaujímavých informácií. S veľkým zadosťučinením sme ich uzreli v súborenej a systematickej edícii, zvlášť, keď uverejnené články sú jediné v našom písomníctve. Ich usporiadanie v knižke je chronologické. Ide o rôzne témy: niektoré zaujmú širokú vrstvu čitateľov, iné majú veľký význam pre špecialistov ako pramenné štúdie. Bola by škoda, aby tieto práce boli známe iba odbornej verejnosti.

Tento zväzok sa dotýka mnohých tém. Ak by sme v recenzii spomenuli všetky, text, dokonca povrchný, bol by veľmi obšrny. Tematike pohraničia sa venujú dve skice: *Romantická poetyka priestoru. Tatry v českej, slovenskej a poľskej literatúre* a *Orava v slovenskej literatúre*.

Skrátka, získali sme hodnotné dielo, ktoré by sa malo stať základnou lektúrou pre bádateľov histórie slovenskej literatúry, a tiež literatúry a kultúry slovanských krajov. Nájdú tu mnoho veľmi cenných informácií. Patrí sa teda vyjadriť podakovanie wrocławskému vydavateľstvu „Sudety”, že sa podujalo vykonať prácu na vydaní tak potrebnej publikácie.

Henryk Ruciński, **Chrześcijaństwo na Orawie do końca XVIII w.**, Białystok 2001, ss. 188.

Autor książki jest profesorem historii Uniwersytetu w Białymstoku. Od wielu lat zajmuje się dziejami Podhala i południowego pogranicza. Praca została oparta na szerokiej kwerendzie źródeł przechowywanych w archiwach słowackich i bogatej literaturze. Zagadnienia wyznaniowe zostały przedstawione w kontekście stosunków polityczno-ekonomicznych Kraju Korony św. Stefana. Przynosi przewartościowanie w stosunku do dawnej historiografii. Odcinając się od emocjonalnych ocen, skupia się na faktach. Stanowi jednocześnie podsumowanie krytyczne dotychczasowych badań, ale także otwiera perspektywy dalszych poszukiwań.

Kompozycja pracy jest przejrzysta. Składa się ona ze wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, bibliografii, skorowidza i aneksu. Chrześcijaństwo było od dawna zadowione wśród słowiańskich poddanych Arpadów. Król węgierski Stefan I za zgodą papieża Sylwestra II i cesarza Ottona III powołał w 1000 lub 1001 r. arcybiskupstwo w Ostrzyhomiu. W okresie późniejszym z archidiecezji ostrzyhomskiej wydzielili się dwie diecezje: egerska i nitrzańska.

Osadnictwo na Orawie rozpoczęło się stosunkowo późno i rozwijało się powoli. Tereny przygraniczne były słabo zaludnione, dlatego parafie na Orawie zaczęły powstawać dopiero na przełomie XI i XII w. W 1397 r. istniało tu pięć parafii, które znajdowały się w Wielkiej Wsi, Twardoszynie, w Dolnym Kubinie, Trzcianie i w Siedlackiej Dubowie. Taki stan organizacji parafialnej utrzymywał się do 1560 r.

Po licznych zmianach własnościowych Orawa przeszła w roku 1556 r. w ręce Thurzonów. Do roku 1713 r. dominium orawskie było w posiadaniu ich następców. Franciszek Thurzo po 1562 r. zerwał z katolicyzmem i przeszedł na luteranizm. Istotnym elementem nowej religii była krytyka Kościoła, która koncentrowała się wokół najbardziej bulwersujących ówczesną opinię problemów: bogactwa i niemoralnego trybu życia kleru, oraz praktyk odpustowych. Katolicyzm utrzymał się tylko częściowo wśród mieszkańców Górnej Orawy, zamieszkałej w większości przez Polaków.

Od drugiej połowy XVII w. na Orawie zaczęła się rekatalizacja. Po wiktorii wiedeńskiej Orawę obsadziły wojska austriackie. Katolicy zaczęli odzyskiwać swoje kościoły. W 1681 r. postanowiono, że religią państwową jest katolicyzm, protestantyzm zaś został uznany za wyznanie prywatne. Habsburgowie systematycznie ograniczali prawa protestantów. W 1713 r. dominium zostało podporządkowane Koronie. Cesarz uzyskał prawo swobodnej decyzji w kwestiach wyznaniowych. Maria Teresa w 1749 r. zarządziła, że odejście od katolicyzmu będzie karane więzieniem i wysokimi karami pieniężnymi. Kary te w późniejszym okresie uległy zaostrzeniu. Staraniem cesarzowej w 1776 r. powołano diecezję spiską, obejmującą Spisz, Liptów i Orawę. Po utworzeniu nowej diecezji liczba parafii katolickich na Orawie znacznie się zwiększyła.

W trakcie lektury nasunęło mi się trochę uwag szczegółowych. Na przykład na s. 56 autor pisze o najezdździe „starosty nowotarskiego Dymitra Ogińskiego na Piekielnik w 1609 r.” Skąd te dane? Skoro wiadomo, że posiadaczką starostwa nowotarskiego w latach 1582–1616 była Zofia z Bogusławic Pieniążkowa (zob. J. Rafacz, *Dzieje i ustrój Podhala nowotarskiego*, Warszawa 1935, s. 68).

Z kolei na s. 86 Autor stwierdza: „Oczywistym jest, że ze względu na bliskość położenia katolicy górnoorawscy musieli uczestniczyć w ludzmierskich uroczystościach religijnych, a to z kolei wywoływało zainteresowanie cystersów ludzmierskich sytuacją religijną na Górnej Orawie”. Cystersi – jak wiadomo – odegrali istotną rolę w historii Podhala, ale ich klasztor w Ludźmierzu istniał w latach 1235–1238 (*Encyklopedia katolicka*, T. III, Lublin 1979, s. 727), natomiast opisywane przez Autora fakty dotyczą wieku XVII. w.

Henryk Ruciński: **Kresfanstvo na Orave do konca XVIII. storočia**, Białystok 2001, strán 188.

Autor knihy je profesorom histórie Univerzity v Białymstoku. Už mnoho rokov sa zaoberá dejinami Podhalia a južného pohraničia. Práca vychádza z rozsiahleho výskumu prameňov nachádzajúcich sa v slovenských archívoch, aj z bohatej literatúry. Náboženské otázky sú predstavené v kontexte politicko-ekonomických pomerov krajiny Koruny sv. Štefana. Prináša prehodnocovanie vo vzťahu k staršej historiografii. Pozbavená je emocionálnych hodnotení, sústreďuje sa iba na fakty. Tvorí kritický prehľad doterajších bádání a zároveň otvára perspektívy ďalších výskumov.

Kompozícia práce je prehľadná. Skladá sa z úvodu, troch kapitol, zakončenia, bibliografie, registra a prílohy. Kresfanstvo bolo od dávnych čias udomácnené medzi slovanskými poddanými Arpadovcov. Uhorský kráľ Štefan I. so súhlasom pápeža Silvestra II. a cisára Otta III. založil v roku 1000 alebo 1001 arcibiskupstvo v Ostrihome. V neskoršom období sa z ostrihomskej arcidiecézy vydělili dve diecézy: jágerská a nitrianska.

Osídlenie Oravy má svoje počiatky v pomerne neskorom období a rozvíjalo sa pomaly. Prihraničné územia boli osídlené riedko, z tohto dôvodu farnosti na Orave začali vznikáť až na prelome XI. a XII. storočia. V roku 1397 tu existovalo 5 farností, ktoré sa nachádzali vo Veličnej, Tvrdošíne, Dolnom Kubíne, Trstenej a Sedliackej Dubovej. Takýto stav farskej organizácie sa udržal až do roku 1560.

Po viacerých majetkových zmenách prešla Orava v roku 1556 do rúk Thurzovcov. Do roku 1713 oravské domínium bolo v majetku ich nástupcov. František Thurzo po roku 1562 opustil katolicizmus a prešiel na luteranizmus. Hlavným elementom nového náboženstva bola kritika Cirkvi, ktorá sa koncentrovala okolo problémov, najviac rezonujúcich vo vtedajšej spoločnosti: bohatstvo a nemorálny spôsob života kleru i odpustkové praktiky. Katolicizmus sa udržal iba čiastočne medzi obyvateľstvom hornej Oravy, obývanej zväčša Poliakmi.

Od druhej polovice XVII. storočia sa na Orave začala rekatalizácia. Po víťazstve pri Viedni Oravu obsadili rakúske vojská. Katolíci začali získavať späť svoje kostoly. V roku 1681 bolo ustanovené, že štátnym náboženstvom je katolicizmus, na druhej strane protestantizmus bol pokladaný za súkromné vierovyznanie. Habsburgovci systematicky obmedzovali práva protestantov. V roku 1713 bolo domínium podriadené Korune. Cisár získal právo slobodného rozhodnutia v záležitostiach vierovyznania. Mária Terézia v roku 1749 ustanovila, že odchod od katolicizmu bude trestaný väzením a vysokými peňažnými pokutami. Tieto tresty sa v ďalšom období ešte zosťrovali. Pričinením cisárovnej v roku 1776 bola založená spiská diecéza, zahŕňajúca Spiš, Liptov a Oravu. Po vytvorení novej diecézy sa počet katolíckych farností na Orave zväčšil.

Počas čítania tejto práce ma napadlo niekoľko drobnejších úvah. Napríklad, na s. 56 autor píše o nájazde „nowotarského starostu Dymitra Ogińskiego na Piekelník v roku 1609”. Odkiaľ sú tieto údaje? Vieme predsa, že majiteľom nowotarského starostovstva v rokoch 1582–1616 bola Zofia Pieniążkowa z Bogusławic (pozri J. Rafacz: *Dzieje i ustrój Podhala nowotarskiego*, Warszawa 1935, strán 68).

Ďalej na strane 86 autor tvrdí: „Je zrejme, že s ohľadom na blízku polohu sa hornooravskí katolíci museli zúčastňovať ľudzmierských náboženských slávností, čo na druhej strane vyvolalo záujem ľudzmierských cisterciánov o náboženskú situáciu na hornej Orave”. Cisterciáni, ako vieme, zohrali významnú úlohu v histórii Podhalia, ich kláštor v Ludźmieri však existoval v rokoch 1235–1238 (*Encyklopedia katolicka*, T. III, Lublin 1979, 727 strán), avšak autorom opísované fakty sa týkajú až XVII. storočia.

Budzi też wątpliwość, czy sołtysi z Podwilka, Bukowiny i Zubrzyce Górnej mogli wystawić 700-osobowy oddział lekkozbrojnych? (s. 116).

Na s. 125 czytamy: „Trzciana stała się ostatecznie katoliczką, choć ciągle jeszcze żyło na terenie jej parafii kilka tysięcy ewangelików”. Na początku XVII w. Orawa była słabo zaludniona. Czy na terenie tej parafii było aż tak dużo ewangelików?

Znajomość dziejów Orawy nie jest w Polsce zadawalająca. Książka Henryka Rucińskiego znacznie poszerza nasze wiadomości o historii tego regionu.

Roman Zawiliński, **Słowacy, ich życie i literatura**, Warszawa 1899 r, s. 158.

Pod koniec XIX wieku ukazała się książka R. Zawilińskiego poświęcona Słowacji. Zawiliński (1855-1932), polonista i pedagog z zawodu, etnograf i krajoznawca z zamiłowania. Do gimnazjum uczęszczał w Tarnowie. Studia uniwersyteckie odbył w Wiedniu i Krakowie. W 1879 r. otrzymał pracę w gimnazjum w Nowym Sączu. Następnie był nauczycielem w szkołach średnich w Krakowie. Działal w wielu komisjach Akademii Umiejętności.

Pierwszy raz odwiedził północną Słowację w 1891 r. następnie co roku wędrował po kraju naszych południowych sąsiadów. Podczas tych podróży nawiązał serdeczną przyjaźń z S. H. Vajanskim, ks. Kmetem, a w 1897 r. poznał wielkiego słowackiego poetę Hviezdosława. Informację o Słowacji publikował m. in.: na łamach „Czasu”, „Nowej Reformy”, „Biblioteki Warszawskiej”, „Świata”. Gdy w Krakowie w 1904 r. zaczął ukazywać się „Świat Słowiański”, dbał o zamieszczenie w nim artykułów o Słowacji, a i sam je pisywał.

Słowacy, ich życie i literatura – jest publikacją popularno-encyklopedyczną, w której znajdujemy informacje o problemach geograficznych, historycznych, ekonomicznych, etnograficznych i politycznych naszych sąsiadów. W omawianej książce autor szczegółowo charakteryzuje życie mieszkańców i ich zwyczaje i literaturę. Stosunek jego do ludności określa m. in.:

„Słowacy wyróżniają się bardzo korzystnie pod względem fizycznych właściwości i budowy ciała. Silni i proporcjonalni wzrostem, zahartowani na słońcu i wietrze, więc czy blondyni, czy bruneci zawsze cery smagłej, miewają oko żywe, czoło wysokie, nos regularny, zęby białe, a nogi małe nad podziw. Zwykle mężczyźni są przystojniejsi w stosunku do ilości pięknych kobiet.”

Omawiając sytuację polityczną krytykuje rząd węgierski, który łamie konstytucję, depcze ustawy, byle tylko osiągnąć madziaryzującą ludności miejscowej. Najskuteczniejszym do tego środkiem stało się szkolnictwo.

„Dziecko słowackie na szkole czyta tylko madziarskie napisy, w szkole widzi obrazy, tablice i mapy tylko z madziarskimi napisami, widzi tylko mapę Węgier, bo o innych krajach nie potrzebuje wiedzieć, uczy się na pamięć kilku wyrazów, których zupełnie nie rozumie, i po roku, dwóch i trzech, tak samo nie umie nawet czytać, ale nauczyciel za usilne wpajanie w nie narodowego ducha madziarskiego otrzymuje pochwały i nagrody, choćby nawet nietakowność jego i wymyślanie słowackim rodzicom zasługiwały nawet na przykrą karę.”

Popularnie napisana monografia zawierająca na 158 stronach bardzo obfitą treść ujęto w następujące działy: Przedmowa, Wstęp, Ludność i jej siedziby, Chaty i stroje, Gospodarstwo, Pasterstwo, Przemysł, Życie rodzinne, Życie społeczne, Język, Stosunki polityczne i kulturalne, Literatura dawniejsza, Czas rozkwitu, Literatura współczesna, Zakochanie. Liczne zdjęcia zdobią tę sumiennie opracowaną i bogatą w treść książkę. Książka Zawilińskiego przez wiele lat była podstawową monografią poświęconą naszym pobratymcom z południa. W okresie międzywojennym Zawiliński przygotował drugie wydanie swojej książki. Z przyczyn finansowych książka ta nie została wydana.

Pochybnosti vzbudzuje aj to, či soľtýsi z Podvilka, Bukoviny, Hornej Zubrice mohli postaviť 700-členný oddiel ľahkoodencov (s. 116).

Na s. 125 čítame: „Trstená sa nakoniec stala katolíčkou, hoci ešte stále žilo na území jej farnosti niekoľko tisíc evanjelikov”. Na začiatku XVII. storočia bola Orava riedko osídlená. Skutočne bolo na území tejto farnosti až tak veľa evanjelikov?

Znalosť dejín Oravy nie je v Poľsku uspokojivá – kniha Henryka Rucińskiego teda značne rozširuje naše vedomosti o histórii tohto regiónu.

Roman Zawiliński: **Slováci, ich život a literatúra**, Warszawa 1899, strán 158.

Na konci XIX. storočia bola vydaná kniha R. Zawilińského venovaná Slovensku. Zawiliński (1855-1932) – polonista a pedagóg z povolania, etnograf a znaleec prírody zo záľuby. Na gymnázium chodil v Tarnove. Univerzitné štúdiá absolvoval vo Viedni a Krakove. V roku 1879 získal miesto na gymnáziu v Nowom Sączu. Následne bol učiteľom stredných škôl v Krakove. Pracoval v mnohých komisiách Poľskej akadémie umenia.

Prvý raz navštívil severné Slovensko v roku 1891, následne každoročne putoval po kraji našich južných susedov. Počas týchto ciest nadviazal srdečné vzťahy so S. H. Vajanským, A. Kmetom a v roku 1897 spoznal veľkého slovenského básnika Hviezdoslava. Informácie o Slovensku publikoval o. i.: na stránkach „Czasu”, „Nowej reformy”, „Biblioteki Warszawskiej”, „Świata”. Keď sa v Krakove začal vydávať „Świat Słowiański”, dbal o uverejňovanie príspevkov o Slovensku v tomto časopise, ktoré písal aj sám.

Słowacy, ich życie i literatura – je publikáciou popularno-encyklopedickou, v ktorej sa nachádzajú informácie o geografických, historických, ekonomicznych, etnografických a politických problémoch našich susedov. V spomínanej knižke autor podrobne charakterizuje život obyvateľov a ich zvyky i literatúru. Jeho vzťah k obyvateľstvu približuje o. i.:

„Slováci sa veľmi dobre odlišujú z pohľadu fyzických daností i stavby tela. Silní a proporcionálni vzrastom, otužilí na slnku i vetre, či už blondíni alebo bruneti, vždy snedej pleti, mávajú bystré oči, vysoké čelo, pravidelný nos, biele zuby a napodiv, malé nohy. Zvyčajne muži sú krajší v porovnaní k počtu pekných dievčat.”

Opisujúc politickú situáciu kritizuje uhorskú vládu, ktorá porušuje ústavu, pošliapava zákony, len aby dosiahla maďarizáciu miestneho obyvateľstva. Najúčinnjším prostriedkom sa stalo školstvo.

„Slovenské dieťa v škole číta iba maďarské nápisy, vidí obrazy, tabule a mapy iba s maďarskými nápismi, vidí iba mapu Uhorska, pretože o iných krajinách nemusí vedieť, uč sa naspamäť niekoľko výrazov, ktorým vôbec nerozumie a po roku, dvoch, troch tak isto nevie čítať, ale učiteľ za násilné vštepovanie maďarského národného ducha získava pochvaly a ocenenia, hoci jeho neohľadupnosť i nadávanie slovenským rodičom by zasluhovali prísny trest.”

Popularným štýlom písaná monografia zahŕňa na 158 stranách veľmi bohatý obsah predstavený v nasledujúcich kapitolách: Predhovor, Úvod, Ľudia a ich sídla, Chalupy a kroje, Hospodárstvo, Pastierstvo, Priemysel, Rodinný život, Spoločenský život, Jazyk, Politické a kultúrne vzťahy, Staršia literatúra, Čas rozkvetu, Súčasná literatúra, Zaver. Početné fotografie zdobia túto svedomito spracovanú a na obsah bohatú knižku. Publikácia Zawilińského bola mnoho rokov základnou monografiou venovanou našim pobratymcom z juhu. V medziwojnovom období Zawiliński pripravil jej druhé vydanie. Z finančných dôvodov však nebola knižka vydaná.

Na początku XX wieku ukazały się dwie pozycje poświęcone Słowacji: Stanisław Grabski, *Słowacy*, Wydawnictwo Przeglądu Tygodniowego, s. 95. i A (Antoszk) Smiskowej, *Nasi pobratymcy Słowacy*, Księgarnia Polska, s. 61. Obie te pozycje ukazały się w 1901 r.

Zagadnienia polityczne Słowacji, stosunki w państwie węgierskim nie przestawały interesować publicystki polskiej. Szczególnie tą tematyką zajmowała się prasa wydawana w zaborze rosyjskim. Dopiero cenzura nad prasą polską wprowadzona po wybuch I wojny światowej utrudniła swobodne wypowiedzanie się co do losu Słowaków.

Na začiatku XX. storočia boli vydané dve publikácie venované Slovensku – Stanisław Grabski: *Słowacy*, Wydawnictwo Przeglądu Tygodniowego, 95 strán; Antoszka Smiskowa: *Nasi pobratymcy Słowacy*, Księgarnia Polska, 61 strán. Obe vyšli v roku 1901.

Politické otázky Slovenska, vzťahy v uhorskom štáte neprestávali zaujímať poľskú publicistiku. Zvlášť sa touto tematikou zaoberala tlač vydávaná v ruskom zábore. Až cenzúra nad poľskou tlačou zavedená po vypuknutí I. svetovej vojny stažila slobodnú výpoveď o osudoch Slovákov.

preklad: Miroslav Števík

Anna Działowska

Terra Scepusiensis

Terra Scepusiensis to łacińska nazwa ziemi spińskiej. Określenia tego użyli też redaktorzy i wydawcy książki, która jest niewątpliwie jednym z najważniejszych osiągnięć w dotychczasowych badaniach nad historią tego regionu. Opublikowało ją ostatnio pod tytułem *Terra Scepusiensis. Stan badań nad dziejami Spiszu* Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego w koedycji ze słowackim stowarzyszeniem Kláštorisko n. o., wywodzącym swą nazwę od jednego z ważniejszych zabytków sakralnego budownictwa spińskiego.

Anna Działowska

Terra Scepusiensis

Terra Scepusiensis je latinský názov spišskej krajiny. Toto spojenie použili aj redaktori a vydavatelia knihy, ktorá je nesporne jedným z najdôležitejších výsledkov v doterajších výskumoch histórie tohto regiónu. Vydalo ju prednedávnom pod titulom *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša* Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego v koedícii so slovenskou neziskovou organizáciou Kláštorisko, ktorá svoj názov odvodzuje od jednej zo vzácnejších pamiatok spišského sakrálneho staviteľstva.

Promocja książki w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu. Od lewej: Martin Homza, Ryszard Gładkiewicz, Wendelin Haber. Prezentácia knihy v Stredisku polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu. Zľava: Martin Homza, Ryszard Gładkiewicz, Wendelin Haber. fot. J. Dunaj

Książka jest zamknięciem pierwszego etapu prac polsko-słowackiej grupy roboczej ds. historii Spiszu funkcjonującej od 1998 r. przy międzyrządowej Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych. Publikacja ukazała się pod redakcją naukową dr. Ryszarda Gładkiewicza (CBŚiB UW), prof. Michała Pułaskiego (UJ), doc. Michała Slivki i doc. Martina Homzy (obaj z Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie). Zawiera materiały z konferencji zorganizowanej w słowackiej Levoči w dniach

Kniha uzatvára prvú etapu prác polsko-slovenskej pracovnej skupiny zaoberajúcej sa históriou Spiša, fungujúcej od roku 1998 pri medzinárodnej polsko-slovenskej komisii humanitných vied. Vedeckými redaktormi publikácie sú: dr. Ryszard Gładkiewicz (CBŚiB UW), prof. Michał Pułaski (UJ), doc. Michal Slivka a doc. Martin Homza (obaja z Univerzity Komenského v Bratislave). Obsahuje materiály z konferencie organizovanej v slovenskej Levoči v dňoch 5. -9. novembra 2002,

5-9 listopada 2002 r., w której uczestniczyło około 80 osób. Książka stanowi niezbędną podstawę do następnego etapu prac grupy – stworzenia wspólnej, polsko-słowackiej syntezy dziejów Spiszu. Informacja o konferencji i pracach Komisji dotarła również do szerszego kręgu odbiorców – ogólnosłowacka stacja TV3 wyemitowała dokumentalny program telewizyjny przygotowany przez prodziekana Wydziału Filmowego Uniwersytetu Karola w Pradze Tomáša Petráňa, ukazały się artykuły w „Gazecie Wyborczej”, dzienniku słowackim „Sme”, w prasie spiskiej, pisano o tym także w dotychczasowych trzech numerach periodyku Komisji „Kontakty”.

Na publikację składa się wstęp, cztery teksty wprowadzające, które podsumowują wyniki badań polskiej, słowackiej, węgierskiej i niemieckiej historiografii, 62 artykuły ułożone w zasadzie według kryterium chronologicznego, bardzo obszerny – szczególnie w sekcji dotyczącej dziejów najnowszych – zapis dyskusji oraz podsumowania każdej z pięciu sekcji i całej konferencji. Jest to ogromne dzieło liczące blisko 1000 stron formatu A4. Książka stanowi *summę* aktualnej wiedzy o badaniach nad dziejami Spiszu. Oprócz czysto historycznych znajdują się tu także teksty z zakresu archeologii, historii sztuki, kultury, oświaty i historii literatury. Spisz posiadał bowiem nie tylko niepowtarzalną strukturę polityczno-prawną, która przetrwała niemal do schyłku XIX w., ale wytworzył również konglomerat narodów i wyznań oraz godną pozazdroszczenia kulturę. Każdy artykuł opatrzony

ktorej sa zúčastnilo asi 80 osôb. Kniha tvorí nevyhnutný základ k nasledujúcej etape prác skupiny – príprave spoločnej, polsko-slovenskej syntézy dejín Spiša. Informácia o konferencii i prácach komisie prenikla i medzi širšiu verejnosť: celoslovenský televízny okruh, stanica TA3 odvysielala dokumentárny televízny program pripravený prodekanom Filmovej fakulty Karlovej univerzity v Prahe Petrom Petráňom, publikovali sa články v „Gazetie Wyborczej”, slovenskom denníku „Sme”, v spíškých novinách, taktiež v troch doterajších číslach periodika Komisie „Kontakty”.

Publikácia obsahuje úvod, štyri uvádzajúce texty, ktoré rekapitulujú výsledky bádání polskej, slovenskej, maďarskej a nemeckej historiografie, 62 príspevkov zostavených v zásade podľa chronologického kritéria, veľmi obsiahle (najmä v sekcii týkajúcej sa najnovších dejín) zápisy diskusií, ako aj rekapitulácie každej z piatich sekcii i celej konferencie. Je to veľké dielo obsahujúce takmer 1000 strán formátu A4. Kniha tvorí sumár súčasného stavu poznania dejín Spiša. Okrem čisto historických sa tu nachádzajú aj texty z oblasti archeológie, histórie umenia, kultúry, vzdelávania i literárnej histórie. Spíš mal nielen originálnu politicko-právnu štruktúru, ktorá pretrvala takmer do konca XIX. storočia, ale vytvoril tiež konglomerát národov a vierovyznaní, aj závideniahodnú kultúru. Pri každom príspevku je poznámka o au-

Promocja książki w Lewoczy. Od lewej: Michał Slivka, Michał Pułaski, Ryszard Gładkiewicz, Martin Homza. Prezentácia knihy v Levoči. Zľava: Michał Slivka, Michał Pułaski, Ryszard Gładkiewicz, Martin Homza.
 fot. J. Dunaj

jest notką o autorze oraz angielskim i niemieckim streszczeniem. Tekst dopełnia kilkadziesiąt ilustracji i map.

Publikacja poza wagą naukową i objętością imponuje także szatą edytorską. Uzyskanie tego nie byłoby możliwe bez finansowego wsparcia licznych instytucji, przede wszystkim Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego, słowackiego Ministerstwa Szkolnictwa oraz polskiego Ministerstwa Kultury.

torovi, resp. anglické a nemecké resumé. Text je doplnený viacerými ilustráciami a mapami.

Publikácia okrem vedeckej hodnoty a rozsahu imponuje taktiež editorskou úpravou. Dosiahnuť takýto stav by nebolo možné bez finančnej podpory viacerých inštitúcií, predovšetkým Medzinárodného vyšehradského fondu, slovenského Ministerstva školstva a poľského Ministerstva kultúry.

Jedną z większych wartości publikacji jest dyskusja. Chyba bowiem po raz pierwszy doszło do jednoczesnego przedstawienia poglądów (często wzajemnie dyskusyjnych) strony nie tylko polskiej i słowackiej, ale również węgierskiej, a w różnych referatach porzuciły także tezy i opinie historiografii niemieckiej. Nośność problematyki spiskiej ukazuje ponadto obecność uczonego fińskiego. Północny skrawek ziemi spiskiej należy dziś do Polski; pograniczny charakter regionu powodował więc i powoduje, że historia „podręcznikowa” spłata się w dramatyczną często sposób z historią osobistą, rodzinną i sąsiedzką, niewolną od sporów i animozji. Nakłada się na to pamięć o konfliktach między państwowych i cały złożony kompleks problemów związanych z kształtowaniem się postaw narodowościowych. Referaty, a zwłaszcza dyskusja w piątej sekcji (dzieje najnowsze), stanowią odzwierciedlenie tego stanu rzeczy, ukazując też różnice w interpretacji tych samych wydarzeń i procesów między badaczami polskimi i słowackimi. Przed zespołem autorskim przewidywanej syntezy stoi więc trudne zadanie, aby z jednej strony nie zamykać takiej właśnie historii, z drugiej zaś strony zdobyć się na dystans i obiektywizm w jej przedstawieniu.

Międzynarodowy dostęp do treści książki zapewniają angielskie i niemieckie streszczenia, którymi opatrzone poszczególne artykuły. Ponadto wydawcy tworzą stronę internetową tomu (www.scepus.org), na której oprócz informacji o poszczególnych autorach i ich tekstach w języku polskim, słowackim, niemieckim oraz angielskim można będzie także znaleźć informacje dotyczące Kłáštoriska, n. o. oraz Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych.

Tom *Terra Scepusiensis* nie tylko dokumentuje zgodnie z tytułem aktualny stan badań nad historią Spiszu w skali międzynarodowej i w ujęciu interdyscyplinarnym, ale stanowi też potrzebną oraz niezwykle bogatą bazę materiałową dla planowanej syntezy. Dla wszystkich zainteresowanych dziejami regionu zawiera on ogromne bogactwo informacji faktograficznych. Publikacja będzie ponadto przez wiele lat punktem wyjścia dla dalszych, bardziej szczegółowych prac.

Książka cieszy się dużym zainteresowaniem. Wiadac to było zwłaszcza podczas kilku ubiegłorocznych spotkań promocyjnych. W dniu 3 września zostały one zorganizowane bardzo uroczysto przez władze samorządowe w Levoči, natomiast 5 września w Nowym Targu przez Euroregion „Tatry”. Wzięli w nich udział polscy i słowaccy autorzy oraz wydawcy, zaproszeni goście, a także liczne grono zainteresowanych osób. Na salach i w kulisach toczyły się ożywione dyskusje. Ponadto 13 października 2004 roku odbyła się kolejna promocja, zorganizowana w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński, Ambasadę i Konsulat Generalny Republiki Słowackiej. W pięknych historycznych wnętrzach Collegium Maius przy udziale licznie zgromadzonych przedstawicieli świata dyplomacji, nauki i władz ministerialnych z Polski i Słowacji bardzo wysoko oceniono naukowe i społeczno-kulturalne znaczenie publikacji.

Przygotowywana w następnej kolejności synteza dziejów Spiszu będzie pierwszą wspólną prezentacją pol-

Jednym z významnejších hodnôt publikácie je diskusia. Snáď po prvýkrát došlo k súčasnému predstaveniu pohľadov (často vzájomne vydiskutovaných) nielen poľskej a slovenskej strany, ale tiež maďarskej a v rôznych referátoch zazneli aj tézy a názory nemeckej historiografie. Váhu spišskej problematiky dokazuje okrem toho prítomnosť fínskeho vedca. Severný kúsok spišskej krajiny prináleží v súčasnosti Poľsku; pohraničný charakter regiónu teda spôsoboval i spôsobuje, že „učebnicová” história sa často dramatickým spôsobom mieša s osobnou, rodinnou, susedskou históriou, nezbavenou sporov a animozít. Nanáša sa na to pamäť o medzištátnych konfliktach a celý zložitý komplex problémov spojených s vytváraním sa národnostných postojov. Referáty, a zvlášť diskusia v piatej sekcii (najnovšie dejiny) tvoria odraz tohto stavu vecí, ukazujúc tiež rozdiely v interpretácii tých istých udalostí a procesov poľskými a slovenskými bádatelmi. Pred autorským kolektívom pripravovanej syntézy stojí teda ťažká úloha, aby jednak nezastierali práve takúto históriu, jednak získali odstup a objektivitu pri jej interpretácii.

Medzinárodný prístup k obsahu publikácie zabezpečujú anglické a nemecké resumé, ktoré obsahujú jednotlivé príspevky. Okrem toho vydavateľa tvoria internetovú stránku zväzku (www.scepus.org), na ktorej okrem informácií o jednotlivých autoroch a ich textoch v poľskom, slovenskom, nemeckom a anglickom jazyku bude možné nájsť informácie týkajúce sa neziskovej organizácie Kłáštorisko i Centra Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych.

Zväzok *Terra Scepusiensis* nielen dokumentuje v súlade s titulom aktuálny stav bádania histórie Spiša v medzinárodnom meradle a v interdisciplinárnom poňatí, ale tvorí tiež veľmi potrebnú a neobyčajne bohatú materiállovú bazu pre plánovanú syntézu. Pre všetkých, ktorí sa zaujímajú o dejiny regiónu, obsahuje zväzok ohromné množstvo faktografických informácií. Okrem toho bude publikácia ešte mnoho rokov východiskovým bodom pre ďalšie, ešte podrobnejšie práce.

Kniha sa teší veľkému záujmu. Zvlášť to bolo vidieť počas niekoľkých minuloročných promočných stretnutí. Dňa 3. septembra slávnostnú prezentáciu zorganizovala samospráva v Levoči a 5. septembra Euroregión Tatry v Nowom Targu. Zúčastnili sa na nich poľskí i slovenskí autori, vydavateľa, pozvaní hostia a veľký počet zainteresovaných osôb. V sálach i v zákulisí sa odohrávali živé diskusie. Okrem toho sa 13. októbra 2004 uskutočnila ďalšia prezentácia, zorganizovaná v Krakove Jagelonskou univerzitou, Veľvyslanectvom a Generálnym konzulátom Slovenskej republiky. V pekných historických interiéroch Collegium Maius a za účasti početných zástupcov sveta diplomacie, vedy i úradov, ministerstiev z Poľska a Slovenska sa veľmi vysoko ocenil vedecký a spoločensko-kultúrny význam publikácie.

V budúcnosti pripravovaná syntéza dejín Spiša bude prvou spoločnou prezentáciou poľsko-slovenskej vízie histórie regiónu (od praveku až do naj-

sko-słowackiej wizji historii regionu (od pradziejów aż do czasów najnowszych) uwzględniającą również dorobek innych historiografii oraz dyscyplin. Przedstawi ona wyniki dotychczasowych badań w postaci możliwie przystępnego wykładu, aby zapewnić publikacji jak najszerszą recepcję. Właśnie dlatego przewiduje się, że ukaże się ona jednocześnie w wersji polskiej i słowackiej. Być może uda się też opublikować wersję anglojęzyczną.

Mikuláš Argalács

Tatry z obłoków

Książki, niemi pośrednicy w poznawaniu świata i zdarzeń, mają własne dzieje powstania. Rodzą się nagle lub przez długi czas dojrzewają w głowie autora. Ale tylko niewiele z nich leżakuje tak długo, jak przewodnik tatrzański *Tatry z obłoków*.

W połowie lat 70. ubiegłego wieku, na tatrzańskim niebie i w tatrzańskich dolinach coraz częściej zaczęły się pojawiać śmigłowce. Przylatywały ratować życie ludzi. Często chodziło o minuty, a w tym wyścigu z czasem śmigłowiec zdecydowanie wygrywał, ale... Piloci, którzy na mało zwrotnych maszynach radzieckich potrafili wyczyniać cuda, mieli problemy z orientacją w dolinie. Wówczas z prostym i znakomitym pomysłem przyszedł Laco Janiga: sfotografujmy doliny w taki sposób, w jaki widzi je pilot, opiszmy je, a w kabine maszyny znajdzie się najlepszy obrazowy nawigator. Lecz czas nie był jeszcze ku temu. Panujący w tych latach system dbał raczej o dezorientację, a nie ułatwiał orientacji. Ale idea żyła i pierwsze fotografie powstawały prawie że potajemnie.

Ladislav „Tatko” Janiga do pomysłu z lat 70. wracał kilka razy, a jeszcze częściej wówczas, gdy po tragicznej awarii śmigłowca ratunkowego w Dolinie Młynickiej w czerwcu 1979 r., którą przeżył jako jedyny z grupy ratowników, jakby drugi raz się urodził. Wrócił w góry tak samo jak śmigłowce. Ale dopiero na przełomie tysiącleci jego pomysł przybrał konkretną postać i treść. Mówi o tym sam Laco Janiga: *„Gdy przeglądałem diapozytywy fotografowane ze śmigłowca, uświadomiłem sobie, że takie widoki mogłyby zainteresować także turystów. Co więcej, dadzą im one obraz całej doliny. A gdyby do takiej fotografii dodać opis, pokazać szlaki, to dopiero byłby przewodnik!”* I jest. Nim jednak powstał, trzeba było uzyskać mnóstwo zezwoleń, znaleźć pilota z odpowiednim samolotem, dobrych pomocników, jak również pieniądze na filmy i pokrycie kosztów lotów. Zezwolenia udało się zdobyć. Pilotem był Jožko Belák na Cessna 172. Aparat fotograficzny w kabine obsługiwali syn Jožko oraz bracia Fero i Karol. Nad tekstami w domu pracowała żona Slávka.

Fotografowie pracują przede wszystkim ze światłem. Nie zawsze jest ono takie, jakiego by sobie życzyli. Dlatego też z każdej doliny są dziesiątki ujęć i jeden, zawsze niezadowolony autor. Na 57 podstawowych obrazach widać doliny Tatr Wysokich, na 2 są Tatry

novších čias) zohľadňujúcou taktiež výsledky iných historiografií a vedných disciplín. Predstaví výsledky doterajšieho bádania v čo možno najprístupnejšej forme, aby mala publikácia čo najširší dosah. Práve preto sa predpokladá, že vyjde zároveň v polskej i slovenskej verzii. Možno sa podarí vydať i jej anglickú verziiu.

preklad: Miroslav Števík

Mikuláš Argalács

Tatry z obłoków

Knihy, tí tichí sprostredkovatelia príbehov, mávajú vlastné príbehy vzniku. Vznikajú náhle či v myšli autora dozrievajú dlhší čas. Len máloktorá z kníh však má taký dlhý čas zrodu ako tatranský sprievodca *Tatry z obłokov*.

V polovici sedemdesiatych rokov minulého storočia sa na tatranskom nebi a v tatranských dolinách stále častejšie objavovali vrtuľníky. Prilietali zachraňovať ľudské životy. Išlo často o minúty a v nich vrtuľník jednoznačne vyhrával, ale... Piloti, ktorí dokázali s neforemnými sovietskymi strojmi robiť zázraky, mali problém s orientáciou v samotnej doline. Vtedy prišiel Laco Janiga s nápadom jednoduchým a skvelým: nafotografujme doliny tak, ako ich vidí pilot, popíšme ich a v kabíne stroja bude tento najnázornejší navigátor k dispozícii. Lenže, nedozrel na toto čas. Systém tých rokov mal ambície skôr dezorientovať než orientovať. Ale myšlienka bola na svete a takmer v ilegalite sa rodili prvé fotografie.

K nápadu z rokov sedemdesiatych sa Ladislav „Tatko” Janiga vracal viac razy, ba ešte častejšie vtedy, keď sa vrátil po druhý raz do života po tragickej havárii záchranného vrtuľníka v Młynickej doline v júni 1979. Ako jediný zo záchránárov prežil. Vrátil sa do hôr tak, ako sa tam aj vrátili vrtuľníky. Až na prelome tisícročí však nápad dostával konkrétne podoby a náplň. Hovorí o tom sám Laco Janiga: *„Keď som si tak pozeral diapozitívy fotografované z vrtuľníka, uvedomil som si, že by také pohľady mohli byť zaujímavé aj pre turistov. Navyiac, môžu mu poskytnúť pohľad hoci na celú dolinu. A urobiť k takejto fotografii popis, zakresliť chodníky, to by bol sprievodca!”* A je. Kým však vznikol, bolo treba vybaviť mnoho povolení, zohnať pilota s vhodným lietadlom, mať dobrých pomocníkov a tiež peniaze na filmy a na zaplatenie letových hodín. Podarilo sa vybaviť povolenia. Pilotom bol Jožko Belák, lietajúci so strojom Cessna 172. Fotoaparát v kabíne nabíjali syn Jožko, bratia Fero a Karol. Na textoch doma pracovala manželka Slávka.

Fotografi pracujú predovšetkým so svetlom. Nie vždy svetlo zasvieti tak, ako si to fotograf želá. Preto sú z každej doliny desiatky záberov – a navyac ešte jeden nespokojný autor. Na 57 základných obrazoch sú predstavené doliny Vy-

Bielskie, 15 fotografii prezentuje Tatry Polskie, 6 Rohacze i 8 Tatry Liptowskie. Po prostu, Tatry jak na dłoni. A do tego jeszcze wiele uzupełniających fotografii flory, fauny, schronisk, krajobrazów oraz opis każdej doliny w pięciu językach, według następującego schematu: geografia, jeziora, długość, osobliwości, dostęp.

Tatry z obłoków stanowią niecodzienną pozycję w literaturze przewodniczej. Teksty w języku słowackim, polskim, niemieckim, węgierskim i angielskim są krótkie i zwięzłe. Ale również nie znający żadnego z wymienionych języków, może, posługując się tym przewodnikiem, z pełnym zaufaniem wędrować tatrzańskimi dolinami. Każda fotografia jest podpisana w sposób jasny i przejrzysty. Bardzo dobre uzupełnienie stanowią znakomite mapy schematyczne wydawnictwa Eko-graf z Wrocławia. Litografia jest dziełem studia „Harlequin Quality” z Koszyc, a druk i twardą oprawę zapewniło wydawnictwo Michała Vaška z Preszowa.

Przewodnik przeżył dwie inauguracje. W marcu 2004 został zaprezentowany w Pradze, a ojcami chrzestnymi byli prezydent Pragi Pavel Bém, ambasador Republiki Słowackiej w Pradze Ladislav Ballek i burmistrz Wysokich Tatr Ján Mokoš. Drugie chrzciny miały miejsce jesienią 2004 r. w Łomnicy Tatrzańskiej. Wówczas była to już książka bardzo poszukiwana nie tylko w księgarniach tatrzańskich, ale również w Czechach, Polsce i na Węgrzech. Nic więc dziwnego, że cały pięcioletni nakład szybko zniknął z półek, a wkrótce ukaże się drugie wydanie, naturalnie także z kolejnymi fotografiami.

„*Myszę, że dzięki tej książce spełnił się sen ojca, ale jak go znam, znajdzie sobie inny*”. To są słowa syna, Jožka Janiga, obecnego szefa słowackiej Górskiej Służby Ratowniczej. W ten sposób drugie wydanie będzie stanowić jedynie epizod kolejnego snu. Z pewnością niezwykłego, gdyż Ladislav „Tatko” Janiga jest mistrzem niespodzianek.

Nietradycyjny, dokładny, wydany w pięciu wersjach językowych (SK, PL, GB, GER, HUN) przewodnik, wykorzystujący perspektywę z lotu ptaka do szczegółowego opisu dróg i ścieżek w Tatrach.

tłumaczenie: Ryszard Juchniewicz

Daniel Kollár

Słowacko-polskie Tatry

W przeszłości słowacka literatura geograficzna i turystyczna bardzo mało uwagi poświęcała terenom leżącym przy granicy dzielącej sąsiednie państwa. W pewnym stopniu wiązało się to z historią, gdyż niektóre z tych terenów były, zwłaszcza w pierwszej połowie XX w., miejscem wydarzeń, które do wzajemnych stosunków wniosły wiele negatywnych emocji. Na szczęście ten etap dziejów jest już za nami, a życie na pograniczu wróciło w naturalne koleiny. Dzięki ruchowi turystycznemu kontakty między słowacką i polską częścią wspólnego pogranicza pogłębiają się, a leżące w pobliżu granicy polskie regiony stają się naturalnym celem odwiedzin ludności słowackiej.

sokých Tatier, na 2 sú Belianske Tatry, 15 fotografií je z poľských Tatier, 6 z Roháčov a 8 z Liptovských Tatier. Jednoducho, Tatry na dlani. A ešte mnoho doplňujúcich fotografií flóry, fauny, chát, krajíniek. Päťjazyčný popis každej doliny podľa schémy: geografia, plesá, dĺžka, zvláštnosti, prístup.

Tatry z oblakov je nevšedným dielom tatranskej sprievodcovskej literatúry. Texty v slovenčine, poľštine, nemčine, maďarčine a angličtine sú bez zbytočných slov. Ale aj ten, kto žiadny zo spomenutých jazykov neovláda, môže podľa tohto sprievodcu spoľahlivo prechádzať tatranské doliny. Každá fotografia má jasný a zreteľný popis. Doplnkom sú aj veľmi dobré schematické mapy vydavateľstva Eko-graf Wrocław. Samotnú litografiu knihy pripravilo štúdio „Harlequin Quality” Košice a tlač s v tvrdou väzbou zabezpečilo Vydavateľstvo Michala Vaška Prešov.

Turistický sprievodca Tatry z oblakov prežil dve inaugurácie. V marci 2004 sa krst uskutočnil v Prahe a krstili primátor Prahy Pavel Bém, veľvyslanec SR v Prahe Ladislav Ballek a primátor Vysokých Tatier Ján Mokoš. Druhý krst sa uskutočnil na jeseň 2004 v Tatranskej Lomnici. To už bola kniha žiadaným artiklom nielen v tatranských kníhkupectvách, ale aj v Čechách, Poľsku či v Maďarsku. Nemožno sa preto čudovať, že 5-tisícový náklad sa rýchlo strácal z pultov a kniha sa dočká čoskoro II. vydania a zrejme aj ďalších fotografií.

„*Myslím, že sa otcovi touto knihou splnil sen, ale ako ho poznám, nájde si iný*”. Toto povedal o otcovi Ladislavovi syn Jožko, terajší riaditeľ Horskej záchranej služby na Slovensku. A tak II. vydanie je naozaj iba epizódou ďalšieho sna. Určite opäť neobvyklého, pretože Ladislav „Tatko” Janiga je majster prekvapení.

Netradičný, podrobný, päťjazyčný (SK, PL, GB, GER, HUN) sprievodca využívajúci vtáčiu perspektívu k podrobnému popisu ciest a cestičiek v Tatrách.

Daniel Kollár

Slovensko-poľské Tatry

Slovenská geografická ako aj turistická literatúra v minulosti veľmi málo akcentovala prihraničné oblasti ležiace na územiach susedných štátov. Táto skutočnosť vychádzala do istej miery z historických súvislostí, pretože viaceré z týchto území boli najmä v prvej polovici 20. storočia stretom udalostí, ktoré vniesli mnoho negatívnych emócií do vzťahov susedných krajín. Našťastie táto etapa dejín je už za nami a život v pohraničí sa vrátil do prirodzených kolají. Vďaka turistike a cestovnému ruchu sa prehĺbujú kontakty aj medzi slovenskou a poľskou časťou spoločného pohraničia a poľské regióny ležiace neďaleko hranice sa stávajú prirodzenými cieľmi návštev slovenského obyvateľstva.

Zgodnie z tą tendencją reaguje również słowacka literatura geograficzna i w większym zakresie uwzględniła obecną sytuację i nowe dla turystów miejsca docelowe. Wprawdzie Tatry Polskie, Orawa, Podhale i Spisz nie są w literaturze słowackiej motywami zupełnie nowymi, ale zmienia się kąt spojrzenia na te, dzisiaj interesujące przede wszystkim pod względem turystycznym tereny.

Najbardziej interesującym w ostatnich latach przedsięwzięciem o charakterze geograficznym, w powiązaniu z popularno-naukowym opracowaniem tematów pogranicza, była bez wątpienia seria wydawnictwa „Dajama” pod tytułem „Regiony bez granic”. W jej ramach powstała również książka *Słowacko-polskie Tatry*, która bardzo szczegółowo dokumentuje pokrewieństwo i bliskość nie tylko obszaru słowackich i polskich Tatr, ale również przyległych terenów Orawy, Podhala i Spisza. Zamysł opisanego regionów przygranicznych Słowacji zrodził się przede wszystkim z chęci propagowania idei tworzenia i funkcjonowania Euroregionów jako „regionów bez granic”, bowiem obszary po obydwu stronach granic Słowacji mają wiele wspólnych cech i powiązań historycznych. Obecnie granice nie stanowią już barier, wręcz przeciwnie. Są linią łączącą narody i ich kultury. Dzięki temu historyczne i kulturowe pokrewieństwo regionów przygranicznych Słowacji daje idealną możliwość zaprezentowania walorów historyczno-kulturalnych terenów, na których pozostało wiele śladów po ważnych wydarzeniach dziejowych i tradycjach kulturalnych.

Najbardziej znaczącym w przeszłości wydarzeniem na tym terenie była kolonizacja wołoska, która w kilku falach przebiegała już od XV w. Ze wschodu, od Orawy i granic Karpat na tereny podtatrzańskie przybywali Wołosi, którzy wędrowali w poszukiwaniu pastwisk dla swoich stad. Wprowadzili budowę szałasów i letni wypas bydła daleko od wiosek. Na Podhalu, Spiszu i Orawie, jak w tyglu mieszały się rasy ludzkie, języki i zwyczaje. Konsekwencją tego było powstanie szczególnej grupy etnicznej, której członkowie do dzisiaj są nazywani góralami. Zaczęła się rozwijać gwara górska, stroje, obrzędy i rzemiosło. Jeszcze dzisiaj mieszkańcy wielu wsi podhalańskich troskliwie pielęgnują tradycje górskie i stale można spotkać w nich kobiety i mężczyzn noszących strój góralski.

W wielu miejscowościach na pograniczu polsko-słowackim do dzisiaj można podziwiać architekturę górską, prezentowaną przez literaturę geograficzną jako magnes przyciągający turystów. Na przykład leżący tuż za przejściem granicznym ze słowackiej Suchej Hory Chocholów jest żywym skansenem architektury podhalańskiej. Do dzisiaj zachowały się tutaj drewniane chałupy górskie, nadające wsi charakterystyczny wygląd. Mają konstrukcję zrębową, strome siodłowe dachy są pokryte gontami. Ściany domów nie są zakonserwowane i zawsze wiosną, przed Wielkanocą, chochołowskie gaździny myją je i czyszczą wodą z mydłem. Dzięki temu przez cały rok zachowują jasny odcień.

Ale z etnograficznego punktu widzenia największą atrakcją turystyczną pogranicza polsko-słowackiego jest skansen architektury ludowej – Orawski Park Etnogra-

V súlade s týmto trendom reaguje aj slovenská geografická literatúra na uvedené zmeny a vo väčšej miere akcentuje novú situáciu a nové cieľové miesta. Poľské Tatry, Orava, Podhale a Spiš sú síce staronovými motívmi v slovenskej literatúre, ale mení sa uhol pohľadu na tieto dnes predovšetkým turisticky zaujímavé oblasti.

Najzaujímavejším geografickým počínom posledných rokov v súvislosti s vedecko-populárnym spracovaním tém pohraničia bola nepochybne edícia vydavateľstva „Dajama” pod názvom „Regióny bez hraníc”. V rámci nej bola spracovaná aj publikácia *Slovensko-polské Tatry*, ktorá veľmi podrobným spôsobom dokumentuje príbuznosť a vzájomnú blízkosť nielen slovenskej a poľskej tatranskej oblasti, ale aj prilahlých území Oravy, Podhalia a Spiša. Myšlienka spracovania prihraničných regiónov Slovenska vychádzala predovšetkým z dôvodu propagácie myšlienok fungovania a tvorby Euroregiónov ako „regiónov bez hraníc”. Územia po oboch stranách hraníc Slovenska majú totiž veľa spoločných črt a historických spojení. Hranice v súčasnosti už nie sú bariérami, práve naopak. Tvoria spojnicu medzi národmi a ich kultúrami. Historická a kultúrna príbuznosť prihraničných regiónov Slovenska tak ponúka ideálnu možnosť na prezentáciu historicko-kultúrnych pozoruhodností týchto území, v ktorých sa nachádzajú mnohé stopy po významných dejinných udalostiach a kultúrnych tradíciách.

Z dávnejších historických udalostí tohto územia bola najvýznamnejšia valašská kolonizácia, ktorá prebiehala vo viacerých vlnách už od 15. storočia. Z oravskej strany i po hrebeni Karpát sa z východu do podtatranskej oblasti sťahovali Valasi, príslušníci východoeurópskeho pastierskeho kmeňa, ktorí putovali za kvalitnejšími pasienkami pre svoje stáda. Valasi zaviedli výstavbu salašov a letné pasenie hovädzieho dobytku ďaleko od dedín. V Podhalí, Orave a Spiši ako v kotli sa miešali ľudské rasy, jazyky a zvyky, čo malo za následok vznik zvláštnej etnickej skupiny, ktorej príslušníci sa dodnes nazývajú goralí. Začalo sa vyvíjať goralské nárečie, kroje, obrady i remeslo. Ešte aj dnes si obyvatelia viacerých podhalańských dedín starostlivo udržiavajú goralské tradície a stále možno v ich uliciach stretnúť ženy aj mužov oblečených v goralskom kroji.

Goralská architektúra sa dá dodnes obdivovať vo viacerých obciach polsko-slovenského pohraničia a je jedným z najväčších lákadiel, ktoré prezentuje geografická literatúra. Napríklad hneď za hraničným priechodom zo slovenskej Suchej Hory ležiaci Chocholov je živým skansenom podhalańskej architektúry. Dodnes sa tu zachovali drevené goralské chalupy, ktoré dotvárajú charakteristický vzhľad obce. Stavby sú zrubové so strmými sedlovými strechami prikrýťmi šindľom. Steny domov nie sú konzervované a vždy na jar pred Veľkou nocou ich chocholovské ženy čistia mydlou vodou. Vďaka tomu si zrubby po celý rok zachovávajú svetlú farbu.

Najväčšou turistickou zaujímavosťou polsko-slovenského pohraničia z národopisného hľadiska je však skansen ľudovej architektúry – Oravský etnografický

ficzny w Zubrzycy Górnej. Oprócz budynków mieszkalnych i zabudowań gospodarczych jest tu karczma z XVIII w., w której mieści się galeria sztuki ludowej, biuro i kasa muzeum. W skansenie można obejrzeć również kuźnię, folusz, pasiekę, tartak i olejarnię. Ozdobą otoczenia skansenu jest park z pięknymi egzemplarzami świerków, jaworów, topoli, buków i lip.

Z architekturą góralską i zwyczajami typowymi raczej dla Spisza można zapoznać się w Jurgowie, który w XIX w. był siedzibą rozległej gminy, obejmującej dwie doliny tatrzańskie – Jaworową i Białej Wody, w których jurgowscy górale wypasali swoje stada. W okolicy Jurgowa znajduje się skansen pasterski, zespół szałasów i szop, znanych jako „stajnie jurgowskie”. Wnętrza domów i zwyczaje polskich mieszkańców Spisza prezentuje stara zagroda sołtysów w centrum Jurgowa, w której mieści się Muzeum Kultury Ludowej Spisza (Zagroda Spiska). Podobną atrakcją pobliskiej Czarnej Góry jest zagroda Korkoszów, zespół zabudowań gospodarczych, narzędzi oraz sprzętów domowych.

Opisując te miejsca, słowacka literatura geograficzna przybliży atrakcje sąsiedniego kraju, które pozwolą lepiej poznać mentalność, zwyczaje, obyczaje, charakter i pokrewieństwo kulturowe, żyjących niedaleko nas, a oddzielonych tylko masywem Tatr mieszkańców Podhala, Orawy i Spisza.

tłumaczenie: Ryszard Juchniewicz

park. Umieszczony jest w przestrzeni kúrie Moniackych w obci Horná Zubrica. Okrem drewnených obytných a hospodárskych budov sa tu nachádza aj hostinec z 18. storočia, v ktorom sídli galéria ľudových umelcov, kancelária a pokladnica múzea. V Oravskom etnografickom parku môžu návštevníci vidieť aj kováčsku dielňu, valchu, včelín, olejareň a pľu. Ozdobou okolia skanzenu je park s krásnymi exemplármi smrekov, javorov, topoľov, bukov a líp.

Góraluskú architektúru a zvyky typické skôr pre spišskú oblasť možno najlepšie spoznať v Jurgove (Jurgów), ktorý bol v 19. storočí sídlom rozľahlej gminy zaberajúcej dve tatranské doliny – Jaworovú a Bielowodskú. Na tomto území jurgovskí górali pásli svoje stáda. V jeho okolí možno dodnes nájsť pastiersky skanzen a tzv. Jurgovské stajne. S interiérmi a zvykmi poľských Spišiakov sa oboznámime aj v starom richtárskom dome v centre Jurgova, kde sídli Múzeum ľudovej kultúry Spiša. Podobnou pozoruhodnosťou neďalekej Čiernej Hory je Gazdovstvo Korškošovcov, ktoré predstavuje súbor gazdovských hospodárskych stavieb, náradia a potrieb pre domácnosť.

Charakteristikou týchto miest slovenská geografická literatúra sprístupňuje zaujímavosti susednej krajiny, ktoré lepšie pomôžu pochopiť mentalitu, zvyky, obyczaje, charakter a kultúrnu príbuznosť obyvateľov Podhalia, Oravy a Spiša, žijúcich neďaleko nás a oddelených len masívom Tatier.

Agnieszka Pyzowska, Martin Gallik

Kalendarium Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” 2003-2004

Poniższe kalendarium obejmuje dwa lata działalności Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”, w których przewodnictwo przypadło stronie polskiej. Przedstawia ono kronikę najważniejszych wydarzeń związanych z działalnością statutową Związku, realizacją polsko-słowackich projektów dofinansowanych z Funduszu Phare oraz najistotniejszymi sprawami i decyzjami podejmowanymi przez Radę Związku.

Rok 2004

17 stycznia Przewodniczący Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber uczestniczył w uroczystym otwarciu Konsulatu Honorowego Rzeczypospolitej Polskiej w Liptowskim Mikulaszu.

6 lutego odbył się w Dolnym Kubinie IX Kongres Stowarzyszenia Region „Tatry.” W jego programie przewidziano przedstawienie sprawozdań Rady i komisji roboczych za rok 2002. Kongres uchwalił budżet na 2003 rok i przyjęcie do Związku nowych członków: gmin Lubotin i Šarišské Jastrabie. W trakcie obrad wybrano również nowych członków Rady i Komisji Rewizyjnej Stowarzyszenia Region „Tatry” oraz delegatów na IX Kongres Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” w Nowym Targu. Kongres poprzedziło przygotowawcze robocze spotkanie Rady, które odbyło się 5 lutego w Dolnym Kubinie.

12 lutego w Ministerstwie Gospodarki i Pracy RP odbyło się spotkanie w sprawie programu Unii Europejskiej Interreg III A, który w latach 2004-2006 zastąpi Program Współpracy Przygranicznej Phare.

13 lutego Związek Euroregion „Tatry” ogłosił przetarg nieograniczony na wykonanie adaptacji pomieszczeń budynków 6 i 7 przy nowotarskim rynku dla Ośrodka Promocji i Polsko-Słowackiej Współpracy Transgranicznej w Nowym Targu. Inwestycja jest współfinansowana ze środków Programu Współpracy Przygranicznej Phare Polska-Słowacja 2000 (PL0010) oraz Kontraktu Wojewódzkiego dla Województwa Małopolskiego.

18 lutego w Czarnym Dunajcu odbył się IX Kongres Związku Euroregion „Tatry”. Był to kongres sprawozdawczo-wyborczy. Rada i Komisja rewizyjna przedstawiły swoje sprawozdania za rok 2002. Podjęte zostały uchwały w następujących sprawach:

- zatwierdzenia sprawozdania oraz udzielenia absolutorium dla Rady i Komisji rewizyjnej,
- głównych kierunków działania Związku Euroregion „Tatry” na lata 2003-2004,
- utraty członkostwa zwyczajnego przez gminę Jabłonka i gminę Rabka Zdrój,
- przyjęcia w poczet członków gminy Tymbark,
- wyboru delegatów na IX Kongres Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”.

Kongres wybrał członków Rady oraz Komisji rewizyjnej Związku Euroregion „Tatry”. Przewodniczącym Rady ponownie został Wendelin Haber.

Agnieszka Pyzowska, Martin Gallik

Kalendárium Cezhraničného združenia Euroregión Tatry 2003-2004

Kalendárium sa vzťahuje na dva roky činnosti Cezhraničného združenia Euroregión Tatry, teda na obdobie, keď vedenie zabezpečovala poľská strana. Predstavuje kroniku najvýznamnejších udalostí vyplývajúcich zo štatutárnej činnosti Združenia, prezentuje postup realizácie polsko-slovenských projektov podporovaných prostriedkami z fondu Phare, uvádza najdôležitejšie otázky, ktorými sa zaoberala Rada Združenia a prezentuje jej najzávažnejšie rozhodnutia.

17. januára sa predseda Rady cezhraničného združenia Euroregión Tatry Wendelin Haber zúčastnil na slávnostnom otvorení Honorárneho konzulátu Poľskej republiky v Liptovskom Mikuláši.

6. februára sa v Dolnom Kubíne uskutočnil IX. Kongres Združenia Región Tatry. Pracovný program kongresu obsahoval správu o činnosti Rady ZRT a pracovných komisií za rok 2002. Kongres schválil rozpočet na rok 2003 a prijal nových členov združenia: obce Lubotin a Šarišské Jastrabie. V rámci kongresu prebehla aj voľba nových členov rady a revíznej komisie združenia Región Tatry, ako aj voľba delegátov na IX Kongres cezhraničného združenia Euroregión Tatry v Nowom Targu. Kongresu predchádzalo prípravné pracovné stretnutie Rady, ktoré sa uskutočnilo 5 februára v Dolnom Kubíne.

12. februára sa na Ministerstve hospodárstva a prác PR uskutočnilo stretnutie k programu Európskej únie Interreg III A, ktorý v rokoch 2004-2006 nahradí Program cezhraničnej spolupráce Phare.

13. februára Združenie Euroregión Tatry vyhlásilo verejnú súťaž na stavebné úpravy budov číslo 6 a 7 na novotarskom hlavnom námestí pre Stredisko promócie a poľsko-slovenskej cezhraničnej spolupráce v Nowom Targu. Investícia je dotovaná prostriedkami Programu prihraničnej spolupráce Phare Poľsko-Slovensko 2000 (PL0010) a Vojvodského kontraktu pre Malopolské vojvodstvo.

18. februára sa v Czarnom Dunajci konal IX. Kongres združenia Euroregión Tatry venovaný hodnoteniu doterajšej činnosti a voľbám. Rada Združenia a jeho revízna komisia predložili svoje správy o činnosti za rok 2002. Prijali sa uznesenia k následným bodom:

- schválenie správy a absolutorium pre Radu a Revíznú komisiu,
- hlavné smery činnosti Združenia Euroregión Tatry v rokoch 2003-2004,
- zánik riadneho členstva obci Jabłonka a Rabka Zdrój,
- prijatie za člena obce Tymbark,
- voľba delegátov na IX Kongres Cezhraničného združenia Euroregión Tatry.

Kongres zvolil členov Rady a Revíznej komisie Združenia Euroregión Tatry. Za predsedu Rady opätovne zvolili Wendelína Habera.

21 lutego w Kieżmarku miało miejsce posiedzenie Rady Stowarzyszenia Region „Tatry”, na którym dyskutowano o kandydatach na członków komisji roboczych Związku, przeprowadzono wybory wiceprzewodniczącego i sekretarza Rady, jak również dokonano nominacji delegatów na IX Kongres Transgranicznego Związku Euroregion Tatry w Nowym Targu.

28 lutego w Nowym Targu obradował IX Kongres Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”. Rada i Komisja rewizyjna przedstawiły sprawozdania za rok 2002. Po wystąpieniach zaproszonych gości m. in. Sekretarza Stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Republiki Słowackiej Martina Pado oraz Wiceministra Spraw Wewnętrznych i Administracji Rzeczypospolitej Polskiej Zenona Kosiniaka-Kamysz i dyskusji nad sprawozdaniem Rady zaprezentowany został *System Informacyjny Euroregionu „Tatry”* dofinansowany z Funduszu Phare. Jego integralne części stanowią: internetowa sieć informacyjna INFOTATRY, polska i słowacka strona internetowa oraz rocznik *Pogranicze polsko-słowackie*. Na Kongresie zatwierdzono sprawozdania Rady i Komisji rewizyjnej, dokonano wyboru członków Rady i Komisji rewizyjnej na lata 2003-2004 oraz przyjęto główne kierunki działań dla Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” na lata 2003-2004.

3 marca podpisano Program Wzajemnej Współpracy i Kontaktów w roku 2003 pomiędzy gminami Nowy Targ i Závažná Poruba.

5 marca w Warszawie z udziałem Przewodniczącego Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelina Habera odbyła się konferencja pt. *Informacja o Unii Europejskiej dla mojego regionu*. Dotyczyła ona możliwości i celów tworzenia Centrów Informacji Europejskiej.

W dniach **13-15 marca** w Pasymiu pracownicy Biura Związku Euroregion „Tatry” uczestniczyli w szkoleniu dotyczącym Programu Współpracy Przygranicznej Phare Polska-Słowacja 2001.

21 marca w Kieżmarku odbyło się pierwsze posiedzenie nowowybranej Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”. Radni przyjęli uchwały w sprawie wyboru Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” na lata 2003-2004, powołania Przewodniczących i Wiceprzewodniczących Komisji problemowych oraz przyjęcia harmonogramu realizacji głównych kierunków działania Związku na lata 2003-2004.

9 kwietnia w Kieżmarku odbyła się sesja Rady Stowarzyszenia Region „Tatry”. W części roboczej omówiono następujące zagadnienia: przyjęcie przez Radę wniosków dotyczących przygotowania projektów w ramach Wsparcia Inicjatyw Euroregionalnych z budżetu centralnego Republiki Słowackiej na 2003 rok, rozpracowanie i uzupełnienie harmonogramu głównych zadań Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” na lata 2003-2004.

11 kwietnia w Nowym Targu obradowała Rada Związku Euroregion „Tatry”. Radni podjęli uchwałę w sprawie przyjęcia budżetu Związku na rok 2003 oraz zatwierdzili składy Komisji problemowych. Dyrektor Biura Związku Antoni Nowak poinformował zebranych o przebiegu realizacji Wspólnego Funduszu Małych Projektów Phare Polska-Słowacja 2000 oraz o przetargu na remont i adaptację pomieszczeń przeznaczonych na Ośrodek Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu. Radni zapoznali się z informacją na temat programu Interreg III A obejmującego lata 2004-2006.

W dniach **23-27 kwietnia** w Szczawnicy odbył się Międzynarodowy Kongres *European Geographical Association*, na którym Teresa Siałkiewicz, specjalista ds. wdrażania i monitorowania projektów Związku Euroregion „Tatry” wygłosiła prelekcję na temat problematyki euroregionów górskich oraz przeprowadziła warsztaty szkoleniowe w zakresie formułowania i wdrażania projektów.

21. februára sa v Kežmarku uskutočnilo zasadnutie Rady Združenia Región Tatry, ktoré v rámci svojho pracovného Programu rozoberalo návrhy na členov pracovných komisí združenia, voľbu podpredsedu a tajomníka Rady, ako aj nominácie delegátov na IX. Kongres cezhraničného združenia Euroregion Tatry v Nowom Targu.

28. februára sa v Nowom Targu konal IX. Kongres Cezhraničného Združenia Euroregion Tatry. Jeho Rada a Revízna komisia predložili výročné správy za rok 2002. Po vystúpeniach pozvaných hostí, medzi ktorými bol o.i. štátny tajomník Ministerstva vnútra Slovenskej republiky Martin Pado a námestník ministra vnútra Polskej republiky Zenon Kosiniak-Kamysz a diskusii o správe Rady oboznámili prítomných s *Informačným systémom Euroregionu Tatry*, ktorého financovanie podporili z Fondu Phare. Jeho integrálnymi zložkami sú: internetová informačná sieť *INFOTATRY*, poľské a slovenské internetové stránky a ročenka *Polsko-slovenské pohraničie*. Na kongrese schválili správu Rady a Revíznej komisie, uskutočnili sa voľby členov Rady a Revíznej komisie na obdobie rokov 2003-2004 a vytýčili hlavné smery činnosti Cezhraničného združenia Euroregion Tatry v období 2003-2004.

3. marca podpísali Program spolupráce a kontaktov na rok 2003 medzi obcami Nowy Targ a Závažná Poruba.

5. marca sa uskutočnila konferencia Informácie o Európskej únii pre môj región, na ktorej sa zúčastnil predseda Rady cezhraničného združenia Euroregion Tatry Wendelin Haber. Jej témou boli možnosti a ciele zriaďovania centier európskych informácií.

13.-15. marca pracovníci Kancelárie združenia Euroregion Tatry sa zúčastnili na školení o Programe prihraničnej spolupráce Phare Poľsko-Slovensko 2001, ktoré sa konalo v Pasymii.

21. marca sa v Kežmarku uskutočnilo prvé zasadnutie novozvolenej Rady Cezhraničného združenia Euroregion Tatry. Prijali uznesenia k voľbám predsedu a podpredsedu Rady Cezhraničného Združenia Euroregion Tatry na obdobie rokov 2003-2004, ustanovenia predsedov a podpredsedov odborných komisí a vypracovania harmonogramu realizácie hlavných smerov činnosti Združenia na obdobie rokov 2003-2004.

9. apríla sa v Kežmarku uskutočnilo zasadnutie Rady Združenia Región Tatry a v jeho pracovnej časti boli prerokované následovné body: Rada prijala námety k príprave projektov v rámci podpory euroregionalných aktivít z rozpočtu Slovenskej republiky na rok 2003 a rozpracovala a doplnila harmonogram hlavných smerov činnosti Združenia Euroregion Tatry na roky 2003-2004.

11. apríla sa v Nowom Targu uskutočnilo zasadnutie Rady združenia Euroregion Tatry. Rada prijala uznesenie k otázke schválenia rozpočtu Združenia na rok 2003 a schválila zloženie odborných komisí. Riaditeľ kancelárie Združenia Antoni Nowak informoval prítomných o priebehu realizácie Spoločného fondu malých projektov Phare Poľsko-Slovensko 2000 a o verejnej súťaži na reštaurovanie a stavebné úpravy priestorov pre Stredisko poľsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu. Rada sa oboznámila s informáciami o programe Interreg III A na obdobie rokov 2004-2006.

23.-27. apríla prebiehal v Szczawnici Medzinárodný kongres *European Geographical Association*, na ktorom špecialistka pre implementáciu a monitorovanie projektov Združenia Euroregion Tatry Teresa Siałkiewicz vystúpila s prednáškou o problematike horských euroregionov a uskutočnila inštruktáž o príprave projektov a ich uvádzaní do praxe.

10 mája ogłoszono wyniki postępowania o udzielenie zamówienia w trybie przetargu nieograniczonego na adaptację pomieszczeń dla Ośrodka Promocji i Transgranicznej Współpracy Polsko-Słowackiej. Umowę podpisano z Przedsiębiorstwem Produkcyjno-Handlowo-Usługowym ERBET sp. z o. o. z Nowego Sącza. Cena wybranej oferty wyniosła 181 421,89 EUR, w tym VAT – 11 868,72 EUR.

12 mája zostało ogłoszone zaproszenie do składania wniosków do Programu Współpracy Przygranicznej Phare Polska-Słowacja 2001 na projekty dofinansowane ze Wspólnego Funduszu Małych Projektów.

16 mája rozpoczęto prace remontowo-adaptacyjne w pomieszczeniach dla Ośrodka Promocji i Transgranicznej Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu.

17 mája w Nitrze na spotkaniu przedstawicieli polskich, słowackich, węgierskich i czeskich euroregionów uchwalono Apel Nitryński w sprawie utworzenia Rady Konsultacyjnej Euroregionów Państw Grupy Wyszehradzkiej.

29 mája w Kluszkowcach odbyła się konferencja promująca *Szlak Gotycki*. Fundacja Rozwoju Regionu Jeziora Czorsztynskiego w ramach Funduszu Małych Projektów Phare Polska-Słowacja 2000 zrealizowała projekty pt. *Przewodnik turystyczny „Szlak Gotycki. Nowy Targ – Kieżmark – Nowy Targ”* oraz *Mapa turystyczna „Szlak Gotycki na Podhalu i Spiszu.”*

2 czerwca w Maniowach odbyło się kolejne posiedzenie Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”. Podjęto uchwałę w sprawie infrastruktury przejścia granicznego Sromowe Niżne – Czerwony Klasztor i budowy kładki na rzece Dunajec. Przyjęto program *VII Festynu Góralskiego „Euroregion bez granic”* Lipnica Wielka – Namestovo 5-6 lipca 2003. Radni zostali poinformowani o stanie przygotowań do programu strukturalnego Interreg III A na granicy polsko-słowackiej oraz o realizacji Wspólnego Funduszu Małych Projektów Phare Polska-Słowacja 2001. Omówiono propozycje projektów zwierciadlanych przygotowywanych do realizacji w Euroregionie „Tatry”.

W dniach **4-6 czerwca** w Rudach koło Raciborza odbyło się XII Forum Polskich Regionów Granicznych, w którym wziął udział Przewodniczący Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber.

12 czerwca w Piešťanach miała miejsce Międzynarodowa Konferencja Rady Europy *Słowacja i jej sąsiedzi*, z udziałem Przewodniczącego Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelina Habera oraz Wiceprzewodniczącego Rady Petera Buriana, który przedstawił statut Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”. Był on także jednym z inicjatorów przyjęcia *Deklaracji euroregionów*.

W dniach **11-14 czerwca** w Szczawnicy odbyła się VII sesja Polsko-Słowackiej Komisji Nauk Humanistycznych. Jej prace koncentrowały się wokół przygotowania wspólnej polsko-słowackiej syntezy dziejów Spisza we współpracy z Polsko-Słowacką Komisją Międzyrządową ds. Współpracy Transgranicznej i Międzynarodowym Funduszem Wyszehradzkim. W sesji uczestniczył Antoni Nowak Dyrektor Biura Związku Euroregion „Tatry”.

26 czerwca w Kieżmarku miało miejsce posiedzenie Rady Stowarzyszenia Region „Tatry”, na którym omawiano kwestie związane z przygotowaniem wniosków w związku z zaproszeniem do składania projektów programu Phare CBC – WFMP edycja 2001. Rada podejmowała decyzje odnośnie projektów biorąc pod uwagę przygotowanie wniosków do Programu Wsparcia Inicjatyw Euroregionalnych na 2003 rok dotowanych z budżetu Republiki Słowackiej. W roboczej części obrad omówiono przygotowania do tradycyjnej imprezy kulturalnej „Euroregion bez granic” w Namestovie na Orawie, która odbędzie się w lecie na brzegu Jeziora Orawskiego.

10. mája vyhlásili výsledky obstarávacieho konania formou verejnej súťaže na stavebné úpravy priestorov pre Stredisko promócie a polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu. Zmluvu podpísali s firmou Práedsiębiorstvo Produkcyjno-Handlowo-Usługowe ERBET sp.z.o.o z mesta Nowy Sącz. Výška víťaznej ponuky predstavovala 181 421,98 euro, vrátané DPH vo výške 11 868,72 euro.

12. mája bola zverejnená výzva na predkladanie projektových návrhov pre Program prihraničnej spolupráce Phare Polska-Slovensko 2001 na projekty dotované zo Spoločného fondu malých projektov.

16. mája začali stavebné práce na obnove a úprave priestorov pre Stredisko promócie a polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu.

17. mája na stretnutí zástupcov poľských, slovenských, maďarských a českých euroregiónov v Nitre uverejnili *Nitriansky apel* na vytvorenie konzultáčnej rady euroregiónov krajín Vyšehradzkej štvorky.

29. mája v Kluszkowciach sa uskutočnila konferencia na propagáciu Gotickej cesty. V rámci Fondu malých projektov Phare Polska-Slovensko 2000 Nadácia na podporu rozvoja regiónu Czorsztynského jazera realizovala dva projekty: Turistického sprievodcu Gotická cesta Nowy Targ-Kežmarok-Nowy Targ a Turistickú mapu Gotická cesta na Podhali a Spiši.

2. júna sa v obci Maniowy uskutočnilo pravidelné zasadnutie Rady Cezhraničného združenia Euroregion Tatry. Bolo na ňom prijaté uznesenie o infraštruktúre hraničného priechodu Sromowce Niżne - Červený Kláštor a výstavby premostenia cez Dunajec. Schválili aj program *VII. Góralského festivalu Euroregión bez hranic Lipnica Wielka- Namestovo, 5-6 júl 2003*. Členov rady informovali o prípravách na štruktúrálly program Interreg III A na polsko-slovenských hraniciach o realizácii Spoločného fondu malých projektov Phare Polska-Slovensko 2001. Boli prerokované návrhy zrkadlových projektov, ktoré sa mali pripravovať na realizáciu v Euroregióne Tatry.

4.-6. júna sa v Rudach pri Raciborzi uskutočnilo XII. Fórum poľských hraničných regiónov, na ktorom sa zúčastnil predseda rady cezhraničného združenia Euroregión Tatry Wendelin Haber.

12. júna sa v Piešťanoch konala Medzinárodná konferencia Rady Európy *Slovensko a jeho susedia* za účasti predsedu Rady cezhraničného združenia Euroregión Tatry Wendelina Habera a spolupredsedajúceho Rady Petra Buriana, ktorý prítomných oboznámil so stanovami Cezhraničného združenia Euroregión Tatry. Peter Burian tiež bol jedným z iniciátorov prijatia *Deklarácie euroregiónov*.

11.-14. júna sa v Szczawnicy uskutočnilo VII. Zasadnutie polsko-slovenskej komisie humanitných vied. Predmetom jej rokovania bola príprava spoločnej polsko-slovenskej syntézy dejín Spisza v spolupráci s medzivládnu polsko-slovenskou komisiou pre otázky cezhraničnej spolupráce a Medzinárodným Vyšehradským fondom. Na zasadnutí sa zúčastnil riaditeľ Kancelárie združenia Euroregión Tatry Antoni Nowak.

26. júna v Kežmarku prebehlo zasadnutie Rady Združenia Euroregión Tatry. V rámci programu Rady boli prerokované body prípravy projektových žiadostí pre výzvu na predkladanie projektov programu Phare CBC-SFMP (Spoločného fondu malých projektov) - edícia 2001. O projektoch rozhodovala Rada aj v súvislosti s prípravou žiadostí pre Program podpory euroregiónálnych aktivít pre rok 2003, financovaných zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Témou pracovného rokovania bola aj príprava tradičného kultúrno-spoločenského podujatia *Euroregión bez hraníc* v Namestove na Orave, ktoré sa uskutočnilo v letnej sezóne na brehu Oravskej priehrady.

W dniach **27-28 czerwca** w Niedzicy doszło do spotkania przedstawicieli Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego z przedstawicielami Kraju Żylińskiego i Preszowskiego z udziałem Przewodniczącego Stowarzyszenia Region „Tatry” Petera Buriana oraz Dyrektora Biura Związku Euroregion „Tatry” Antoniego Nowaka. Peter Burian zaprezentował kierunki wspólnych działań krajów Grupy Wyszehradzkiej, propozycje wspólnych projektów w dziedzinie komunikacji, przejeżdż ruchu turystycznego, pracy słowacko-polskiej komisji międzyrządowej, koordynacji działań obu stron przy opracowywaniu dokumentów strategicznych i wzmacnianiu demokracji lokalnej.

27.-28. júna sa v Niedzicy uskutočnilo stretnutie zástupcov Maršalkovskej kancelárie Malopoľského vojvodstva s predstaviteľmi samosprávnych krajov žilinského a prešovského za účasti predsedu Združenia Euroregión Tatry Petra Buriana a riaditeľa Kancelárie združenia Euroregión Tatry Antoniho Nowaka. Na tomto stretnutí Peter Burian prezentoval spoločné smery činnosti krajín V4, námety na spoločné projekty v oblasti dopravy, turistických priechodov, činnosti medzivládnej poľsko-slovenskej konferencie, spoločného postupu pri tvorbe strategických dokumentov a posilňovania miestnej demokracie.

IX Kongres Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”, Nowy Targ 28.02.2003 r.
IX. kongres cezhraničného združenia Euroregión Tatry, Nowy Targ 28. 2. 2003.

fol. M. Kossakowska

30 czerwca w Nowym Targu odbyły się zorganizowane przez Biuro Związku Euroregion „Tatry” warsztaty szkoleniowe dotyczące wypełniania wniosków o dofinansowanie ze Wspólnego Funduszu Małych Projektów Programu Phare Polska-Słowacja 2001. W szkoleniu uczestniczyli przedstawiciele instytucji i organizacji zainteresowanych realizacją polsko-słowackich projektów transgranicznych.

W dniach **3-6 lipca** w miejscowości Neszmely na Węgrzech na corocznym festynie *Hidvero Days* zorganizowanym przez Euroregion Wag-Dunaj-Ipeľ wystąpił zespół folklorystyczny „Gorce” z Kamienicy. W imprezie wziął udział Przewodniczący Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber.

W dniach **5-6 lipca** w Lipnicy Wielkiej i Namestowie odbył się pod protektoratem Marszałka Województwa Małopolskiego Janusza Sepioła i Przewodniczącego Samorządowego Kraju Żylińskiego Jozefa Tarčáka tradycyjny *VII Festyn Góralski „Euroregion bez granic”*. Impreza została dofinansowana z Funduszu Phare. [Relacja autorstwa Emila Kowalczyka na str. 98]

W dniach **9-10 lipca** w Ropie i Hazlinie miała miejsce konferencja podsumowująca realizowany przez Urząd Gminy Ropa w ramach Wspólnego Funduszu Małych Projektów Programu Phare Polska-Słowacja 2000 projekt pt. *System informacji gospodarczej i turystycznej w przygranicznych miejscowościach polskich i słowackich*.

14 lipca minął termin składania wniosków o dofinansowanie ze Wspólnego Funduszu Małych Projektów w ramach Programu Współpracy Przygranicznej Phare Polska-Słowacja 2001. Do Biura Euroregionu „Tatry” wpłynęło 38 projektów.

30. júna sa v Nowom Targu uskutočnilo školenie o vyplňovaní žiadosti o podporné prostriedky zo Spoločného fondu malých projektov programu Phare Poľsko – Slovensko 2001. Na školení sa zúčastnili predstavitelia inštitúcií a organizácií, ktoré sa zaujímajú o realizovanie poľsko-slovenských cezhraničných projektov.

3.-6. júla v maďarskom Neszmely na festivalu *Hidvero Days*, ktorý každoročne usporadúva Euroregión Váh-Dunaj-Ipeľ vystúpil folklórny súbor *Gorce* z Kamienie. Na tomto podujatí sa zúčastnil predseda Rady cezhraničného združenia Euroregión Tatry Wendelin Haber.

5.-6. júla sa vo Wielkiej Lipnici a v Námestove uskutočnil tradičný *VII. Góralský festival Euroregión bez hraníc*, ktorý usporiadali pod záštitou maršalka Malopoľského vojvodstva Janusza Sepioła a predsedu Žilinského kraja Jozefa Tarčáka. Podujatie získalo finančnú dotáciu z fondu Phare. [Správu Emila Kowalczyka o tomto podujatí uvidzame na 98 strane]

9.-10. júla sa v Ropie a Hazline konala konferencja k záverečnej časti projektu *Systém ekonomických a turistických informácií v obciach poľsko-slovenského pohraničia*, ktorý riešil obecny úrad v Ropie s finančnou podporou Spoločného fondu malých projektov programu Phare Poľsko - Slovensko 2000.

14. júla bol termín uzávierky na prijímanie žiadosti o finančnú dotáciu zo Spoločného fondu malých projektov programu Phare Poľsko - Slovensko 2001. Do Kancelárie Euroregiónu Tatry prišlo 38 projektových návrhov.

W dniach **22-24 lipca** w Szczyrku odbyło się posiedzenie Komisji Oceniającej dla Wspólnego Funduszu Małych Projektów Programu Phare Polska-Słowacja 2001. Ocenę formalną i merytoryczną pozytywnie przeszło 13 projektów z Euroregionu „Tatry”, które zostały rekomendowane do realizacji.

4 sierpnia w Nowym Targu kolejny raz obradowała Rada Związku Euroregion „Tatry”. Głównym punktem programu była sprawa realizacji Ośrodka Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu. Dyrektor Biura Związku poinformował Radnych o stopniu zaawansowania prac remontowych, wykonywanych przez przedsiębiorstwo ERBET z Nowego Sącza. Radni zapoznali się z listem Komendanta Głównego Straży Granicznej, w którym zezwała on na budowę kładki na rzece Dunajec na przejściu granicznym Sromowce Niżne – Czerwonny Klasztor. Marszałek Województwa Małopolskiego Janusz Sepioł zapowiedział sfinansowanie kosztów konkursu na projekt kładki.

W dniach **20 sierpnia–24 września** Najwyższa Izba Kontroli przeprowadziła kontrolę wykorzystania przez Związek Euroregion „Tatry” środków pomocowych Phare CBC w latach 2000-2003. NIK pozytywnie oceniła działalność Związku.

6 września z udziałem premierów Polski i Słowacji uroczyste otworzono Most Wyszehradzki na przejściu granicznym Leluchów-Čirč. Inwestycja ta była inicjowana przez uchwały Rady Związku Euroregion „Tatry” i została dofinansowana z Funduszu Projektów Infrastrukturalnych Phare CBC Polska-Słowacja 2000.

11 września w Starym Sączu odbyła się konferencja podsumowująca realizację projektu *Szkoły partnerskie. Stary Sącz – Plavnica. Program pięciu kroków współpracy*.

18 września w Białymostku obradował Wspólny Polsko-Słowacki Regionalny Komitet Sterujący, który zatwierdził do realizacji z Funduszu Małych Projektów Phare 2001 13 projektów z polskiej strony Euroregionu „Tatry” oraz 4 projekty ze strony słowackiej.

W dniach **22-23 września** w Lubowlańskich Kupelach obradowała Polsko-Słowacka Komisja Międzyrządowa ds. Współpracy Transgranicznej. W obradach uczestniczył Przewodniczący Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber oraz Wiceprzewodniczący Rady Transgranicznego Związku Peter Burian.

30 września w Kieżmarku odbyło się posiedzenie Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”. Przewodniczący Wendelin Haber poinformował o przeprowadzonej w dniach 20 sierpnia–24 września kontroli Najwyższej Izby Kontroli, która pozytywnie oceniła działalność Związku. Dyrektor Biura Związku Antoni Nowak przedstawił Radnym informację o realizacji projektów z FMP Phare Polska-Słowacja 2001 oraz propozycje komplementarnych projektów do Wspólnego Funduszu Małych Projektów Phare Polska-Słowacja 2002/2003. Radni zapoznali się także z informacją o przebiegu prac adaptacyjnych w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu i przygotowaniu projektu Domu Spotkań Słowacko-Polskich w Kieżmarku oraz przyjęli program obchodów 10-lecia Euroregionu „Tatry”.

30 września uchwałą Rady Związku Euroregion „Tatry” zatwierdzony został *Podręcznik procedur wdrażania programów Phare EDIS* oraz *Lista kontrolna na potrzeby Rozszerzonego Zdecentralizowanego Systemu Wdrażania*. Ich przygotowanie przez pracowników Biura Związku umożliwi sprawne zarządzanie i rozliczanie Funduszu Małych Projektów Programu Phare.

10 października odbyło się w Nowym Targu ostatnie w 2003 roku posiedzenie Rady Związku Euroregion „Tatry”. Dyrektor Delegatury Najwyższej Izby Kontroli w Krakowie Jan Dziadoń

22.-24. júla sa v Szczyrku uskutočnilo zasadnutie hodnotiacej komisie Spoločného fondu malých projektov programu Phare Polsko-Slovensko 2001. Formálnou a odbornou kontrolou prešlo 13 projektov z Euroregiónu Tatry, ktoré boli prijaté na realizáciu.

4. augusta sa v Nowom Targu konalo pravidelné zasadnutie Rady združenia Euroregión Tatry. Hlavným bodom jej rokovania bola otázka realizácie *Strediska polsko-slovenskej spolupráce*. Riaditeľ Kancelárie združenia informoval členov rady o postupe rekonštrukčných prác, ktoré zabezpečuje firma ERBET z Nowého Sącza. Členovia rady sa oboznámili s listom hlavného veliteľa pohraničnej stráže PR, v ktorom dal súhlas na stavbu premostenia cez rieku Dunajec na hraničnom priechode Sromowce Niżne-Červený Kláštor. Maršalek Malopolského vojvodstva Janusz Sepioł oznámil vykrytie nákladov verejnej súťaže na projekt premostenia.

20. augusta-24. septembra Najvyšší kontrolný úrad Poľskej republiky uskutočnil kontrolu využívania finančnej podpory z fondu Phare CBC Združením Euroregión Tatry v rokoch 2000-2003. Kontrola kladne zhodnotila činnosť Združenia.

6. septembra za účasti predsedov vlád Poľska a Slovenska slávnostne otvorili Vyšegrádsky most na hraničnom priechode Leluchów-Čirč. Táto investícia bola realizovaná na základe uznesení Rady združenia Euroregión Tatry a získala finančnú dotáciu z Fondu infraštrukturalných projektov Phare CBC Poľsko - Slovensko 2000.

11. septembra sa v Starom Sączu uskutočnila konferencia, na ktorej bilancovali realizáciu projektu *Partnerské školy. Stary Sącz - Plavnica. Program piatich krokov spolupráce*.

18. septembra v Białymostku prebehlo zasadnutie Spoločného poľsko-slovenského regionálneho riadiaceho výboru, ktorý z Fondu malých projektov schválil na realizáciu 13 projektov z poľskej strany a 4 projekty zo slovenskej strany.

22.-23. septembra sa v Lubovňanských kúpeľoch konalo zasadnutie poľsko-slovenskej medzivládnej komisie pre cezhraničnú spoluprácu. Na jej rokovaní sa zúčastnil predseda rady Cezhraničného združenia Euroregión Tatry Wendelin Haber a spolupredsedajúci Rady cezhraničného združenia Peter Burian.

30. septembra sa v Kežmarku konalo zasadnutie Rady Cezhraničného združenia Euroregión Tatry. Predseda Wendelin Haber informoval o priebehu a výsledkoch kontroly Najvyššieho kontrolného úradu Poľskej republiky, ktorá kladne ohodnotila činnosť združenia. Riaditeľ Kancelárie združenia Antoni Nowak oboznámil členov rady s postupom realizácie projektov z Fondu malých projektov Phare Poľsko-Slovensko 2001 a návrhy komplementárnych projektov pre Spoločný fond malých projektov Phare Poľsko-Slovensko 2002-2003. Členovia rady boli taktiež informovaní o priebehu rekonštrukcie budovy Strediska poľsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu, o príprave projektu Domu slovensko-poľských stretnutí v Kežmarku a schválili program osláv 10. výročia Euroregiónu Tatry.

30. septembra uznesením Rady združenia Euroregion Tatry schválili *Príručku procedúr implementácie programov Phare EDIS* a *Kontrolný zoznam pre potreby Rozšíreného decentralizovaného systému implementácie*. Vypracovanie týchto materiálov pracovníkmi Kancelárie združenia prispieje k skvalitneniu riadenia a zúčtovávania prostriedkov z Fondu malých projektov programu Phare.

10. októbra sa v Nowom Targu uskutočnilo posledné v roku 2003 zasadnutie Rady združenia Euroregión Tatry. Riaditeľ Delegatúry najvyššieho kontrolného úradu v Krakove Jan

przedstawił protokół przeprowadzonej przez NIK kontroli w sprawie wykorzystania środków pomocowych Phare CBC Polska-Słowacja w latach 2000-2003 oraz realizacji Ośrodka Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu.

14 października na zamku w Starej Lubowli uroczystie podpisano umowę o współpracy pomiędzy Województwem Małopolskim a Samorządowym Krajem Preszowskim.

W październiku i listopadzie Stowarzyszenie Region „Tatry” zajmował się opracowaniem dokumentu strategicznego o nazwie Program Rozwoju Współpracy Transgranicznej Euroregionu „Tatry”.

16 października zakończono prace remontowo-adaptacyjne w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu.

22 października w Kieżmarku odbyło się ostatnie w 2003 roku spotkanie Rady Stowarzyszenia Region „Tatry”. Posiedzenie miało roboczy charakter i dokonano na nim oceny przebiegu projektów ukierunkowanych euroregionalnie. W ramach punktu „Inne” omówiono harmonogram zaproszeń do składania wniosków do programu Phare CBC na 2004 rok.

26-28 listopada w Lipowcach na Słowacji odbyło się posiedzenie Grupy Roboczej ds. Przejść Granicznych i Transportu Polsko-Słowackiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Transgranicznej. W obradach uczestniczył Wiceprzewodniczący Rady Związku Euroregion „Tatry” Piotr Bąk.

W dniach **27-28 listopada** w Karlowych Warach Przewodniczący Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber uczestniczył w Walnym Zgromadzeniu Stowarzyszenia Europejskich Regionów Granicznych (SERG), gdzie w obradach plenarnych wygłosił referat o działalności naszego stowarzyszenia.

Do dnia **28 listopada** ze wszystkimi beneficjentami projektów, które otrzymały dofinansowanie ze Wspólnego Funduszu Małych Projektów Phare Polska-Słowacja 2001 zostały zawarte umowy grantowe. Łączna wartość przyznanego dofinansowania ze środków Phare wyniosła 126 436,20 EUR. Tabela nr 1 przedstawia wykaz projektów, które zostały dofinansowane z FMP Phare Polska-Słowacja 2001.

W 2003 roku Stowarzyszenie Region „Tatry” zrealizowało trzy projekty wsparte przez Ministerstwo Budownictwa i Rozwoju Regionalnego z budżetu centralnego Republiki Słowackiej. Projekty te zrealizowano korzystając z Programu Wspierania Inicjatyw Euroregionalnych na rok 2003. Były to następujące projekty:

- **Program rozwoju współpracy transgranicznej Euroregionu „Tatry”**, który realizowała Rada Stowarzyszenia Region „Tatry” poprzez komisje robocze Związku. Rezultatem tego projektu jest dokument strategiczny, zawierający opis potrzeb i realnych możliwości rozwoju CBC w Związku Euroregion „Tatry”. Projekt został zrealizowany w okresie sierpień-grudzień 2004. Jego wyniki zaprezentowano na Nadzwyczajnym Kongresie Stowarzyszenia Region „Tatry” w Kieżmarku.

- **Dom Spotkań Słowacko-Polskich Euroregionu „Tatry” w Kieżmarku:** wynikiem tego projektu jest sporządzenie dokumentacji budowlanej przyszłej siedziby Stowarzyszenia Region „Tatry” na Placu Zamkowym 30 w Kieżmarku. Sporządzenie pełnej dokumentacji projektowo – budowlanej było warunkiem wystąpienia z wnioskiem o dotacje z funduszy UE, w szczególności o środki z programu Phare CBC. Projekt zrealizowano w okresie sierpień – grudzień 2004. Jego wyniki zaprezentowano na Nadzwyczajnym Kongresie Stowarzyszenia Region „Tatry” w Kieżmarku.

- **Rok wody w Euroregionie „Tatry”. Odnawialne źródła energii i Kalendarz Architektury Euroregionu „Tatry”:** Jest to projekt, którego rezultatem są trzy różnego rodzaju działania.

Dziadior predložil zápisnicu z kontroly vykonanej týmto úradom zameranej na využívanie podporných fondov Phare CBC Polsko-Slovensko v období rokov 2000-2003 a na realizáciu Strediska polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu.

14. októbra na zámku v Starej Lubovni slávnostne podpísali dohodu o spolupráci medzi Malopolským vojvodstvom a samosprávnym prešovským krajom.

V mesiacoch október až december sa Združenie Región Tatry zaoberalo tvorbou strategického dokumentu Program rozvoja cezhraničnej spolupráce Euroregionu Tatry.

16. októbra ukončili opravné a adaptačné práce na budove Strediska polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu.

22. októbra sa v Kežmarku uskutočnilo posledné stretnutie členov Rady Združenia Región Tatry v roku 2003. Na pracovnom zasadnutí sa zaoberali vyhodnotením priebehu projektov euroregionálnych aktivít. V rámci bodu Rôzne sa rada zaoberala harmonogramom plánovaných výziev na predkladanie projektov pre program Phare CBC pre rok 2004.

26.-28. novembra sa v Lipovciach na Slovensku uskutočnilo zasadnutie pracovnej skupiny pre hraničné priečhody a dopravu polsko-slovenskej medzivládnej komisie pre cezhraničnú spoluprácu. Na rokovaní sa zúčastnil podpredseda Rady združenia Euroregion Tatry Piotr Bąk.

27.-28. novembra sa predseda Rady cezhraničného združenia Euroregion Tatry zúčastnil na Valnom zhromaždení Združenia európskych hraničných regiónov, ktoré sa konalo v Karlových Varoch a tam na plenárnom rokovaní predniesol referát o činnosti nášho združenia.

Do 28. novembra boli uzavreté grantové dohody zo všetkými prijímateľmi projektov, ktoré obdržali dotácie zo Spoločného fondu malých projektov Phare Polsko-Slovensko 2001. Súhrnná výška tejto podpory z prostriedkov Phare predstavovala 126 436,20 eur. V tabuľke č.1 je uvedený zoznam projektov, ktoré získali finančnú dotáciu z FMP Phare Polsko-Slovensko 2001.

V **priebehu roka 2003** realizovalo Združenie Región Tatry tri projekty podporené Ministerstvom výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky zo štátneho rozpočtu SR. Projekty boli realizované pomocou Programu podpory euroregionálnych aktivít pre rok 2003. Išlo o následovné projekty:

- **Program rozvoja cezhraničnej spolupráce Euroregionu Tatry**, ktorý realizovala Rada Združenia Región Tatry prostredníctvom pracovných komisií združenia. Výsledkom projektu je strategický dokument, ktorý uvádza prehľad potrieb a realných možností rozvoja CBC v Združení Euroregion Tatry. Projekt bol realizovaný od augusta do decembra 2004. Výsledky projektu boli prezentované na koncoročnom Mimoriadnom kongrese Združenia Región Tatry v Kežmarku.

- **Dom Slovensko - Poľského stretávania Euroregionu Tatry v Kežmarku:** výsledkom projektu je vyhotovená stavebná dokumentácia na rekonštrukciu budúceho sídla Združenia Región Tatry, na Hradnom námestí č. 30 v Kežmarku. Vyhotovenie kompletnej projektovo - stavebnej dokumentácie je podmienkou pre možnosti žiadania finančných prostriedkov zo zdrojov EÚ, konkrétne programu Phare CBC. Projekt bol realizovaný od augusta do decembra 2004 a jeho výsledky boli prezentované na koncoročnom Mimoriadnom kongrese Združenia Región Tatry v Kežmarku.

- **Rok vody v Euroregione Tatry. Obnoviteľné zdroje energie a Kalendar architektúry Euroregionu Tatry:** ide o projekt, ktorého výstupom boli tri rozličné aktivity. V rámci projektu

W ciągu roku w ramach projektu zorganizowano specjalistyczne spotkania fachowców i konferencje. 11 września w Námestovie Komisja ds. Środowiska zorganizowała konferencję o ochronie wód na Północnym Spiszu. Przygotowano wędrówką wystawę o odnawialnych źródłach energii, a na końcowym etapie projektu Biuro Stowarzyszenia wydało drukiem album pt. *Kalendarz Architektury Ludowej Euroregionu „Tatry”*. W ramach projektu zakupiono 5 zestawów do monitorowania czystości wód powierzchniowych, które zostały przekazane szkołom podstawowym i średnim z regionów Orawy, Liptowa i Spisza do celów edukacyjnych. Przekazanie nastąpiło pod koniec roku na Nadzwyczajnym Kongresie Stowarzyszenia Region „Tatry”.

boli počas roka zorganizované odborné stretnutia a konferencie. 11. septembra zorganizovala Komisia životného prostredia konferenciu na tému ochrany vôd Severného Spiša v Námestove. Bola zorganizovaná putovná výstava na tému obnoviteľných zdrojov energie a na záver projektu vydala kancelária združenia plnofarebnú obrazovú publikáciu pod názvom *Kalendár ľudovej architektúry Euroregionu Tatry*. V rámci projektu bolo zakúpených 5 monitorovacích staníc na vykonanie monitoringu čistoty povrchových vôd, ktoré boli na koncoročnom Mimoriadnom kongrese Združenia Región Tatry odovzdané základným a stredným školám z regiónov Orava, Liptov a Spiš a ktoré slúžia na environmentálnu výchovu mladých ľudí.

**Tabela nr 1: Wykaz projektów Euroregionu „Tatry” (strona polska),
które otrzymały dofinansowanie ze Wspólnego Funduszu Małych Projektów Polska-Słowacja PHARE 2001**

**Tabuľka č. 1: Zoznam projektov Euroregionu Tatry (poľská strana),
ktoré získali dotácie zo Spoločného fondu malých projektov Poľsko-Slovensko PHARE 2001**

Lp. Por. číslo	Tytuľ projektu Názov projektu	Beneficjent Beneficjent	Partner słowacki Slovenský partner	Kwota dofinansowania z Phare (w EUR) Kvóta dofinancovaná z Phare (v EURO)
1.	„Dzień Dolnego Kubina w Limanowej – 35 lat współpracy miast” „Deň Dolného Kubína v Limanowej - 35 rokov družby miest”	Urząd Miasta Limanowa Mestský úrad Limanowa	Miasto Dolny Kubin Mesto Dolný Kubín	7.369,00
2.	„Wiosna na pograniczu” „Jar v pohraničí”	Stowarzyszenie na Rzecz Dzieci, Młodzieży oraz Osób Niepełnosprawnych „Źródélko” Združenie na podporu detí, mládeže a handicapovaných občanov „Źródélko”	Urząd Powiatowy w Bardejowie Agentura Rozwoju Regionu Svidník Okresný úrad Bardejov Regionálna rozvojová agentúra Svidník	15.933,48
3.	„Partnerska wymiana szkół - konkurs wiedzy o regionie” „Partnerská výmena medzi školami - súťaž vo vedomostiach o regióne”	Urząd Miasta Zakopane Mestský úrad Zakopane	Urząd Miasta Poprad Městský úrad Poprad	11.020,00
4.	„Tatrzański system komunikacyjny a ochrona przyrody” „Tatranský dopravný systém a ochrana prírody”	Urząd Miasta Zakopane Mestský úrad Zakopane	Urząd Miasta Poprad Městský úrad Poprad	20.680,00
5.	Serial filmowy „Skarby Szlaku Gotyckiego” Filmový seriál „Poklady Gotickej cesty”	Fundacja Rozwoju Regionu Jeziora Czorsztyńskiego Nadácia pre rozvoj regiónu Czorsztynského jazera	Stowarzyszenie Rozwoju Ruchu Turystycznego z siedzibą w Spiskiej Starej Wsi Združenie pre rozvoj cestovnehu ruchu v Zamaguri so sídlom v Spiskej Starej Vsi	12.420,00

6.	„Polsko-Słowacki Konkurs Potraw Regionalnych Góralskie Jadło” „Polsko-slovenská súťaž regionálnych špecialít Goralské jedlo”	Gminny Ośrodek Kultury w Łopusznej Obecné kultúrne stredisko v Łopusznej	Wieś Zaważna Poruba Obec Závažná Poruba	9.492,12
7.	„Pogranicze polsko-słowackie w oczach młodych artystów” „Poľsko-slovenské pohraničie očami mladých umelcov”	Urząd Miasta Szczawnica Mestský úrad v Szczawnici	Wieś Leśnica Obec Lesnica	11.166,75
8.	„Szlaki rowerowe czynnikiem Rozwoju Turystyki Przygranicznej” „Cyklotrasy ako faktor rozvoja pohraničnej turistiky”	Urząd Gminy Uście Gorlickie Obecný úrad Uście Gorlickie	Wieś Hertnik Obec Hertnik	5.517,00
9.	„Spotkania młodzieży z gminy Uście Gorlickie i Malcov-krokiem do Europy bez granic” „Stretnutie mládeže obci Uście Gorlickie a Malcov-krok do Európy bez hraníc”	Gimnazjum Uście Gorlickie Gymnázium Uście Gorlickie	Szkoła Zawodowa w Malcovie Základná škola v Malcovie	3.747,63
10.	„Droga łącząca” - studium wykonalności połączenia drogowego Kacwin-Wielka Frankowa „Cesta spája” - štúdium možnosti realizácie cestného prepojenia Kacwin-Wielka Frankowa	Urząd Gminy Łapsze Niżne Obecný úrad Łapsze Niżne	Komunita - Stowarzyszenie 2012 - Osturna Komunita - združenie 2012 - Osturna	11.000,00
11.	„Polsko-słowacki informator gospodarczo-turystyczny rejonów przygranicznych Nowy Targ-Keżmarok” „Hospodársko-turistický poľsko-slovenský sprievodca po pohraničnom spoločenstve území Nowy Targ-Kežmarok”	Podhalańska Wspólnota Samorządowa Podhalanské samosprávne Občianske združenie	Preszowska regionalna komora SOPK Kancelaria w Popradzie Prešovská regionálna komora SOPK Kancelária Poprad	3.381,00
12.	„Internetowy Katalog walorów kulturowo-przyrodniczych i infrastruktury turystycznej Górnej Orawy” „Internetový katalóg kultúrnych a prírodných pozoruhodností a turistickej infraštruktúry hornej Oravy”	Stowarzyszenie Przyjaciele Babiej Góry Združenie Priatelia Babej hory	Stowarzyszenie Babia Góra Združenie Babia Hora	8.115,00

13.	„Polsko-Słowackie Forum Gospodarcze w Nowym Targu - Znaczenie produktów regionalnych w związku z wejściem Polski i Słowacji do Unii Europejskiej” Poľsko-slovenské ekonomické fórum v Nowom Targu- „Význam regionálnych produktov v súvislosti so vstupom Poľska a Slovenska do EU”.	Powiat Nowotarski	Miasto Stara Lubowla	6.594,22
		Okres Nowy Targ	Mesto Stara Lubovňa	
Łącznie w euro Spolu w euro				126.436,20

Rok 2004

15 stycznia na posiedzeniu Rady Związku Euroregion „Tatry” w Nowym Targu Dyrektor Biura Rady Antoni Nowak przedstawił informacje o realizacji i rozliczeniu Wspólnego Funduszu Małych Projektów Phare 2000. Radni przyjęli raport z realizacji i rozliczenia inwestycji *Ośrodek Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu* oraz ustalili program uroczystego otwarcia Ośrodka i zbliżającego się X Kongresu Związku. Ponadto Radni wyrazili poparcie dla starań Gminy Lipnica Wielka w sprawie dofinansowania z Programów Phare oraz Interreg III A kompleksowej kanalizacji gminy.

W dniach **4-6 lutego** w Kadmynach pracownice Biura Związku Euroregion „Tatry” uczestniczyły w szkoleniu dotyczącym Funduszu Małych Projektów Phare 2002/2003 oraz Inicjatywy Wspólnotowej Interreg III A Polska-Republika Słowacka.

11 lutego w Starej Lubowli odbyło się pierwsze w 2004 roku posiedzenie Rady Stowarzyszenia Region „Tatry”. Omawiano stan przygotowań do X Kongresu Stowarzyszenia, projekt budżetu Stowarzyszenia na 2004 rok, projekt współpracy Stowarzyszenia Region „Tatry” ze zintegrowaną siecią Agencji Rozwoju Regionów działających na terytorium Stowarzyszenia oraz informację o projektach działań euroregionalnych w pierwszej dekadzie 2004 roku. Tematem obrad były również przygotowania do obchodów 10. rocznicy Związku Euroregion „Tatry”, z Kongresem Związku Euroregion „Tatry” w Kieźmarku włącznie.

12 lutego nastąpiło uroczyste otwarcie Ośrodka Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu, który dzięki środkom finansowym z Unii Europejskiej oraz z Kontraktu Wojewódzkiego dla Województwa Małopolskiego powstał w zabytkowych kamienicach Herza i Laura przy nowotarskim rynku. [Relacja z otwarcia Ośrodka na str. 93]

13 lutego w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu odbyła się promocja książki *Orkan czytany dzisiaj* zawierającej materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Podhalańską Państwową Wyższą Szkołę Zawodową w Nowym Targu i krakowską Akademię Pedagogiczną w dniach 11-13 października 2002 roku w Koninkach.

15. januára Antoni Nowak, riaditeľ Kancelárie združenia na zasadnutí Rady združenia Euroregión Tatry v Nowom Targu informoval o realizácii a zúčtovaní Spoločného fondu malých projektov Phare 2000. Členovia rady schválili správu o realizácii a zúčtovaní investície *Strediska poľsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu* a dohodli sa na programe slávnostného otvorenia Centra a blížiaceho sa X. Kongresu Združenia. Okrem toho členovia rady podporili úsilie obce Lipnica Wielka získať dotáciu z programu Phare a INTERREG III pri riešení komplexnej kanalizácie obce.

4.-6. februára sa pracovníčky Kancelárie združenia Euroregión Tatry zúčastnili na školení k otázkam Fondu malých projektov Phare 2002/2003 a Inicjatyvy Interreg III A Poľsko-Slovenska republika.

11. februára sa v Starej Lubovni uskutočnilo prvé v roku 2004 zasadnutie Rady Združenia Región Tatry. Rada sa na svojom prvom zasadnutí zaoberala najmä prípravou X. Kongresu Združenia Región Tatry, návrhom rozpočtu združenia pre rok 2004, návrhom systému spolupráce Združenia Región Tatry a integrovanou sieťou Regionálnych rozvojových agentúr, pôsobiacich na území Združenia Región Tatry, ako aj informáciami o projektoch euroregionalných aktivít pre prvú dekádu roku 2004. Témou zasadnutia Rady bola aj príprava X. Výročia Združenia Euroregión Tatry, vrátane Kongresu Združenia Euroregión Tatry v Kežmarku.

12. februára sa uskutočnilo slávnostné otvorenie Strediska poľsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu, ktoré umiestnili do historických domov Herza a Laura pri nowotarskom námestí vďaka finančnej podpore Európskej únie a prostredkom z Vojsvodského kontraktu pre Malopolské vojvodstvo. [Správa o otvorení strediska je na s.93]

13. februára sa v Stredisku poľsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu uskutočnilo slávnostné uvedenie knihy *Orkan čítaný dnes* s materiálmi z vedeckej konferencie, ktorú v dňoch 11-13 októbra 2002 usporiadala v Koninkach Podhalaňská vysoká odborná škola v Nowom Targu a krakovská Pedagogická akadémia.

20 lutego w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu odbył się koncert karnawałowy w wykonaniu profesorów i uczniów Państwowej Szkoły Muzycznej im. F. Chopina w Nowym Targu.

20 lutego w Popradzie obradował X Kongres Stowarzyszenia Region „Tatry”, na którym omawiano sprawozdanie Rady za 2003 rok i doroczne sprawozdania komisji problemowych oraz projekt budżetu na 2004 rok. Kongres przyjął nowych członków Związku: miasto Lewocza, gminy Abrahámovce, Brutovce, Liptovské Matiašovce. Wybrano delegatów na rocznicowy X Kongres Związku Euroregion „Tatry” w Kieżmarku.

27 lutego w Nowym Targu Dyrektorka Biur Euroregionu „Beskidy”, Euroregionu „Karpaccy” i Euroregionu „Tatry” podpisała porozumienie w sprawie równego podziału środków z Funduszu Mikro-Projektów Programu Interreg III A Polska-Republika Słowacka 2004-2006.

2 marca Biuro Związku Euroregion „Tatry” złożyło wniosek o dofinansowanie z Funduszu Małych Projektów Phare 2002 projektu własnego pt. *10 lat współpracy transgranicznej Euroregionu „Tatry” – próba syntezy*. Jego realizacja obejmować będzie zorganizowanie seminarium na temat znaczenia małych projektów euroregionalnych w rozwoju polsko-słowackiej współpracy transgranicznej, przygotowanie wystawy podsumowującej dziesięcioletnią działalność Związku oraz wydanie nowej, poprawionej mapy Euroregionu „Tatry” z planami największych miast i dwujęzycznego rocznika *Pogranicze polsko-słowackie 2003-2004*.

2 marca w Nowym Targu odbyło się kolejne posiedzenie Rady Związku Euroregion „Tatry”. Radni przyjęli materiały na X Kongres Związku: sprawozdanie Rady z działalności w roku 2003 oraz projekty uchwały. Poza tym zajęli się sprawami bieżącymi, czyli utworzeniem Punktu Informacji Europejskiej w Nowym Targu wspólnie przez Euroregion „Tatry”, Urząd Miasta oraz Starostwo Powiatowe przy merytorycznej pomocy Centrum Informacji Europejskiej w Krakowie oraz w Nowym Sączu. Dyrektor Biura Antoni Nowak poinformował zebranych, że 11 marca zostanie ogłoszone zaproszenie do składania wniosków do ostatniej już edycji przedakcesyjnego Programu Phare Polska-Słowacja 2002/2003. Zaapelował o aktywne uczestnictwo, by jak najpełniej wykorzystać pulę środków finansowych przeznaczonych dla Euroregionu „Tatry”.

5 marca w Nowym Targu obradował X Kongres Związku Euroregion „Tatry”. Rada i Komisja rewizyjna przedstawiły swoje sprawozdania za rok 2003. Podjęte zostały uchwały w następujących sprawach:

- zatwierdzenia sprawozdania i udzielenia absolutorium dla Rady i Komisji rewizyjnej,
- utraty członkostwa w Związku Euroregion „Tatry” przez Gminę Biały Dunajec,
- składek członkowskich i wpisowego,
- wyboru delegatów na X Kongres Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”.

10 marca Ośrodek Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu odwiedził Marszałek Województwa Małopolskiego Janusz Sepioł. Powstanie Ośrodka było możliwe także dzięki dofinansowaniu z Kontraktu Wojewódzkiego dla Województwa Małopolskiego w wysokości 180 000 PLN.

11 marca zostało ogłoszone zaproszenia do składania wniosków o dofinansowanie z Funduszu Małych Projektów w ramach Programu Współpracy Przygranicznej Phare Polska-Słowacja 2002/2003. Była to ostatnia edycja tego przedakcesyjnego Funduszu, który po wejściu Polski i Słowacji do Unii Euro-

20. februára v Stredisku polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu usporiadali karnevalový koncert, na ktorom vystúpili profesori a študenti miestnej Štátnej hudobnej školy Fryderyka Chopina.

20. februára sa v Poprade uskutočnil v poradí už X. Kongres Združenia Region Tatry. V rámci programu prerokovali účastníci kongresu správu o činnosti Rady Združenia Region Tatry za rok 2003, ako aj jednotlivých pracovných komisií, návrh rozpočtu pre rok 2004. Kongres prijal aj nových členov združenia: mesto Levoča, obce Abrahámovce, Brutovce, Liptovské Matiašovce a zvolil delegátov na X. výročný Kongres cezhraničného Združenia Euroregion Tatry v Kežmarku, ktorý sa uskutočnil 26. marca v Kežmarku.

27. februára v Nowom Targu riaditeľka kancelárie Euroregionu Beskidy, Euroregionu Karpaty a Euroregionu Tatry podpísali dohodu o otázke rovnomerného rozdelenia prostriedkov z Fondu mikroprojektov programu Interreg III A Polsko-Slovenska republika 2004-2006.

2. marca Kancelária združenia Euroregionu Tatry predložila žiadosť o dotáciu z Fondu malých projektov Phare 2002 na vlastný projekt s názvom *10 rokov cezhraničnej spolupráce Euroregionu Tatry - pokus o syntézu*. Jeho realizácia bude zahŕňať usporiadanie seminára o význame malých euroregionalných projektov pre rozvoj polsko-slovenskej cezhraničnej spolupráce, prípravu výstavy sumarizujúcej desaťročnú činnosť združenia a vydanie novej, opravenej mapy Euroregionu Tatry a bilingválnej ročenky *Pohranicje polsko-slovenské 2003-2004*.

2. marca sa v Nowom Targu uskutočnilo pravidelné zasadnutie Rady združenia Euroregionu Tatry. Členovia rady schválili materiály na X. Kongres združenia. správu rady o jej činnosti roku 2003 a návrhy uznesení. Okrem toho prerokovali aktuálne otázky, menovite zriadenie strediska európskych informácií v Nowom Targu spoločným úsilím Euroregionu Tatry, kancelárie okresného prednostu a s odbornou pomocou Centra európskych informácií v Krakove a v Nowom Sączu. Riaditeľ Kancelárie informoval prítomných, že 11 marca uverejnia výzvu na predkladanie projektových návrhov poslednej edície predvstupového programu Phare Polsko-Slovensko 2002-2003. Požiadali o aktívnu účasť, aby sa v čo najväčšej miere využili finančné prostriedky určené pre Euroregion Tatry.

5. marca sa v Nowom Targu uskutočnil X. Kongres združenia Euroregionu Tatry. Rada a revízná komisia predložili svoje správy za rok 2003. Boli prijaté uznesenia k následným otázkam:

- schválenie správy a absolutorium pre Radu a revíznú komisiu,
- zrušenie členstva obce Biały Dunajec,
- výšky členského a vstupných poplatkov,
- voľby delegátov na X. Kongres cezhraničného združenia Euroregionu Tatry.

10. marca Stredisko polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu navštívil maršalek Małopolského vojvodstva Janusz Sepioł. Zriadenie Centra bolo možné aj vďaka finančnej dotácii z Vojvodského kontraktu pre Małopolské vojvodstvo vo výške 180 000 PLN.

11. marca bola uverejnená výzva na predkladanie žiadosti o dotácie z Fondu malých projektov v rámci Programu prihraničnej spolupráce Phare Polsko-Slovensko 2002/2003. Bola to posledná edícia tohto prevstupového fondu, ktorý po vstupe Polska a Slovenska do Európskej únie bude nahradený

pejskiej zastąpiony zostanie Programem Inicjatywy Wspólnotowej Interreg III A. W jego ramach funkcjonować będą mikroprojekty o charakterze transgranicznym, którymi zarządzać będzie Biuro Związku Euroregion „Tatry”.

16 marca pracownicy Biura Związku Euroregion „Tatry” przeprowadzili szkolenie dotyczące finansowego i merytorycznego rozliczenia projektów realizowanych w ramach Funduszu Małych Projektów Phare 2001.

19 marca polscy i słowaccy Radni spotkali się w Kieżmarku, aby przygotować materiały na zbliżający się X Jubileuszowy Kongres Transgranicznego Związku.

26 marca w Kieżmarku odbył się X Jubileuszowy Kongres Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”. Delegaci przyjęli sprawozdanie Rady oraz Komisji rewizyjnej Związku za rok 2003. Tytuł Honorowego Członka Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” uchwałą Kongresu otrzymali Jan Skupin oraz Wendelin Haber, jedni z głównych inicjatorów powołania Stowarzyszenia i wieloletni jego przewodniczący. Delegaci przyjęli także uchwałę w sprawie deklaracji z okazji wejścia Polski i Słowacji do Unii Europejskiej. W ramach Kongresu do Stowarzyszenia Region „Tatry” zostali przyjęci nowi członkowie, obce: Mały Slavkov, Liptovská Porúbka, Vasiľov, Mlynčeka, Beňadiková, Kráľovany, Liptovské Revúce, Jamník, Jakubovany, Kónská, Malatiná oraz Oravská Poruba. Kongres zakończył uroczysty koncert, w którym wystąpili nauczyciele Państwowej Szkoły Muzycznej im. F. Chopina w Nowym Targu, Miejski Nauczycielski Chór „Gorce” z Nowego Targu, Zespół Folklorystyczny „Magura” z Kieżmarku, Taneczno-Sportowe Centrum „Tempo” z Kieżmarku oraz uczniowie Artystycznej Szkoły Podstawowej z Kieżmarku.

W dniach **5-9 kwietnia** pracownicy Władzy Wdrażającej Program Współpracy Przygranicznej Phare przeprowadzili w Biurze Związku Euroregion „Tatry” audyt sprawdzający prawidłowość procesu zarządzania Funduszem Małych Projektów Phare.

14 kwietnia w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu odbyło się szkolenie potencjalnych wnioskodawców Funduszu Małych Projektów Programu Phare 2002/2003. Uczestniczyli w nim przedstawiciele urzędów gmin, miast i powiatów, organizacji pozarządowych oraz instytucji uprawniających do składania wniosków.

15 kwietnia w Zakopanem odbyła się pierwsza konferencja na temat *Tatrzański System Komunikacyjny a ochrona przyrody*. Projekt ten zrealizował Urząd Miasta Zakopane w ramach FMP Phare 2001.

19 kwietnia w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Republiki Słowackiej odbyła się narada robocza związków euroregionalnych na temat programu wspierania działań euroregionalnych w 2004 roku. Biuro Stowarzyszenia Region „Tatry” reprezentował Martin Gallik, sekretarz Stowarzyszenia oraz pracownica Biura Stowarzyszenia Radoslava Švedlarová.

21 kwietnia w Liptowskim Mikulaszu miało miejsce drugie posiedzenie Rady Stowarzyszenia Region „Tatry”, na którym dyskutowano o przygotowaniu projektów do programu Phare CBC 2002/2003, realizacji projektu MiniEuropa na Orawie, pośrednictwo programu euroregionalnych działań Ministerstwa Budownictwa i Rozwoju Regionalnego Republiki Słowackiej z rezerwy finansowej 2003 roku oraz o przygotowaniu nowych projektów na 2004 rok.

W dniach **28-29 kwietnia** odbyła się zorganizowana wspólnie przez Związek Euroregion „Tatry” i Kanadyjski Instytut Urbanistyczny w Dolnym Kubinie konferencja *Orawa – Podhalie 2004. Dlaczego warto do nas przyjechać?* Konferencja poświę-

Programom inicjatywy Interreg III A. W jego ramach będą funkcjonować mikroprojekty cezhraničného zamerania, ktoré bude riadiť Kancelária združenia Euroregión Tatry.

16. marca zamestnanci Kancelárie združenia Euroregión Tatry uskutočnili školenie o finančnom a odbornom zúčtovávaní projektov realizovaných v rámci Fondu malých projektov Phare 2001.

19. marca sa poľskí a slovenskí členovia rady stretli v Kežmarku kvôli príprave materiálov na blížiaci sa jubilejný X. Kongres cezhraničného združenia.

26. marca sa v Kežmarku uskutočnil jubilejný X. Kongres cezhraničného združenia Euroregión Tatry. Delegáti odobrili správu rady a revíznej komisie združenia za 2003 rok. Uznesením kongresu titul čestného člena cezhraničného združenia Euroregión Tatry udelili Janovi Skupinovi a Wendelinovi Haberovi, ktorí patrili k hlavným iniciátorom založenia združenia a boli jeho dlhoročnými predsedami. Okrem toho delegáti prijali uznesenie k otázke deklarácie pri príležitosti vstupu Poľska a Slovenska do Európskej únie. Na kongrese prijali do združenia Euroregión Tatry nových členov. Boli to obce: Mały Slavkov, Liptovská Porúbka, Vasiľov, Mlynčeka, Beňadiková, Kráľovany, Liptovské Revúce, Jamník, Jakubovany, Kónská, Malatiná a Oravská Poruba. Kongres ukončili slávnostným koncertom, na ktorom vystúpili učiteľia Štátnej hudobnej školy F. Chopina z Nového Targu, Mestský učiteľský spevokol *Gorce* z Nového Targu, Folklorný súbor Magura z Kežmarku, Tanečno-sportové centrum Tempo z Kežmarku a žiaci Základnej umeleckej školy v Kežmarku.

5-9. apríla pracovníci Implementačnej agentúry programu cezhraničnej spolupráce Phare uskutočnili v Kancelárii združenia audit za účelom overenia správnosti postupov pri nakladaní s prostriedkami z Fondu malých projektov Phare.

14. apríla v Stredisku poľsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu sa uskutočnilo školenie potenciálnych žiadateľov o prostriedky z Fondu malých projektov Phare 2002/2003. Zúčastnili sa na ňom zástupcovia obecnych úradov, miest a okresov, mimovládnych organizácií a inštitúcií oprávnených predkladať projektové návrhy.

15. apríla sa v Zakopanem konala prvá konferencja na tému *Tatrzański dopravný systém a ochrana prírody*. Tento projekt realizoval mestský úrad v Zakopanem v rámci FMP Phare 2001.

19. apríla sa uskutočnila na pôde Ministerstva vnútra SR pracovná porada euroregionalných združení. Témou pracovného rokovania bol program podpory euroregionalných aktivít v roku 2004. Za kanceláriu združenia sa ho zúčastnil p. Martin Gallik, tajomník Združenia Región Tatry a slečna Radoslava Švedlarová, pracovníčka kancelárie združenia.

21. apríla sa v Liptovskom Mikulášu uskutočnilo druhé v poradí zasadnutie Rady Združenia Tatry. Zaoberali sa na ňom následovnými témami: príprava projektov programu Phare CBC 2002/2003, realizácia projektu MiniEurópa na Orave, prostredníctvom programu euroregionalných aktivít Ministerstva výstavby a regionalného rozvoja SR z finančnej rezervy roku 2003 a príprava nových projektov pre rok 2004.

28.-29. apríla sa uskutočnila konferencja *Orava - Podhalie 2004. Prečo sa oplati k nám prísť?*, ktorú spoločne usporiadal Združenie Euroregión Tatry a Kanadyjský urbanistický inštitút v Dolnom Kubíne. Podujatie bolo venované predstaveniu

cona była przedstawieniu zabytków, bazy turystyczno-rekreacyjnej, instytucji kultury polskiej i słowackiej części Orawy oraz Podhala oraz dyskusji nad stworzeniem wspólnego produktu turystycznego. Konferencję zakończył wernisaż wystawy fotografii Vlada Medzihradského i rysunków Juraja Langerera.

6 maja w Esztergomie na Węgrzech przedstawiciele polskich, słowackich, węgierskich oraz czeskich euroregionów, wśród nich także Przewodniczący Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber podpisali akt założycielski Rady Konsultacyjnej Euroregionów Państw Grupy Wyszehradzkiej. Postulat powołania takiej Rady zawierał *Apel Nitrianski* ogłoszony 17 maja 2003 roku. Zadaniem Rady Konsultacyjnej będzie m. in. wzmacnianie dobrosąsiedzkich stosunków oraz poszerzenie i koordynowanie współpracy po rozszerzeniu Unii Europejskiej. W ramach Rady działać będzie 6 komisji roboczych: gospodarcza i audytu finansowego, rozwoju przestrzennego, turystyki, ochrony środowiska, kultury, edukacji i młodzieży oraz programów transgranicznych. W pracach komisji ds. programów transgranicznych uczestniczył będzie Przewodniczący Rady Związku Euroregion „Tatry”.

11 maja minął termin składania wniosków o dofinansowanie z Funduszu Małych Projektów Programu Współpracy Przygranicznej Phare Polska-Słowacja 2002/2003. Do Biura Euroregionu „Tatry” wpłynęły 53 projekty. Wśród nich najwięcej złożył Urząd Miasta Zakopane, Starostwo Powiatowe w Nowym Sączu, Urząd Miasta Nowego Targu oraz Gmina Uście Gorlickie.

W dniach **18-20 maja** w Nowym Targu obradowała Komisja Oceniająca projekty złożone do FMP Phare 2002/2003. Ocene formalną i merytoryczną pozytywnie przeszło 25 projektów z polskiej strony Euroregionu „Tatry”.

W dniach **28-29 maja** odbyło się V Polsko-Słowackie Forum Gospodarcze w Nowym Targu pt. *Znaczenie produktów regionalnych w związku z wejściem Polski i Słowacji do Unii Europejskiej*. W pierwszym dniu jego uczestnicy dyskutowali na temat szans, jakie pojawiły się przed polskimi i słowackimi przedsiębiorcami oraz rzemieślnikami w związku z rozszerzeniem Unii Europejskiej. Dzień drugi obejmował wyjazdy do wybranych zakładów kuśnierskich, pasiek, bacówek. Zorganizowanie tegorocznego Forum Gospodarczego przez Starostwo Powiatowe w Nowym Targu zostało dofinansowane z Funduszu Małych Projektów Phare 2001.

31 maja Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu oraz Związek Euroregion „Tatry” zorganizowały spotkanie pt. *„Moje góry, moja literatura”* z Michałem Jagiełłem Dyrektorem Biblioteki Narodowej w Warszawie, tatarnikiem i autorem książek o tematyce górskiej.

W dniach **2-3 czerwca** w Solinie odbyło się posiedzenie Grupy Roboczej ds. Przejść Granicznych i Transportu Polsko-Słowackiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Transgranicznej. W obradach uczestniczył Wiceprzewodniczący Rady Związku Euroregion „Tatry” Piotr Bąk. Podczas spotkania omówiono sprawy związane z funkcjonowaniem przejść granicznych oraz stosowania *Umowy o małym ruchu granicznym* wobec obywateli innych państw Unii Europejskiej i Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

4 czerwca w Nowym Targu obradowała Rada Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”. Radni dyskutowali o strategicznych dla Euroregionu „Tatry” projektach, które starają się o dofinansowanie z Funduszu Phare 2002/2003. Omówiony został stopień realizacji programu obchodów 10-lecia Euroregionu „Tatry”, a także przygotowanie do imprezy promocyjnej, która odbędzie się 3 września w Nowym Sączu z okazji wyda-

historycznych pamiątek, turysticko-rekreacyjnej základne, kultúrnych inštitúcií na polskej a slovenskej strane Oravy a Podhalia a taktiež diskusii o vytvorení spoločného turistického produktu. Konferenciu ukončili vernisážou fotografií Vlada Medzihradského a kresieb Juraja Langerera.

6. mája predstavitelia, slovenských, českých, maďarských a poľských euroregionov, medzi ktorými bol aj predseda Rady cezhraničného združenia Euroregión Tatry Wendelin Haber, podpísali v maďarskom Esztergome zriaďovací listinu Konzultačnej rady euroregionov štátov V4. Požiadavka zriaďiť takúto radu bola uvedená v *Nitrianskej výzve* uverejnenej 17 mája 2003. Úlohou Konzultačnej rady bude o.i. posilňovať dobré susedské vzťahy, rozširovať a koordinovať spoluprácu po rozšírení Európskej únie. V rámci tejto rady bude pôsobiť šesť pracovných komisií: ekonomická a finančného auditu, krajnotvorby, turistiky, ochrany životného prostredia, kultúry, školstva a mládeže, cezhraničných programov. Predseda Rady cezhraničného združenia Euroregión Tatry sa zúčastní na činnosti komisie pre cezhraničné programy.

11. mája bol termín uzávierky predkladania žiadosti o prostriedky z Fondu malých projektov v rámci Programu prihraničnej spolupráce Phare Poľsko-Slovensko 2002/2003. Kancelária Euroregiónu Tatry v Nowom Targu obdržala 53 projektov, z ktorých najviac predložili: Mestský úrad v Zakopanem, kancelária prednostu v Novom Sączu, Mestský úrad v Nowom Targu a obec Uście Gorlickie.

18.-20. mája zasadala v Novom Targu hodnotiaca komisia, ktorá posudzovala projekty predložené do FMP Phare 2002/2003. Formálnym a vecným kritériám vyhovelo 25 projektov z polskej strany Euroregiónu Tatry.

28.-29. mája sa v Nowom Targu uskutočnilo V. Polsko-slovenské ekonomické fórum s názvom *Význam regionálnych produktov v spojitosti so vstupom Poľska a Slovenska do Európskej únie*. Prvý deň rokovania bol venovaný diskusii o príležitostiach, aké sa otvárajú pred poľskými a slovenskými podnikateľmi a remeselníkmi po rozšírení Európskej únie. Na druhý deň sa uskutočňovali návštevy vybraných kožušnických prevádzok, včelínov a salašov. Na usporiadanie tohtoročného Ekonomického fóra dostala kancelária okresného prednostu v Nowom Targu finančný príspevok z Fondu malých projektov Phare 2001.

31. mája Podhalanská štátna vysoká odborná škola v Nowom Targu spolu so Združením Euroregión Tatry zorganizovali besedu s Michałom Jagiełłom, riaditeľom Národnej knižnice vo Warszawe, horolezcom a autorom kníh s horskou problematikou. Beseda mala názov *Moje hory, moja literatúra*.

2.-3. júna sa v Soline uskutočnilo zasadnutie pracovnej skupiny pre hraničné priechody a dopravu poľsko-slovenskej medzivládnej komisie pre cezhraničnú spoluprácu. Na rokovaní sa zúčastnil podpredseda Rady cezhraničného združenia Euroregión Tatry Piotr Bąk. Na tomto stretnutí sa zaoberali otázkami fungovania hraničných priechodov a uplatňovania Dohody o malom pohraničnom styku vo vzťahu k občanom ostatných štátov Európskej únie a Európskeho hospodárskeho priestoru.

4. júna v Nowom Targu sa konalo zasadnutie Rady cezhraničného združenia Euroregión Tatry. Jej členovia diskutovali o projektoch, ktoré majú strategický význam pre Euroregión Tatry a uchádzajú sa o dotácie z Fondu Phare 2001 2002/2003. Predmetom rokovania boli prípravy programu osláv 10. výročia Euroregiónu Tatry a príprava propagačného podujatia, ktoré sa má uskutočniť 3 septembra

nia wspólnie przez Poczta Polską i Slovenskú Poštu znaczka pocztowego „Flisacy na Dunajcu”. Przewodniczący Rady Wendelin Haber poinformował zebranych o uroczystym podpisaniu Aktu Założycielskiego Rady Konsultacyjnej Euroregionów Państw Grupy Wyszehradzkiej. Piotr Bąk poinformował Radnych o posiedzeniu Grupy Roboczej ds. Przejść Granicznych i Transportu Polsko-Słowackiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Transgranicznej.

v Nowom Sácii pri príležitosti vydania Poľskou poštou a Slovenskou poštou známky *Pltnici na Dunajci*. Predseda rady Wendelin Haber informoval prítomných o slávnostnom podpísaní Zriaďovacej listiny Konzultačnej rady euroregionov štátov V4. Piotr Bąk informoval o zasadnutí pracovnej skupiny pre hraničné prechody a dopravu poľsko-slovenskej medzivládnej komisie pre cezhraničnú spoluprácu.

Przewodniczący Peter Burian wręcza pamiątkowe statuetki Honorowym Członkom Euroregionu „Tatry” Janowi Skupinowi i Wendelinowi Haberowi, Kieżmark 26.03.2004 r.
Predseda Peter Burian odovzdáva pamätné sošky čestným členom Euroregionu Tatry Jánovi Skupinovi a Wendelinovi Haberovi, Kežmarok 26. 3. 2004.
fot. St. Budzyński

25 czerwca w siedzibie Fundacji Rozwoju Regionu Jeziora Czorsztynskiego w Kluszkowcach odbyła się premiera filmu *Skarby szlaku gotyckiego*. Został on zrealizowany dzięki dofinansowaniu z Funduszu Małych Projektów Phare 2001.

W dniach **1-2 lipca** w Krakowie odbyło się IX posiedzenie Polsko-Słowackiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Transgranicznej. W jej obradach uczestniczyli Przewodniczący Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber oraz Dyrektor Biura Związku Antoni Nowak, który wspólnie z członkiem Komisji sportu i turystyki Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Vlado Medzihradzkim zaprezentował projekt *Studium historyczno-kulturowo-przyrodniczego Szlaku dookoła Tatr*, który stanie się wspólnym polsko-słowackim produktem turystycznym.

W dniach **6-7 lipca** w Krasiczynie obradował Wspólny Polsko-Słowacki Regionalny Komitet Sterujący. Zarekomendował on do realizacji z Funduszu Małych Projektów Phare 2002/2003 25 projektów z polskiej strony Euroregionu „Tatry” oraz 9 ze strony słowackiej.

3 sierpnia w Kieżmarku odbyła się sesja Rady Stowarzyszenia Region „Tatry”. W jej części roboczej przedstawiono informację o przyjętych programach w ramach trzeciego zaproszenia do Programu Wspierania Euroregionalnych Inicjatyw na 2004 oraz informację o przyjętych projektach Phare CBC 2002/2003. W programie obrad Rady omówiono przygotowania do Nadzwyczajnego Kongresu Stowarzyszenia Region „Tatry”, na którym zostaną uchwalone zmiany w jego Statucie, poinformowano o projekcie budżetu Stowarzyszenia na 2005 rok oraz przedyskutowano instytucjonalizację współpracy Stowarzyszenia Region „Tatry” ze zintegrowaną siecią Agencji Rozwoju Regionu, która działa na terytorium Stowarzyszenia Region „Tatry”.

25. júna v Kluszkowciach, v sídle Nadácie pre rozvoj regiónu Czorsztynského jazera usporiadali premiéru filmu *Poklady gotickej cesty*. Nakrútili ho vďaka dotácii z Fondu malých projektov Phare 2001.

1.-2. júla sa v Krakove uskutočnilo IX. zasadnutie poľsko-slovenskej medzivládnej komisie pre cezhraničnú spoluprácu. Na jej rokovaní sa zúčastnil Predseda rady cezhraničného združenia Euroregion Tatry Wendelin Haber a riaditeľ kancelárie združenia Euroregion Tatry Antoni Nowak, ktorý spoločne s členom komisie pre šport a turistiku cezhraničného združenia Euroregion Tatry Vladom Medzihradským predložil projekt s názvom *Študium historicko-kultúrno-prirodnej cesty okolo Tatier*, ktorá sa má stať spoločným poľsko-slovenským turistickým produktom.

6.-7. júla sa v Krasiczyne konalo zasadnutie spoločného poľsko-slovenského regionálneho riadiaceho výboru. Odporučal realizovať z Fondu malých projektov Phare 2002/2003 25 projektov z poľskej strany Euroregionu a 9 zo slovenskej strany.

3. augusta sa v Kežmarku uskutočnilo rokovanie Rady Združenia Región Tatry. V rámci jej pracovnej časti boli podané informácie o schválených projektoch v rámci tretej výzvy programu podpory euroregionalných aktivít pre rok 2004 a informácie o schválených projektoch Phare CBC na roky 2002-2003. V programe Rady bola aj príprava Mimoriadneho kongresu Združenia Región Tatry, na ktorom by sa mala schváliť zmena stanov združenia, príprava rozpočtu združenia pre rok 2005, ako aj inštitucionalizácia spolupráce Združenia Región Tatry a integrovanej siete Regionálnej Rozvojovej Agentúry pôsobiacej na území Združenia Región Tatry.

18 sierpnia w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu odbyła się narada koordynacyjna w sprawie projektu *Studium historyczno-kulturowo-krajobrazowego Szlaku dookoła Tatr*. Uczestniczyli w niej wójtowie gmin, przez które będzie przebiegać szlak. Głównym beneficjentem projektu jest Gmina Czarny Dunajec.

19-20 sierpnia Sekretarz Stowarzyszenia Region „Tatry” wziął udział w międzynarodowej konferencji „Społeczeństwo obywatelskie nadzieją zjednoczonej Europy”, która odbyła się w Lewoczy. Jej tematem była rola, jaką w ramach zjednoczonej Europy mają odgrywać obywatele, ich przedstawiciele wyłanianiem drogą wyborów, organizacje pozarządowe, samorządy i centralne administracje rządowe.

W dniach **24-27 sierpnia** Dyrektor Biura Związku Euroregion „Tatry” Antoni Nowak, Sekretarz Stowarzyszenia Region „Tatry” Martin Gallik i pracownica kancelarii Stowarzyszenia w Kieżmarku Radosława Švedlárová uczestniczyli w konferencji pt. *Euroregiony spoločne – euroregions together 2004* zorganizowanej przez Zdużenie Region Karpaty w Danišovciach na Słowacji. Dotyczyła ona możliwości profesjonalizacji pracy euroregionów w związku z projektem regulacji Komisji Europejskiej ustanawiającym *Europejskie ugrupowanie ds. współpracy przygranicznej*, rozwoju współpracy euroregionów oraz Programu Interreg III A.

26 sierpnia minęła 10. rocznica podpisania *Umowy pomiędzy Samorządami Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Słowackiej o utworzeniu transgranicznego związku „EUROREGION TATRY”*.

31 sierpnia w Lewoczy odbyło się kolejne posiedzenie Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”. Zaprezentowano listę projektów z Funduszu Małych Projektów Phare 2002/2003 zatwierdzonych przez Wspólny Polsko-Słowacki Komitet Sterujący oraz listę projektów, które otrzymają dofinansowanie od rządu Republiki Słowackiej. Na posiedzeniu Rady zaproszony został także Wójt Gminy Czorsztyn Lech Janczy, który przedstawił stopień zaawansowania prac nad projektem kładki nad rzeką Dunajec na przejściu granicznym Sromowce Niżne – Czerwony Klasztor. Wniosek o dofinansowanie z Funduszu Małych Projektów Infrastrukturalnych Phare 2003 ma zostać złożony do 24 września. Sprawa budowy tej kładki była inicjowana przez Euroregion „Tatry” uchwałą z dnia 2 czerwca 2003 roku i stała się strategicznym zadaniem. Drugim dużym projektem jest stworzenie Domu Słowacko-Polskich Spotkań Euroregionu „Tatry” w Kieżmarku. Przedsięwzięcie to także będzie się starać o dofinansowanie z Funduszu Phare. Radni omówili przebieg działań w ramach obchodów 10-lecia Euroregionu „Tatry”. Ustalono skład Komitetu Redakcyjnego rocznika *Pogranicze polsko-słowackie 2003-2004* oraz mapy Euroregionu „Tatry”.

3 września w Nowym Sączu oraz w Czerwonym Klasztorze odbyła się inauguracja wspólnego polsko-słowackiego znaczka pocztowego „Flisacy na Dunajcu”. Uczestniczył w niej Przewodniczący Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber oraz Sekretarz Stowarzyszenia Region „Tatry” Martin Gallik.

5 września w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu miała miejsce zorganizowana przez Centrum Badań Bohemistycznych i Śląskoznawczych Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Klasztorisko s. c. promocja książki *Terra Scepusiensis... Stan badań nad dziejami Spiszu*. Ta licząca ponad tysiąc stron monografia Spisza opisuje kulturowe, historyczne, polityczne i demograficzne dzieje tej geograficznej krainy położonej na polsko-słowackim pograniczu. [Więcej na str. 124.]

10 września Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Warszawie ogłosiło listę 25 projektów, które otrzymały

18. augusta sa v Stredisku polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu uskutočnila koordinačná porada k projektu *Štúdium historicko – kultúrno - prírodnej cesty okolo Tatier*. Zúčastnili sa na nej starostovia obcí, cez ktoré bude prebiehať cesta. Hlavným prijímateľom projektu bude obec Czarny Dunajec.

19.-20. augusta sa tajomník Zduženja Región Tatry zúčastnil medzinárodnej konferencie Občianska spoločnosť - nádej zjednotenej Európy v Levoči. Témou medzinárodnej konferencie bola úloha občana, volených predstaviteľov, mimovládnych organizácií, samospráv a centrálnych vlád v rámci zjednotenej Európy.

24.-27. augusta sa riaditeľ kancelárie združenja Euroregión Tatry Antoni Nowak, tajomník združenja Región Tatry Martin Gallik a pracovníčka kancelárie združenja v Kežmarku Radosława Švedlárová zúčastnili na konferencii Euroregióny spoločne - Euroregions Together 2004, ktorú v Danišovciach na Slovensku usporiadalo Zdużenie región Karpaty. Jej hlavnými témami boli možnosti profesionalizácie činnosti euroregiónov v súvislosti s projektom Európskej komisie, ktorým sa zriaďuje *Európske zoskupenie pre otázky cezhraničnej spolupráce*, rozvoj spolupráce medzi euroregiónmi a Program Interreg III A.

26. augusta bolo 10. výročie podpisania *Dohody medzi samosprávami Poľskej republiky a Slovenskej republiky o vytvorení cezhraničného zväzku „Euroregión Tatry”*.

31. augusta sa v Levoči uskutočnilo pravidelné zasadnutie Rady cezhraničného združenja Euroregión Tatry. Predložili na ňom zoznam projektov z Fondu malých projektov Phare 2002/2003, ktoré odobril Spoločný polsko-slovenský riadiaci výbor a zoznam projektov, ktoré budú čiastočne financované vládou Slovenskej republiky. Na rokovanie rady pozvali aj starostu obce Czorsztyn Lecha Janczyho, ktorý informoval o postupe prác na projekte premostenia rieky Dunajec na hraničnom priechode Sromowce Niżne -Červený Kláštor. Žiadosť o finančnú dotáciu z Fondu malých infraštrukturalných projektov Phare 2003 by mala byť predložená do 24 septembra. Otázkou výstavby tohto premostenia nastolil Euroregión Tatry svojim uznesením z 2 júna 2003 ako strategickú úlohu. Druhým významným projektom je zriadenie Domu slovensko-poľských stretnutí Euroregiónu Tatry v Kežmarku. Tento projekt sa taktiež bude uchádzať o dotáciu z fondu Phare. Členovia rady rokovali aj o príprave osláv 10 výročia Euroregiónu Tatry a dohodli sa na zložení redakčnej rady ročenky *Polsko-slovenské pohraničie 2003-2004* a mapy Euroregiónu Tatry.

3. septembra v Nowom Sączu a v Červenom Klasztorze slávnostne uviedli spoločnú polsko-slovenskú poštovú známku *Pltnici na Dunajci*. Zúčastnili sa v nej predsedu Rady cezhraničného združenja Euroregión Tatry Wendelin Haber a tajomník združenja Región Tatry Martin Gallik.

5. septembra sa v Stredisku polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu uskutočnila prezentácia knihy *Terra Scepusiensis... Stav badania o dejinach Spiša*, ktorú usporiadalo Centrum bohemistických a sliezskych štúdií Wrocławskej univerzity. Táto vyše tisícstránková monografia Spiša opisuje kultúrne, historické, politické a demografické dejiny tohto územia na polsko-slovenskom pohraničí. [Pozri na stranu 124.]

10. septembra Zastupiteľstvo Európskej komisie vo Varšave uverejnilo zoznam 25 projektov, ktoré získali finančnú

dofinansowanie z Funduszu Małych Projektów Phare 2002/2003. Całkowita kwota dofinansowania wyniosła 239.781,12 EUR. Do końca września ze wszystkimi beneficjentami zostały podpisane umowy grantowe. Wykaz projektów, które otrzymały dofinansowanie ilustruje kończąca kalendarium tabela nr 2 i nr 3.

W dniach **16-17 września** Przewodniczący Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber uczestniczył w seminarium pt.: *Małopolski System Informacji Prze-strzennej – stan obecny i perspektywy rozwoju*.

21 września w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej odbyło się pierwsze posiedzenie Komitetu Redakcyjnego rocznika *Pogranicze polsko-słowackie 2003-2004* oraz mapy Euroregionu „Tatry”.

W dniach **23-24 września** pracownicy Biura Związku Euroregion „Tatry” uczestniczyły w szkoleniu na temat prawa o zamówieniach publicznych zorganizowanym w Jaworzynie koło Izdebniej przez Władzę Wdrażającą Program Współpracy Przygranicznej Phare.

23-26 września miasto Stara Lubowla w ramach słowacko-polskiej współpracy transgranicznej zorganizowało wystawę handlowo-kontraktacyjną ukierunkowaną na ekologię i wykorzystanie alternatywnych źródeł energii. Nazwano ją *Lubowla Kontakt*. Patronat nad tą imprezą objęli: Słowacka Izba Przemysłowo-Handlowa i Euroregion „Tatry”.

W dniach **28-29 września** w Przemysłu miało miejsce posiedzenie Podkomisji ds. polityki regionalnej Komisji Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej na temat: polityka regionalna a współpraca transgraniczna na przykładzie współpracy z regionami słowackimi i ukraińskimi na obszarze Karpat. Uczestniczyli w nim Przewodniczący Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber oraz Członek Rady Edward Paszek.

W dniach **7-9 października** w Szczecinie odbyło się Walne Zgromadzenie oraz Roczna Konferencja Stowarzyszenia Europejskich Regionów Granicznych (SERG). Związek Euroregion „Tatry” reprezentował jego Przewodniczący Wendelin Haber. Konferencję zakończyło ogłoszenie wspólnej deklaracji *Nowe drogi ku nowej Europie*. Podkreśla ona, iż w związku z rozszerzeniem Unii Europejskiej konieczne jest „przybliżenie do siebie obywateli Europy w oparciu o wspólne zasady i hierarchię wartości”. Taką funkcję ma szansę spełnić nowy Traktat Konstytucyjny Europejskiej. Wspólne cele kulturalne, społeczne, gospodarcze i polityczne powinny być podstawą polityki spójności i polityki regionalnej UE, a najlepszy przykład radzenia sobie z problemami i przełamywania barier stanowią regiony przygraniczne. Stąd konieczność uruchamiania programów pomocowych dla wszystkich regionów granicznych i dostosowywania ich do specyfiki danego regionu. Współpraca transgraniczna, ze względu na wartości, jakie ze sobą niesie powinna być jednym z głównych zadań europejskich i politycznych celów Unii Europejskiej.

W dniach **15-16 października** w Krakowie odbyła się zorganizowana przez Uniwersytet Jagielloński Międzynarodowa Konferencja w ramach projektu ASEGE pt. *Partnerzy społeczni względem nowego sposobu zarządzania europejskiego*. Uczestniczył w niej Przewodniczący Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber, który wygłosił referat na temat działalności Euroregionu „Tatry”.

19 października w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu pracownicy Biura Związku Euroregion „Tatry” przeprowadzili szkolenie beneficjentów Funduszu Małych Projektów Phare 2002/2003. Dotyczyło ono zasad realizacji i rozliczania projektów.

podporu z Fondu malých projektov Phare 2002/2003. Celková výška dotácií predstavovala 239 781,12 eur. Do konca septembra podpísali grantové zmluvy so všetkými konečnými prijímateľmi. Zoznam projektov, ktoré získali dotácie uvádzame v tabuľke č. 2 a č. 3 na konci tohto Kalendária.

16.-17. septembra predseda Rady cezhraničného združenia Euroregion Tatry Wendelin Haber sa zúčastnil na seminári *Małopolský systém informácií o krajine -súčasný stav a perspektívy jeho rozvoja*.

21. septembra sa v *Stredisku polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu* uskutočnilo prvé zasadnutie Redakčnej rady ročenky *Polsko-slovenské pohraničie 2003-2004* a mapy Euroregionu

23.-24. septembra sa pracovníčky Kancelárie združenia Euroregion Tatry zúčastnili školenia o právnych predpisoch o verejnom obstarávaní, ktoré zorganizovala Implementačná agentúra programu cezhraničnej spolupráce Phare.

23.-26. septembra organizovalo mesto Stará Lubovňa kontraktáčno - predajnú výstavu slovenskej a poľskej cezhraničnej spolupráce sa zameraním na ekológiu a využitie alternatívnych zdrojov energie pod názvom *Lubovňa Kontakt*. Záštitu nad podujatím prevzala Slovenská obchodná a priemyselná komora a Euroregion Tatry.

28.-29. septembra sa v Przemysli konalo zasadnutie subkomisie pre regionálnu politiku Komisie územnej samosprávy a regionálnej politiky Sejmu Poľskej republiky na tému: *Regionálna politika a cezhraničná spolupráca na príklade spolupráce so slovenskými a ukrajinskými regiónmi na území Karpat*. Zúčastnil sa na ňom predseda Rady cezhraničného združenia Euroregion Tatry Wendelin Haber a člen Rady Edward Paszek.

7.-9. októbra sa v Szczecine uskutočnilo valné zhromaždenie a výročná konferencia Združenia európskych hraničných regiónov. Združenie Euroregion Tatry reprezentoval jeho predseda Wendelin Haber. Na záver konferencie prijali spoločnú deklaráciu *Nové cesty k novej Európe*. V nej sa zdôrazňuje, že v súvislosti s rozšírením Európskej únie je potrebné „približovať k sebe občanov Európy na základe spoločne uplatňovaných zásad a spoločného hodnotového rebríčka”. Takúto funkciu spoločného základu môže plniť Európska ústava. Spoločné ciele v oblasti kultúrnej, sociálnej, ekonomickej a politickej by mali byť základom koherentnej regionálnej politiky EÚ a najlepším príkladom riešenia problémov a prekonávania bariér sú pohraničné regióny. Z toho vyplýva nutnosť realizovať programy pomoci pre všetky pohraničné regióny a prispôbovať ich osobitostiam toho - ktorého regiónu. Vzhľadom na hodnoty, aké prináša cezhraničná spolupráca, mala by byť jednou z hlavných európskych úloh a významným politickým cieľom Európskej únie.

15.-16. októbra v Krakove usporiadali v rámci projektu ASEGE medzinárodnú konferenciu s názvom *Sociálni partneri a nový spôsob európskeho riadenia*. Zúčastnil sa na nej predseda Rady cezhraničného združenia Euroregion Tatry Wendelin Haber, ktorý predniesol referát o činnosti Euroregionu Tatry.

19. októbra sa v Stredisku polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu uskutočnilo školenie prijímateľov Fondu malých projektov Phare 2002/2003. Bolo venované zásadám realizácie a zúčtovávania projektov.

W dniach **21-24 października** w Nowym Targu, Bukowinie Tatrzańskiej i Krakowie odbyła się zorganizowana przez Podhalańską Państwową Wyższą Szkołę Zawodową Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego*. Uczestnicy konferencji pracowali w grupach tematycznych dotyczących kultury, historii, literatury i języka oraz przyrody. Wyniki tych prac zostaną opublikowane w 2005 roku. Konferencja ta została zorganizowana dzięki finansowemu wsparciu Funduszu Małych Projektów Phare 2003. [Relacja na str. 41 i 46]

22 października na terenie kompleksu sportowo-wypoczynkowego AQUA CITY w Popradzie odbył się Nadzwyczajny Kongres Stowarzyszenia Region „Tatry”, na którym przyjęto nowych członków: miasto Rużomberok oraz gminy: Kolačkov, Údol a Plaveč. Uczestnicy zapoznali się ze sprawozdaniem z pracy sekretariatu Stowarzyszenia Region „Tatry” od początku 2004 roku do czasu odbycia Nadzwyczajnego Kongresu. W trakcie obrad uchwalono zmiany w Statucie Stowarzyszenia Region „Tatry”, wysokość składek członkowskich i budżet na 2005 rok oraz zapoznano się z prezentacją rezultatów projektu INTERREG III A, który jest przygotowywany w ramach programu wspierania działań euroregionalnych na 2004 rok. W drugiej części Kongresu odbyła się prezentacja kompleksu AQUA CITY w Popradzie.

W dniach **22-23 października** Babiogórski Park Narodowy obchodził 50-lecie istnienia. W zorganizowanej z tej okazji konferencji naukowej uczestniczył Przewodniczący Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber.

26 października w Warszawie odbyło się posiedzenie Komisji Spraw Zagranicznych Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, w którym uczestniczył Przewodniczący Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” Wendelin Haber. Dotyczyło ono współpracy transgranicznej i funkcjonowania euroregionów w Polsce – ich dotychczasowego dorobku i nowych perspektyw w ramach członkostwa w UE.

27 października Euroregion „Tatry” rozpoczął cykl spotkań pt. *Panorama miast Euroregionu Tatry*. Jako pierwsze zaprezentowało się miasto Dolny Kubin. Przedstawiciele jego władz, Muzeum Literatury oraz ośrodka kultury opowiadali o dziejach miasta i jego teraźniejszości, o ciekawych i godnych odwiedzenia miejscach, o niezwyklej postaci poety Pavla Hviezdosłava. Spotkaniu towarzyszył wernisaż wystawy współczesnych artystów z Dolnego Kubina.

W dniach **26-27 października** w Zuberu odbyło się posiedzenie Grupy Roboczej ds. Przejść Granicznych i Transportu Polsko-Słowackiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Transgranicznej. W obradach uczestniczył Wiceprzewodniczący Rady Związku Euroregion „Tatry” Piotr Bąk. Obrady dotyczyły spraw infrastruktury drogowej, miejsc przekraczania granicy na szlakach turystycznych oraz przygotowania projektu umowy międzyrządowej o szlakach turystycznych, prowadzących wzdłuż granicy państwowej.

15 listopada Komisja Europejska przyjęła Dokumentu Programowego dla Inicjatywy Wspólnotowej Interreg III A Polska-Republika Słowacka 2004-2006. Oznacza to, iż na początku 2005 roku będzie mogło zostać ogłoszone zaproszenie do składania wniosków o dofinansowanie z pierwszej edycji tego programu. Przez cały rok 2004 trwały spotkania grupy roboczej ds. Interreg III A, w których uczestniczył także Dyrektor Biura Związku Euroregion „Tatry” Antoni Nowak. Opracowano główne dokumenty Programu oraz projekty formularzy wniosków. Biuro Związku Euroregion „Tatry” będzie zarządzać mikroprojektami o charakterze transgranicznym.

21.-24. oktobra w Nowym Targu, Bukowinie Tatrzańskiej a Krakowie przebiegała międzynarodna vedecká konferencia *Hory a horalstvo v dejinách a kultúre polsko-slovenského pohraničia*, ktorú usporiadala Podhalaňská vysoká odborná škola. Účastníci konferencie pracovali v tematických skupinách týkajúcich sa kultúry, histórie, literatúry a jazyka a prírody. Výsledky týchto prác uverejnia v roku 2005. Konferenciu usporiadali vďaka finančnej podpore z Fondu malých projektov Phare 2003. [Sprava na 41 a 46 strane]

22. oktobra sa uskutočnil v rekreačno – športovom komplexe AQUA CITY v Poprade Mimoriadny Kongres Združenia Región Tatry, na ktorom prijalo Združenia Región Tatry za nových členov mesto Ružomberok a obce Kolačkov, Údol a Plaveč. Bola prednesená správa o činnosti sekretariátu Združenia Región Tatry za rok 2004 do doby konania Mimoriadneho Kongresu. Na rokovaní Kongresu boli schválené aj zmeny stanov Združenia Región Tatry, návrh členského a rozpočtu pre rok 2005, ako aj prezentácia výstupov projektu INTERREG III A. pripravovaného v rámci programu podpory euroregionálnych aktivít pre rok 2004. V druhej časti rokovania kongresu sa uskutočnila prehliadka komplexu AQUA CITY v Poprade.

22.-23. oktobra sa konali oslavy 50. výročia Babohorského národného parku. Pri tejto príležitosti usporiadali vedeckú konferenciu, na ktorej sa zúčastnil predseda Rady cezhraničného združenia Euroregion Tatry Wendelin Haber.

26. oktobra sa vo Warszawie uskutočnilo zasadnutie Komisie zahraničných vecí Senátu Polskej republiky, na ktorom sa zúčastnil predseda Rady cezhraničného združenia Euroregion Tatry Wendelin Haber. Bolo venované otázkam cezhraničnej spolupráce a fungovaniu euroregionov v Poľsku, ich doterajším výsledkom a novým perspektívam v súvislosti s členstvom v EÚ.

27. oktobra Euroregion Tatry započal cyklus stretnutí s názvom *Panorama mest Euroregionu Tatry*. Ako prvé sa prezentovalo mesto Dolný Kubín. Predstavitelia mestskej správy, miestneho múzea literatúry a kultúrneho strediska rozprávali o histórii mesta a jeho súčasnosti, o zaujímavých miestach, ktoré stojí za to navštíviť, o významnom básnikovi Pavlovi Hviezdoslavovi. Spštením podujatia bola wernisáž súčasných výtvarníkov z Dolného Kubína.

26.-27. oktobra sa v Zuberi uskutočnilo zasadnutie Pracovnej skupiny pre hraničné priechody a dopravu polsko-slovenskej medzivládnej komisie pre cezhraničnú spoluprácu. Na jej rokovaní sa zúčastnil podpredseda Rady cezhraničného združenia Euroregion Tatry Piotr Bąk. Predmetom rokovania boli otázky cestnej infraštruktúry, miest prekračovania hranice na turistických chodníkoch a prípravy návrhu medzivládnej dohody o turistických chodníkoch pozdĺž štátnej hranice.

15. novembra Európska komisia prijala Programový dokument pre Inicjativu Interreg III A Poľsko-Slovenska republika 2004-2006, čo znamená, že začiatkom roka 2005 sa bude môcť vyhlásiť výzva na predkladanie žiadostí o dotácie pre prvú edíciu tohto programu. V priebehu roku 2004 prebiehali stretnutia pracovnej skupiny pre Interreg III A, na ktorých sa zúčastňoval Antoni Nowak, riaditeľ kancelárie združenia. Boli spracované základné dokumenty tohto programu a návrhy formulárov žiadostí. Kancelária združenia bude riadiť mikroprojekty cezhraničného charakteru.

19 listopada w ramach oficjalnej wizyty w Polsce w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu gościł Prezydent Republiki Słowackiej Ivan Gašparovič. [Relacja z tego wydarzenia na str. 8]

26 listopada w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu odbyło się seminarium pt. *Znaczenie małych projektów euroregionalnych w rozwoju polsko-słowackiej współpracy transgranicznej*. Referat na główny temat wygłosili Dyrektor Biura Związku Antoni Nowak oraz specjalista ds. wdrażania i monitorowania projektów Teresa Siąskiewicz. Przedstawicielka Władzy Wdrażającej Program Współpracy Przygranicznej Phare Aleksandra Warsztoka zaprezentowała genę Funduszu Małych Projektów Phare i polskie doświadczenia w jego realizacji, natomiast Irena Książek z Ministerstwa Gospodarki i Pracy przedstawiła informacje na temat nowego programu strukturalnego Interreg III A. W drugiej części seminarium o wybranych projektach z trzech dotychczasowych edycji FMP Phare, swych doświadczeniach w ich realizacji, a przede wszystkim uzyskanych rezultatach opowiadali beneficjenci. Dyrektor Antoni Nowak zaprezentował *Festyn góralski „Euroregion bez granic”*, który od 1997 roku odbywał się w dwu polskich i słowackich przygranicznych miejscowościach. Podobny transgraniczny charakter miały imprezy *„Wesoły przedświt”* przygotowany przez Gminny Ośrodek Kultury w Rabie Wyżnej oraz *„Wiosna na pograniczu”*, którą zorganizowało Stowarzyszenie na Rzecz Dzieci, Młodzieży i Osób Niepełnosprawnych *„Źródełko”* w Ropie. O letnim obozie hokejowym dla dzieci mówił Jan Kuska z Urzędu Miasta Liptowski Mikulasz. Przewodnik turystyczny, mapę oraz film o szlaku gotyckim przedstawił Stanisław Apostoł z Fundacji Rozwoju Regionu Jeziora Czorsztyńskiego. Spośród projektów, które stworzyły internetowe systemy informacyjne zaprezentowano *Internetowy katalog walorów kulturowo-przyrodniczych Górnej Orawy* oraz polsko-słowacki system informacyjny Euroregionu „Tatry” INFOTATRY. O 35-leciu współpracy Dolnego Kubina i Limanowej oraz przygotowanym z tej okazji dniu Dolnego Kubina w Limanowej mówiła Jolanta Szyler z limanowskiego Urzędu Miasta. Trwającą od kilku lat owocną wymianę między szkołami w Zakopanem i Popradzie oraz konkurs wiedzy o regionie podsumowała Władysława Skupień z Urzędu Miasta Zakopane. „Polsko-Słowackie Forum Gospodarcze” zaprezentowali przedstawiciele Komisji gospodarczej Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”, a projekt „Czyste Tatry – Tatracor 2004” – Sekretarz Stowarzyszenia Region „Tatry” w Kieżmarku Martin Gallik. Na zakończenie seminarium wszyscy jego uczestnicy zostali zaproszeni na degustację potraw kuchni regionalnej przygotowaną przez gospodynie z Łopusznej i Małych Borowych, które w lipcu 2004 roku brały udział w „Polsko-Słowackim Konkursie Potraw Regionalnych Góralskie Jądro”. Seminarium towarzyszyła wystawa podsumowująca 10-letnią działalność Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”. Obydwa te przedsięwzięcia zostały zorganizowane w ramach projektu własnego Biura Związku pt. *10 lat współpracy transgranicznej Euroregionu „Tatry” – próba syntezy*, który otrzymał dofinansowanie z Funduszu Małych Projektów Phare 2002.

3 grudnia w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu wizytę złożył Jego Ekscelencja Ksiądz Biskup Jan Szkołodź. Towarzyszyli mu Ksiądz Kanonik Kazimierz Mynarski Proboszcz Parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Nowym Targu oraz Burmistrz Miasta Nowego Targu Marek Fryźlewicz i Wiceburmistrz Miasta Nowego Targu Eugeniusz Zajączkowski. Przewodniczący i Członkowie Rady Związku Euroregion „Tatry” oraz Dyrektor Biura Związku poinformowali dostojnego gościa o najważniejszych przedsięwzięciach Związku. Ksiądz Biskup wyraził uznanie dla dziesięcioletniej działalności i osiągnięć Euroregionu „Tatry”, docenił znaczenie współpracy transgranicznej na pograniczu polsko-słowackim i życzył dalszych sukcesów.

19. novembra v rámci oficiálnej Polska sa do Strediska polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu prišiel pozriet prezident Slovenskej republiky Ivan Gašparovič [Správa o tejto návšteve je na 8 strane]

26. novembra sa v Stredisku polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu uskutočnil seminár *Význam malých euroregiónálnych projektov pre rozvoj polsko-slovenskej cezhraničnej spolupráce*. Referát k jeho hlavnej téme predniesol Antoni Nowak, riaditeľ kancelárie združenia a špecialistka pre implementáciu a monitorovanie projektov Teresa Siąskiewicz. Zástupkyňa Implementačnej agentúry programu prihraničnej spolupráce Phare Aleksandra Warsztoka hovorila o geněze Fondu malých projektov Phare a poľských skúsenostiach získaných pri jeho realizácii. Irena Książek z Ministerstva hospodárstva a práce PR informovala o novom štruktúrálnom programe Interreg III A. V druhej časti seminára koneční prijímatelia referovali o niektorých projektoch z doterajších troch edícií FMP Phare, svojich skúsenostiach z ich realizácie a najmä o výsledkoch projektov. Riaditeľ Antoni Nowak prezentoval *Góralský festival EUROREGIÓN BEZ HRANIC*, ktorý sa od roku 1997 uskutočňoval v dvoch poľských a dvoch slovenských prihraničných obciach. Obdobný cezhraničný charakter malo podujatia Veselo pred žatvou, ktoré usporiadalo obecne kultúrne stredisko v Rabe Wyznej a Jar v pohraničí, ktoré organizovalo Združenie na podporu hendikepovaných detí, mládeže a dospelých Źródełko v Ropie. O letnom hokejovom tábore referoval Jan Kuska z Mestského úradu v Liptovskom Mikuláši. Stanisław Apostoł z Nadácie pre rozvoj regiónu Czorsztyńskiego jazera prezentoval turistického sprievodcu, mapu a film o Gotickej ceste. Z projektov, ktoré vytvorili internetové informačné systémy prezentovali Internetový katalog kultúrnych a prírodných pozoruhodností hornej Oravy a polsko-slovenský informačný systém Euroregionu Tatry INFOTATRY. O 35.výročiu spolupráce miest Dolný Kubín a Limanowa a pripravovanom k tejto príležitosti Dni Dolného Kubína v Limanovej hovorila Jolanta Szyndler z mestského úradu v Limanovej. Viacročnú prínosnú výmenu medzi školami v Zakopanem a Poprade a vedomostnú súťaž o región zhrnula Władysława Skupień z Mestského úradu v Zakopanem. Polsko-slovenské ekonomické fórum predstavili predstavitelia Hospodárskej komisie Cezhraničného združenia Euroregion Tatry a projekt „Čisté Tatry – Tatracor 2004” charakterizoval tajomník Združenia Euroregion Tatry Martin Gallik. Na záver seminára pozvali účastníkov na ochutnávku regionálnych jedál, ktoré pripravili gazdinky z Łopusznej a Malého Borového. Tieto sa v júli 2004 zúčastnili na Poľsko-slovenskom konkurze regionálnych jedál. Sprievodným podujatím seminára bola výstava bilancujúca desaťročnú cezhraničnú spoluprácu Euroregionu Tatry. Obe tieto podujatia usporiadali v rámci vlastného projektu Kancelárie združenia nazvaného *10 rokov cezhraničnej spolupráce Euroregionu Tatry - pokus o syntézu*, ktorý získal dotáciu z Fondu malých projektov Phare 2002.

3. decembra navštívila Stredisko polsko-slovenskej spolupráce v Nowom Targu Jeho Ekscelencia biskup Jan Szkołodź. Sprewádzal ho kňaz Kazimierz Mynarski, farár farnosti Najsvätejšieho Ježišovho Srdca v Nowom Targu, primátor Noweho Targu Marek Fryźlewicz a zástupca primátora Noweho Targu Eugeniusz Zajączkowski. Predseda a členovia Rady združenia Euroregion Tatry a riaditeľ Kancelárie informovali hosta o najdôležitejších úlohách Združenia. Biskup sa pochovalne vyjadril o desaťročnej činnosti a výsledkoch Združenia, vyzdvihol význam cezhraničnej spolupráce na polsko-slovenskom pohraničí a želal mu ďalšie úspechy.

7 grudnia w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu odbyła się promocja *Słownika gwary górali skalnego Podhala* autorstwa Rektora Podhalańskiej Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Targu prof. dr hab. Stanisława Hodorowicza.

8 grudnia w Starym Smokowcu odbyło się nadzwyczajne posiedzenie Rady Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry”. Jego głównym tematem było omówienie skutków katastrofalnej wichury z 19 listopada 2004 roku oraz zorganizowanie pomocy w ich usuwaniu, a później w rewitalizowaniu terenów leśnych. W posiedzeniu uczestniczyli przedstawiciele TANAPu, słowackiej Służby Leśnej, Primator Wysokich Tatr Ing. Jan Mokoš oraz Prezes Nowotarskiej Izby Gospodarczej Marek Teper. Przewodniczący Rady Wendelin Haber poinformował, iż w wyniku działań Związku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji Rzeczypospolitej Polskiej wystąpiło do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Słowackiej z propozycją prowadzenia przez stronę polską prac porządkowych i zakupu drewna.

W dniach **9-11 grudnia** w Zakopanem i Nowym Targu odbyło się zorganizowane przez Departament Unii Europejskiej Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz Związków Euroregion „Tatry” *XIII Forum Polskich Regionów Granicznych*. Uczestniczyli w nim przedstawiciele polskich euroregionów, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Gospodarki i Pracy, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Władzy Wdrażającej Program Współpracy Przygranicznej Phare oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego. Dyskutowano nad rolą euroregionów po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, przygotowaniem do wdrażania Inicjatywy Wspólnotowej Interreg III A, projektem rozporządzenia Unii Europejskiej ustanawiającym *Europejskie ugrupowanie ds. współpracy przygranicznej*, projektem zorganizowania w 2005 roku Forum Euroregionów Państw Grupy Wyszehradzkiej oraz zaplanowaną również w 2005 roku konferencją z okazji 25. rocznicy podpisania „Konwencji Madryckiej”.

10 grudnia w Ośrodku Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu uroczystość otworzono Biuro Posta do Parlamentu Europejskiego Bogdana Klicha.

30 grudnia Nowotarska Izba Gospodarcza przeniosła swoją siedzibę do Ośrodka Współpracy Polsko-Słowackiej w Nowym Targu. Jest to pierwszy krok do utworzenia tu wspólnej Polsko-Słowackiej Izby Gospodarczej.

W 2004 roku Stowarzyszenie Region „Tatry” ponownie realizowało pięć projektów, które Ministerstwo Budownictwa i Rozwoju Regionalnego Republiki Słowackiej wsparło środkami z budżetu państwa. Projekty te były realizowane w ramach Programu Wspierania Działań Euroregionalnych na 2003. Są to następujące projekty:

- **MiniEuropa ORAWA/TATRY:** to projekt sporządzenia dokumentacji techniczno-budowlanej w celu przygotowania ekspozycji miniatur zabytków architektury europejskiej, miejsc o szczególnych walorach krajobrazowych i dzieł ludzkiego umysłu. Rezultatem projektu było wmurowanie kamienia węgielnego pod przyszły projekt MiniEuropa w angielskim parku Gäcel w miejscowości Oravská Poruba koło Dolnego Kubína. Uroczystość ta odbyła się 30 kwietnia 2004 roku przy udziale Przewodniczącego Stowarzyszenia Region „Tatry” Petera Buriana, Dyrektora Biura Związku Euroregion „Tatry” Antoniego Nowaka, Primatora Miasta Dolny Kubín Lubomira Błahy oraz Olgi Marhulikovej Sekretarz Polsko-Słowackiej Komisji Międzypaństwowej.

7. decembra v Stredisku polsko-slovenskej spolupráce v Novom Targu slávnostne uviedli *Slovník nářečia goralov Skalného Podhalia*, ktorý zostavil rektor Podhalanskej vysokej odbornej školy v Novom Targu prof.dr hab. Stanislav Hodorowicz.

8. decembra sa v Starom Smokovci uskutočnilo mimoriadne zasadnutie Rady cezhraničného združenia Euroregión Tatry. Predmetom jej rokovania boli následky víchrice, organizovanie pomoci pri ich odstraňovaní a následnej obnove lesov. Na zasadnutí sa zúčastnili predstavitelia TANAP-u, slovenských štátnych lesov, primátor Vysokých Tatier Ing.Ján Mokoš a predseda Obchodnej komory v Nowom Targu Marek Teper. Predseda Rady Wendelin Haber informoval, že na podnet združenia Ministerstvo vnútra PR predložilo Ministerstvu vnútra SR návrh účasti poľskej strany na poriadkových prácach a nákupe dreva.

9.-11. decembra sa v Zakopanem a v Novom Targu uskutočnilo *XIII. Fórum poľských hraničných regiónov*, ktoré usporiadal Department Európskej únie Ministerstva zahraničných vecí SR a Združenie euroregión Tatry. Zúčastnili sa na ňom predstavitelia poľských euroregiónov, Ministerstva zahraničných vecí PR, Ministerstva hospodárstva a práce PR, Ministerstva vnútra PR, Implementačnej agentúry programu prihraničnej spolupráce Phare a Maršalkovského úradu Malopolského vojvodstva. Na fóre diskutovali o úlohách euroregiónov po vstupe Poľska do EU, príprave na účasť v iniciatíve Interreg III A, návrhu nariadenia EU, ktorým sa ustanovuje Európske združenie pre otázky prihraničnej spolupráce, návrhu usporiadať v roku 2005 fórum euroregionov štátov V4 a taktiež plánovanou na rok 2005 konferenciou k 25. výročiu podpísania Madridskej konvencie.

10. decembra v Stredisku polsko-slovenskej spolupráce v Novom Targu slávnostne otvorili Kanceláriu europoslancu Bogdana Klicha.

30. decembra preniesli sídlo obchodnej komory v Novom Targu do priestorov Stredisko polsko-slovenskej spolupráce v Novom Targu. Je to prvý krok k zriadeniu na tomto mieste spoločnej polsko-slovenskej obchodnej komory.

V priebehu roka 2004 realizovalo Združenie Regiön Tatry opäť päť projektov podporených Ministerstvom výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej Republiky zo štátneho rozpočtu SR. Projekty boli realizované pomocou Programu podpory euroregionalných aktivít pre rok 2003. Išlo o nasledovné projekty:

- **MiniEurópa ORAVA/TATRY:** išlo o projekt prípravy technickej stavebnej dokumentácie pre vytvorenie expozície miniatúr tradičnej a slohovej architektúry Európy, krás krajiny a diel ľudského umu. Výsledkom projektu bolo slávnostné osadenie základného kameňa budúceho projektu MiniEurópa v anglickom parku Gäcel v Oravskej Porube pri Dolnom Kubíne. Toto slávnostné osadenie sa uskutočnilo 30. apríla 2004 za účasti predsedu združenia Regiön Tatry, pána Petra Buriana, riaditeľa kancelárie a tajomníka Združenia Euroregión Tatry pána Antoniho Nowaka, primátora mesta Dolný Kubín, pána Lubomíra Błahu a pani Olgy Marhulikovej, výkonnej tajomníčky SR/PL medzivládnej komisie.

- **Monitorowanie zanieczyszczeń wód na terenie Euroregionu „Tatry”.** Wzorowa pielęgnacja obszarów zielonych Euroregionu „Tatry” o znaczeniu historycznym, estetycznym i ekologicznym: projekt opracowała Komisja ds. Środowiska Stowarzyszenia Region „Tatry”. Jego wynikiem było zorganizowanie słowacko-polskiego seminarium o ochronie i monitorowaniu zanieczyszczeń wód na terenie Euroregionu „Tatry”. Seminarium odbyło się 30 września w Lopusznej Dolinie koło Svit. Na seminarium zostały zaprezentowane wyniki pomiarów dokonanych przez uczniów szkół podstawowych i średnich z terenu Euroregionu „Tatry”, które w 2003 roku otrzymały stacje monitoringowe jako dar i wykorzystywały je do celów badawczych oraz nauczania o ochronie środowiska. W seminarium wziął udział Edward Paszek członek Rady Związku Euroregion „Tatry”. Spotkanie prowadziła Eva Kelbelová, Przewodnicząca komisji. W ramach projektu poszczególne regiony Związku /Orawa, Liptów, Spiš/ wybrały obszary zieleni o historycznym i estetycznym znaczeniu, które zostaną poddana fachowym zabiegom pielęgnacyjnym. Wyniki tych prac będzie prezentować album, który zostanie wydany drukiem w 2005 roku.

- **Ścieżka rowerowa Svit-Poprad trasa „B2” i Zielony szlak Regionu „Tatry” – trasa rowerowa** to projekty, których wynikiem jest opracowanie dokumentacji projektowej w celu uzyskania zezwoleń na budowę. Dokumentacja ta będzie podstawą projektów występujących o dotacje z UE w celu budowy ścieżek rowerowych w Popradzie i Starej Lubovni.

- **Interreg i współpraca transgraniczna w Euroregionie „Tatry” od Orawy po Šariš:** to projekt, który w 2004 roku był ukierunkowany na ukończenie pomocy przedakcesyjnej Unii Europejskiej i rozpoczęcie nowej inicjatywy strukturalnej wspomagającej współpracę transgraniczną – programu INTERREG III A. Od sierpnia do grudnia Kancelaria Stowarzyszenia Region „Tatry” organizowała spotkania robocze i szkolenia dotyczące nowego programu INTERREG III A, który będzie kontynuacją programu Phare CBC. Szkolenia odbywały się w miastach Liptowski Mikuláš, Dolny Kubin, Ružomberok, Lewocza, Spiškie Vlachy i Poprad. Rezultatem projektu będzie wydana drukiem publikacja informacyjna o programie, która ma służyć jako jego wstępna prezentacja i przybliżenie etapów przygotowania wniosku i wdrażania projektu.

- **Monitoring čistoty wód na území Euroregionu Tatry. Vzorové ošetrovanie pamätnej, historickej a krajinársky významnej zelene Euroregionu Tatry:** projekt vypracovala Komisia životného prostredia Združenia Región Tatry a jeho výstupmi bolo zorganizovanie spoločného slovensko - poľského seminára venovaného téme ochrany a monitoringu čistoty wód na území Euroregionu Tatry. Seminár sa uskutočnil dňa 30. septembra v Lopusznej Doline pri Svite. Na seminári predniesli svoje pracovné výsledky aj základné a stredné školy zo slovenskej časti Euroregionu Tatry, ktoré dostali v roku 2003 do daru monitorovacie stanice a používali ich na environmentálnu výchovu a výskum. Seminára sa zúčastnil aj p. Edward Paszek z polskej časti Euroregionu Tatry a viedla ho pani Eva Kelbelová, predsedníčka komisie. V rámci projektu bolo umožnené jednotlivým častiam združenia /Orava, Liptov a Spiš/ vytípať historicky a krajinársky významnú zeleň, ktorá bola neskôr odborne ošetrovaná a výsledky tejto činnosti bude monitorovať obrazová publikácia, ktorú vydajú v roku 2005.

- **Projekty Cyklistický chodník Svit-Poprad trasa B2 a Zelená cesta Regiónu Tatry – cyklotrasa,** patria k tým, ktorých výsledkom ktorých je zhotovenie projektovej dokumentácie pre potreby vydania stavebného povolenia. Táto dokumentácia bude slúžiť ako podklad k projektom žiadajúcim finančnú podporu ES pre realizáciu výstavby cyklotrás v Poprade a Starej Lubovni.

- **Interreg a cezhraničná spolupráca od Oravy až po Šariš v Euroregione Tatry** je projekt, ktorý zameraný v roku 2004 svoju pozornosť na ukončenie predvstupovej pomoci EÚ a nástup novej štrukturálnej iniciatívy podporujúcej cezhraničnú spoluprácu - program INTERREG III A. V mesiacoch august až december organizovala kancelária Združenia Región Tatry pracovné stretnutia a školenia k novému programu INTERREG III A, ktorý je nástupcom programu Phare CBC. Školenia boli realizované v mestách Liptovský Mikuláš, Dolný Kubín, Ružomberok, Levoča, Spišské Vlachy a Poprad. Výstupom projektu bude tlačaná informačná publikácia o programe, ktorá má slúžiť ako úvodné predstavenie programu a priblíženie postupov pri tvorbe projektovej žiadosti a implementácii projektov.

preklad: Tomasz Trancygier

Tabela nr 2: Wykaz projektów Euroregionu „Tatry” (strona polska), które otrzymały dofinansowanie ze Wspólnego Funduszu Małych Projektów Polska-Słowacja PHARE 2002

Tabuľka č.2: Zoznam projektov Euroregionu Tatry (poľská strana) dotovaných zo Spoločného fondu malých projektov Poľsko-Slovensko PHARE 2002

Numer projektu Číslo projektu	Tytuľ projektu Názov projektu	Beneficjent Beneficiant	Partner slovenský Slovenský partner	Kwota dofinansowania z Phare (w EUR) Kvóta dofinancovaná z Phare (v EURO)
1/TAT	10 lat współpracy transgranicznej Euroregionu „Tatry” - próba syntezy 10 rokov cezhraničnej spolupráce Euroregionu Tatry - pokus o syntézu	Związek Euroregion „Tatry” Združenie Euroregionu Tatry	Stowarzyszenie Region „Tatry” w Kieżmarku Združenie Región Tatry v Kežmarku	12 939,00
43/TAT	Tatrzkańska Euroliga Dzieci Tatranská Euroliga detí	Urząd Miasta Zakopane Mestský úrad Zakopane	Miasto Poprad Mesto Poprad	14 670,00

53/TAT	Stworzenie podstaw systemu informacji geograficznej GIS dla Euroregionu "Tatry" Tvorba základov systému geografických informácií GIS pre Euroregión Tatry	Urząd Miasta Zakopane Mestský úrad Zakopane	Miasto Poprad Mesto Poprad	19 132,50
41/TAT	To, co nas łączy To, čo nás spája	Zjednoczenie Łemków Jednota Lemkow	Preszowska grupa rowerowa Kostitras, Preszów Prešovská bicyklová skupina Kostitras, Presov	7 426,50
36/TAT	Studium historyczno -kulturowo - przyrodniczego szlaku dookoła Tatr (trasy piesze, rowerowe, narciarskie, edukacyjne, konne) Štúdium historicko-kultúrno-prírodnej cesty okolo Tatier /cyklotrasy, chodníky turistické, lyžiarske náučné, pre jazdu koňmo/	Urząd Gminy Czarny Dunajec Obecný úrad Czarny Dunajec	Miasto Dolny Kubin Mesto Dolný Kubín	20 859,00
26/TAT	Polsko-Słowacki Portal Informacji Gospodarczych Polsko-slovenský portál ekonomických informácií	Starostwo Powiatowe w Nowym Sączu Úrad okresného prednostu v Nowom Sączu	Miasto Preszów Mesto Prešov	8 736,78
17/TAT	Talentem obdarzeni - kulturą bogaci Obdarení talentom-kultúrne bohatí	Miejski Ośrodek Kultury w Nowym Targu Mestské kultúrne stredisko v Nowom Targu	Podtatrzkański Ośrodek Kultury w Popradzie Podtatranske osvetove stredisko, Poprad	13 430,25
34/TAT	Nasza Mała Ojczyzna w wielkiej Europie - współpraca młodzieży z gmin Uście Gorlickie i Malcov Naša malá domovina vo veľkej Európe - spolupráca mládeže z obci Uście Gorlickie a Malcov	Gimnazjum w Uściu Gorlickim Gymnázium v Uści Gorlickom	Szkoła Zawodowa w Malcovie Základná škola w Malcovie	4 258,27
44/TAT	Plener malarski Cztery Pory Roku w Pieninach Maliarsky plenér Štyri ročné obdobia v Pieninách	Fundacja Dzieci Pienin Nadácia Detí Pienin	Stowarzyszenie Rozwoju Regionu Pienin i Zamagurza, Czerwoný Klasztor Združenie pre rozvoj regionu Pienin a Zamaguria, Červený Klasztor	12 429,00
51/TAT	Łączy nas słowo i aktywność sportowa - partnerska współpraca pomiędzy szkołami z Zakopanego i Popradu Spájajú nás slovo a šport - partnerská spolupráca škôl Zakopaného a Popradu	Gimnazjum nr 2 w Zakopanem Gymnázium č.2 v Zakopanom	Szkoła Zawodowa, Poprad Zakladna Skola, Poprad	4 391,25
52/TAT	Transgraniczna współpraca pomiędzy organami samorządowymi Cezhraničná spolupráca samosprávnych orgánov	Urząd Miasta Zakopane Mestský úrad Zakopané	Miasto Poprad, Miasto Wysokie Tatry Mesto Poprad, Mesto Vysoké Tatry	7 823,45
Łącznie w euro Spolu w euro				126 096,00

Tabela nr 3: Wykaz projektów Euroregionu „Tatry” (strona polska), które otrzymały dofinansowanie ze Wspólnego Funduszu Małych Projektów Polska-Słowacja PHARE 2003

Tabuľka č.3: Zoznam projektov Euroregiónu Tatry (poľská strana) dotovaných zo Spoločného fondu malých projektov Poľsko-Slovensko PHARE 2003

Numer projektu Číslo projektu	Tytuľ projektu. Názov projektu	Beneficjent Beneficiant	Partner słowacki Slovenský partner	Kwota dofinansowania z Phare (w EUR) Kvóta dofinancovaná z Phare (v EURO)
37/TAT	Ocalić od zapomnienia - historia, kultura, sztuka i rzemiosło Orawy Zachrániť pred zabudnutím - história, kultúra, umenie a remeslo Oravy	Zespół Szkół Ogólnokształcących w Lipnicy Wielkiej Všeobecnovzdelávacie školy v Lipnici Wielkiej	Gimnazjalny Fundusz Bernolakow, Namestowo Bernolakow gymnazjalny fond, n.f., Namestovo	8 227,21
21/TAT	Album fotograficzny Nowy Targ - Kieżmark wczoraj i dziś Obrazová publikácia Nowy Targ-Kežmarok včera a dnes	Urząd Miasta Nowego Targu Mestský úrad v Nowom Targu	Stowarzyszenie Region „Tatry” w Kieżmarku Zdruzenie Region Tatry, Kežmarok	9 054,00
07/TAT	Tam gdzie zaczyna się woda — działania praktyczne na rzecz ochrony wód w polskiej i słowackiej części Euroregionu „Tatry” Kde začína voda - praktická činnosť na ochranu vôd na polskej a slovenskej strane Euroregiónu „Tatry”	Tatrzański Klub Płetwonurkowy WANTA Tatranský potápačský klub WANTA	Klub płetwonurkowy Vodnar, Poprad Potapacsky Klub Vodnar, Poprad	17 535,75
25/TAT	„Razem w Europie” - Festyn historyczno-regionalny „Spolu v Európe” Historicko-regionálny festival	Starostwo Powiatowe w Nowym Sączu Úrad okresného prednostu v Nowom Sączi	Urząd Miasta Stara Lubovla Mestský úrad Stará Lubovňa	12 817,20
24/TAT	Badania marketingowe potencjału turystycznego pogranicza polsko-słowackiego Marketingový výskum turistického potenciálu poľsko-slovenského Pohraničia	Starostwo Powiatowe w Nowym Sączu Úrad okresného prednostu v Nowom Sączi	Agentura Rozwoju Regionu Tatry-Spiż, Kieżmark Regionálna rozvojová agentúra Tatry - Spiš, Kežmarok	9 577,50
38/TAT	Liga biegów narciarskich Euroregion „Tatry” 2005 Liga behu na łyżjach Euroregión Tatry 2005	Urząd Gminy Czarny Dunajec Obecny úrad v Czarnom Dunajci	Wieś Habovka Obec Habovka	6 663,75
30/TAT	Promocja pogranicza polsko-słowackiego szansą dla gmin przygranicznych na turystycznym rynku europejskim Promócia poľsko-slovenského pohraničia šancou pohraničných obcí na európskom trhu turizmu	Urząd Miasta Szczawnica Mestský úrad v Szczawnici	Wieś Lesnica Obec Lesnica	5 539,50
03/TAT	Muzyczne spotkania z kulturą wołoską Hudobné stretnutia s valašskou kultúrou	Wiejski Ośrodek Kultury w Ochotnicy Dolnej Obecné kultúrne stredisko v Ochotnici Dolnej	Zawodowa Rzemieślnicza Szkoła, Spiska Bela Základná umelecká škola, Spišska Bela	5 499,00
22/TAT	Euroregion „Tatry”. Mapa atrakcji turystycznych Euroregión „Tatry”. Mapa turistických zaujímavosti	Urząd Miasta Nowy Targ Mestský úrad v Nowom Targu	Stowarzyszenie Region „Tatry”, Kieżmark Zdruzenie Region Tatry, Kežmarok	7 712,25

50/TAT	Święto młodości - wymiana doświadczeń pomiędzy Gimnazjum nr 1 w Zakopanem i ZŠ Jarna w Popradzie Sviatok mladosti - výmena skúsenosti medzi Gymnázium č.1 v Zakopanem a ZŠ Jarna v Poprade	Gimnazjum nr 1 w Zakopanem Gymnázium č.1 v Zakopanem	Szkoła Zawodowa, Poprad Zakladna Skola, Poprad	4 835,56
13/TAT	Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. „Góry i góralszczyzna w dziejach i kulturze pogranicza polsko-słowackiego (Podhale, Spisz, Orawa, Gorce, Pieniny)” Medzinárodná vedecká konferencia „Hory a horalstvo v dejinách a kultúre poľsko-slovenského pohraničia (Podhale, Spiš, Orava, Gorce, Pieniny)”	Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu Podhalanská vysoká odborná škola v Nowom Targu	Stowarzyszenie Region „Tatry”, Kieżmark Združenie Region Tatry, Kežmarok	16 401,00
18/TAT	Kościół polskiego i słowackiego Spisza - przewodnik Kostoly na poľskom a slovenskom Spiši - sprievodca	Urząd Gminy Łąpsze Niżne Obecný úrad Łąpsze Niżne	Miasto Spiska Stara Wieś Mesto Spisska Stará Ves	7 433,60
16/TAT	Kamienica-Svit - Rozpoczęcie współpracy - wzajemne poznanie Kamienica-Svit - Začatie spolupráce - Vzájomné poznanie	Urząd Gminy Kamienica Obecný úrad Kamienica	Urząd Miasta Svit Mestský úrad Svit	6 024,20
47/TAT	„Jesień popradzka” „Popradská jeseň”	Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Muszynie Mestské a obecné kultúrne stredisko v Muszynie	Lubowlański Ośrodek Kultury, Stara Lubowla Lubovnianské osvetové stredisko, Stara Lubovňa	2 194,35
33/TAT	Impresje folklorystyczne - prezentacja kultury mniejszości etnicznych pogranicza polsko-słowackiego Folkloristické impresie - prezentácia kultúry národnostných menšín poľsko-slovenského pohraničia	Gminny Ośrodek Kultury i Bibliotek w Uściu Gorlickim Obecné kultúrne stredisko a knižnica v Uści Gorlickom	Ośrodek Kultury w Bardejowie Hornošarišské osvetové stredisko v Bardejove	7 109,25
Łącznie w euro Spolu v euro				126 624,12

Władze Transgranicznego Związku Euroregion „Tatry” w latach 2003-2004 Orgány cezhraničného združenia Euroregión Tatry v rokoch 2003-2004

Przewodniczący / Predseda:

Wendelin Haber

Wiceprzewodniczący / Podpredseda:

Peter Burian

Członkowie Rady strona polska

Členovia rady z polskej strany:

Wendelin Haber – Łapsze Niżne
Piotr Bąk – Zakopane
Tadeusz Czepiel – Załuczne
Emil Kowalczyk – Lipnica Wielka
Edward Paszek – Nowy Sącz
Eugeniusz Zajączkowski – Nowy Targ

Członkowie Rady strona słowacka

Členovia rady zo slovenskej strany:

Peter Burian – Stara Lubownia
Lubomír Bláha – Dolny Kubin
Jaroslav Cehula – Kieżmark
Gustáv Dobák – Poprad
Anna Fedorová – Spiska Nowa Wies
Marián Jurina – Zuberec
Jozef Repaský – Liptowski Mikulasz

Sekretarze / Tajomníci:

strona polska / z polskej strany: Antoni Nowak
strona słowacka / zo slovenskej strany: Martin Gallik

Komisje Euroregionu „Tatry”

Komisje Euroregiónu Tatry:

Komisja Rewizyjna / Revízná komisia:

Przewodniczący / Predseda: Július Lojek – Spiska Stara Wies
Wiceprzewodniczący / Podpredseda: Andrzej Skupień – Zakopane

Komisja Informacji / Informačná komisia:

Przewodniczący / Predseda: Stanisław Budzyński – Bukowina Tatrzańska
Wiceprzewodniczący / Podpredseda: Branislav Kaššovic – Dolny Kubin

Komisja Gospodarcza / Hospodárska komisia:

Przewodniczący / Predseda: Peter Sedlačko – Lewocza
Wiceprzewodniczący / Podpredseda: Jan Antoľ – Bańska Niżna

Komisja Kultury / Kultúrna komisia:

Przewodnicząca / Predseda: Stanisława Obrzut – Limanowa
Wiceprzewodnicząca / Podpredseda: Gabriela Kantorková – Kieżmark

Komisja Ochrony Środowiska / Komisja životného prostredia:

Przewodnicząca / Predseda: Eva Kelbelová – Kieżmark
Wiceprzewodniczący / Podpredseda: Waldemar Serwiński – Muszyna

Komisja Sportu i Turystyki / Komisja športu a turistiky:

Przewodniczący / Predseda: Czesław Borowicz – Nowy Targ
Wiceprzewodniczący / Podpredseda: Jozef Pavlík – Poprad

Członkowie Euroregionu „Tatry” w latach 2003-2004

Členovia Euroregiónu Tatry v rokoch 2003-2004

Strona polska / z polskej strany:

Powiaty / okresy: gorlicki, nowosądecki, nowotarski, tatrzański

Miasta / mestá: Limanowa, Nowy Targ, Szczawnica, Zakopane

Miasta i gminy: Muszyna, Piwniczna,

Gminy / obce: Bukowina Tatrzańska, Czarny Dunajec, Czorsztyn, Kościelisko, Krościenko n. Dunajcem, Lipnica Wielka, Łapsze Niżne, Nowy Targ, Ochotnica Dolna, Poronin, Raba Wyżna, Szaflary, Uście Gorlickie, Tymbark, Kamienica

Strona słowacka / zo slovenskej strany:

Miasta / mestá: Dolný Kubín, Kežmarok, Liptovský Mikuláš, Levoča, Námestovo, Podolínec, Poprad, Spišská Belá, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves, Spišské Vlachy, Stará Lubovňa, Svit, Vysoké Tatry.

Strona słowacka / zo slovenskej strany:

Gminy / obce:

Abráhamovce, Batizovce, Beňadiková, Bušovce, Bziny, Brutovce, Červený Kláštor, Čirč, Chlebnice, Dlhá nad Oravou, Ďurková, Gánovce, Gerlachov, Habovka, Hladovka, Hozelec, Huncovce, Chmeľnica, Jalovec, Jarabina, Jezersko, Jakubovany, Jamník, Kamienska, Krivá, Krížová Ves, Kralovany, Kónská, Legnava, Lechnica, Lendak, Lesnica, Liptovská Porubka, Litmanová, Liptovské Matiašovce, Lubica, Lubotín, Liptovské Revúce, Majere, Malý Lipník, Malý Slavkov, Malatiná, Matiašovce, Matysová, Mengusovce, Mníšek nad Popradom, Mlynečky, Nižná, Nižné Ružbachy, Nová Lubovňa, Oravská Poruba, Oravský Biely Potok, Osturňa, Podhorany, Pribylina, Relov, Sedliacka Dubová, Štôla, Spišské Hanušovce, Stará Lesná, Suchá Hora, Sulín, Štefanov nad Oravou, Šuňava, Šarišské Jastrabie, Veľká Franková, Veľká Lomnica, Vasiľov, Vitanova, Vojňany, Výborná, Vyšné Ružbachy, Závažná Poruba, Zuberec, Žakovce, Ždiar.

English Summary

The first edition of the bilingual annual report „The Polish-Slovak Borderlands” was enthusiastically received by readers and met with favorable reviews in journals devoted to highland topics. We have decided therefore to continue its publication. Thanks to financial support from the Phare Polska-Słowacja Fund we have been able to prepare the complete double edition for the years 2003-2004 which you now hold in your hands. We hope that this series of publications will make a permanent contribution to public knowledge of the past and current issues and concerns of the Polish-Slovak borderlands. We also hope that it will influence the growth of cooperation and good-neighborly contacts between local communities on both sides of the Tatras. This has not been an easy task, especially considering that in some circles extreme nationalistic tendencies have recently increased. History, both ancient and modern, shows us that a national identity shaped by ideologues and politicians from such circles leads to a dead end, and raises conflicts, fears and phobias, a situation which we intend to resist. We wish to break through stereotypes, one-sided opinions, biases and animosities which exist on both sides of the border. The accession of Poland and Slovakia to the European Union will not automatically solve these problems, but it has created conditions favorable to the growth of democratic societies in the spirit of the idea of European integration.

The years 2003 and 2004 were rich in important events for Euroregion Tatry. Apart from the work concerned with the celebrations of the 10-year anniversary of the Euroregion, an undoubtedly important place is held by the visit of the President of the Slovak Republic, Ivan Gašparovič, who visited the Center for Polish-Slovak Cooperation in Nowy Targ and met with Polish and Slovak local government leaders who are part of the Euroregion Tatry. A complete report of the event is included in this annual.

In the chapter entitled „Z przeszłości” (*From the past*), we present the article by Pavol Mišenko of Spisz, *Vzdelanec Wojtech Pruskowský — lubovnianska poľština úradný jazyk mestského magistrátu* (*The Learned Wojciech Pruskowski — Stara Lubovna Polish as the Official Language of Local Administration*) and short and innovative articles by Slovak authors from Orava: Branislav Kaššovic, *Oravský hrad a slovensko-poľské susedstvo* (*Oravsky hrad and Slovak-Polish Relations*), Juraj Langer, *Drevené kostoly podtatranskej oblasti* (*Wooden Churches of the Tatra Region*), Soňa Matugová, *Žijem s históriou mesta Dolný Kubín* (*I Live with the History of Dolný Kubín*). We also include the lecture entitled *Wołosi w Tatrach i na Podhalu* (*The Wallachians in the Tatras and Podhale*)

given by Anna Kowalska-Lewicka at the International Academic Conference „The Highlands and Highland Dialect in the History and Culture of the Polish-Slovak Borderlands” organized by the Podhalian Higher State Vocational School in Nowy Targ on the 21-24 of October 2004, partially funded by the Polska-Słowacja Phare Fund 2003. In addition we present the dialogue on the topic of the conference by the chancellor of the School, Jan S. Gawlik, and Daniel Luther, of the Institute of Slovak Ethnology of the Academy of Sciences in Bratislava.

The chapter „*Studia i eseje*” (*Studies and Essays*) is comprised of two thorough compositions. Jacek Kolbuszewski presents the works of the greatest Slovak poets, Pavol Orszagh Hviezdoslav and Jan Matuško and others in *Orawa w literaturze słowackiej* (*Orava in Slovak Literature*). Wiesław Wójcik has successfully carried out a difficult assignment in creating an overview of Polish literature concerning the Slovakian Tatras, from the earliest relics of literature to the newest publications. Dagmar Kubištová’s contribution concerns the friendship between the Slovak poet Hviezdoslav and the Pole Roman Zawiliński.

On the 23rd of February 2005, as we were preparing to print this annual report, Emil Kowalczyk, our colleague and member of the Board of the Euroregion Tatry, passed away. Therefore, in the „*Sylwetki*” (*Biographies*) chapter, we have included our last farewells to our friend and two of his verses, which we received as recently as the 17th of January. Jan Antoľ has selected and commented on the verses of the folk poetess Hanna Nowobielska, from her unpublished cycle *Mój Świątek* (*My Devotional Figure*). Vlado Medzihradský, journalist, photographer and promoter of Orava shares his memories of Ivan Krušínski, the former Primator of Namestovo and co-founder of the Euroregion Tatry, who passed away in 2004, and also shares memories of Stanisław Gąsienica Wawrytko, Tatra guide and resistance fighter. Agnieszka Pyzowska describes the charming memoirs of Stefania Burianova, full of the charm of the pre-war years. Antoni Nowak writes about Jerzy Saba Dobrzański, the recently deceased expert on the topic of the history of defensive architecture of the Tatra region.

„*Nasze Sprawy*” (*Our Affairs*) is a collection of articles by Polish and Slovak authors including Antoni Nowak, Ján Bencúr, Emil Kowalczyk, Juraj Langer, Vlado Medzihradský, Teresa Siaskiewicz, Lubomir Blaha and Juraj Izsof. They address vital and interesting issues of the past two years of the work of Euroregion Tatry such as the opening of the Center for Polish-Slovak Cooperation in Nowy Targ, the Highland festival „Euroregion without Borders 2003 Lipnica Wielka-Namestovo” and the

„Shepherds' Day” in Lipnica Wielka, the laying of the foundation stone at the Mini Europa Park in Oravská Poruba, the conference „Orava-Podhale 2004: A Place Worth Visiting” and 35 years of cooperation between Dolný Kubín and Limanowa.

„Witryna tatrzańska” (*The Tatras on Display*) section was prepared by Mieczysław Mantyka and it reviews new publications dedicated to the Tatras and Tatra region: *Wspomnienia katechety (Memoirs of a Catechist)* by Father Walenty Gadowski, *Na południe od Tatr: Studia o literaturze słowackiej (South of the Tatras: Studies in Slovak Literature)* by Jacek Kolbuszewski and *Chrześcijaństwo na Orawie do końca XVIII w. (Christianity in Orava to the end of the 18th century)* by Henryk Ruciński. It also covers turn-of-the-century Polish publications concerning Slovakia, including *Słowacy, ich życie i literatura (The Slovaks: Their Life and Literature)* by Roman Zawiliński.

„Witryna tatrzańska” (*The Tatras on Display*) is completed by reviews of the album *Tatry s oblokov (The Tatras from the Clouds)* from the pen of Mikulaš Argalacs, the article by Daniel Kollár about the book *Slovensko-poľské Tatry (The Slovak-Polish Tatras)* and

a discussion of the book *Terra Scepusiensis... Stan badań nad dziejami Spiszu (Terra Scepusiensis... Current Research on the History of Spisz)* prepared by Anna Działowska. This work was published by the Center for Silesian and Bohemian Studies and Kľaštorsko n. o., and it was promoted on the 3rd of September 2004 in Levoča and on the 5th of September at the Center for Polish-Slovak Cooperation in Nowy Targ, among others.

The annual report is closed, traditionally, by the *Kalendarium Transgranicznego Związku Euroregion Tatry za lata 2003-2004 (The Calendar of Events, 2003-2004)* prepared by Agnieszka Pyzowska and completed by Martin Gallik. In addition there are two annexes, an organizational and membership chart of the Euroregion Tatry for the years 2003-2004 and information about publications from books, magazines and academic works concerning the Euroregion Tatry.

The report is illustrated by old engravings and photographs, and the authors of the contemporary photos are Stanisław Budzyński, Štefan Dauda, Jadwiga Dunaj, Małgorzata Kossakowska, Juraj Langer, Stanisław Momot, Vlado Medzihradský and Stanisław Talaga.

translation: Matthew Dundon

Pisali o nas... /Písali o nás...

Czasopisma/časopisy:

Andrzej Brzoza, *Euroregion „Tatry”, [w:] „Przegląd Samorządowy”, nr 2, r. 2004.*

Zbigniew Chyliński, *Euroregion „Tatry”, [w:] „Nowe Życie Gospodarcze”, nr 4/366, r. 2004.*

Anna Majorczyk, *Jak ich Tatry połączyły, [w:] „Regiony”, nr 3, r. 2004.*

Antoni Nowak, *Euroregion „Tatry” w 2002 r., [w:] „Wierchy” r. 2003.*

Agnieszka Pyzowska, *Związek Euroregion „Tatry”, [w:] „Wierchy” r. 2004.*

Jan Stępień, *Bliżej siebie*, cykl audycji emitowanych przez Polskie Radio Kraków w okresie 23.08. – 25.10.2004 r.

Kwartalnik „Tatry” nr 2 (8), wiosna 2004 opublikował recenzję pierwszego numeru rocznika *Pogranicze polsko-słowackie 2002.*

Informacja o wynikach kontroli wykorzystania środków pomocowych PHARE CBC w zakresie współpracy przygranicznej Polski i Słowacji w latach 2000-2003, oprac. Najwyższa Izba Kontroli i Najwyższy kontrolny urząd Slovenskej republiky, 2004.

Kontrakt Wojewódzki dla Województwa Małopolskiego. Raport z realizacji, Kraków 2003.

Slovensko a jeho susedia. Euroregióny Slovenska, wydane we współpracy z Radą Europy, 2004.

Prace naukowe/vedecké práce:

Elżbieta Guzik, praca magisterska pt. *Integracja społeczności lokalnej pogranicza na przykładzie Euroregionu „Tatry”,* napisana pod kierunkiem doc. dr Kazimierza Jóskowiaka, Prywatna Wyższa Szkoła Businessu i Administracji w Warszawie, Wydział Administracji, Prawa i Dyplomacji, Instytut Administracji Państwowej i Instytucji Europejskich, Warszawa 2003.

Małgorzata Fedas, praca magisterska pt. *Polsko-słowacka współpraca transgraniczna w regionie tatrzańskim na tle europejskiej polityki regionalnej*, napisana pod kierunkiem dr Stanisławy Klimy, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Wydział Ekonomii, Katedra Handlu Zagranicznego, Kraków 2003.

Agnieszka Pyzowska, praca dyplomowa pt. *Miejsce kultury w dziesięcioletniej działalności Euroregionu „Tatry”,* Podyplomowe Studia Zarządzania Kulturą, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej, Instytut Spraw Publicznych, Kraków 2004, opublikowana w Zeszytach Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego MCCLXXV „Zarządzanie w kulturze”, t. 5, r. 2004.

